dr. GHEORGHE FLORIAN

PSIHOLOGIE PENITENCIARĂ

Editura OSCAR PRINT

B.B. OTETEA CENTRALA
UNIVERSITARA
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE
ȘI ȘTIINȚELE EDUCAȚIEI
COTA 365 FLO
INVENTAR 9217

dr. GHEORGHE FLORIAN

Psihologie penitenciară

Studii și cercetări

dr. GHEORGHE FLORIAN

Psihologie penitenciară

Studii şi cercetări

Ediţia a II-a revăzută

Editura OSCAR PRINT
Bucureşti, 2001

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA BUCUREŞTI
SALA DE LECTURA
DATA 365 FLO
INVENTAR 4217

Procesare text: *SIMONA CATANĂ*
Tehnoredactare computerizată: *ROLAND DUMITRESCU*
Corectura: *TRAIAN BĂDICAN*
Coperta: *LIVIU STATE*

B.C.U. Bucureşti
1000 136 1019

Editura *„OSCAR PRINT"*
B-dul Regina Elisabeta nr. 71, et. 3, ap.7, sector 5

Pentru comenzi: Tel./Fax. *315.48.74*
Mobil: 092.308.859 sau 092.723.139
E-mail: ***oscarprint @ hotmail.com***

Coperta I este ilustrată cu *„Dragonul închisorilor"*
(Liga Howard pentru reformă penală, Anglia)

© Copyright pentru prezenta ediţie *OSCAR PRINT*
Bucureşti, 2001

ISBN 973-8224-23-3

CUPRINS

Summary 7
Contenu 9
Mulţumiri 11
Cuvânt introductiv 13

Capitolul 1
Particularităţile investigaţiilor psihosociale realizate în penitenciare 15

Capitolul 2
Dimensiuni etice şi filozofice în universul penitenciar. Sănătatea morală a deţinuţilor 20

Capitolul 3
Spaţiul de viaţă penitenciar. Normele şi valorile informale în mediul de detenţie 48

Capitolul 4
Problematica psihologică a universului penitenciar. Justificările infracţionale 71

Capitolul 5
Psihologia primei pedepse cu închisoarea 89
5.1. Grupul de deţinuţi 89
5.2. Integrarea deţinuţilor în sistemul relaţiilor interpersonale din penitenciar. Adaptarea la regimul de detenţie 95
5.3. Psihologia persoanei deţinute 103
5.4. Tipologia deţinuţilor 107

Capitolul 6
Psihologia recidivei 110
6.1. Minorii reveniţi 116
6.2. Deţinuţi adulţi reveniţi în închisori 118
6.3. Posibilităţi de diagnoză a periculozităţii unor deţinuţi 127

Capitolul 7
Penitenciarul, instituţie patogenă 136
7.1. Mediul penitenciar şi problematica sinuciderii 137
7.2. Zvonurile în penitenciare 141
7.3. Revoltele deţinuţilor din unele penitenciare româneşti după Revoluţia din decembrie 1989 151

Capitolul 8
Personalul din penitenciare 158
8.1. Atitudinea gardienilor faţă de penitenciar 159
8.2. Percepţia deţinuţilor asupra mediului penitenciar 163
8.3. Stresul gardianului 170

Capitolul 9
Modelarea personalităţii umane în închisoare 176
9.1. Educatorul în mediul penitenciar 178
9.2. Particularităţi ale relaţiei educator-deţinut 180
9.3. Relaţia de ajutor în mediul penitenciar 181
9.4. Opiniile deţinuţilor privind mesajul reeducativ 189
9.5. Probleme specifice ale performanţelor şi creativităţii în munca deţinuţilor 196

Capitolul 10
Concluzii 204

Capitolul 11
Noi direcţii de cercetare 206

Summary 208

Résumé 222

Anexe 237

Bibliografie selectivă 313

SUMMARY

Cuprins 5
Contenu 9
Pages of acknowledgement 11
Introduction 13

Chapter 1
The Objectives of the paper, and the Characteristics of the Psihosocial, Investigations Achieved in Penitentiary 15

Chapter 2
Ethical and Philosophical Dimensions in the Penitentiary Universe. The Prisoners Moral Health 20

Chapter 3
The Space in the Penitentiary Life. The Informal Norms and Values in the Detention Enviroment 48

Chapter 4
The Psychological Problems of the Penitentiary Universe. The Offence Justifications 71

Chapter 5
The Psychology of the First Imprisonment Punishment 89
5.1. The Group of Prisoners 89
5.2. Integration of Prisoners in The System of The Interpersonal Penitentiary Relations. Adjustment to the Detention Regime 95
5.3. The Psyhology of the Imprissoned Person 103
5.4. The Prisoners Typology 107

Chapter 6
The Repating of the Offence Psychology 110
6.1. Minors Coming Back in the Special Schools 116
6.2. The Prisoners Adults Coming Back in Prisons 118
6.3. Possibilities of Diagnosing the Dangerousness of Some Prisoners .. 127

Chapter 7
Penitentiary, Pathogenic Institution 136
7.1. The Penitentiary Environment and The Suicide Problems 137
7.2. Rumours in Penitentiary 141
7.3. Prisoners Riots in Some Roumanian Penitentiaires Immediately After December 1989 Revolution 151

Chapter 8
The Staff in The Penitentiairy 158
8.1. Guards Attitude towards Penitentiary 159
8.2. The Prisoners Perception on the Penitentiary Environment 163
8.3. The Guard's Stress 170

Chapter 9
Modelling of the Human Personality in Prison 176
9.1. Educator in the Penitentiary Environment 178
9.2. Particularities of the educator-prisoner's relationship 180
9.3. Helping Relation in Penitentiary 181
9.4. Prisoners' Opinions Regarding the Reeducative Message 189
9.5. Specific Problems Regarding Performances and Creativity in the Prisoners'Work 196

Chapter 10
Conclusions 204

Chapter 11
New Directions in Research 206

Summary 208

Résumé 222

Annexes 237

Bibliography 313

CONTENU

Cuprins 5
Summary 7
Remeciements 11
Introduction 13

Chapitre 1
Les objectifs de l'ouvrage et les particularités des investigations realisées dans les penitenciers 15

Chapitre 2
Les dimensions éthiques et philosophiques dans l'univers penitentiaire. La santé morale des detenus 20

Chapitre 3
L'espace de vie penitentiaire. Les normes et les valeurs informelles dans le milieu de detention 48

Chapitre 4
La problématique psychologique de l'univers penitentiaire. Les justifications des infractions 71

Chapitre 5
La psychologie de la première peine d'emprisonnement 89
5.1. Le groupe de detenus 89
5.2. L'intégration des detenus dans le sytstème des relations interpersonnelles dans le penitencier. L'adaptation au regime de détention 95
5.3. La psychologie de la personne detenu 103
5.4. La typologie des detenus 107

Chapitre 6
La psychologie de la recidive 110
6.1. Les mineurs revenus dans les écoles spéciales 116
6.2. Les detenus adultes revenus dans les prisons 118
6.3. Des possibilités de diagnose du danger que certains detenus presentent 127

Chapitre 7
Le penitencier, institution pathogéne 136
7.1. Le milieu penitentiaire et la problématique de suicide 137
7.2. Les rumeur dans le penitencier 141

7.3. Les revoltes des detenus des quelques penitenciers roumains après la Revolution de Decembre 1989 151

Chapitre 8

Les personnel penitentiaire 158

8.1. L'attitude des gardiens à l'egard du penitencier 159

8.2. La perception des detenus sur le milieu penitentiaire 163

8.3. Le stress du gardien 170

Chapitre 9

Modeler la personalité humaine dans la prison 176

9.1. L'educateur dans le milieu penitentiaire 178

9.2. Les particularitées des relations educateur-detenus 180

9.3. La relation d'aide dans le penitencier 181

9.4. Les opinions des detenus concernent le massage rééducatif 189

9.5. Des problemes specifiques des performances et de la creativité dans le travail des detenus 196

Chapitre 10

Conclusions 204

Chapitre 11

Des nouvelles directions dans la recherche 206

Summary 208

Résume 222

Annèxes 237

Bibliographie 313

MULŢUMIRI

Când am intrat prima dată pe porţile unei închisori, în noiembrie 1975, m-am întrebat la sfârşitul zilei ce caut eu acolo, cum mă pot face util unei instituţii care părea să se descurce foarte bine şi fără mine. După încă o lună de zile petrecută în Fortul Jilava, m-a copleşit un sentiment de neputinţă în faţa imensităţii problemelor umane pe care le-am întâlnit şi de o parte şi de alta a gratiilor. Noapte de noapte visam întâmplările care-mi erau povestite peste zi, conduita celor dinăuntru zidurilor era mult mai complexă decât mă aşteptasem, totul părea că aşteaptă rezolvări urgente...

Încet-încet m-am liniştit: problemele s-au ordonat în mai multe categorii distincte, „cazurile" au început să fie grupate în tipuri, aspectele într-adevăr psihologice, detaşate de cele organizaţionale, contextul normativ înţeles la adevărata lui valoare.

Cam acesta a fost fundalul debutului meu în lumea închisorilor româneşti. Dar cel mai mult mă tulburau destăinurile oamenilor care ajungeau în închisori. Câtă vină avea sistemul social de atunci şi câtă ei? De ce unii puteau trăi corect şi în acele condiţii, iar ei nu? Ce mecanisme intime fuseseră dereglate în personalitatea lor, când anume şi în ce împrejurări?

Atunci am înţeles ce datoram atâtor profesori care contribuiseră la formarea mea în anii studenţiei: domnului profesor *Tiberiu Bogdan,* a cărui lucrare de psihologie judiciară mi-a călăuzit primii paşi în închisorile noastre; domnului profesor *Mihai Golu,* care m-a ajutat să înţeleg că cel mai important lucru în lume este relaţia şi nu entităţile separate; domnului profesor *Pantelimon Golu,* pentru importanţa acordată contextelor sociale evolutive la care trebuie raportată orice personalitate; domnului profesor *Septimiu Chelcea,* pentru exigenţa sa în privinţa metodologiei de investigare a universului penitenciar; domnului profesor *Nicolae Mitrofan,* pentru discuţiile fecunde şi căldura cu care m-a înconjurat în momentele de cumpănă; domnului profesor *Emil Verza,* pentru viziunea asupra complexităţii şi dramatismului vieţii oamenilor cu handicap.

Sunt atâţia vechi colegi de serviciu cărora trebuie să le mulţumesc: *Iacovişac Constantin, Anghel Godeanu, Neculai Frost, Rusu-Gheorghe Constantin, Macovei Valeriu, Morar Vasile* şi mulţi alţii, care mi-au arătat cum trebuie parcurs dus-întors drumul de la abstracţia academică la viaţa deţinuţilor. Acestea sunt nume care au semnificaţie mai ales pentru cei care lucrează în închisori, dar pentru mine au însemnat atât de mult de-a lungul timpului. Fără ei probabil sentimentul iniţial de derivă şi inadecvare s-ar fi menţinut mai mult timp, fără ei aş fi înţeles mai

târziu finalitatea umană a închisorii, faptul că deşi personalul pare condamnat la antipatie generală, serveşte totuşi societatea, încercând să facă o lume mai bună.

Un gând de preţuire am pentru colegii mei de acum din Direcţia Generală a Penitenciarelor, a căror simpatie şi încredere am simţit-o permanent şi care mi-au fost de-a lungul timpului un adevărat laborator al gândirii.

Un loc special ocupă în inima mea doamna dr. *Rodica Stănoiu* şi domnul judecător *Marin Voicu:* doamnei *Stănoiu* îi datorez viziunea amplă, criminologică, asupra lumii închisorilor, iar domnului *Voicu* efortul de a salva valorile cu orice preţ, nevoia de continuu progres interior.

Această nouă ediţie nu ar fi apărut fără ajutorul domnului *Mircea Cristian,* preşedintele Fundaţiei „Stânca Veacurilor", domnului *Constantin Asăvoaie,* director executiv al asociaţiei „Misiune Creştină pentru Închisori" şi domnului *Sasz Ernest,* preşedintele „Serviciului Umanitar pentru Închisori". Speranţele lor de a aduce lumină şi bunătate în sufletul deţinuţilor au fost un sprijin nepreţuit pentru mine.

În sfârşit, un cuvânt de mulţumire *Editurii Oscar Print,* specializată doar în apariţii de valoare, care şi-a oferit serviciile pentru ca această lucrare să apară - în condiţii deosebite - într-un timp scurt.

*

* *

Poate această carte va fi citită şi de oameni care au fost deţinuţi în închisorile româneşti în ultimii ani: m-aş bucura să creadă în efortul meu sincer de a-i ajuta şi înţelege; chiar dacă pentru mulţi din ei trecerea prin închisoare a fost o experienţă unică în viaţă şi uitată repede, trebuie să căutăm soluţii ca din ce în ce mai puţini să calce pragul penitenciarelor. Da, Noica avea dreptate când spunea: *„Oamenii te iartă dacă faci crime, dar nu te iartă dacă eşti fericit..."*

dr. *Gheorghe Florian*

CUVÂNT INTRODUCTIV

Privind în urmă la cei 25 de ani de când sunt psiholog în sistemul penitenciar românesc, constat că înţelegerea acestei instituţii şi a oamenilor care o populează a implicat abordări venind dinspre psihologie, drept, criminologie, psihiatrie, sociologie, pedagogie şi, nu în ultimul rând, dinspre etică şi filozofie. Căci fenomenologia penitenciară se prezintă specialistului în probleme umane ca un întreg ce solicită rezolvări globale şi într-o perspectivă de lungă durată: tot ce se întâmplă aici este un spectacol permanent în care toţi - personal şi deţinuţi - sunt în acelaşi timp şi actori şi spectatori, marcaţi profund de faptul că sunt într-un univers al aşteptării închise, în care marele supliciu este timpul.

Loc al perspectivei sociale, penitenciarul invită la meditaţie asupra condiţiei umane, psihologul comparând idealurile cu realitatea - aşa cum o constată el în teritoriul său de muncă - şi nu poate să nu întrebe societatea dacă acceptă gradul de discrepanţă, rol care, desigur, nu este prea satisfăcător. Discrepanţe există în cadrul tuturor ştiinţelor, iar aceia care le arată sunt rareori apreciaţi. Tentaţia va fi întotdeauna de a face jocul celor tari şi la putere. Acest lucru face să fie deosebit de important pentru psihologul care lucrează într-o închisoare să clarifice rolul său şi să menţină contactul cu o comunitate de egali care îl poate ajuta să-şi îndeplinească o sarcină care, în ansamblul ei, poate fi o mică contribuţie la crearea unei societăţi mai bune.

Punând în evidenţă realităţi socio-culturale şi politice, psihologia aplicată în domeniul penitenciar devine explozivă prin constatările ei: criminalitatea este o prezenţă socială în toate epocile istorice, care a sfidat măsurile luate contra ei; gravitatea problemei delincvenţei nu rezidă întotdeauna în importanţa numerică a fenomenului, ci a nivelului la care a invadat structurile sociale; beneficiile unor categorii de delincvenţă sunt atât de mari pentru făptuitori, încât speranţa unor intervenţii eficace dovedeşte în cel mai bun caz naivitate; teama de delincvenţă în rândul populaţiei a devenit o problemă în toate ţările, pentru că, în general, valorile protejate de dreptul penal traversează o perioadă de eroziune; înainte, delincvenţa avea rădăcini sociale negative, acum acestea sunt pozitive - consecinţe ale procesului de creştere.

Noul model social nu mai poate fi conceput fără a include delincvenţa şi consecinţele sale. Trăim astfel sfârşitul iluziei că poate există o societate fără delincvenţă. În absenţa unei abordări concrete, incertitudinile se leagă de dificultatea de a trasa o frontieră între o toleranţă rezonabilă şi o permisivitate privită ca o slăbiciune. De aceea este acut resimţită nevoia unei justiţii personalizate, pentru a împiedica o reacţie confuză din partea sistemului represiv.

Univers fascinant şi revoltător în egală măsură, penitenciarul este o lume în permanentă implozie psihologică: coordonatele de existenţă sunt crima, eşecul, patologicul, stresul, disperarea, neputinţa... De aceea, fenomenologia umană a închisorii pare mai potrivit să fie povestită, prezentată panoramic, cu toate umbrele şi luminile care, greu de crezut, există! Penitenciarul oferă totuşi puţine motive de optimism, pentru că deseori

prilejuieşte experienţe autentic umane, în care - cel puţin pentru unii deţinuţi - lumea valorilor este repusă în ordinea sa firească.

Observăm câteva tendinţe în criminologia contemporană, în interiorul căreia psihologia aplicată în mediul penitenciar are un loc bine delimitat. În primul rând, din ce în ce mai puţin holistă, criminologia s-a închis în sine, s-a autolimitat: a crescut precizia descrierii din cauza interdisciplinarităţii, dar a scăzut capacitatea sa de interpretare a fenomenului în ansamblu. În al doilea rând, a devenit preponderentă finalitatea sa normativă - care justifică în lume majoritatea cercetărilor sponsorizate -, această subordonare creând contradicţii serioase între logica ştiinţifică (a produce şi a verifica afirmaţii), logica juridică (acceptarea „normei" ca punct de plecare şi criteriu de judecată) şi logica acţiunii politice (determinată de credinţa în valori, de aspiraţia oamenilor de a trăi într-o anumită manieră). Şi, nu în ultimul rând, abordarea criminologică contemporană este dependentă de contextul istoric, instituţional şi cultural.

Toate acestea conduc la o contradicţie între logica juridică şi cea a ştiinţelor sociale: statisticile criminalităţii sunt pentru jurist „mişcări" ale fenomenului infracţional, dar pentru psiholog şi sociolog ele exprimă realităţi morale, inechităţi sociale, aspiraţii, conduite şi eşecuri umane.

Ajungem astfel la concluzia că există o corelaţie negativă între creşterea cunoştinţelor asupra crimei, criminalilor şi victimelor, pe de o parte, şi o teorie generală coerentă privind acest fenomen, pe de altă parte. Marile construcţii holiste au fost abandonate pentru că dezvoltarea cercetărilor a „risipit" explicaţiile totalizante. De aceea se impune abordarea interdisciplinară pe nivele de interpretare a componentelor fenomenului infracţional: „crima" va fi de domeniul normelor juridice, „criminalitatea" va fi investigată în interiorul sociologiei şi statisticii, **„criminalul"** va fi cercetat în domeniul clinic.

Din tot ce am prezentat până acum, apar desigur dificultăţile de orientare în universul uman al închisorilor. Dificultăţile în înţelegerea instituţiei penitenciare sunt determinate de noutatea şi aparenta lipsă de consens în legătură cu o serie de probleme.

Pe primul loc se plasează modificările în interpretarea funcţiei finale a instituţiei penitenciare: de la *închisoarea-eliminare* s-a trecut la *închisoarea-expiaţiune,* apoi la *închisoarea-protecţie* şi, în sfârşit, la *închisoarea-resocializare.*[*] Teoretic lucrurile par a fi clare, dar în practică ele se complică: categoriile de deţinuţi se multiplică, deoarece criteriile juridice trebuie nuanţate cu cele de ordin umanitar, psihologic, religios şi chiar etnic.

În al doilea rând, umanizarea penalităţii a devenit o constantă în viaţa socială contemporană, dar în universul de discurs s-a produs o rocadă semnificativă: **„cum să pedepseşti"** pe cei care încalcă legea, a trecut înaintea lui **„de ce"**, şi *ipso facto,* un număr infinit de puncte de vedere şi practici în materie de tratament penitenciar.

În al treilea rând, problema arhidezbătută a **„readaptării deţinuţilor"** tinde să fie înlocuită cu mult mai difuza temă a **„readaptării închisorilor"** la ritmurile şi orizonturile teoretice actuale. De asemenea, constatăm ca în ultimii ani explicaţia delincvenţei - cel puţin a celei grave - este tot mai mult cantonată pe terenul psihiatriei şi geneticii. Tendinţa comodă a etichetării oamenilor în *normali* şi *anormali,* în *buni* şi *răi,* în *socializaţi* şi *nesocializaţi* pândeşte pe mulţi dintre noi! Se spune că marile crize sunt crize se sens: nu cumva nevoia de etiologii restrânse/precise, care să dea iluzia controlului absolut al situaţie, este datorat acestui lucru?

[*] Guy Lemire, *Prison, l'univers totalitaire,* în „Revue internationale de criminologie et de police technique", nr. 1/1991, Genéve.

PARTICULARITĂŢILE INVESTIGAŢIILOR PSIHOSOCIALE REALIZATE ÎN PENITENCIARE

Tot ce se găseşte în această lucrare constituie o privire din interior asupra specificităţii unor stări şi fenomene psihologice şi psihosociale proprii acestei instituţii, lucruri care ne vor ajuta să construim o imagine adecvată a complexităţii fenomenologiei umane din penitenciare. Aşa cum se va vedea, în mare măsură lucrarea va fi o prezentare cazuistică despre un context de viaţă normativ în care trebuie să trăiască, mai mult sau mai puţin timp, oameni care au încălcat normativitatea socială.

Lucrarea va fi, în primul rând, o *„cercetare"* care deschide orizonturi şi invită astfel la înţelegerea profundă a mecanismelor psihologice şi psihosociale a evenimentelor şi relaţiilor proprii unui loc de deţinere. Desigur, vor fi exprimate puncte de vedere personale, sedimentate în ani şi ani de activitate profesională, dar eforturile cele mai mari vor fi depuse pentru a contura o ***„viziune"*** psihologică coerentă asupra elementelor componente ale domeniului penitenciar.

Urmare a particularităţilor mediului penitenciar şi mai ales a psihologiei persoanelor care execută o pedeapsă privativă de libertate, metodologia de recoltare a datelor va trebui înţeleasă ca un demers oarecum diferit de ce se înţelege de obicei printr-o investigaţie de teren; transparenţa fenomenologiei carcerale se află la capătul unui drum lung şi anevoios, în care din secvenţe disparate, observate în diverse împrejurări şi cu diverşi protagonişti, se ajunge la înţelegerea mecanismelor de compoziţie şi organizare a relaţiilor umane în închisoare. Un sondaj de opinie, un interviu, un chestionar, o biografie nu pot fi obţinute oricând şi în orice condiţii; relaţionarea cu deţinuţii are aspectul unei tranzacţii într-un câmp de forţe deseori nebănuite. Orice contact între psiholog şi deţinut are o derulare rituală, în care neîncrederea reciprocă alterează la început mesajele între parteneri; abia după lungi tatonări - care pot dura săptămâni şi chiar luni de zile - vine o zi în care deschiderea la dialog este totală, în multe cazuri dramatică şi de o bogăţie în detalii care frizează autoflagelarea. În final, fiecare partener rămâne totuşi cu impresia că ar fi mai multe de spus pentru a-l face pe celălalt să-l înţeleagă şi mai ales să-l creadă.

Deseori se spune că deţinutul este ***„specia care se plânge"***, folosind orice prilej pentru aceasta; şi cum să rateze ocazia unei convorbiri catarctice cu psihologul? Şi totuşi, amândoi sunt vulnerabili: condamnatul pentru că are acută

nevoie să se reflecte într-o personalitate comprehensivă, cum este aceea a specialistului în probleme umane, iar acesta, pentru că își cunoaște limitele în a-l ajuta pe celălalt.

Când sunt investigate grupuri de deținuți, derularea secvențelor se desfășoară și mai greu: orice item al unui chestionar este analizat pe toate fețele, iar atunci când trebuie să aleagă din cele câteva variante de răspunsuri propuse de operator, se acuză faptul că nu sunt surprinse nuanțe care lor li se par mai adecvate. Deținuții nu formează un grup omogen și pe parcursul lucrării se fac trimiteri la anexele volumului, pentru a particulariza nuanțele fenomenului analizat.

Când am pornit la elaborarea acestei lucrări am considerat că va fi vorba de un obiect ale cărui determinații există independent de efortul meu, dar care trebuie acum relevate în mod corect: ce anume va contribui la crearea unei imagini fidele a domeniului care să fundamenteze o gândire clară și, la nevoie, decizii realiste? Ce considerații și ce demersuri profesionale vor trebui incluse în lucrare, la ce anume trebuie renunțat astfel încât să nu neglijez constantele domeniului penitenciar, dar nici singularitățile sale?

Deși tentația elaborării unei teorii psihologice despre penitenciar rămâne încă mare, consider că este fecundă descrierea și interpretarea faptelor, atribuindu-le semnificații și sensuri care să aducă la lumină corelații mai adânci pentru a face inteligibile fenomenele și a avea consecințe superioare în plan pragmatic. Ca psiholog într-un penitenciar ai nevoie de imaginație metodologică pentru a reface drumul de la conduitele cotidiene la resorturile *„interioare"* ale faptelor umane. Vrând-nevrând, demersul metodologic va avea aspectul unei hermeneutici, în care ansamblul de tehnici folosite trebuie să cuprindă (să țină seama de) situațiile de viață marcate de prezența subiecților umani (deținuții), cunoștințele rezultate din investigații fiind strâns legate de aceste împrejurări.

Atitudinea generală față de instituția penitenciară precede și determină stabilirea și interpretarea faptelor de care ne vom ocupa în paginile ce urmează. **Înainte de a fi o instituție juridică, penitenciarul este un *construct psihologic*, cu o semnificație și un sens dependente de formația cercetătorului.** De aceea, alături de comentariul psihologului, vor apare frecvent cele criminologice tocmai pentru a surprinde complexitatea **câmpurilor psihologice** și dinamica fenomenelor umane din spațiul de detenție. Și, nu o dată, expunerea **cazurilor extreme** va avea ca unic scop evaluarea cazurilor obișnuite care țin de viața cotidiană a închisorii. Așa se explică și de ce anumiți itemi dintr-un instrument folosit într-o cercetare au fost reluați și în altele, dar în contexte și relaționări diferite.

Și pentru a înțelege profunzimile acestui univers uman și dificultățile statutului de **psiholog de penitenciar,** iată câteva întâmplări **trăite** de-a lungul timpului, fiecare cu semnificația sa aparte.

Vizitam pentru prima dată un penitenciar de femei, care avea în interior o mică întreprindere de covoare numai pentru export. Existau multe comenzi, astfel încât deținutele aveau foarte mult de lucru.

De o adevărată calificare în meseria de țesătoare nu putea fi vorba: în câteva ore se prezentau operațiile esențiale și mai ales cum să descifreze *„modelul"* notat pe o hârtie prinsă alături pe perete, în două cuie.

Mergând printre războaiele de țesut, am ajuns în dreptul unei tinere țigănci, care plângea cu capul aplecat spre urzeala din fața ei. Am întrebat-o de ce plânge: *„Cum să nu plâng, uite ce a ieșit din mâinile mele, uite! Eu nu am muncit niciodată!"*

Când a ridicat capul, am văzut începutul unui peisaj în mijlocul căruia se înalță un trandafir...

Am lăsat-o să plângă: descoperise munca...

*
* *

-12117-

La începutul anului 1976, am petrecut aproape două luni în fortul Jilava printre condamnații la moarte. Dincolo de interviurile ample despre condiția umană și primele *„lecții"* primite de la deținuți despre *„lumea lor"* (norme, valori, lideri, argou, evadări, sinucideri etc.), într-una din zile mi-a atras atenția larma și voia bună din una din camere.

Am cerut să mi se deschidă ușa grea de fier. Transpirați și gâfâind, deținuții s-au așezat pe lângă perete, așa cum cerea regulamentul.

„Ce faceți?", am întrebat.
„Jucăm fotbal", veni răspunsul.
„Cum?", am întrebat din nou.
„Uite, de aici până aici este terenul, iar astea sunt porțile."
„Dar unde este mingea?"
„Trebuie să pândim să apară din nou."

Abia atunci am observat că toți erau cu ochii ațintiți asupra unui godin improvizat, plin de crăpături, în care ardeau câteva scânduri de brad; din când în când lemnele trosneau și câte un fulg de funingine sărea în cameră. Aceea era *„mingea"*... Cu multă grijă, ridicau fulgul în aer și cele două echipe, **suflând** din răsputeri, trebuiau să împingă fulgul în partea adversă. Și totul până când, din greșeală, unul călca pe minge. Atunci începeau din nou să aștepte...

*
* *

Cu ani în urmă, eram într-o duminică dimineața în curtea unui centru de reeducare. Veniseră mulți părinți să-și viziteze minorii internați pentru diverse infracțiuni.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
FACULTATEA DE SOCIOLOGIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ
BUCUREȘTI

Un minor la care sosise familia a refuzat vizita: *„Nu au venit la mine de trei ani. Aici am ajuns din cauza lor, pentru că ei m-au îndemnat să fur. Nu m-au dat la şcoală: aici am învăţat carte, am învăţat să mă spăl, să am uniforma îngrijită. **Am devenit cineva între minorii de aici; mi-e ruşine cu părinţii mei**".*

Cu greu a acceptat ca la urmă, când toţi minorii se vor fi întors la dormitoare, nevăzut de nimeni, să-şi întâlnească părinţii...

*
* *

În 1988, cu ocazia unui decret de graţiere, la o fabrică de mobilă, deţinuţii de la secţia „export", deşi aveau bilete de liberare în buzunar, nu au plecat până când nu au terminat tot ce era pe fluxul de producţie (aproape patru zile), spunând: *„Nu vă putem lăsa aşa cu marfa nefinisată, mai ales că s-ar putea să ne mai întâlnim"...*

*
* *

În Spitalul Penitenciar Jilava am întâlnit un deţinut care intrase în refuz de hrană şi slăbise de la 115 kg la 35! Se juca cu viaţa: ştia că sub această greutate va întâlni moartea în orice moment, iar acest lucru depinde numai de el.

Arăta jalnic: abia se putea ţine pe picioare, pantalonii de pijama erau legaţi cu nişte cârpe de bluză, vorba îi era gâfâită, cu pauze mari, dar de o logică impecabilă. Făcea eforturi pentru a-şi ţine capul drept.

Se considera nevinovat, deşi piesele de la dosar arătau cu totul altceva. Toţi cei care încercaseră să-l *„scoată din refuz"* eşuaseră. Trebuia făcut ceva pentru că ficatul nu mai rezista. Nu îl mai interesa rezolvarea cazului său pentru că, spunea el *„oricum m-am nenorocit"*. Şi totuşi, de ce continua? *„Pentru ca prin sacrificiul meu să-i ajut pe ceilalţi închişi pe nedrept"*.

Aici se afla problema: în proprii ochi, devenise un simbol.

Am stat cu el zeci de ore, cred că vreo treizeci; într-un zbor concentric - de la subiecte depărtate **de ceea ce ne interesa pe amândoi** la cele privind propria concepţie de viaţă, de la istorie şi filozofie la drept, artă şi relaţii umane, de la destin la vinovăţie, de la Cosmos la puşcărie, de la tragic la absurd - s-au pus în joc toate argumentele pro şi contra ieşirii din refuzul de hrană.

A cincea zi, dimineaţa, am fost chemat în salon: *„Am hotărât să abandonez; am fost atât de aproape de moarte, încât am demonstrat că doar un nevinovat este capabil de aşa ceva"*.

S-a eliberat condiţionat după ce a executat fracţiunea legală din cei 18 ani ai condamnării. În ultima perioadă a fost profesor la un curs de calificare a deţinuţilor tineri.

*
* *

Ar fi mai multe de spus despre viaţa oamenilor care populează închisorile: despre reacţia la cutremure a celor închişi care vor să-şi vadă familia, dar nu pot trece de ziduri; despre deţinutul care a plecat singur după un altul evadat şi l-a adus înapoi *(„pentru că nu merita să fie liber")*; despre minorii care după ce se liberează vor să urmeze şcoala sau cursurile de calificare tot în puşcărie; despre un deţinut bătrân care se libera după 23 de ani de închisoare şi care stătea în poarta închisorii neştiind unde să se ducă *(„sunt singur pe lume, nu mai am nici o rudă")*; despre deţinutul care, liberându-se, a cerut colegilor de cameră să nu-i ocupe patul pentru că va veni săptămâna viitoare înapoi (şi a venit!); despre deţinuta care a omorât un copil fără motiv şi cerea să fie lămurită de ce a făcut-o; despre deţinuta ce era convinsă că a comis crima fiind hipnotizată şi, ca urmare, cerea să fie liberată; despre deţinutul ce şi-a bătut soţia timp de o săptămână, deşi ea murise din prima zi; despre minorul închiriat între bandele de răufăcători din toată ţara pentru a da lovituri de milioane, lui dându-i-se de fiecare dată câteva sute de lei; despre cei 500 de deţinuţi recidivişti cu care am organizat o *„dezbatere"* privind **cauzele recidivei,** în urma căreia, după ore şi ore de discuţii, deţinuţii au spus: ***„... pentru că nu ne place să muncim, pentru că ne e frică să avem o familie, pentru că e mai uşor să stai în puşcărie, pentru că e mai comod să fii nimeni"...***

A fi psiholog într-un penitenciar este mai dificil decât în alte locuri de muncă, solicitările impunând cunoştinţe profunde din toate ramurile psihologiei: socială, judiciară, medicală, industrială, patologică, a dezvoltării, a artei, a creativităţii... Toată lumea cere soluţii imediate la probleme care, deşi includ oameni, deseori au rezolvările de altă natură decât cea psihologică: *e greu de acceptat că a înţelege adecvat mecanismele unui eveniment nu implică neapărat şi posibilităţi de intervenţie eficace.*

DIMENSIUNI ETICE ŞI FILOZOFICE ÎN UNIVERSUL PENITENCIAR. SĂNĂTATEA MORALĂ A DEŢINUŢILOR

Un comportament poate fi considerat ca delincvent sau chiar criminal din punct de vedere al legii şi al dreptului, dar va apare imediat o dificultate majoră... Ceea ce va caracteriza deviantul este faptul că el nu a cedat niciunei norme, că nu a recunoscut importanţa nici a celor morale, nici a celor juridice. Aceasta este problema centrală, vina sa! Căci norma nu are nici o valoare dacă ea nu a fost integrată în prima copilărie: nu este vorba de conţinutul detaliat al legii, ci de faptul că existenţa unei legi - pentru a supravieţui şi a fi aplicată - trebuie să fie cunoscută de toţi, pentru a se putea raporta la ea. Astfel, interiorizarea unei norme de către copil va face posibilă supunerea şi respectul în faţa tuturor legilor. Dar când acest proces lipseşte, nici o sancţiune, nici o constrângere nu va putea rezolva situaţia, nu va putea impune o conduită corectă pentru viitor. Acum suntem în nodul conflictului constituit de formula **justiţie umană.** Dacă justiţia înseamnă doar aplicarea legilor şi pedepselor, ea va fi forţată să trateze inadaptaţii într-o manieră inumană. Dacă îi va considera - înainte de orice - oameni pe toţi, ea va risca să nu poată aplica dreptul pozitiv prevăzut pentru un timp şi un spaţiu determinate.

Termenii de **devianţă** sau **inadaptare** sunt frecvent folosiţi în limbajul curent, deşi nu sunt îndeajuns de clari. Fenomenul este de asemenea vag, reflectând o realitate diversă, dar caracteristică societăţii noastre neliniştite. Caracterul închis al familiilor ascunde în acelaşi timp prezenţa tulburătoare a unui număr de bărbaţi şi femei care nu sunt „ca ceilalţi" şi care nu au totuşi o boală mentală. Tentaţia va fi de a trata acest fenomen ca o **problemă,** ca o **chestiune socială,** iar indivizii ca pe nişte **cazuri.** Dar ei sunt alături de noi, printre noi şi va trebui să-i luăm ca atare chiar şi atunci când trec prin sectorul medical sau judiciar. Dacă se instalează fenomenul de respingere din partea corpului social, procesul de excludere se accelerează, cei în cauză rămânând închişi în comportamentul care-i singularizează.

Aceasta nu este uşor, mai ales că va trebui să constatăm două realităţi: mai întâi, că dreptul, ca exerciţiu al justiţie, poate fi uneori el însuşi creator de devianţă; în al doilea rând, că dreptul aplicat strict rămâne fără priză asupra fenomenului global al devianţei şi asupra persoanei deviantului. O aplicare simplistă a dreptului, a regulii, a sancţiunii nu rezolvă nimic dacă nu ţine cont de faptul că fiinţa umană este uneori **constrânsă** să soluţioneze anumite probleme folosind forţa şi provocând mai mult sau mai puţin rău. De aceea **creşterea devianţei reprezintă**

un eşec al dreptului modern.[1] Este suficient să schimbăm anumite reguli, să le facem mai raţionale? Experienţa arată că de fiecare dată când autorităţile au sperat să răspundă la o sfidare socială doar prin constrângere, acest lucru a fost un eşec. Dreptul nu-şi găseşte virtuţile decât atunci când el răspunde adeziunii comune. Chiar dacă aparent dreptul este o realitate moartă, cel care îl face viu este judecătorul: acesta nu este doar un distribuitor de sentinţe, ci apreciază nuanţe, tonalităţi, clar-obscurul unei situaţii. Acolo unde judecătorul îşi asumă din plin misiunea sa, se creează o zonă de echilibru, de linişte, de echitate. Dezvoltarea actuală a devianţei impune ca întregul univers judiciar să fie privit cu toată responsabilitatea. Nu este vorba că judecătorul trebuie doar să adapteze normele la caz, ci, mai ales, de a găsi pe plan uman cel mai bun răspuns acceptabil pentru toţi. În acest moment, judecătorul devine un adevărat fondator al unui drept nou, regăsind grandoarea funcţiei sale sociale.

Sistem suport al mediului social, penitenciarul este în acelaşi timp (încă) o frontieră a civilizaţiei, dar în contextul social mai larg această instituţie rămâne cronic în urma ambianţei generale din societate. De aceea unul din principiile teoretice de abordare a acestui subsistem social va fi incapacitatea sa de a fi contemporan cu societatea în care funcţionează.

O lume lipsită de dragoste, dar care năzuieşte cu disperare spre dragoste (Nietzsche), penitenciarul invită pe specialistul în probleme umane care se apropie de el să înţeleagă profund dimensiunea filozofică a vieţii din închisoare. *„Abandonarea filozofiei - ca şi abandonarea ştiinţei - e totuna cu izolarea omului de una din dimensiunile realului."*[2] Chiar dacă nu corespunde întrutotul exigenţelor considerării existenţei umane din penitenciare ca fiind tragică dimensiunile suferinţei, disperării şi abandonului[3] le regăsim din plin. Chiar dacă suferinţa deţinuţilor este lipsită de o semnificaţie mai înaltă, deoarece ei au încercat prin faptele lor să-şi afirme egoist personalitatea în dauna celor în mijlocul cărora trăiau, cu timpul, în ani de şedere în închisoare, deţinuţii descoperă coordonatele condiţiei lor umane.

Pentru persoana care execută o pedeapsă privativă de libertate, mediul penitenciar pune în ordine două genuri de probleme: *de adaptare la normele şi valorile specifice acestui cadru de viaţă* şi *de evoluţie ulterioară a personalităţii sale.* Cu toate eforturile care se fac în prezent de către administraţia locurilor de detenţie, la cei cu pedepse mari şi, mai ales, la recidivişti asistăm deseori la reorganizări negative ale valorilor personale, lucru ce le diminuează receptivitatea faţă de procesul reeducativ desfăşurat în locul de deţinere. În general, ceea ce pare a fi afectat în mai mare măsură la deţinuţi sunt normele după care îşi conduc activităţile şi relaţiile interumane, aprecierile individuale şi colective ale faptelor cotidiene, ceea ce trădează un sistem de nevoi inferioare, o raportare la bine şi la rău prin prisma intereselor personale şi, în ansamblu, un nivel scăzut de moralitate.

---

[1] J. Ellul, *Déviances et déviants,* Editions Erès, Toulouse, 1992, pag. 9.

[2] I. Banu, *Istoriologia filozofiei. Studii,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, pag. 29.

[3] G. Liiceanu, *Tragicul,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1993.

Pentru orice om, privarea de libertate în mediul penitenciar constituie o situaţie deosebită, cu amplă rezonanţă în mediul său de viaţă, atât pe durata detenţiei, cât şi după aceea, în libertate. Atât timp cât individul se află în locul de detenţie, între oameni care - asemenea lui - au comis fapte antisociale, dificultăţile cele mai mari sunt localizate în relaţiile cu cei din jur. În contactul cu ceilalţi deţinuţi, remuşcările, autoacuzările declarative sau chiar sincere din timpul procesului penal sunt repede înlocuite cu justificări ale faptelor comise „fabricate" în penitenciar la care individul aderă deoarece îi oferă raţiuni deculpabilizante. Diminuarea subiectivă a gradului de vinovăţie uşurează conştiinţa deţinutului şi, nu rareori, asistăm la modificarea poziţiei faţă de pedeapsă: dacă iniţial consideră că pedeapsa este pe măsura faptei, destul de repede o apreciază ca fiind prea aspră. Ca urmare, de la un comportament pasiv, supus, de penitenţă, deţinutul trece la unul activ, în care interesul personal, egoismul şi autoconservarea primează. În planul conduitei, de la morala conformistă - fundată pe vinovăţie - se trece la morala frustrării, întemeiată pe convingeri de grup privind cauzele infracţiunilor, „soarta" omului în lume, atitudinea faţă de muncă, familie, lege şi viitor şi implicit modul de viaţă în penitenciar. Totuşi valorile morale nu se anulează în penitenciar, ci există şi se realizează ca valori într-o ambianţă deosebită. Nu ne referim la regimul legal de executare a pedepsei, care prin el însuşi nu împiedică manifestările morale, ci la faptul că în detenţie individul îşi duce existenţa zilnică în mijlocul unei colectivităţi umane caracterizată prin devieri comportamentale, colective care nu în puţine cazuri sancţionează pe cel care adoptă o conduită morală. Totuşi nu trebuie acceptată ideea - care circulă atât printre cei aflaţi în detenţie, cât şi din afară - că într-o situaţie anormală omul se comportă anormal: omul trebuie să folosească la maximum orice împrejurare care i-ar putea oferi o şansă în plus de a se arăta moral deci uman.

Arătând cele de mai sus, vreau să sugerez că ne putem apropia de mediul carceral în două ipostaze intelectuale: prima, cea de moralist, care meditează la condiţia umană, a doua cea a profesionistului (expert), care doreşte să înţeleagă şi să ordoneze.

Aceste constatări empirice privind conduita morală în rândul deţinuţilor am dorit să le fundez pe investigarea acelor aspecte din viaţa lor care să permită cunoaşterea mentalităţilor şi concepţiilor ce au stat la baza comiterii actelor infracţionale. Am considerat ca fecundă pentru înţelegerea psihologiei deţinuţilor abordarea prin prisma eticii a fenomenologiei penitenciare, deoarece universul etic are resurse importante, atât de explicare a mecanismelor conduitei umane, cât şi de modelare a personalităţii omului în condiţiile detenţiei.

Posibilităţile educative ale demersului etic sunt condiţionate în penitenciar de factori a căror acţiune este greu de contracarat. În primul rând, moralitatea majorităţii deţinuţilor relevă o contradicţie între conştiinţa lor morală şi manifestărilor morale ale acestora: ei cunosc ce este *„binele"* şi criteriile după care este apreciat, dar obiectivele urmărite, mijloacele folosite şi timpul acordat realizării acestora nu se încadrează în limite acceptate social. În al doilea rând,

mediul penitenciar nu permite întotdeauna o exteriorizare morală autentică din partea deţinuţilor. Raporturile interumane ce se stabilesc între ei sunt puternic marcate de privarea de libertate, de frustrarea afectivă şi informaţională. Aceasta face ca raporturile dintre indivizi să fie determinate de interese materiale imediate, care alterează ambianţa morală în cadrul colectivului de deţinuţi. În aceste condiţii cu greu poate fi vorba de existenţa sau menţinerea unor deţinuţi cu atitudini exemplare pentru restul condamnaţilor.

Prezenţa dificultăţilor nu se rezumă doar la contextul social în care trăiesc deţinuţii, ci se extinde şi la universul lor cultural. Fiind reduse ca amploare şi profunzime, relaţiile interindividuale coboară la nivele inferioare, iar comunicarea între deţinuţi rămâne tributară nevoilor nesatisfăcute şi dispoziţiei de moment. Astfel, voinţa de a fi moral nu primeşte sprijin decât din partea cadrelor şi rareori din partea deţinuţilor. Fiind veşnic interesaţi de aspectele personale şi materiale, nu mai rămâne loc pentru soluţii morale la problemele cotidiene. Voinţa de a obţine un beneficiu material este mai mare decât accea de a fi moral atunci când actul în sine nu este motivat de obţinerea unei situaţii favorabile.

În mediul penitenciar, ceea ce duce la transformarea mentalităţii deţinuţilor este nevoia de reconstituire a unui sistem de valori funcţional, în paralel cu activarea încrederii în sine şi în viitor, cu corectarea atitudinii faţă de muncă, de lege şi de pedeapsă. Cu cât deţinuţii înţeleg mai repede că faptele morale le asigură acceptarea din partea celorlalţi, liniştea interioară şi sentimentul participării, cu atât deschiderea lor la procesul de reconstrucţie atitudinală este mai largă şi eficace.

Deşi în materie morală determinismul este o problemă de strictă interioritate, ceea ce contează este forma vizibilă, concretă, faptul moral. În acest caz avem manifestarea voinţei subiectului, deoarece fără ea nu se poate trece la actul moral. Desigur, educaţia şi instruirea au un rol major în restructurarea morală, dar atât timp cât deţinuţii nu-şi condamnă singuri viaţa dusă până atunci şi nu doresc sincer să se schimbe, eforturile venite din exterior nu vor avea rezultate. În timp, vom aprecia că individul a progresat moral dacă acţiunile lui sunt cantitativ şi calitativ ameliorate în sens moral faţă de trecut, dacă această ameliorarea îi conferă un grad de umanizare trăită ca o stare de fericire interioară.[4]

Astfel am considerat că o persoană prezintă o stare de sănătate morală dacă respectă normele morale şi legale ale comunităţii din care face parte, iar faptele sale sunt întemeiate pe convingeri pozitive privind munca, familia, viitorul şi prezintă o imagine de sine constructivă. Aşa cum vom vedea, în locul de deţinere manifestările morale au un specific aparte. Categoriile fundamentale - cinste, datorie, bine, respect, adevăr etc. - acţionează şi în colectivitatea deţinuţilor, dar este necesară o intervenţie constantă a personalului, pentru a nu falsifica conţinutul acestora şi a-l face inoperant pentru viaţa de după liberare. De aceea trebuie dusă o luptă consecventă pentru a converti, în lumea deţinuţilor, pe *„este"* (condiţiile

[4] T. Gânju, *Discurs despre morală*, Editura Junimea, Iaşi, 1981, pag. 44-47.

obiective) în *„trebuie"* (ambianţă morală autentică).[5] La prima vedere, nu există o bază de plecare în efortul de instaurare a moralităţii în rândul deţinuţilor: domeniul lui *„este"* - lipsa libertăţii, frustrări, neîncredere, egoism, agresivitate, minciună, indiferenţă - pare prea întins pentru a nu descuraja orice iniţiativă de ridicare spre *„trebuie"* - solidaritate, adevăr, stimă. Dar credem că victoriile parţiale la nivelul indivizilor sau microgrupurilor de deţinuţi, prin generalizare, pot cuprinde întreaga masă a condamnaţilor din penitenciar.

În urma acestor consideraţii am organizat în 1985 un studiu în cadrul căruia am urmărit:

- stabilirea unui inventar de indicatori ai gradului de sănătate morală, cu care se prezintă deţinuţii la intrarea în peniteciar;
- realizarea unui instrument capabil să pună în evidenţă diferitele aspecte ale moralităţii deţinuţilor;
- relevarea existenţei unor categorii de deţinuţi din punct de vedere al stării de sănătate morală şi elaborarea unor proiecte reeducative diferenţiate.

Lotul investigat a cuprins 967 subiecţi: 550 bărbaţi (276 recidivişti şi 274 nerecidivişti) şi 417 femei (127 recidiviste şi 290 nerecidiviste).[6]

Metodele utilizate în recoltarea datelor au fost: analiza documentară (dosarul penitenciar), interviul, chestionarul. S-au asigurat răspunsuri sincere din partea deţinuţilor prin ample discuţii introductive privind mediul de detenţie, cauzele comiterii de infracţiuni şi mijloacele de recuperare a deţinuţilor. Chestionarul (vezi anexa 1) a cuprins afirmaţii faţă de care deţinuţii trebuiau să-şi exprime acordul sau dezacordul (prin **da** sau **nu**).

Întrebările au fost gândite astfel încât să surprindă cinci aspecte fundamentale din punctul nostru de vedere, pentru diagnosticarea sănătăţii morale a deţinuţilor:

- *reprezentarea de sine* (tabelele 1-4);
- *percepţia muncii* (tabelele 5-8);
- *relaţiile cu familia* (tabelele 9-12);
- *atitudinea faţă de lege* (tabelele 13-16);
- *atitudinea faţă de viitor* (tabelele 17-20).

Răspunsurile la întrebări, sunt cuprinse în tabelele respective.

Voi prezenta concluziile relevante doar privitor la **reprezentarea de sine** şi cele privind **atitudinea faţă de viitor.** Încercând să desprind principalele aspecte ale sănătăţii morale a deţinuţilor şi a ceea ce s-ar putea numi „morala frustrării", am adresat subiecţilor o întrebare directă şi anume **dacă, în general, sunt mulţumiţi de ei ca persoane.** Proporţia celor care răspund afirmativ variază după sex, vârstă şi starea de recidivă (tabelele 1-4).

[5] T. Cătineanu, *Elemente de etică*, vol. 1, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982, pag. 93.

[6] Lotul nu a fost analizat şi după vârstă, pentru că 80% din deţinuţii şi deţinutele din penitenciare au vârsta cuprinsă între 20 şi 40 de ani.

Tabelul 1

BĂRBAŢI

Reprezentarea de sine

	Categoria de deţinuţi / Reprezentarea de sine	RECIDIVIŞTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	În general sunt mulţumit de mine	29,72	70,28	42,31	57,69	28,18	71,82	34,15	65,85	43,75	56,25	100
2	Niciodată nu am avut remuşcări	70,82	29,72	63,46	36,54	56,36	43,64	60,88	39,12	65,62	34,38	100
3	De obicei acţionez sub impulsul momentului, chiar dacă mai târziu voi avea neplăceri	29,72	70,28	51,92	48,08	39,09	60,91	31,71	68,29	12,50	87,50	100
4	Trebuie să profiţi de orice ocazie pentru a-ţi putea atinge propriile scopuri	35,13	64,87	51,92	48,08	43,64	56,36	34,15	65,85	21,87	78,13	100
5	Întotdeauna m-am descurcat mai bine singur	56,78	43,22	75	25	69,09	30,91	65,85	34,15	53,13	46,87	100
6	Am învăţat prea multe lucruri rele pentru a mai putea trăi în mod cinstit	21,62	78,38	23,08	76,92	20	80	21,95	78,05	18,75	81,25	100
7	De regulă nu-mi pasă de nimeni şi de nimic	40,54	59,46	50	50	42,73	57,27	68,29	31,71	75	25	100
8	Comportarea mea depinde în mare măsură de cei din jurul meu	45,94	54,06	46,15	53,85	37,27	62,73	60,98	39,02	62,50	37,50	100
9	Cred că în realitate nimănui nu-i pasă de mine	37,84	62,16	40,38	59,62	30,91	69,09	46,34	53,66	37,50	62,50	100
10	Nu doresc să-mi scrie nimeni	51,35	48,65	53,85	46,15	48,18	51,82	48,78	51,22	56,25	43,75	100

Tabelul 2

BĂRBAȚI

Reprezentarea de sine

	Categoria de deținuți / Reprezentarea de sine	NERECIDIVIȘTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	În general sunt mulțumit de mine	28	72	46,42	53,58	45,31	54,69	50	50	40	40	100
2	Niciodată nu am avut remușcări	55	45	46,48	53,52	68,75	31,25	53,57	46,43	70	30	100
3	De obicei acționez sub impulsul momentului, chiar dacă mai târziu voi avea neplăceri	28	72	46,42	53,58	20,31	79,69	32,14	67,86	30	70	100
4	Trebuie să profiți de orice ocazie pentru a-ți putea atinge propriile scopuri	34	66	55,36	44,64	31,25	68,75	28,57	71,43	40	60	100
5	Întotdeauna m-am descurcat mai bine singur	68	32	73,21	26,79	65,63	34,37	50	50	56,67	43,33	100
6	Am învățat prea multe lucruri rele pentru a mai putea trăi în mod cinstit	21	79	14,29	85,71	17,19	82,81	7,14	92,86	30	70	100
7	De regulă nu-mi pasă de nimeni și de nimic	45	55	28,57	71,43	54,69	45,31	50	50	50	50	100
8	Comportarea mea depinde în mare măsură de cei din jurul meu	43	57	53,57	46,43	42,19	57,81	39,29	60,71	70	30	100
9	Cred că în realitate nimănui nu-i pasă de mine	40	60	25	75	42,19	57,81	32,14	67,86	36,67	63,33	100
10	Nu doresc să-mi scrie nimeni	62	38	39,29	60,71	51,56	48,44	60,71	39,29	66,67	33,33	100

Tabelul 3

FEMEI

Reprezentarea de sine

	Categoria de deținute / Reprezentarea de sine	RECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	În general sunt mulțumită de mine	7,69	92,31	32,35	67,65	46,94	53,06	31,58	68,42	13,33	86,67	100
2	Niciodată nu am avut remușcări	46,15	53,85	55,88	44,12	46,94	53,06	52,63	47,37	33,33	66,67	100
3	De obicei acționez sub impulsul momentului, chiar dacă mai târziu voi avea neplăceri	46,15	53,85	32,35	67,65	26,54	73,46	26,32	73,68	33,33	66,67	100
4	Trebuie să profiți de orice ocazie pentru a-ți putea atinge propriile scopuri	46,15	53,85	14,29	85,71	18,37	81,63	15,79	84,21	20	80	100
5	Întotdeauna m-am descurcat mai bine singură	76,92	23,08	47,06	52,94	51,02	48,98	52,63	47,37	53,33	46,67	100
6	Am învățat prea multe lucruri rele pentru a mai putea trăi în mod cinstit	15,38	84,62	8,82	91,18	10,20	89,80	42,11	57,89	-	100	100
7	De regulă nu-mi pasă de nimeni și de nimic	38,46	61,54	38,24	61,76	38,78	61,22	31,58	68,42	40	60	100
8	Comportarea mea depinde în mare măsură de cei din jurul meu	15,38	84,62	26,47	73,53	24,94	75,06	5,33	94,67	46,67	53,33	100
9	Cred că în realitate nimănui nu-i pasă de mine	7,69	92,31	35,29	67,71	44,90	55,10	26,32	73,68	20	80	100
10	Nu doresc să-mi scrie nimeni	15,38	84,62	38,24	61,76	40,82	59,18	42,11	57,89	46,67	53,33	100

Tabelul 4

FEMEI

Reprezentarea de sine

	Categoria de deţinute / Reprezentarea de sine	NERECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	În general sunt mulţumită de mine	22,58	77,42	45,28	54,72	28,43	71,57	27,78	72,22	25,81	74,19	100
2	Niciodată nu am avut remuşcări	37,10	62,90	50,94	49,06	44,44	55,56	59,26	40,74	54,84	45,16	100
3	De obicei acţionez sub impulsul momentului, chiar dacă mai târziu voi avea neplăceri	24,19	75,81	26,42	73,58	23,33	76,67	16,67	83,33	9,68	90,32	100
4	Trebuie să profiţi de orice ocazie pentru a-ţi putea atinge propriile scopuri	30,65	69,35	18,87	81,13	25,56	74,44	11,11	88,89	19,35	80,65	100
5	Întotdeauna m-am descurcat mai bine singură	53,22	46,78	56,60	43,40	52,22	47,78	42,59	57,41	35,48	64,52	100
6	Am învăţat prea multe lucruri rele pentru a mai putea trăi în mod cinstit	11,29	88,71	3,77	96,23	12,22	87,78	9,26	90,74	-	100	100
7	De regulă nu-mi pasă de nimeni şi de nimic	37,10	62,90	39,62	60,38	47,78	52,22	48,15	51,85	38,71	61,29	100
8	Comportarea mea depinde în mare măsură de cei din jurul meu	30,65	69,35	30,19	69,81	43,33	56,67	27,78	72,22	48,39	51,61	100
9	Cred că în realitate nimănui nu-i pasă de mine	25,81	74,19	20,75	79,25	28,89	71,11	31,48	68,52	38,71	61,29	100
10	Nu doresc să-mi scrie nimeni	32,26	67,74	37,74	62,26	50	50	42,59	57,41	51,61	48,39	100

Ceea ce surprinde la bărbaţi este faptul că, pe ansamblu, nerecidiviştii declară în procente mai mari decât recidiviştii că sunt mulţumiţi de ei, diferenţele cele mai mari fiind la grupele de vârstă 26-35 de ani şi 36-45 ani. Interviurile realizate au relevat că sursa acestor diferenţe se află în faptul că deţinuţii nerecidivişti sunt adaptaţi la viaţa de zi cu zi, că sub raport personal - cunoştinţe, prieteni, mod de a înţelege viaţa - nu mai au ce îmbunătăţiri să aducă.

La femei, mulţumirea de sine este scăzută la deţinutele de 18-21 ani, creşte atingând un vârf la recidiviste în intervalul de vârstă 26-35 ani, iar la nerecidiviste în cel de 22-25 ani, urmat de o scădere vertiginoasă la ambele categorii, proporţional cu înaintarea în vârstă. Această evoluţie este firească, întrucât meditaţia asupra marilor probleme ale vieţii este o achiziţie târzie.

O a doua întrebare a vizat **existenţa în conştiinţa subiecţilor a remuşcărilor pentru faptele comise.**

La bărbaţi cele mai mari valori ale absenţei remuşcărilor sunt înregistrate la recidiviştii tineri (18-21 ani). Deşi un procent aşa ridicat (70%) nu se mai înregistrează la nici o categorie de vârstă, este semnificativ faptul că la recidivişti curba include constant peste jumătate din numărul subiecţilor. Interviurile au scos în evidenţă un aspect: cu cât vârsta subiecţilor creşte, problema justificărilor elaborate înainte de comiterea faptei trece pe primul loc.

Deţinuţii selectează şi generalizează aspectele negative din viaţa cotidiană, din nevoia de a aduce un argument *„obiectiv"* în sprijinul propriului comportament (trecut, actual sau potenţial). În acest mecanism se află sursa unui mod specific de a vedea lumea de către deţinuţi, şi anume ca fiind bazată pe individualism, omul trebuind să profite de orice ocazie pentru a-şi atinge scopuri **indiferent de mijloacele folosite.** Această convingere, împărtăşită de un număr mare de deţinuţi, conduce firesc spre lipsa remuşcărilor pentru faptele antisociale comise.

Procentul femeilor care afirmă că nu au avut remuşcări este mai mic decât la bărbaţi. Valori peste jumătate se înregistrează doar la cele cu vârsta cuprinsă în grupele 22-25 de ani şi 36-45 ani. Explicaţia rezidă probabil în modul subiectiv de raportare la fapte: prostituţie, vagabondaj, delapidare, omor comis după o suferinţă îndelungată şi altele.

Următoarele întrebări s-au referit la **modul cum acţionează de obicei deţinuţii pentru a-şi atinge scopurile.** În procente destul de mari, bărbaţii şi femeile recunosc că *„de obicei acţionează sub impulsul momentului chiar dacă mai târziu vor avea neplăceri"* şi că în viaţă *„trebuie să profiţi de orice ocazie pentru a-şi atinge propriile scopuri."*

În ce-i priveşte pe bărbaţi, cei cu vârsta cuprinsă între 22 şi 25 de ani se dovedesc a fi cei mai imprudenţi şi hotărâţi să nu scape nici o ocazie favorabilă. Majoritatea a obţinut la această vârstă autonomia materială faţă de familia de origine şi deseori locuiesc în altă parte. Fiind singuri şi invadaţi de nevoi materiale ce le depăşesc posibilităţile, cad uşor pradă celor care le promit avantajate materiale. Nu întâmplător, afirmaţia că singuri s-ar fi descurcat mai bine este cel

mai net exprimată - 75% - tot la această grupă de vârstă. Mentalitatea acestor deţinuţi derivă şi din faptul că la vârsta lor nu au avut încă posibilitatea să treacă prin faza de **tânăr adult confirmat social**. Împrejurările au fost de aşa natură încât grupul care le-a înglobat, susţinut şi „confirmat" capacităţile să fie unul cu preocupări infracţionale. În absenţa convingerii că eşti util pe plan social, drumul duce uneori spre decădere şi infracţiune. Or, este greu ca în penitenciar să redai acestor indivizi încrederea în forţele lor, să le dai un sens în viaţă şi să-i pregăteşti pentru a îndeplini roluri pozitive.

O problemă importantă pentru lucrarea noastră s-a desprins din afirmaţia făcută de o parte din subiecţi, conform căreia ***„au învăţat prea multe lucruri rele pentru a mai putea trăi cinstit"*** (itemul 6 din tabelele 1-4).

Desigur, este discutabilă relevanţa procentelor - noi credem că ar trebui apreciate ca fiind mai ridicate - deoarece subiecţii, aflându-se în locul de deţinere, au dat răspunsuri care să-i plaseze într-o lumină favorabilă din punct de vedere al reeducării. Aşa cum se va vedea pe parcursul întregii lucrări, deţinuţii - bărbaţi sau femei - au destul de puternic înrădăcinată convingerea privind caracterul definitiv al propriului destin.

Surprinde procentul foarte mare al deţinutelor recidiviste de 36-45 de ani (42,11%) care declară că nu vor mai putea trăi cinstit. Distingem în afirmaţia lor un sentiment de abandon, dublat de conştiinţa faptului că decăderea lor este atât de avansată, încât nu mai are rost să facă eforturi pentru a se schimba. Este exprimată aici o filozofie destul de răspândită printre deţinuţi: faptele trecute ajung să-l stăpânească pe om şi el nu se poate elibera de ele niciodată; de aceea, trebuie să trăieşti clipa aici şi acum.

Această resemnare iese în relief mult mai pregnant în afirmaţia ***„de regulă nu-mi pasă de nimeni şi de nimic"*** făcută de mulţi deţinuţi.

Procentele cele mai ridicate le dau bărbaţii pe măsură ce vârsta lor creşte, în timp ce femeile după un platou între 26 şi 45 de ani revin la o atitudine ceva mai rezervată. Deşi cu ocazia interviurilor luate, deţinuţii au relevat că una din marile lecţii învăţate în penitenciare este cea a indiferenţei, suntem în prezenţa unei contradicţii vizibile între vorbă şi faptă. Într-adevăr, în discuţii deţinuţii par să devalorizeze tot ce-i înconjoară, dar în viaţa de zi cu zi observăm tocmai contrariul. Ei nu renunţă la nimic din ceea ce a fost investit cu afecţiune de către ei, luptă disperat în faţa oricărei deposedări şi aceasta doar pentru a umple golul adus de privarea de libertate şi de pierderea dragostei persoanelor semnificative din viaţa lor. În acest sens, am putea rezuma condiţia deţinutului la formula *„eu sunt ceea ce am şi ceea ce consum"*.[7] Şi cum în penitenciar lucrurile posedate sunt foarte puţine comparativ cu cele pierdute (material, dar mai ales psihologic), lupta pentru a poseda, a apăra sau a redobândi ajunge deseori până la manifestări agresive, deşi utilitatea lucrurilor ce fac obiectul litigiilor este discutabilă.

[7] E. Fromm, *„A avea sau a fi. O alegere de care depinde viitorul omului"*, în volumul „Texte alese", colecţia „Idei contemporane", Editura politică, Bucureşti, 1983.

Adâncind analiza contradicţiei între vorbă şi faptă la deţinuţi, constatăm că indiferenţa - abordată atât de vizibil mai ales de către bărbaţi - este sensibil atenuată când deţinuţii declară: ***„comportarea*** (deţinuţilor - n.a.) ***depinde în mare măsură de cei din jur."***

Bărbaţii, în special recidiviştii, demonstrează că o altă mare achiziţie a fost cea a conformării la viaţa de grup, singura care le asigură o existenţă liniştită. Ei au înţeles că păstrarea liniştei personale depinde hotărâtor de supunerea manifestată explicit în cadrul grupului de deţinuţi. Chiar dacă în penitenciar dependenţa de altul nu produce plăcere, este periculos - spun deţinuţii - să rămâi singur: opoziţia la grup implică reducerea securităţii personale.

În plus, izolarea înseamnă lipsa comunicării, iar aceasta îl împinge pe subiect la meditaţie şi culpabilitate (remuşcări). A fi tot timpul în dialog cu ceilalţi este singura cale de a *„supravieţui"* în detenţie, de a uita de tine şi a nu percepe monotonia exasperantă a mediului închis. Procentele mai ridicate la deţinuţii în vârstă se datoresc şi faptului că ei resimt o mai mare nevoie de suport moral şi material. Chiar dacă aportul lor la viaţa grupului este mai redus, cel puţin este satisfăcută plăcerea - specifică vârstei mai înaintate - de a-i contempla pe ceilalţi.

Situaţia oarecum diferită la grupul femeilor de 36-45 ani o explicăm prin faptul că la acest interval de vârstă găsim o incidenţă mai mare a nevrozei de abandon şi a stărilor depresive; pierderile suferite, sentimentul de părăsire, autoacuzările produc - mai ales în prima parte a executării pedepsei - căutarea izolării, a neimplicării, a *„rumegării"* solitare a stărilor sufleteşti.

O motivaţie a lipsei aparente de cooperare, a dezinteresului faţă de propria persoană este conţinută în două declaraţii ale deţinuţilor: prima - ***„cred că în realitate nimănui nu-i mai pasă de mine"***; a doua - ***„nu doresc să-mi scrie nimeni"***.

La bărbaţi, între 40% şi 50% consideră că nu mai prezintă nici o importanţă pentru nimeni, iar 50-60% declară că nu vor ca cei din afară să le scrie. Aceste poziţii trădează un bilanţ făcut de fiecare, în urma căruia au ajuns la concluzia că nu mai pot aştepta nimic (sau nu mai au dréptul?) de la persoanele apropiate afectiv cărora le-au făcut atât rău. De altfel, refuzul comunicării are şi rolul de a nu le încărca conştiinţa cu dificultăţile prin care trec cei din familie şi pe care ei oricum nu-i pot ajuta în situaţia actuală.

În privinţa femeilor, situaţia se prezintă diferit: impresia de părăsire atinge un vârf la recidivistele de 26-35 ani, după care scade odată cu vârsta, în timp ce refuzul comunicării creşte monoton, cuprinzând aproape jumătate din efectiv. La deţinutele recidiviste de 18-21 ani nevoia de a păstra legătura cu cei de acasă este foarte intensă. Explicăm acest lucru prin faptul că tinerele, imediat ce trec de vârsta în care conflictele cu părinţii abundă, manifestă o întoarcere puternică mai ales către mamă, experienţa de viaţă a acesteia şi bunăvoinţa sa fiind acum căutate. Această nevoie târzie de dependenţă faţă de mamă pare a fi invers proporţională cu gradul de şcolarizare a tinerei. Neputând suporta singură şocul realităţii, nu găseşte decât în sânul familiei altă persoană disponibilă să o ajute. Şi asta cu atât mai mult

cu cât la deţinutele tinere pedeapsa privativă de libertate este legată pe plan afectiv şi de trădarea din partea bărbatului pentru care *„a făcut totul"*.

Tot experienţa infracţională i-a dus pe mulţi deţinuţii la concluzia ***„întotdeuna s-au descurcat mai bine singuri"***, atunci când s-au lăsat influenţaţi de infractori având numai de pierdut.

Comparativ cu ultimele două afirmaţii, observăm că tendinţa de a rezolva totul singur este în legătură directă cu impresia de abandon, exceptând femeile de 18-21 ani, la care relaţia este inversă cu refuzul comunicării. Nu trebuie să minimalizăm însă faptul că în cadrul interviurilor la bărbaţi a ieşit în relief o mare dorinţă de afirmare şi independenţă, la femei evidenţiindu-se existenţa unor traume afective puternice, eşecuri repetate, un fond sufletesc dominat de dezamăgire. Astfel, semnificaţia procentelor câştigă în complexitate (tabelele 5-8). Toţi deţinuţii - şi bărbaţi şi femei - consideră că în timpul detenţiei trebuie să muncească pentru a-şi menţine echilibru sufletesc şi sănătatea. În cadrul interviurilor a rezultat că pentru destul de mulţi munca nu provine din nevoia funcţională de activitate, ci este concepută ca un mijloc prin care **trebuie** să-şi materializeze **repede** dorinţele. Le este străină nevoia de afirmare profesională sau de împlinire prin muncă a personalităţii. De altfel, pentru o parte importantă din deţinuţii bărbaţi, ***„munca a fost întotdeauna o povară"***.

Tabelul 5

BĂRBAŢI

Percepţia muncii

	Categoria de deţinuţi / Percepţia muncii	RECIDIVIŞTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Orice muncă este mai bună decât să stai degeaba	86,48	13,52	80,77	19,23	90	10	92,68	7,23	90,63	9,37	100
2	Pentru mine munca a fost întotdeauna o povară	16,22	83,78	32,69	67,31	11,82	88,18	17,07	82,93	18,75	81,25	100
3	Îi invidiez pe cei care reuşesc să muncească cât mai puţin	35,13	64,87	50	50	51,82	48,18	60,98	39,02	50	50	100
4	În penitenciar munca este importantă doar pentru că te poţi elibera condiţionat	21,62	78,38	48,08	51,92	29,08	70,92	31,71	68,29	40,62	59,38	100
5	Prin muncă îmi menţin, în primul rând, echilibrul sufletesc şi sănătatea	89,18	10,82	98,08	1,92	93,64	6,36	95,12	4,88	100	-	100

Tabelul 6

BĂRBAŢI

Percepţia muncii

	Categoria de deţinuţi / Percepţia muncii	NERECIDIVIŞTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Orice muncă este mai bună decât să stai degeaba	84	16	89,29	10,71	96,88	3,12	89,29	10,71	100	-	100
2	Pentru mine munca a fost întotdeauna o povară	33	67	25	75	15,63	84,37	28,75	71,43	50	50	100
3	Îi invidiez pe cei care reuşesc să muncească cât mai puţin	48	52	53,58	46,42	64,06	35,94	57,14	42,86	56,67	43,33	100
4	În penitenciar munca este importantă doar pentru că te poţi elibera condiţionat	35	65	48,21	51,79	26,56	73,44	50	50	73,33	26,67	100
5	Prin muncă îmi menţin, în primul rând, echilibrul sufletesc şi sănătatea	89	11	92,86	7,14	96,88	3,12	96,43	3,57	100	-	100

Tabelul 7

FEMEI

Percepţia muncii

	Categoria de deţinute / Percepţia muncii	RECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Orice muncă este mai bună decât să stai degeaba	23,08	76,92	8,82	91,18	10,20	89,80	-	100	20	80	100
2	Pentru mine munca a fost întotdeauna o povară	76,92	23,08	97,06	2,94	91,84	8,16	100	-	93,33	6,67	100
3	Le invidiez pe cele care reuşesc să muncească cât mai puţin.	30,77	69,23	47,06	52,94	20,41	79,59	42,15	57,95	53,33	46,67	100
4	În penitenciar munca este importantă doar pentru că te poţi elibera condiţionat.	15,38	84,62	17,65	82,35	32,65	67,35	21,05	78,95	13,33	86,67	100
5	Prin muncă îmi menţin, în primul rând, echilibrul sufletesc şi sănătatea	100	-	100	-	93,88	6,12	100	-	100	-	100

Tabelul 8

FEMEI
Percepţia muncii

	Categoria de deţinute / Percepţia muncii	NERECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Orice muncă este mai bună decât să stai degeaba	17,74	82,26	11,32	88,68	12,22	87,78	3,70	96,30	-	100	100
2	Pentru mine munca a fost întotdeauna o povară	72,58	27,42	92,45	7,55	94,44	5,56	100	-	77,42	22,58	100
3	Le invidiez pe cele care reuşesc să muncească cât mai puţin.	46,77	53,23	30,19	69,81	40	60	9,26	90,74	19,35	80,65	100
4	În penitenciar munca este importantă doar pentru că te poţi elibera condiţionat.	14,52	85,48	22,64	77,36	21,11	78,89	14,81	85,19	29,03	70,97	100
5	Prin muncă îmi menţin, în primul rând, echilibrul sufletesc şi sănătatea	93,55	6,45	90,23	9,77	96,67	3,33	100	-	100	-	100

Procentele cele mai ridicate le găsim la nerecidivişti şi un fapt curios - la cei de vârstă înaintată. Situaţia poate fi explicată prin nota mai accentuată de sinceritate existentă în răspunsurile nerecidiviştilor şi prin aceea că impactul cu munca în condiţii de detenţie are rezonanţă mai amplă în rândul persoanelor în vârstă care sunt la prima pedeapsă privativă de libertate.

La femei, răspunsurile diferă la cele două grupe de deţinute: nerecidivistele, cu cât înaintează în vârstă, se declară în dezacord cu încercările unora de a munci cât mai puţin.

La interviurile luate s-a cristalizat ideea că atitudinea acestora este dictată de conştiinţa creşterii vulnerabilităţii lor în cazul că - după fapta comisă - s-ar arăta delăsătoare în muncă. Fiind la prima condamnare, ele sunt convinse că reabilitarea înseamnă, în primul rând, foarte multă muncă.

La recidivistele peste 36 de ani procentul celor care „invidiază" pe cele care muncesc cât mai puţin este de aproximativ 50%. Apreciem declaraţia lor ca o reacţie de demisie, de abdicare de la orice efort de integrare socială.

Următoarea problemă investigată s-a referit la **relaţiile subiecţilor cu familia de origine sau întemeiată de ei,** plecând de la convingerea că moralitatea nu se poate edifica şi menţine în absenţa unei relaţionări optime cu membrii familiei (tabele 9-12).

Tabelul 9

BĂRBAŢI
Relaţiile cu familia

	Categoria de deţinuţi / Relaţiile cu familia	RECIDIVIŞTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Părinţii mei m-au dezamăgit deseori	32,44	67,56	36,54	63,46	36,66	63,34	28,83	71,17	28,12	71,88	100
2	Nu-mi fac probleme despre modul cum se descurcă familia mea	43,24	56,76	55,77	44,23	48,18	51,82	65,85	34,15	50	50	100
3	De copii este suficient că se ocupă soţia mea	24,33	75,67	11,54	28,84 / 59,62	6,36	73,64 / 20	24,39	75,61	28,12	71,88	100
4	Copiii nu au nevoie de ajutorul meu, oricum vor creşte	29,72	70,28	21,15	19,23 / 59,62	36,36	43,64 / 20	43,90	56,10	50	50	100
5	Copiii mei mă respectă şi acum	5,40	35,14 / 59,46	15,38	25 / 59,62	53,64	29,09 / 17,27	75,61	24,39	65,62	34,38	100
6	Sunt convins că soţia mea nu mă va părăsi	5,40	15,14 / 79,46	15,38	38,46 / 46,16	43,64	40 / 16,36	56,10	43,90	53,13	46,87	100
7	Am nevoie ca membrii familiei mele să creadă în mine	86,49	13,51	86,54	13,46	89,09	10,91	90,24	9,76	75	25	100
8	Mai bine nu aveam familie	40,54	59,46	26,93	40,38 / 32,69	40	60	34,15	65,85	59,38	40,62	100

NOTĂ (pentru tabelele 9-12): cifrele aflate sub linie (din căsuţele cu valorile sub formă de fracţie) reprezintă procentul subiecţilor care nu au răspuns.

Tabelul 10

BĂRBAŢI
Relaţiile cu familia

	Categoria de deţinuţi / Relaţiile cu familia	NERECIDIVIŞTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Părinţii mei m-au dezamăgit deseori	35	65	19,64	80,36	31,25	68,75	28,57	71,43	40	60	100
2	Nu-mi fac probleme despre modul cum se descurcă familia mea	70	30	39,29	60,71	50	50	57,14	42,86	70	30	100

Continuare tabelul 11

3	De copii este suficient că se ocupă soţia mea	11	12 / 77	8,93	26,78 / 64,29	3,12	54,70 / 42,18	25	75	56,67	43,33	100
4	Copiii nu au nevoie de ajutorul meu, oricum vor creşte	14	11 / 75	12,50	23,21 / 64,29	28,13	29,69 / 42,18	57,14	42,86	46,67	53,33	100
5	Copiii mei mă respectă şi acum	10	10 / 80	26,79	8,92 / 64,29	50	10,94 / 39,06	89,29	10,71	66,67	33,33	100
6	Sunt convins că soţia mea nu mă va părăsi	10	10 / 80	12,50	21,43 / 66,07	28,13	39,06 / 32,81	60,71	39,29	63,33	36,67	100
7	Am nevoie ca membrii familiei mele să creadă în mine	64	13 / 23	83,93	16,07	93,75	6,25	83,29	16,71	93,33	6,67	100
8	Mai bine nu aveam familie	22	35 / 43	21,50	29,79 / 48,71	31,25	68,75	35,71	64,29	36,67	63,33	100

Tabelul 11

FEMEI
Relaţiile cu familia

	Categoria de deţinute / Relaţiile cu familia	RECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Părinţii mei m-au dezamăgit deseori	-	100	44,12	55,88	40,82	59,18	11,53	88,47	33,33	66,67	100
2	Nu-mi fac probleme despre modul cum se descurcă familia mea	23,08	76,92	38,24	61,76	59,18	40,82	42,21	57,79	26,67	73,33	100
3	De copii este suficient că se ocupă soţul meu	53,86	46,14	26,47	73,53	30,61	69,39	26,32	73,68	26,67	73,33	100
4	Copiii nu au nevoie de ajutorul meu, oricum vor creşte	30,77	69,23	52,94	47,06	63,16	36,84	63,12	36,88	26,67	73,33	100
5	Copiii mei mă respectă şi acum	23,08	7,69 / 69,23	44,12	8,82 / 47,06	73,47	26,53	68,42	31,58	66,67	33,33	100
6	Sunt convinsă că soţul meu nu mă va părăsi	30,77	30,77 / 38,46	23,53	44,12 / 32,35	40,82	32,65 / 26,53	47,37	52,63	60	40	100
7	Am nevoie ca membrii familiei mele să creadă în mine	92,31	7,69	97,06	2,94	87,76	12,24	100	-	86,67	13,33	100
8	Mai bine nu aveam familie	7,69	92,31	23,53	76,47	34,69	65,31	26,32	73,68	33,33	66,67	100

Tabelul 12

FEMEI
Relaţiile cu familia

	Categoria de deţinute / Relaţiile cu familia	NERECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Părinţii mei m-au dezamăgit deseori	38,71	61,29	37,74	62,26	23,33	76,67	24,07	75,93	9,68	90,32	100
2	Nu-mi dac probleme despre modul cum se descurcă familia mea	33,87	66,13	41,51	58,49	50	50	51,85	48,15	54,84	45,16	100
3	De copii este suficient că se ocupă soţul meu	6,45	20,97 / 72,58	7,55	92,45	10	70 / 20	5,56	94,44	22,58	77,42	100
4	Copiii nu au nevoie de ajutorul meu, oricum vor creşte	9,68	17,74 / 72,58	16,98	83,02	31,11	51,11 / 17,78	44,44	55,56	41,94	58,06	100
5	Copiii mei mă respectă şi acum	25,81	- / 74,19	49,06	5,66 / 45,28	86,67	13,33	92,59	7,41	90,32	9,68	100
6	Sunt convinsă că soţul meu nu mă va părăsi	22,58	20,97 / 56,45	33,47	22,64 / 33,62	34,44	40 / 25,56	48,16	25,92 / 25,92	83,87	16,13	100
7	Am nevoie ca membrii familiei mele să creadă în mine	93,55	6,45	86,79	13,21	88,89	11,11	88,89	11,11	87,10	12,90	100
8	Mai bine nu aveam familie	33,87	66,13	24,53	75,47	28,89	71,11	24,05	75,95	32,26	67,74	100

Discuţiile individuale şi colective cu deţinuţii au relevat carenţe serioase în modul de a înţelege universul familial, responsabilităţile ce decurg din poziţia ocupată în sânul ei - fiu, fiică, soţ, soţie, tată, mamă - şi, mai ales modul de realizare a intereselor şi aspiraţiilor familiei, privită ca un grup unitar. Arta de a fi părinte este străină majorităţii subiecţilor investigaţi.

Destul de mulţi dintre deţinuţi declară că ***„părinţii lor i-au dezamăgit deseori"***. Acest lucru relevă convingerea larg răspândită în rândul subiecţilor, că familia de origine poartă o vină însemnată în evoluţia lor ca infractori. În cadrul interviurilor a rezultat că *„dezamăgirea"* se referă în special la debutul infracţional: pierderea încrederii în părinţi, aprecierea lor negativă, tensiunile întreţinute mai ales de aceştia sau chiar descoperirea unor conduite infracţionale la părinţi au marcat adânc, la timpul respectiv, mentalitatea despre oameni, cinstea şi demnitatea actualilor infractori. Se confirmă, de altfel, un fapt unanim acceptat: părinţii încetează să mai fie surse de influenţă pentru copii atunci când aceştia (copiii) constată că ei nu mai progresează sub raport uman. Perceperea stagnării

accentuează decalajul dintre copii şi părinţi, iar devalorizarea membrilor familiei şi a vieţii familiale se extinde şi la raporturile extrafamiliale. Deţinuţii de ambele sexe fac trimiteri precise şi masive spre carenţele familiei, spre incapacitatea sa psihologică, pedagogică şi morală, carenţă răspunzătoare pentru viaţa ratată, nevroze, inadaptări şi tulburări de tot felul.

Pe acest fond, nu surprinde dezinteresul deţinuţilor pentru familiile lor, exprimat în declaraţia, *„nu-mi fac probleme despre modul cum se descurcă familia mea"*. Explic procentele ridicate la tinerii bărbaţi prin resentimentul puternic resimţit faţă de părinţii care *„nu i-au înţeles"* când au avut nevoie de ajutorul lor şi, mai mult, nu îi vizitează la penitenciar. În schimb, la tinerele femei de 18-21 de ani lucrurile stau invers, aceasta şi din cauză că atitudinea familiei este în general mai tolerantă faţă de *„fata care a greşit"*.

La bărbaţii deţinuţi, cu cât înaintează în vârstă se accentuează desprinderea de grijile familiei. Acest lucru se datoreşte în parte erodării statutului de părinte şi soţ, în parte constatării că familia a reuşit să atenueze golul lăsat prin condamnarea lor la privarea de libertate. Compromis ca lider al familiei, bărbatul se repliază pe sine şi aşteaptă liberarea.

La femei situaţia este mai dramatică. Recidivistele înregistrează un vârf al dezinteresului în intervalul de vârstă 26-35 ani, iar la nerecidiviste procentul creşte constant, proporţional cu vârsta. Explicaţiile sunt multiple: în primul rând, aşa cum a rezultat şi din alte investigaţii, un număr mare de deţinute motivează fapta comisă prin *„grija"* pentru familie, dorinţa de a realiza mai repede un trai bun, satisfacerea exigenţelor unui soţ (iubit) materialist, îndepărtarea de tutela unor părinţi (socrii) dominatori etc. Ajungând în penitenciar, femeia constată cât de greşită a fost soluţia aleasă şi, mai rău, că cei pentru care ea a riscat nu-i arată o consideraţie deosebită, o neglijează sau chiar o părăsesc. Gelozia,[8] ca luptă disperată de apărare a *„proprietăţii"* afective, e deseori întâlnită printre deţinute. După o perioadă de *„cerşit afectiv"* nesatisfăcut de familie, urmează o răcire şi distanţare de greutăţile familiale.

În final, trăirea afectivă a femeii în condiţii de detenţie se concentrează asupra problemelor legate de copii. Indiferent dacă a fost o mamă mai mult sau mai puţin bună în libertate, acum realizează că singura investiţie afectivă pe care o poate încerca fără a fi trădată este aceea privind copiii lăsaţi afară în cele mai diferite situaţii.

În cadrul interviurilor a rezultat că, în general, femeile se cred mai uşor de înlocuit în economia familiei decât bărbaţii, care de obicei îşi supraevaluează contribuţia la buna desfăşurare a vieţii de familie. Se greşeşte în ambele cazuri: mamele sunt singurele care pot furniza dragoste mediului familial şi mai ales copiilor, iar taţii sunt singurii care pot asigura sentimentul de **securitate**, atât de necesar pentru dezvoltarea sufletească echilibrată.[9]

[8] I. Mitrofan, N. Mitrofan, *Elemente de psihologie a cuplului*, Casa de editură şi presă „Şansa" SRL, Bucureşti, 1994, cap. V.

[9] C. Badasar, *Aspecte ale dezvoltării afectivităţii feminine*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975, cap. XI.

Având în vedere că normele morale constituie unul dintre elementele centrale ale conştiinţei morale, am investigat **atitudinea deţinuţilor faţă de normativitatea oficială.**

La început am urmărit în ce măsură subiecţii înţeleg necesitatea existenţei unor norme de conduită. Deşi în procente destul de mici deţinuţii apreciază că *„oamenii pot trăi şi fără legi"*, totuşi mulţi cred că *„regulile de comportare civilizată îngrădesc libertatea persoanei"* (tabelele 13-16).

Tabelul 13

BĂRBAŢI
Atitudinea faţă de lege

	Categoria de deţinuţi / Atitudinea faţă de lege	RECIDIVIŞTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Cred că regulile de comportare civilizată îngrădesc libertatea persoanei	62,16	37,84	80,77	19,23	56,35	43,65	53,66	46,34	65,62	34,38	100
2	Oamenii pot trăi şi fără legi	24,33	75,67	19,23	80,77	14,55	85,45	14,63	85,37	18,75	81,25	100
3	Legea se aplică la fel pentru toţi oamenii	62,16	37,84	34,62	65,38	29,09	70,91	63,41	36,59	22,12	77,88	100
4	Legea este bună, dar în cazul meu nu a fost aplicată corect	75,67	24,33	35,38	64,62	53,64	46,36	63,41	36,59	46,87	53,13	100

Tabelul 14

BĂRBAŢI
Atitudinea faţă de lege

	Categoria de deţinuţi / Atitudinea faţă de lege	NERECIDIVIŞTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Cred că regulile de comportare civilizată îngrădesc libertatea persoanei	58	42	57,14	42,86	59,38	40,62	42,86	57,14	66,67	33,33	100
2	Oamenii pot trăi şi fără legi	17	83	17,86	82,14	9,38	90,62	14,29	85,71	13,33	86,67	100
3	Legea se aplică la fel pentru toţi oamenii	63	37	35,71	64,29	31,25	68,75	42,86	57,14	53,33	46,67	100
4	Legea este bună, dar în cazul meu nu a fost aplicată corect	63	37	35,71	64,29	31,25	68,75	50	50	53,33	46,67	100

Tabelul 15

FEMEI
Atitudinea faţă de lege

	Categoria de deţinute / Atitudinea faţă de lege	RECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Cred că regulile de comportare civilizată îngrădesc libertatea persoanei	69,23	30,77	41,18	58,82	38,78	61,22	21,65	78,35	46,67	53,33	100
2	Oamenii pot trăi şi fără legi	7,69	92,31	11,76	88,24	15,29	84,71	26,32	73,68	20	80	100
3	Legea se aplică la fel pentru toţi oamenii	53,86	46,14	44,12	55,88	55,10	44,90	54,89	45,11	66,67	33,33	100
4	Legea este bună, dar în cazul meu nu a fost aplicată corect	61,54	38,46	55,88	44,12	55,10	44,90	52,63	47,37	40	60	100

Tabelul 16

FEMEI
Atitudinea faţă de lege

	Categoria de deţinute / Atitudinea faţă de lege	NERECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Cred că regulile de comportare civilizată îngrădesc libertatea persoanei	58,06	41,94	56,60	43,40	53,33	46,67	44,44	55,56	22,58	77,42	100
2	Oamenii pot trăi şi fără legi	14,52	85,48	7,55	92,45	18,83	81,17	5,56	94,44	9,68	90,32	100
3	Legea se aplică la fel pentru toţi oamenii	43,55	56,45	45,28	54,72	33,33	66,67	29,63	70,37	35,48	64,52	100
4	Legea este bună, dar în cazul meu nu a fost aplicată corect	53,68	46,32	58,49	41,51	63,33	36,67	68,52	31,48	54,84	45,16	100

Se constată o înţelegere greşită atât a noţiunii de *„comportare civilizată"*, cât şi *„a celei de libertate a persoanei"*. Pentru deţinuţi comportarea este în funcţie de situaţia în care se găsesc şi de caracteristicile oamenilor din jur: a fi deţinut este o situaţie care favorizează un puternic proces de devalorizare a propriei persoane, a celor din jur şi, mai grav, a valorilor fundamentale care orientează viaţa oricărei persoane.

În legătură cu modul cum înţeleg deţinuţii *„libertatea"*, menţionez că este confundată cu libertatea de mişcare sau dispunerea de sine după plac. Orice constrângere este interpretată de deţinuţi ca atingându-le libertatea, chiar dacă această constrângere este orientată pozitiv. În cadrul interviurilor am constatat că deţinuţii sesizează mai ales rolul libertăţii în păstrarea sănătăţii mintale şi realizarea bunăstării materiale şi mai puţin faptul de a fi o condiţie a dezvoltări plenare a capacităţii creatoare ale persoanei.

Deţinuţii au îndoieli în ce priveşte obiectivitatea aplicării legii penale: *„legea este bună, dar în cazul meu nu a fost aplicată corect"*. În ce priveşte sentimentul că li s-a făcut o judecată nedreaptă, acesta este mai puternic la bărbaţii recidivişti, în timp ce la femei - atât la recidiviste, cât şi la nerecidiviste - se înregistrează procente apropiate (uşor mărite la nerecidiviste). Se relevă astfel un fenomen larg răspândit în masa deţinuţilor: transferul sursei de frustrare spre alte persoane sau instituţii. Sentimentul de injustiţie suportată este o constantă a mentalităţii de deţinut, această convingere fiind cu atât mai puternică cu cât acomodarea la mediul penitenciar este mai scăzută. În concluzie, deţinuţii acceptă cu greu faptul că spaţiul de viaţă cu adevărat emancipator este un spaţiu social normat, că sentimentul de siguranţă rezultă din existenţa regulilor respectate de toţi.

Ultimul element al sănătăţii morale care a făcut obiectul analizei a privit **atitudinea faţă de viitor a deţinuţilor.** Viitorul este constituit în funcţie de idealurile şi aspiraţiile persoanei, dar condiţionat - în ce priveşte calitatea sa - de claritatea concepţiei despre lume şi viaţă, de orientarea adecvată în mediul social. Aşa cum vom vedea, deţinuţii au mari dificultăţi la nivelul concepţiei despre lume; de aceea, în cadrul discuţiilor apar resemnaţi, descurajaţi, dar nu foarte frământaţi de faptul că trăiesc de pe o zi pe alta.

Specific pentru mentalitatea celui aflat în executarea unei pedepse privative de libertate este faptul că odată ajunşi în penitenciar **nu se mai gândesc la cum va fi viaţa lor după liberare,** situaţie redată în tabelele 17-20.

Deşi repartizarea procentuală diferă la bărbaţi faţă de femei, ceea ce atrage atenţia este faptul că, la ambele grupuri, categoria nerecidiviştilor îşi exprimă în mai mare măsură lipsa de preocupare pentru viitor. În cadrul interviurilor a rezultat că acest lucru nu are nici o legătură cu durata pedepsei, fiind o manifestare îndeosebi a sentimentului de neputinţă: nu văd cum ar putea discuta despre un timp închis iniţiativelor personale. Trăirea doar în prezent este motivată prin axioma **„câtă actualitate, atâta realitate"**, or drumul până la liberare este apreciat ca foarte lung.

Cauzele descurajării deţinuţilor sunt multiple: în primul rând, destul de mulţi declară că *„în situaţia lor este greu să nu piardă speranţa de a realiza ceva în viaţă"*. La bărbaţi, recidiviştii de 36-45 de ani înregistrează procentul cel mai mare (73,17%), iar la femei, procentele cele mai mari se întâlnesc la tinerele recidiviste: pierderea speranţei de a realiza ceva în viaţă este desigur tranzitorie, fiind mai ales o exteriorizare a lipsei de identitate, întâlnită la multe din ele.

Tabelul 17

BĂRBAȚI
Atitudinea față de viitor

	Categoria de deținuți / Atitudinea față de viitor	RECIDIVIȘTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Când ești în penitenciar nu trebuie să te gândești la cum va fi viața după liberare	83,79	16,21	67,31	32,69	61,82	38,18	65,85	34,15	71,88	28,12	100
2	În situația mea este greu să nu pierzi speranța de a realiza ceva în viață	40,54	59,46	63,46	36,54	60	40	73,17	26,83	59,38	40,62	100
3	Perioada petrecută în detenție va influența în rău viața mea viitoare	21,62	78,38	67,31	32,69	49,09	50,91	51,22	48,78	28,12	71,88	100
4	Timpul pierdut nu-mi permite să mă mai fac om de treabă	24,33	75,67	38,46	61,54	32,73	67,27	34,15	65,85	40,62	59,38	100
5	Viitorul este prea nesigur pentru a-ți face proiecte serioase	21,62	78,38	36,54	63,46	39,09	60,91	26,83	73,17	40,62	59,38	100
6	Cred că sunt irecuperabil pentru societate	18,91	81,09	7,69	92,31	14,55	85,45	17,07	82,93	12,50	87,50	100
7	Cred că trăiesc degeaba	43,24	56,76	42,31	57,69	39,09	60,91	39,02	60,98	25	75	100
8	Un om deștept trăiește clipa, restul nu-l interesează	16,21	83,79	26,92	73,08	25,45	74,55	34,15	65,85	25	75	100
9	Lucru cel mai important în viață este să fac doar ce îmi place	32,44	67,56	57,69	42,31	36,63	63,64	36,59	63,41	43,75	56,25	100

Tabelul 18

BĂRBAȚI
Atitudinea față de viitor

	Categoria de deținuți / Atitudinea față de viitor	NERECIDIVIȘTI										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Când ești în penitenciar nu trebuie să te gândești la cum va fi viața după liberare	77	23	71,43	28,57	68,75	31,25	68,86	31,14	76,67	23,33	100
2	În situația mea este greu să nu pierzi speranța de a realiza ceva în viață	40	60	51,79	48,21	50	50	42,86	57,14	60	40	100
3	Perioada petrecută în detenție va influența în rău viața mea viitoare	42	58	26,79	73,21	42,19	28,57	71,43	57,81	50	50	100
4	Timpul pierdut nu-mi permite să mă mai fac om de treabă	40	60	19,64	80,36	32,81	67,19	53,57	46,43	40	60	100
5	Viitorul este prea nesigur pentru a-ți face proiecte serioase	27	73	25	75	26,56	73,44	17,86	82,14	20	80	100
6	Cred că sunt irecuperabil pentru societate	49	51	33,93	66,07	39,06	60,94	45,71	54,29	50	50	100
7	Cred că trăiesc degeaba	23	77	1,79	98,21	14,06	85,94	10,71	89,29	26,67	73,33	100
8	Un om deștept trăiește clipa, restul nu-l interesează	20	80	19,64	80,36	17,19	82,81	21,43	78,57	43,33	56,67	100
9	Lucru cel mai important în viață este să fac doar ce îmi place	37	63	53,57	46,43	48,44	51,56	39,29	60,71	70	30	100

Tabelul 19

FEMEI
Atitudinea față de viitor

	Categoria de deținute / Atitudinea față de viitor	RECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Când ești în penitenciar nu trebuie să te gândești la cum va fi viața după liberare	15,38	84,62	47,06	52,94	48,98	51,02	57,89	42,11	33,33	66,67	100
2	În situația mea este greu să nu pierzi speranța de a realiza ceva în viață	53,86	46,14	55,88	44,12	36,73	63,27	42,11	57,89	33,33	66,67	100
3	Perioada petrecută în detenție va influența în rău viața mea viitoare	15,38	84,62	23,53	76,47	28,57	71,43	26,32	73,68	46,67	53,33	100
4	Timpul pierdut nu-mi permite să mă mai fac om de treabă	23,08	76,92	29,41	70,59	24,49	75,51	21,05	78,95	20	80	100
5	Viitorul este prea nesigur pentru a-ți face proiecte serioase	38,46	61,54	47,06	52,94	28,57	71,43	16,53	83,47	26,67	73,33	100
6	Cred că sunt irecuperabil pentru societate	23,08	76,92	41,18	58,82	42,86	57,14	15,79	84,21	46,67	53,33	100
7	Cred că trăiesc degeaba	7,69	92,31	14,71	85,29	8,16	91,84	15,78	84,22	6,67	93,33	100
8	Un om deștept trăiește clipa, restul nu-l interesează	7,69	92,31	5,88	94,12	14,29	85,71	21,05	78,95	26,67	73,33	100
9	Lucru cel mai important în viață este să fac doar ce îmi place	23,08	76,92	53,33	46,47	21,41	78,59	15,79	84,21	20	80	100

Tabelul 20

FEMEI
Atitudinea față de viitor

	Categoria de deținute / Atitudinea față de viitor	NERECIDIVISTE										Total
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Când ești în penitenciar nu trebuie să te gândești la cum va fi viața după liberare	32,53	67,47	60,38	39,62	58,89	41,11	59,26	40,74	58,06	41,94	100
2	În situația mea este greu să nu pierzi speranța de a realiza ceva în viață	35,48	64,52	33,96	66,04	44,44	55,56	38,89	61,11	48,33	51,67	100
3	Perioada petrecută în detenție va influența în rău viața mea viitoare	29,03	70,97	41,06	58,94	21,11	78,89	18,52	81,48	25,81	74,19	100
4	Timpul pierdut nu-mi permite să mă mai fac om de treabă	32,26	67,74	24,53	75,47	30	70	22,22	77,78	32,26	67,74	100
5	Viitorul este prea nesigur pentru a-ți face proiecte serioase	35,48	64,52	33,96	66,04	30	70	33,33	66,67	38,71	61,29	100
6	Cred că sunt irecuperabil pentru societate	27,42	72,58	26,42	73,58	31,11	68,89	18,52	81,48	16,13	83,87	100
7	Cred că trăiesc degeaba	6,45	93,55	7,55	92,45	10	90	11,11	88,89	16,13	83,87	100
8	Un om deștept trăiește clipa, restul nu-l interesează	11,29	88,71	32,08	67,92	17,78	82,22	12,96	87,04	16,13	83,87	100
9	Lucru cel mai important în viață este să fac doar ce îmi place	25,81	74,19	41,51	58,49	41,17	58,83	24,07	75,93	22,53	77,42	100

Deținutele sunt afectate de faptul că nu au avut posibilitatea să îndeplinească roluri sociale specifice (mamă, soție) sau nu au depus o muncă utilă. Ca urmare, se simt dezorientate, neștiind ce anume vor face după liberare.

O altă cauză a descurajării este, după opinia deținuților, stigmatizarea ce le-a fost conferită prin însăși executarea pedepsei cu închisoarea: *„perioada petrecută în detenție va influența în rău viața mea viitoare"*.

La bărbați, cei mai convinși de acest lucru sunt recidiviștii de 22-25 ani (67%), deoarece sunt cel puțin a doua oară în penitenciar, cunosc influența nocivă a

celorlalţi deţinuţi şi, mai ales, au o mare neîncredere în capacitatea lor de reintegrare socială. Femeile din aceeaşi categorie de vârstă, dar nerecidiviste, dau un procent ridicat de răspunsuri afirmative. Cu ocazia interviurilor a fost relevat, la multe din aceste deţinute, un sentiment acut de ratare, grefat pe un fond depresiv evident.

Deziluziile şi autoacuzaţiile s-au cristalizat într-un egocentrism static, din care posibilitatea de evoluţie viitoare a fost exclusă. La deţinutele recidiviste de peste 46 ani, care au de asemenea un procent ridicat, explicaţia este mai degrabă în domeniul abandonului şi inutilităţii resimţite în diverse ocazii.

În mod explicit, pentru această situaţie se fac trimiteri de tipul: *„timpul pierdut nu-mi permite să mă mai fac om de treabă"* sau *„viitorul este prea nesigur pentru a-şi face proiecte serioase"* (vezi itemii 4 şi 5 din tabelele 17-20, la care, din nou, cred că procentele reale ar fi ceva mai ridicate).

La o analiză atentă constatăm că, în general, oamenii care nu îşi fac proiecte au convingerea intimă (câteodată inconştientă) că realizările lor nu sunt rodul propriilor eforturi, ci ţin mai mult de ceea ce le este dat. Atitudinea lor poate fi comparată cu a paiului care se lasă dus pe apă, el neputând face nimic altceva decât să se îndrepte încotro curge apa. Acest lucru a fost întâlnit ca un invariant în stilul de viaţă al multor condamnaţi.

În relatările lor, deţinuţii strecoară frecvent o undă de fatalitate pentru faptul de a fi ajuns aici, acest fapt, după părerea lor, echivalând cu un eşec moral ce le va marca toată viaţa. La această concluzie ne îndeamnă şi convingerea multor deţinuţi că *„sunt irecuperabili pentru societate"*.

La bărbaţi, diferenţe găsim doar la cei mai vârstnici unde, în mod neaşteptat, nerecidiviştii au un procent mai mare. Aceasta se datoreşte şocului depunerii în penitenciar, acest lucru demoralizându-i în mai mare măsură comparativ cu recidiviştii.

La femei, scepticismul este mai pronunţat la recidiviste: revenirile în penitenciar au condus cu timpul la o devalorizare de sine şi a lumii înconjurătoare. Neputinţa (în exclusivitate subiectivă) de a-şi croi un drum în viaţă motivează într-un fel opinia lor privind irecuperabilitatea pentru societate.

Deşi puţini apreciază că trăiesc degeaba, cu cât înaintează în vârstă, deţinuţii afirmă că *„un om deştept trăieşte clipa, restul nu-l interesează"* şi *„lucrul cel mai important în viaţă este să faci doar ce îţi place"*; aceste atitudini se prezintă ca un mod de viaţă completat de o tendinţă hedonică deschis formulată. În acest mediu spiritual, dezvoltarea (ameliorarea) condiţiei umane a deţinutului este îndoielnică.

Binele în viaţa de zi cu zi, capătă pentru deţinuţi coordonatele *„aici - acum - mie"*, tendinţă care cu greu poate fi întoarsă spre un antropocentrism fecund pentru restructurarea personalităţii lor.

La deţinuţi relaţiile morale au anumite caracteristici, între care egoismul, indiferenţa, minciuna şi renunţarea la ceea ce nu serveşte interesele de moment, sunt cele considerate de noi manifestările principale. Factorul determinant al

acestora este frustrarea la care se adaugă prezenţa unei afectivităţi interumane tulburate de nevoile bazale parţial satisfăcute.

Nedescărcarea sistematică şi socializată a anumitor emoţii şi afecte se manifestă prin resentimente: ură, invidie, dorinţă de răzbunare.[10]

Lumea morală este permanent deschisă la noi aprofundări din unghiuri de vedere diferite. Deşi tranzitorie, viaţa în condiţiile privării de libertate ca urmare a executării unei pedepse penale constituie o situaţie limită pentru om, această conjunctură generând momente de exteriorizare a infirmităţilor sale sufleteşti.

[10] M.C. Moraru, *Valoare şi etos*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, pag. 98-105.

SPAŢIUL DE VIAŢĂ PENITENCIAR. NORMELE ŞI VALORILE INFORMALE ÎN MEDIUL DE DETENŢIE

Un vizitator străin - care nu este familiarizat cu specificul vieţii penitenciarelor - poate aprecia la prima vedere că regimul de viaţă din închisoare are o logică simplă, în care personalul asigură o gamă de servicii pentru deţinuţi: hrănire, igienă, recreere, culturalizare, securitate. Impresia va fi că totul tinde către durabilitatea mediului carceral, deţinuţii suportând mai greu sau mai uşor privarea de libertate.

După un contact mai îndelungat cu închisoarea încep să fie percepute dimensiunile sale umane, structurile relaţionale, normele şi valorile neoficiale, dinamica zvonurilor, sistemul de privilegii, raporturile de forţă, statutele şi rolurile actorilor care participă la viaţa de zi cu zi...

Totuşi, în situaţie de criză - revoltă, de exemplu - se observă că dezordinea se instalează în închisoare, dar este o dezordine cu caracter excepţional care, de fapt, întăreşte ordinea coercitivă.

Situaţia de criză cere o examinare mai amănunţită, în vederea căutării indicilor semnificativi pentru instabilitate şi dezorganizare, capabili să modifice şi, în ultimă instanţă, chiar să distrugă universul carceral. Alături de elementele de stabilitate mai vizibile există şi elemente susceptibile de a produce o dezintegrare progresivă a complexului coercitiv.

Vom porni analiza spaţiului de viaţă penitenciar plecând de la câteva constatări generale (vezi şi anexa 9): spaţiul carceral este un **spaţiu închis,** închiderea sa fiind constitutivă structurii şi funcţionalităţii sale; spaţiul carceral este un **spaţiu dihotomic,** care divizează populaţia penitenciară în două grupuri, de o parte şi de alta a gratiilor; spaţiul carceral este un **spaţiu penal** din punct de vedere juridic, un spaţiu al *„disciplinei penale"*, al experienţei-limită pentru deţinuţi dacă vom considera că omul este o ***fiinţă pentru libertate;*** spaţiul carceral este un **spaţiu al autorităţii,** o zonă a interacţiunilor asimetrice. Autoritatea specifică în închisoare este bidimensională: în ordine profesională, ea este o autoritate ierarhică impunând gardienilor o subordonare pe verticală; în ordine penală, ea este o autoritate penitenciară, impunând deţinuţilor o supunere aproape totală: spaţiul carceral este un **câmp de forţe,** în care sunt consacrate conflictele determinate de tacticile de dominare ale gradienilor şi cele de rezistenţă ale deţinuţilor; fiind o instituţie **închisă,** personalul are ca principală atribuţie profesională pe aceea de a

„ţine închis", fapt ce determină o anumită psihologie a gardianului[11] (ce va fi analizată în capitolul 8 al acestei lucrări, intitulat **„Personalul din penitenciare").**

Toate acestea au consecinţe psihologice şi psihosociale vizibile asupra deţinuţilor şi personalului. În ce-i priveşte pe deţinuţi, comunitatea lor din fiecare penitenciar constituie o lume anonimă, de oameni privaţi de prestigiu, cu conştiinţa minorităţii lor. Carierele infracţionale mai deosebite ale unora dintre ei le conferă aura unor lideri capabili de orice sau, în rare cazuri, având aptitudini socio-afective, o audienţă mărită în masa deţinuţilor obişnuiţi.

Gardianul care lucrează în contact direct cu deţinuţii are dificultăţi în adecvarea statutului lui - minuţios detaliat în reglementările oficiale - şi rolurile care trebuie efectiv „jucate" în relaţiile concrete cu deţinuţii. Pe fondul unei relaţionări globale gardian-deţinut, activitatea cotidiană îl pune permanent în faţa unor situaţii inedite, în care trebuie să rezolve problemele personale ale deţinuţilor, probleme pentru care nu există prescripţii oficiale. Recunoscând precaritatea existenţei din închisoare, tendinţa va fi de conciliere rezonabilă şi de ajutor.

Considerând normele şi valorile informale ca importante pentru înţelegerea spaţiului de viaţă penitenciar, am realizat în 1982 un studiu al acestora pe un eşantion care a cuprins 150 minori, 150 tineri (18-21 ani), 650 deţinuţi bărbaţi şi 300 femei deţinute.

În penitenciar problematica normelor şi valorilor capătă aspecte particulare determinate de situaţia în care se găsesc deţinuţii: absenţa libertăţii şi celelalte frustrări împiedică raportarea adecvată la aspectele semnificative ale existenţei de fiecare zi. Demnitatea, sănătatea, munca, egalitatea, omul, protecţia, iubirea etc. sunt apreciate prin prisma *„stării de deţinut"* şi ierarhizate în funcţie de presiunea trebuinţelor nesatisfăcute în mediul penitenciar.

Studiul procesului de obiectivare a valorilor în locul de deţinere are în vedere faptul că, la nivelul individului, ele servesc ca instrument şi etalon atât în alegerea între alternativele de acţiune, cât şi pentru dimensiunea proiectivă pe care o au, adică oferă motive şi planuri de acţiune în împrejurarea de viaţă pe care o traversează individul la un moment dat.

Norma socială este regula care prescrie comportamentele acceptate de colectivitate sau de către o instituţie. Norma înlătură conflictele existenţei în comun a grupurilor umane şi poate avea **caracter de obligativitate** *(norma juridică)* sau numai de **constrângere morală** *(norma morală)*.

Normele stabilesc cum trebuie să acţioneze un individ sau un grup în anumite condiţii pentru ca intervenţia sa să fie eficientă şi să se bucure de o apreciere favorabilă din partea grupului. Normele prefigurează cadrul acţiunilor viitoare şi au asociate gratificaţii şi sancţiuni. Prin intermediul normelor, grupul îşi exercită controlul asupra conduitelor individuale, le imprimă o anumită conver-

[11] Guy Casadamont, *Sociologie carcérale: proposition pour un debat,* publicat în „Droit et Cultures", Nanterre, 1986, nr. 11, pag. 135-136.

gență și uniformitate, forța sistemului constând în puterea grupului de a pedepsi pe cei care încalcă normele.

În penitenciar acționează, ca și în societate, trei tipuri de norme:[12]

- **organizaționale** - care privesc mecanismul de funcționare a instituției (legea de executarea pedepselor);

- **acționale** - care indică regulile de evaluate *„corectă"* a situațiilor cotidiene și a evenimentelor ce interesează colectivitatea deținuților.

- **relaționale** - referitoare la modalitățile considerate eficiente în raporturile deținut-deținut, deținut-grup de deținuți, deținuți-personal.

Mediului penitenciar îi este specifică existența în paralel a normelor **oficiale** (care sunt legiferate și urmăresc atingerea obiectivelor instituției - productive, educative, preventive) și a celor **neoficiale** (care exprimă generalizarea experienței dobândite de deținuți, având ca scop crearea unor relații și condiții de viață suportabile din punctul lor de vedere pe parcursul executării pedepsei și care acționează numai în interiorul grupului de deținuți).

Este știut că deși deținuții cunosc și, în general, respectă normele oficiale, această atitudine este în mare măsură conformistă, derivând din factorul represiv și mai puțin din convingere. În același timp, regula generală în ceea ce privește normele neoficiale este de a fi respectate necondiționat de către deținutul nou depus. Dar care sunt aceste norme *„neoficiale"* și în ce măsură contravin normelor oficiale?

Pentru a stabili modul în care deținuții percep cele trei tipuri de norme, am realizat un chestionar, aprecierea gradului de acord sau dezacord făcându-se cu ajutorul unei scări Likert (plecând de la 7 puncte pentru acord total, ajungând până la un punct pentru dezacord total). Chestionarul folosit nu a epuizat lista cu normele organizaționale, acționale sau relaționale, apelându-se la cele care să nu creeze zvonuri între deținuți și, implicit, distorsiuni în culegerea rezultatelor. Au fost strecurate, totodată, și unele norme negative, în scopul stabilirii atitudinii pe care deținuții o au față de acestea.

Pentru ușurarea înțelegerii, prezentăm itemii chestionarului administrat, asupra cărora deținuții și-au exprimat acordul sau dezacordul.

Pentru norme organizaționale

1. *Viața este prea ușoară în penitenciar pentru unii deținuți.*
2. *În toate penitenciarele regulamentele se aplică la fel.*
3. *În detenție despre marea majoritate a evenimentelor circulă explicații greșite.*
4. *Dacă tu vrei să rămâi infractor, în zadar se luptă cadrele să te reeduce.*
5. *Dacă pleci din penitenciar calificat într-o meserie, este mai greu să comiți o nouă infracțiune.*

[12] I. Tudosescu, *Acțiunea umană și dialectica vieții sociale*, Editura politică, București, 1980, pag. 120.

6. *Deținuții cu responsabilități sunt oameni de înțeles.*
7. *După programul de muncă fiecare poate să se ocupe de ce îl interesează.*
8. *Respectarea programului zilnic depinde de cei care îl conduc în ziua respectivă.*

Pentru norme acționale

1. *Un sfat bun nu poți primi decât de la deținuții cu vechime în penitenciar.*
2. *În detenție e mai bine să fii alături de cel puternic, decât să te ții deoparte.*
3. *În penitenciar nu poți ascunde nici un obiect.*
4. *Din furt se poate trăi mai bine decât din muncă.*
5. *Cei care declară refuz de hrană obțin întotdeauna ce și-au propus.*
6. *În general, delincvenții cunosc diferența dintre bine și rău și se pot îndrepta dacă vor.*
7. *Deținuții fără școală multă se simt bine în penitenciar.*
8. *În timpul executării pedepsei deținuții sunt mai receptivi la lucrurile rele.*
9. *E bine să pari ascultător, supus, deși ceea ce faci nu este din convingere.*
10. *Nu este bine să te porți altfel decât deținuții din grupul din care faci parte.*
11. *Pe timpul detenției este bine să fi în relații bune cu famnilia.*

Pentru norme relaționale

1. *Ca să fi lăsat în pace de ceilalți deținuții trebuie să te arăți mai rău decât ești în realitate.*
2. *Unii deținuți nu ar avea putere asupra altora dacă nu ar fi înconjurați de câțiva care execută orbește ordinele lor.*
3. *Nu trebuie să aștepți iubire și înțelegere de la nici un deținut, fiecare fiind preocupat doar de persoana lui.*
4. *Dacă nu deranjezi pe nimeni, nimeni nu te deranjează.*
5. *Dacă ești bine văzut de cadre ai avantaje față de ceilalți deținuți.*
6. *Cei din jurul tău nu trebuie să cunoască adevăratele tale sentimente față de ei.*
7. *Personalul nu trebuie să cunoască decât faptele deosebite care se produc în rândul deținuților.*

Pentru a afla modul de ierarhizare a **valorilor**, am cerut deținuților din eșantionul menționat să acorde note - cuprinse între 1 și 20 - la 19 indicatori prin care am apreciat că poate fi pus în evidență un număr de valori esențiale în caracterizarea personalității deținuților. Valorile, **împreună** cu indicatorii corespunzători, sunt prezentate în tabelul 21.

Tabelul 21

LISTA DE VALORI
şi modul de operaţionalizare a acestora

Valori	Indicatori
Menţinerea (conservarea) echilibrului psihologic	1. Să te menţii echilibrat sufleteşte pe tot parcursul executării pedepsei
Protecţia	2. Să te simţi protejat (apărat) de orice pericol
Iubirea	3. Să te simţi iubit de alţii
Înţelegerea	4. Să te înţelegi pe tine însuţi 5. Să te înţelegi cu oamenii din jurul tău
Participarea	6. Să participi la realizarea unor lucruri deosebite
Sensul (vieţii)	7. Să crezi în ceva pentru care să lupţi (bunătate, fericire etc.)
Justiţia	8. Să existe mai multă dragoste
Demnitatea	9. Să nu fi umilit de cadre 10. Să nu fi umilit de alţi deţinuţi
Sănătatea	11. Să nu suferi de nici o boală
Bunăstarea materială.	12. Să ai bani cu care să-ţi cumperi tot ce vrei
Munca	13. Să ai o meserie care să-ţi producă mereu satisfacţii
Omul	14. Să constaţi că omul şi fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume
Familia	15. Să ştii că familia ta te aşteaptă
Loialitatea	16. Să fii considerat un om în care se poate avea încredere
Unele aspecte considerate semnificative în mediu penitenciar.	17. Să se teamă alţii de tine 18. Să cauţi după liberare să te poţi descurca singur 19. Să fii respectat de cei din jur.

Fiecare deţinut a acordat câte două note pentru fiecare afirmaţie: prima notă indica importanţa pe care o acordă subiectul variantei respective, iar a doua este nota pe care subiectul crede că ar acorda-o majoritatea deţinuţilor din camera sa. S-au obţinut deci două serii de note: prima serie exprimă valorizarea subiectivă, iar a doua reprezentând valoarea percepută la grupul de apartenenţă. Desigur, perceperea valorizării la grupul din care face parte subiectul este condiţionată de gradul cunoaşterii şi participării la viaţa de grup, de durata şederii în penitenciar, de starea de recidivă şi de vârstă. În continuare vor fi redate rezultatele obţinute.

MINORII

Referitor la ***normele organizaţionale*** (tabelul 22), în optica minorilor este dominantă ideea că pentru unii viaţa în şcoala specială de muncă şi reeducare este mult mai uşoară ca cea pe care au dus-o până în momentul internării, factorul represiv fiind considerabil diminuat pentru aceştia (67,50% din cei chestionaţi). De asemenea, minorii care au avut posibilitatea să cunoască şi alte centre de reeducare

au apreciat în procent de 66,5% că regimul de executare a măsurii educative este la fel aplicat, însă 81,25% au sesizat că rigurozitatea respectării programului zilnic depinde de cadrul didactic care îl coordonează în ziua respectivă.

Tabelul 22

Norme organizaţionale

	Norme organizaţionale	Acord			Dezacord		
		7	6	5	3	2	1
1	Pentru unii elevi viaţa este prea uşoară în şcoala specială	23,75	35,00	8,75	16,25	12,50	3,75
2	În toate şcolile speciale regulamentele se aplică la fel	21,25	35,00	10,00	10,00	17,50	6,25
3	Pe timpul internării, despre majoritatea evenimentelor circulă explicaţii greşite	17,80	28,75	20,00	17,20	11,25	5,00
4	Dacă tu vrei să rămâi infractor, degeaba se luptă cadrele să te reeduce	35,00	15,00	6,25	5,00	13,75	25,00
5	Dacă pleci din şcoala specială calificat într-o meserie este mai greu să comiţi o nouă infracţiune	38,75	26,25	6,25	11,25	11,25	6,25
6	Elevii cu responsabilităţi sunt băieţi buni	21,25	16,25	28,75	20,00	11,25	2,5
7	După programul de muncă, fiecare poate să se ocupe de ce-l interesează	8,75	21,25	13,75	18,75	28,75	8,75
8	Respectarea programului zilnic depinde de cel care îl conduce înziua respectivă	22,50	41,25	17,50	11,25	7,50	-

Este de subliniat faptul că 71,25% din minori afirmă că procesul de calificare într-o meserie pe timpul şcolii îi va ajuta să se integreze în societate şi faptul că 57,50% au convingerea că dacă vrei să rămâi infractor în zadar se desfăşoară întreaga activitate de reeducare. Procente ridicate au fost înregistrate cu privire la faptul că pe timpul internării, circulă explicaţii greşite despre majoritatea evenimentelor.

La fete, opiniile nu se deosebesc de cele de la băieţi, cu o singură excepţie, şi anume că ele dispun după programul de muncă de o mai mare libertate de acţiune.

Opiniile exprimate în legătură cu ***normele acţionale*** (tabelul 23) scot în evidenţă lipsa de coeziune a colectivelor de minori şi faptul că ei sunt mai receptivi la acţiuni negative. Astfel, în marea majoritate minorii consideră că nu se poate primi un sfat bun de la colegii cu o vechime mai mare în şcoală (75%), că pe timpul internării e mai bine să fii alături de cei puternici (81,25%) şi că minorii se asociază cu mai multă uşurinţă la realizarea unor acţiuni negative (52,50%).

Mai mult de 60% din cei chestionaţi au fost de acord că *„este bine să pari ascultător, supus, deşi ceea ce faci nu este din convingere"*. Acest indicator explică, în parte, unele eşecuri sau decizii greşite privind aprecierile despre minori. De asemenea, minorii cred în proporţie de 62,50% că este bine să ţii seama de

conduita grupului din care faci parte şi să acţionezi numai în sensul în care acesta hotărăşte.

Este de subliniat că 84% dintre minori cunosc diferenţa dintre bine şi rău şi au declarat că pot să se îndrepte dacă vor; de asemenea, 85,21% au afirmat că se poate trăi bine doar din muncă, ceea ce permite concluzia că devianţele comportamentale ale acestora nu sunt cauzate în nici un caz de necunoaşterea normelor de convienţuire.

Fetele au încredere în cele cu mai mare vechime în şcoală şi se aliază cu cele care au autoritate. Nu sunt receptive la lucruri rele, simulează conformismul, dar încearcă să se evidenţieze fiecare prin câte ceva personal.

Tabelul 23

Norme acţionale

	Norme acţionale	Acord			Dezacord		
		7	6	5	3	2	1
1	Un sfat bun nu poţi primi decât de la elevii cu vechime în şcoala specială	8,75	16,25	10,00	33,75	23,75	7,50
2	Pe timpul internării e mai bine să fii alături de cel puternic decât să te ţii deoparte	3,75	7,5	7,5	22,50	36,25	22,50
3	În şcoala specială nu poţi ascunde nici un obiect	10,00	16,25	3,75	22,50	31,25	16,25
4	Din furat se poate trăi mai bine decât din muncă	8,75	5,00	-	8,75	25,00	52,5
5	Cei ce declară refuz de hrană obţin întotdeauna ce şi-au propus	-	8,75	10,00	20,00	30,00	31,25
6	În general delincvenţii cunosc perfect diferenţa dintre bine şi rău şi se pot îndrepta dacă vor	27,50	46,25	10,00	10,00	3,75	2,50
7	Elevii fără şcoală multă se simt bine în şcoala specială	10,00	23,25	6,25	25,50	26,75	8,25
8	Elevii în timpul internării sunt mai receptivi la lucruri rele	11,25	30,00	11,25	15,00	26,25	6,25
9	E bine să pari ascultător, supus deşi ceea ce faci nu este din convingere	10,00	35,00	18,75	13,75	11,25	11,25
10	Nu este bine să te porţi altfel decât elevii din grupul din care faci parte	16,25	36,25	10,00	12,50	18,75	6,25
11	Pe timpul internării este bine să fii în relaţii bune cu familia	48,75	35,00	11,25	-	1,25	3,76

Normele relaţionare (tabelul 24) atestă existenţa unei *„vieţi de culise"* a grupului de minori, 46,85% afirmând că personalul nu trebuie să cunoască decât anumite fapte care se produc în rândul elevilor, iar 67,50% că cei din jurul tău nu trebuie să-ţi cunoască adevăratele sentimente. Este confirmată existenţa unor minori care polarizează în jurul lor o anumită categorie de elevi cu ajutorul cărora

pot teroriza pe alţii, acţiune care poate fi contracarată numai de cei care sunt bine văzuţi de personal.

De asemenea, apar tendinţe accentuate spre izolare individuală: 70% afirmă că *„dacă nu deranjezi pe nimeni, nici tu nu vei fi deranjat de alţii"*, iar 61,25% subliniază că nu trebuie să aştepţi iubire sau înţelegere de la nici un elev, fiecare fiind preocupat numai de persoana lui.

Tabelul 24

Norme relaţionale

	Norme relaţionale	Acord			Dezacord		
		7	6	5	3	2	1
1	Ca să fi lăsat în pace de ceilalţi elevi trebuie să te arăţi mai rău decât eşti în realitate	8,75	21,25	3,75	16,25	35,00	15,00
2	Unii elevi nu ar avea putere asupra altora dacă nu ar fi înconjuraţi de câţiva care execută orbeşte ordinele lor	22,50	35,00	12,50	11,25	11,25	7,5
3	Nu trebuie să aştepţi iubire şi înţelegere de la nici un elev; fiecare este preocupat de persoana lui	17,50	28,75	15,00	17,50	11,25	10,00
4	Dacă nu deranjezi pe nimeni, nimeni nu te deranjează	21,25	31,25	17,50	7,5	15,00	7,5
5	Dacă eşti bine văzut de cadre, ai avantaje faţă de ceilalţi elevi	27,50	31,25	16,25	10,00	15,00	-
6	Cei din jurul tău nu trebuie să cunoască adevăratele tale sentimente faţă de ei.	20,00	35,00	12,50	11,25	12,50	8,75
7	Cadrele nu trebuie să cunoască decât faptele deosebite care se produc în rândul elevilor	7,5	28,75	10,00	18,75	20,00	15,00

Ierarhizarea valorilor făcută de minori a demonstrat că în marea majoritate aceştia *„bravează"*, afişând preocupare pentru problemele majore ale vieţii. Iată cum se structurează valorile la minori atunci când aceştia vorbesc despre ei (tabelul 25):

1. *să ai o meserie care să-ţi producă satisfacţii;*
2. *să fii considerat un om în care se poate avea încredere;*
3. *să cauţi ca după liberare să te poţi descurca singur;*
4. *să fii respectat de cei din jur;*
5. *să te înţelegi pe tine însuţi;*
6. *să înţelegi oamenii din jurul tău.*

Pe ultimele locuri clasificarea se referă la valori pe care minorii le minimalizează: *să te simţi apărat de orice pericol, să te simţi iubit de alţii, să ai bani cu care să-ţi cumperi tot ce vrei, să se teamă alţii de tine.*

Atunci când li s-a cerut să ierarhizeze valorile aşa cum apreciază că le vor ordona membrii grupului din care fac parte, gradul de sinceritate a crescut, apărând schimbări semnificative, aceasta fiind, de fapt, reala ierarhizare a valorilor pe care o percep minorii:

1. *să știi că familia te așteaptă;*
2. *să fii respectat de cei din jur;*
3. *să existe mai multă dreptate;*
4. *să ai bani cu care să-ți cumperi tot ce vrei;*
5. *să constați că omul și fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume;*
6. *să nu suferi de nici o boală.*

Pe ultimele locuri găsim situate următoarele valori: să crezi în ceva pentru care să lupți, să participi la realizarea unor lucruri desoebite, să te simți iubit de alții, să înțelegi oamenii din jurul tău.

Tabelul 25

Ierarhizarea valorilor
Băieți

Rangul	Ierarhizarea subiectivă	Percepția ierarhizării la grupul de apartenență
I	Să ai o meserie care să-ți producă mereu satisfacții	Să știi că familia ta te așteaptă
II	Să fi considerat un om în care se poate avea încredere	Să fii respectat de cei din jur
III	Să cauți după liberare să te poți descurca singur	Să existe mai multă dreptate Să cauți după liberare să te poți descurca singur
IV	Să fi respectat de cei din jur	Să ai bani cu care să-ți cumperi tot ce vrei
V	Să te înțelegi pe tine însuți	Să constați că omul și fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume
VI	Să înțelegi oamenii din jurul tău	Să nu suferi de nici o boală
VII	Să constați că omul și fericirea lui sunt cele mai importante lucruri pe lume	Să ai o meserie care să-și producă mereu satisfacții
VIII	Să participi la realizarea unor lucruri deosebite Să existe mai multă dreptate	Să nu fi umilit de cadre
IX	Să crezi în ceva pentru care să lupți (bunătate, fericire etc.)	Să fii considerat un om în care se poate avea încredere
X	Să știi că familia ta te așteaptă	Să se teamă alții de tine.
XI	Să te mențiii echilibrat sufletește pe tot parcursul executării pedepsei	Să te mențiii echilibrat sufletește pe tot parcursul executării pedepsei
XII	Să nu fi umilit de alți elevi	Să nu fi umilit de alți elevi
XIII	Să nu suferi de nici o boală	Să te înțelegi pe tine însuți
XIV	Să nu fi umilit de cadre	Să te simți protejat (apărat) de orice pericol. Să crezi în ceva pentru care să lupți (bunătate, fericire etc.)
XV	Să te simți protejat (apărat)	Să participi la realizarea unor lucruri deosebite
XVI	Să te simți iubit de alții	Să te simți iubit de alții
XVII	Să ai bani cu care să-ți cumperi tot ce vrei	Să înțelegi oamenii din jurul tău
XVIII	Să se teamă alții de tine	

Este important de observat că în ce privește percepția ierarhizării în grupul de apartenență, *familia* trece de pe locul 10 pe locul 1, *banii* trec de pe locul 17 pe

locul 4, *sănătatea* de pe locul 13 pe locul 6, *nevoia de respect* de pe locul 4 pe locul 2, iar *justiția* de pe locul 8 pe locul 3. Această *„întoarcere"* a valorilor îndreptățește afirmația că valorile pe care și le doresc sunt cele de care, în general, beneficiază mai puțin: *apartenența la familie, nevoia de a fi considerat om, dorința de a fi judecat drept pentru faptele comise, dorința de a fi sănătos.*

Particularizând în funcție de sex, băieții manifestă o mai mare doză de indiferență față de ei, iar *sensul vieții, participarea, iubirea altora, înțelegerea* par a nu avea prioritate în ochii lor. La fete *nevoia de iubire și de securitate (protejare)* sunt valori de primă importanță, chiar în detrimentul *păstrării demnității propriei persoane* (tabelul 26).

Tabelul 26

Ierarhizarea valorilor
Fete

Rangul	Ierarhizarea subiectivă	Percepția ierarhizării la grupul de apartenență
I	Să te înțelegi pe tine însuți	Să știi că familia ta te așteaptă
II	Să știi că familia ta te așteaptă Să cauți după liberare să te poți descurca singură	Să te simți iubită de alții Să nu suferi de nici o boală
III	Să fi respectată de cei din jur Să ai o meserie care să-ți producă mereu satisfacții	Să te simți protejată (apărată) de orice pericol
IV	Să existe mai multă dreptate Să fii considerată un om în care se poate avea încredere	Să constați că omul și fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume Să fii respectată de cei din jur
V	Să crezi în ceva pentru care să lupți (bunătate, fericire etc.)	Să ai bani cu care să-ți cumperi tot ce vrei
VI	Să nu suferi de nici o boală	Să existe mai multă dreptate
VII	Să te mențiii echilibrată sufletește pe tot parcursul executării pedepsei	Să fii considerată un om în care se poate avea încredere
VIII	Să înțelegi oamenii din jurul tău Să constați că omul și fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume	Să cauți după liberare să te poți descurca singură
IX	Să ai bani cu care să-ți cumperi tot ce vrei	Să crezi în ceva pentru care să lupți (bunătate, fericire etc.) Să ai o meserie care să-ți producă mereu satisfacții
X	Să te simți protejată (apărată) de orice pericol. Să te simți iubită de alții	Să te mențiii echilibrată sufletește pe tot parcursul executării pedepsei Să nu fi umilită de cadre
XI	Să nu fi umilită de cadre	Să te înțelegi pe tine însuți. Să participi la realizarea unor lucruri deosebite
XII	Să nu fi umilită de alte minore	Să nu fi umilită alte minore
XIII	Să se teamă altele de tine	Să înțelegi oamenii din jurul tău
XIV		Să se teamă altele de tine

TINERII DEȚINUȚI (18-21 ANI)

Normele organizaționale (tabelul 27) însușite de deținuții tineri exprimă ca punct de vedere majoritar (72,16%) că viața în penitenciar nu este ușoară, dar și faptul că regimul de deținere - în special exigența cu care se aplică prevederile legale - diferă de la un loc de detenție la altul. Legat de aceasta, cei mai mulți (66,21%) recunosc că după programul de muncă sunt obligați să se încadreze în programul ordonat, neputând să se ocupe fiecare de ce-l interesează. Atrage însă atenția un procent de 33,79% format din tineri care se pot *„descurca"* după programul de muncă, găsindu-și singuri ocupațiile care le fac plăcere.

Tinerii privesc cu încredere activitatea de calificare din penitenciare, considerând că însușirea unei meserii poate atenua cauzele de comitere a unei noi infracțiuni. Totodată, mai mult de jumătate simt nevoia unei mai bune informări asupra evenimentelor din partea administrației penitenciarului, pentru a evita circulația zvonurilor, care mai întotdeauna, prezintă în mod eronat realitatea.

Tabelul 27

Norme organizaționale

	Norme organizaționale	Acord			Dezacord		
		7	6	5	3	2	1
1	Pentru unii deținuți viața este prea ușoară în penitenciar.	1,60	14,70	11,49	19,67	44,35	8,19
2	În toate penitenciarele regulamentele se aplică la fel	4,92	8,19	8,19	18,50	45,90	14,75
3	În detenție despre majoritatea evenimentelor circulă explicații greșite	6,55	22,95	34,42	11,49	19,67	4,92
4	Dacă tu vrei să rămâi infractor, degeaba se luptă cadrele să te reeduce	18,05	11,43	13,28	-	40,95	16,39
5	Dacă pleci din penitenciar calificat într-o meserie este mai greu să comiți o nouă infracțiune	34,42	36,08	8,19	4,92	16,39	-
6	Deținuții cu responsabilități sunt băieți buni.	21,31	31,11	22,90	18,02	3,33	3,33
7	După programul de muncă, fiecare poate să se ocupe de ce-l interesează	6,55	14,75	11,49	36,09	26,20	4,92
8	Respectarea programului zilnic depinde de cel care îl conduce în ziua respectivă	13,12	39,35	16,39	6,55	24,59	-

Se menține în procent ridicat constatarea că deținuții percep diferențieri în exigența cu care li se pretinde executarea programului zilnic și respectarea regulilor de ordine interioară, în raport cu cadrul care conduce acest program.

În ceea ce privește recuperarea socială, tinerii (în mod paradoxal) simt mai mult decât minorii nevoia de a fi sprijiniți de către personal. Un procent de 57,34% dintre ei consideră că dacă și cadrele se luptă pentru a te reeduca ai mai multe șanse pentru a renunța la viața infracțională...

Normele acționale. Analiza răspunsurilor date de deținuții tineri (tabelul 28) permite concluzia că, sub aspect teoretic, aceștia cunosc ceea ce trebuie făcut și ce este interzis: 83,58% au fost de acord că delincvenții cunosc diferența dintre bine și rău și se pot îndrepta dacă vor; 98,74% sunt convinși că nu se poate trăi din furt, ci numai din muncă, 77% apreciază că pregătirea școlară este absolut necesară; 89% afirmă că este bine să întreți relați bune cu familia.

Tabelul 28

Norme acționale

	Norme acționale	Acord			Dezacord		
		7	6	5	3	2	1
1	Un sfat bun nu poți primi decât de la deținuții cu vechime în penitenciar	4,92	8,19	8,19	16,39	45,92	16,39
2	În detenție e mai bine să fi alături de cel puternic decât să te ții deoparte	4,92	3,33	1,60	16,39	54,09	19,67
3	În penitenciar nu poți ascunde nici un obiect	22,95	40,96	4,92	-	21,34	9,83
4	Din furat se poate trăi mai bine decât din muncă	-	-	1,66	14,75	52,45	31,14
5	Cei ce declară refuz de hrană obțin întotdeauna ce și-au propus	1,63	1,63	-	37,73	34,42	24,59
6	În general delincvenții cunosc perfect diferența dintre bine și rău și se pot îndrepta dacă vor	21,24	47,54	14,70	3,33	11,49	1,60
7	Deținuții fără școală multă se simt bine în penitenciar	6,55	9,48	6,55	44,62	18,05	14,75
8	Deținuții în timpul executării pedepsei sunt mai receptivi la lucruri rele	8,19	13,12	16,93	21,34	27,86	13,10
9	E bine să pari ascultător, supus, deși ceea ce faci nu este din convingere	8,19	19,68	11,49	19,67	34,42	6,55
10	Nu este bine să te porți altfel decât deținuții din grupul din care faci parte	8,19	14,75	11,49	27,86	29,52	8,19
11	Este bine să fii în relații bune cu familia	54,09	19,68	13,12	4,92	8,19	-

De asemenea, referindu-se la viața de detenție 96,74% recunosc că nu se poate obține nimic prin refuzul de hrană, iar 78,70% au convingerea că nu se pot primi sfaturi bune de la deținuții cu vechime în penitenciar.

Este semnificativ că, deși este recunoscută existența unor raporturi de putere în grupul de deținuți, marea majoritate a tinerilor preferă să nu se alăture nici unei tabere, ci să se țină deoparte, fiecare rezolvându-și de unul singur problemele.

Normele relaționale (tabelul 29) scot în evidență că la deținuții tineri grija de a nu deranja pe nimeni și a fi bine văzut de gardieni sunt preocupări majore. Astfel, 72% din subiecți au afirmat că *„dacă nu deranjezi pe nimeni, nimeni nu te deranjează"*, iar 68,67% sunt de părere că nu poți aștepta prietenie și înțelegere de la ceilalți deținuți, 62,26% cred că dacă ești bine văzut de personal ai o situație avantajoasă față de a celorlalți deținuți.

Tabelul 29

Norme relaționale

	Norme relaționale	Acord			Dezacord		
		7	6	5	3	2	1
1	Ca să fii lăsat în pace de ceilalți deținuți trebuie să te arăți mai rău decât ești în realitate	1,60	3,33	19,67	13,11	39,34	22,95
2	Unii deținuți nu ar avea putere asupra altora dacă nu ar fi înconjurați de câțiva care execută orbește ordinele lor	19,67	22,95	19,67	11,49	16,39	9,83
3	Nu trebuie să aștepți iubire și înțelegere de la nici un deținut; fiecare este preocupat doar de persoana lui	18,05	40,98	9,83	8,19	22,95	-
4	Dacă nu deranjezi pe nimeni, nimeni nu te deranjează	18,05	39,34	14,75	16,39	6,55	4,92
5	Dacă ești bine văzut de cadre ai avantaje față de ceilalți deținuți	13,12	26,22	22,95	13,12	19,67	4,92
6	Cei din jurul tău nu trebuie să cunoască adevăratele tale sentimente față de ei	4,92	21,33	26,22	21,34	24,59	1,60
7	Cadrele nu trebuie să cunoască decât faptele deosebite care se produc în rândul deținuților	1,60	14,75	16,39	21,34	36,09	9,83

Ierarhizarea valorilor (tabelul 30). Subiectiv, deținuții tineri dezvăluie o acută lipsă de încredere în propriile posibilități (pe primele locuri pun dorințele și așteptările lor privind sprijinul familial, modul de rezolvare a situației după liberare), precum și nevoia de a fi considerați maturi și respectați. De asemenea, nu își fixează scopuri de lungă durată, *„participarea"*, *„înțelegerea de sine și a altora"*, *„sensul de viață"*, fiind elementele care ocupă locuri inferioare în ierarhia valorilor pentru ei.

Tabelul 30

Ierarhizarea valorilor

Rangul	Ierarhizarea subiectivă	Percepția ierarhizării la grupul de apartenență
I	Să știi că familia ta te așteaptă Să cauți după liberare să te poți descurca singur	Să fii respectat de cei din jur
II	Să fi considerat un om în care se poate avea încredere Să fi respectat de cei din jur	Să știi că familia ta te așteaptă Să fii considerat un om în care se poate avea încredere
III	Să ai o meserie care să-ți producă satisfacții	Să existe mai multă dreptate Să nu suferi de nici o boală Să cauți după liberare să te poți descurca singur
IV	Să te menții echilibrat pe tot parcursul executării pedepsei Să existe mai multă dreptate Să constați că omul și fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume	Să înțelegi oamenii din jurul tău Să participi la realizarea unor lucruri deosebite Să ai o meserie care să-ți producă mereu satisfacții Să constați că omul și fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume
V	Să participi la realizarea unor lucruri deosebite Să nu suferi de nici o boală	Să crezi în ceva pentru care să lupți (bunătate, fericire etc.)

Continuare tabelul 30

VI	Să te înțelegi pe tine însuți Să înțelegi oamenii din jurul tău Să crezi în ceva pentru care să lupți (bunătate, fericire etc.)	Să te menții echilibrat sufletește pe tot parcursul executării pedepsei Să te înțelegi pe tine însuți Să nu fi umilit de cadre Să nu fi umilit de alți deținuți
VII	Să nu fi umilit de cadre	Să te simți iubit de alții
VIII	Să te simți iubit de alții Să nu fi umilit de alți deținuți	Să te simți protejat (apărat) de orice pericol
IX	Să te simți protejat (apărat) de orice pericol Să ai bani cu care să-ți cumperi tot ce vrei	Să ai bani cu care să-ți cumperi tot ce vrei
X	Să se teamă alții de tine	Să se teamă alții de tine

Percepția ierarhizării la grupul de referință relevă următoarele:

- un oarecare grad de nesiguranță privind situația lor actuală, pe care îl deduc din nevoia de comunicare cu familia, grija pentru sănătatea lor, teama de inechitate și nevoia de respect;
- înțelegerea de sine, dragostea altora și demnitatea nu sunt valorizate de tinerii deținuți. Neînțelegându-le și neputând face ordine în propriile trebuințe, tinerii deținuți se lasă ușor în voia pornirilor de moment sau a influențelor unor infractori mai în vârstă.

DEȚINUȚII ADULȚI (NERECIDIVIȘTI ȘI RECIDIVIȘTI)

Normele organizaționale (tabelul 31). Analiza datelor obținute pune în evidență existența unui fenomen de penitenciarizare direct proporțional cu durata ședерii în penitenciar și, mai ales, cu starea de recidivă. Astfel, în timp ce recidiviștii în proporție de 55% afirmă că viața în penitenciar este ușoară, 65% din nerecidiviști sunt în dezacord cu această afirmație. Este evident că pentru cei care sunt la primul contact cu viața de penitenciar, regimul de deținere are o valoare represivă ridicată, care scade pe măsură ce deținutul câștigă experiență și se obișnuiește cu mediul închis, cu ideea privării de libertate. De asemenea, nerecidiviștii au valori mai ridicate la majoritatea întrebărilor vizând o părere pozitivă despre sistemul de deținere.

Încrederea nerecidiviștilor în informațiile care circulă în penitenciar este mult mai mare. Recidiviștii sunt convinși că meseria învățată în penitenciar este un sprijin efectiv pentru a nu mai comite noi infracțiuni, pentru a se integra profesional: procentul scade de la 77,55% la recidiviști, la 60% la nerecidiviști.

Tabelul 31

Norme organizaționale

	Norme organizaționale	Recidiviști		Nerecidiviști	
		Acord %	Dezacord %	Acord %	Dezacord %
1	Pentru unii deținuți viața este prea ușoară în penitenciar	35	65	44,42	55,58
2	În toate penitenciarele regulamentele se aplică la fel	65	35	34,83	65,17
3	În detenție despre majoritatea evenimentelor circulă explicații greșite	30	70	60,68	39,32
4	Dacă tu vrei să rămâi infractor în zadar se luptă cadrele să te reeduce	35	65	49,41	50,50
5	Dacă pleci din penitenciar calificat într-o meserie este mai greu să comiți o nouă infracțiune	60	40	77,55	22,45
6	Deținuții cu responsabilități sunt băieți buni	75	25	58,40	41,60
7	După programul de muncă, fiecare poate să se ocupe de ce-l interesează	20	80	28,08	71,92
8	Respectarea programului zilnic depinde de cel care îl conduce în ziua respectivă	60	40	74,17	25,83

O reprezentare diferită există și în ceea ce privește deținuții cu responsabilități. Dacă 75% din nerecidiviști declară că cei care au responsabilități sunt oameni de încredere, majoritatea recidiviștilor (58,40%) își exprimă neîncrederea în aceștia. În colectivele de recidiviști „șeful" impus de administrație nu este acceptat decât formal, ei folosind în interes personal poziția pe care o au, fiind lipsiți de obiectivitate (recidiviștii se cunosc bine între ei și se „apreciază" ca atare).

Normele acționale (tabelul 32). Valorile obținute dezvăluie o identitate de vederi între ambele categorii de condamnați - recidiviști și nerecidiviști; diferențele se explică tot prin efectul acomodării la viața de detenție. Astfel, ambele categorii sunt de acord că:

- nu se poate primi un sfat bun de la deținuții cu vechime în penitenciar (95% nerecidiviștisi 75,25% recidiviști);
- în detenție este bine să te ții deoparte de cei care încearcă să polarizeze deținuții în jurul lor (90% nerecidiviști și 82,03% recidiviști);
- în penitenciar nu poți ascunde nici un obiect fără a fi găsit de către cadre (80% nerecidiviști și 63% recidiviști):
- cei care declară greva foamei nu obțin ceea ce și-au propus (90% nerecidiviști și 85,37% recidiviști);
- se poate trăi bine numai prin muncă cinstită (100% nerecidiviști și 83,16% recidiviști);
- pe timpul detenției este bine să fii în relații bune cu familia (85% nerecidiviști și 94,40% recidiviști);
- este necesar să-ți completezi clasele școlare (60% nerecidiviști și 69,68% recidiviști).

Tabelul 32

Norme acționale

	Norme acționale	Recidiviști		Nerecidiviști	
		Acord %	Dezacord %	Acord %	Dezacord %
1	Un sfat bun nu poți primi decât de la deținuții cu o vechime în penitenciar	5	95	24,75	75,25
2	În detenție e mai bine să fii alături de cel puternic decât să te ții deoparte	10	90	17,97	82,03
3	În penitenciar nu poți ascunde nici un obiect	20	80	37,07	62,93
4	Din furat se poate trăi mai bine decât din muncă	-	100	16,84	83,16
5	Cei ce declară refuz de hrană obțin întotdeauna ce și-au propus	10	90	14,63	85,37
6	În general delincvenții cunosc perfect diferența dintre bine și rău și se pot îndrepta dacă vor	80	20	68,55	31,45
7	Deținuții fără școală multă se simt bine în penitenciar	40	60	30,32	69,68
8	Deținuții în timpul executării pedepsei sunt mai receptivi la lucruri rele	70	30	52,79	47,21
9	E bine să pari ascultător, supus, deși ceea ce faci nu este din convingere	35	65	52,82	47,18
10	Nu este bine să te porți altfel decât deținuții din grupul din care faci parte	25	75	50,62	49,38
11	Pe timpul detenției este bine să fii în relații bune cu familia	85	15	94,40	5,60

De asemenea, se constată că receptivitatea la deprinderi negative este considerabil crescută (70% la nerecidiviști și 52,70% la recidiviști).

Normele relaționale (tabelul 33). De regulă, în cadrul grupului de deținuți poți să-ți desfășori activitatea fără a fi tracasat de către ceilalți. Pentru aceasta nu este nevoie să te impui prin forță sau să te arăți mai rău decât ești în realitate. De asemenea, se observă la aproape jumătate din deținuți (45% nerecidiviști și 47,21% recidiviști) convingerea că în colectivele de deținuți ar exista și relații mai apropiate dacă o parte dintre condamnații mai ușor influențabili nu s-ar polariza în jurul unor lideri negativi care îi manevrează în folosul lor și mai ales pentru a-și impune punctul de vedere în fața celorlalți.

Valorile procentuale indică, de asemenea, că între adulți este preponderentă ideea de a-și vedea fiecare de soarta lui și a nu deranja pe celălalt (95% dintre nerecidiviști și 64% dintre recidiviști), faptul acesta fiind ridicat la rang de principiu pentru a se obține o viață liniștită în detenție.

Există și la adulți concepția că *„dacă ești bine văzut de personal, ai multe avantaje față de ceilalți deținuți"*. Este sesizată deci atitudinea schimbată a personalului penitenciarului față de o anumită categorie de deținuți, faptul că

aceştia beneficiază de anumite înlesniri, activităţi recreative în plus, mai multă libertate în mişcare (cei de la sistemul fără pază) etc. Totuşi un procent ridicat de recidivişti (45%) nu consideră util să fie *„bine văzuţi de cadre"*, probabil din cauza relaţiilor de neîncredere care s-au stabilit în dublu sens şi care nu pot fi ameliorate.

Tabelul 33

Norme relaţionale

	Norme relaţionale	Recidivişti		Nerecidivişti	
		Acord %	Dezacord %	Acord %	Dezacord %
1	Ca să fii lăsat în pace de ceilalţi deţinuţi trebuie să te arăţi mai rău decât eşti în realitate	25	75	29,20	70,80
2	Unii deţinuţi nu ar avea putere asupra altora dacă nu ar fi înconjuraţi de câţiva care execută orbeşte ordinele lor	45	55	47,20	52,80
3	Nu trebuie să aştepţi iubire şi înţelegere de la nici un deţinut, fiecare este preocupat doar de persoana lui	65	35	60,08	39,92
4	Dacă nu deranjezi pe nimeni, nimeni nu te deranjează	95	5	64,06	35,94
5	Dacă eşti bine văzut de cadre ai avantaje faţă de ceilalţi deţinuţi	75	25	55,05	44,95
6	Cei din jurul tău nu trebuie să cunoască adevăratele tale sentimente faţă de ei	70	30	37,21	62,79
7	Cadrele nu trebuie să cunoască faptele deosebite care se produc în rândul deţinuţilor	20	80	50,55	49,45

Referitor la nevoia de contact cu celelalte persoane din grup privind destăinuirea gândurilor şi a adevăratelor sentimente, nerecidiviştii simt mai mult nevoia de a-şi împărtăşi frământările sufleteşti (70% reprezintă procentul celor care şi-au exprimat acordul).

Ierarhizarea valorilor (tabelul 34). Conform declaraţiilor celor intervievaţi, *„a avea bani"*, *„a fi în relaţii bune cu familia"*, *„a nu fi umilit de personal"* şi *„a nu suferi de nici o boală"* sunt problemele principale ale deţinuţilor adulţi. În schimb, *„a fi considerat un om de încredere"*, *„a se înţelege pe sine"*, *„a avea o meserie care să le producă satisfacţii"*, *„a participa la realizarea unor lucrări deosebite"* sunt aspectele plasate pe ultimele locuri. Constatăm din păcate, o apreciere mai puternică a **valorilor-mijloc** în dauna **valorilor-scop,** o orientare spre obiectivele imediate. Desigur, scara valorilor unui individ este influenţată de ambianţa în care se află, dar în faţa instrumentului aplicat deţinuţii au avut toată libertatea de a opta pentru un răspuns sau altul. Diferenţa dintre ordinea subiectivă şi cea percepută a valorilor se datoreşte faptului că deţinuţii nu au conştiinţă de grup, nu se raportează la valori ca *„noi"*, ci în termeni de *„eu şi ceilalţi"*. De aici tendinţa ca în raporturile cu personalul, fiecare deţinut luat separat să se arate mai bun decât este în realitate, iar când vorbeşte despre ceilalţi să-i prezinte mai rău.

Tabelul 34

Ierarhizarea valorilor

Rangul	Ierarhizarea subiectivă	Percepţia ierarhizării la grupul de apartenenţă
I	Să fii considerat un om în care se poate avea încredere	Să ai bani cu care să-ţi cumperi tot ce vrei
II	Să existe mai multă dreptate Să ştii că familia ta te aşteaptă	Să ştii că familia ta te aşteaptă
III	Să participi la realizarea unor lucruri deosebite	Să nu fi umilit de cadre
IV	Să fi respectat de cei din jur	Să existe mai multă dreptate
V	Să cauţi după liberare să te poţi descurca singur	Să nu suferi de nici o boală
VI	Să te înţelegi pe tine însuţi Să constaţi că omul şi fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume	Să constaţi că omul şi fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume
VII	Să nu suferi de nici o boală	Să crezi în ceva pentru care să lupţi (bunătate, fericire etc.)
VIII	Să crezi în ceva pentru care să lupţi (bunătate, fericire etc.)	Să nu fi umilit de alţi deţinuţi Să cauţi după liberare să te poţi descurca singur
IX	Să te menţii echilibrat sufleteşte pe tot parcursul executării pedepsei	Să te simţi iubit de alţii
X	Să înţelegi oamenii din jurul tău	Să te menţii echilibrat sufleteşte pe tot parcursul executării pedepsei Să fii respectat de cei din jur
XI	Să nu fi umilit de cadre	Să fii considerat un om în care se poate avea încredere
XII	Să ai o meserie care să-ţi producă mereu satisfacţii	Să te înţelegi pe tine însuţi
XIII	Să nu fi umilit de alţi deţinuţi	Să ai o meserie care să-ţi producă mereu satisfacţii
XIV	Să te simţi iubit de alţii	Să te simţi protejat (apărat) de orice pericol
XV	Să te simţi protejat (apărat) de orice pericol	Să înţelegi oamenii din jurul tău
XVI	Să ai bani cu care să-ţi cumperi tot ce vrei	Să participi la realizarea unor lucruri deosebite
XVII	Să se teamă alţii de tine	Să se teamă alţii de tine

Principala concluzie care se desprinde din cele arătate până acum este faptul că deţinuţii nu au un **sistem stabilizat de criterii de selecţie a valorilor**, că factorul *„situaţie"* influenţează modul de ierarhizare a lor. Ordonarea valorilor nu exprimă un stil personal de viaţă, ci o conjunctură. Desigur, nu exclud posibilitatea apariţiei mutaţiilor în sistemul axiologic al individului, mai ales sub influenţa unor evenimente traumatizante. Dar faptul că la mulţi deţinuţi există o **mentalitate disocială,** pune problema în termeni de structură şi nu de mutaţii conjuncturale.

DEŢINUTE (NERECIDIVISTE ŞI RECIDIVISTE)

Norme organizaţionale (tabelul 35). Se poate observa că atât recidivistele, cât şi nerecidivistele prezintă o mai mare unitate de vederi, ceea ce permite concluzia că starea de recidivă a influenţat mai puţin modul de a gândi al acestora.

Tabelul 35

Norme organizaționale

	Norme organizaționale	Recidiviste		Nerecidiviste	
		Acord %	Dezacord %	Acord %	Dezacord %
1	Pentru unele deținute viața este prea ușoară în penitenciar	84,38	15,62	85,72	14,28
2	În toate penitenciarele se aplică la fel.	40,60	59,40	28,56	71,44
3	În detenție despre majoritatea evenimentelor circulă explicații greșite.	71,74	28,26	78,58	21,42
4	Dacă tu vrei să rămâi infractoare în zadar se luptă cadrele să te reeduce	68,76	31,24	89,29	10,71
5	Dacă pleci din penitenciar calificată într-o meserie este mai greu să comiți o nouă infracțiune	87,50	12,50	96,43	3,57
6	Deținutele cu responsabilități sunt fete bune	81,25	18,75	75,01	24,99
7	După programul de muncă, fiecare poate să se ocupe de ce o interesează	27,51	62,49	42,80	57,20
8	Respectarea programului zilnic depinde de cea care îl conduce în ziua respectivă	90,63	9,37	78,58	21,42

Astfel, marea majoritate a deținutelor apreciază viața din penitenciar ca fiind ușoară: deținutele cu responsabilități se înțeleg bine, de regulă, cu celelalte femei; respectarea programului zilnic depinde de cel care îl conduce în ziua respectivă; regimul de detenție diferă sub aspectul severității de la un penitenciar la altul.

În marea majoritate, deținutele recidiviste (89,29%), ca și 68,76% din nerecidiviste au convingerea că activitatea de recuperare socială prin pedeapsa închisorii nu are nici un sens dacă ele nu vor să se îndrepte.

Apare puternic conturată dorința tuturor de a se califica într-o meserie. De asemenea, în rândul deținutelor apare mai pregnant neîncrederea care circulă despre anumite evenimente (71,74% la nerecidiviste, 78,58% la recidiviste); pentru acceptarea unei informații în rândul femeilor aflate în detenție, sursa trebuie să aibă o autoritate mai mare.

Norme acționale (tabelul 36). Femeile pun un accent deosebit pe relațiile cu familia (procentul este de 100% pentru nerecidiviste și 92,40% pentru recidiviste). De asemenea, deținutele au un comportament mai puțin *„fabricat"* după cerințele detenției și mai mult dictat de propria personalitate. Procentul mare de deținute care afirmă că înțeleg diferența dintre bine și rău (100% nerecidiviste și 92,86% recidiviste) se coroborează cu aprecierea lor că reeducarea depinde numai de ele.

Norme relaționale (tabelul 37). Pentru recidiviste, obținerea liniștii personale pare imposibilă: nici dacă ești bine văzută de cadre nu ești lăsată în pace: invidia și bârfa sunt serios amplificate. Nerecidivistele simt nevoia de a se destăinui asupra celor ce le frământă, în timp ce recidivistele sunt mai rezervate, opunându-se cunoașterii adevăratelor sentimente.

Tabelul 36

Norme acționale

	Norme acționale	Recidiviste		Nerecidiviste	
		Acord %	Dezacord %	Acord %	Dezacord %
1	Un sfat bun nu poți primi decât de la deținutele cu vechime în penitenciar	28,14	71,86	14,28	85,72
2	În detenție e mai bine să fii alături de cel puternic decât să te ții deoparte	6,25	93,75	10,72	89,28
3	În penitenciar nu poți ascunde nici un obiect	68,80	31,20	42,86	57,14
4	Din furat se poate trăi mai bine decât din muncă	-	100	7,14	92,86
5	Cele ce declară refuz de hrană obțin întotdeauna ce și-au propus	3,12	96,88	7,14	92,86
6	În general delincventele cunosc perfect diferența dintre bine și rău și se pot îndrepta dacă vor	90,68	9,37	74,90	25,10
7	Deținutele fără școală multă se simt bine în penitenciar	43,76	56,24	71,44	28,56
8	Deținutele în timpul executării pedepsei sunt mai receptive la lucruri rele	21,87	78,13	67,87	32,13
9	E bine să pari ascultătoare, supusă, deși ceea ce faci nu este din convingere	21,87	78,13	21,44	78,56
10	Nu este bine să te porți altfel decât deținutele din grupul din care faci parte	50	50	39,27	60,73
11	Pe timpul detenției este bine să fii în relații bune cu familia	100	-	92,40	7,60

Tabelul 37

Norme relaționale

	Norme relaționale	Recidiviste		Nerecidiviste	
		Acord %	Dezacord %	Acord %	Dezacord %
1	Ca să fii lăsată în pace de celelalte deținute trebuie să te arăți mai rea decât ești în realitate	21,86	78,14	25	75
2	Unele deținute nu ar avea putere asupra altora dacă nu ar fi înconjurate de câteva care execută orbește ordinele lor	59,38	40,62	75	25
3	Nu trebuie să aștepți iubire și înțelegere de la nici o deținută; fiecare este preocupată doar de persoana ei	71,86	28,14	75,01	24,99
4	Dacă nu deranjezi pe nimeni, nimeni nu te deranjează	40,62	59,38	57,14	42,86
5	Dacă ești bine văzută de cadre ai avantaje față de celelalte deținute	25	75	28,56	71,44
6	Cele din jurul tău nu trebuie să cunoască adevăratele tale sentimente față de ele	31,24	68,76	67,84	32,16
7	Cadrele nu trebuie să cunoască faptele deosebite care se produc în rândul deținutelor	37,49	62,51	25	75

Ierarhizarea valorilor (tabelul 38) Femeile deţinute sunt preocupate de câştigarea încrederii celor din jur şi de păstrarea echilibrului sufletesc, ele tânjesc după înţelegere şi scopuri care să le dea un sens de viaţă.

Atrage atenţia în mod deosebit *„anestezia"* sentimentală a femeilor deţinute: nu le pasă de umilinţă, nu mai apreciază respectul, iar iubirea altora este plasată pe penultimul lor al ierarhiei.

Tabelul 38

Ierarhizarea valorilor de către deţinutele recidiviste şi nerecidiviste

Rangul	Ierarhizarea subiectivă	Percepţia ierarhizării la grupul de apartenenţă
I	Să ai o meserie care să-ţi producă mereu satisfacţii	Să ştii că familia ta te aşteaptă
II	Să fii considerată un om în care se poate avea încredere	Să constaţi că omul şi fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume
III	Să te menţii echilibrată sufleteşte pe tot parcursul executării pedepsei	Să te menţii echilibrată sufleteşte pe tot parcursul executării pedepsei
IV	Să înţelegi oamenii din jurul tău Să crezi în ceva pentru care să lupţi Să cauţi ca după liberare să te poţi descurca singură	Să nu suferi de nici o boală
V	Să existe mai multă dreptate	Să existe mai multă dreptate
VI	Să ştii că familia ta te aşteaptă	Să ai o meserie care să-ţi producă mereu satisfacţii
VII	Să nu fi umilită de cadre	Să fii respectată de cei din jur
VIII	Să constaţi că omul şi fericirea lui sunt cele mai importante lucruri din lume	Să nu fi umilită de alte deţinute
IX	Să fi respectată de cei din jur	Să nu fi umilită de alte deţinute
X	Să participi la realizarea unor lucruri deosebite	Să cauţi după liberare să te poţi descurca singură
XI	Să te înţelegi pe tine însuţi	Să crezi în ceva pentru care să lupţi (bunătate, fericire etc.)
XII	Să nu fi umilită de alte deţinute	Să fii considerată un om în care se poate avea încredere
XIII	Să te simţi protejată (apărată) de orice pericol	Să te înţelegi pe tine însuţi
XIV	Să ai bani cu care să cumperi tot ce vrei	Să înţelegi oamenii din jurul tău
XV	Să te simţi iubită de alţii	Să participi la realizarea unor lucruri deosebite
XVI	Să se teamă altele de tine	Să ai bani cu care să-ţi cumperi tot ce vrei
XVII		Să te simţi protejată (apărată) de orice pericol
XVIII		Să te simţi iubită de alţii

În legătură cu percepţia ierarhizării la grupul de referinţă, cum era de aşteptat, deţinutele sunt mai mult orientate pe problemele privind familia, omul, fericirea, echilibrul sufletesc (liniştea), sănătatea; sensul de viaţă şi nevoia de participare la realizarea unor lucruri deosebite sunt aspecte perifierice pentru deţinute. Or, tocmai clasificarea realistă a obiectivelor majore în viaţă şi decizia de participare plenară la înfăptuirea lor constituie forţa capabilă să împingă întreaga personalitate spre progres, spre depăşirea condiţiei actuale.

CONCLUZII PRIVIND NORMELE ŞI VALORILE INFORMALE ÎN MEDIUL PENITENCIAR

Modalităţi de interiorizare a normelor şi valorilor informale

Discuţiile individuale realizate cu deţinuţii au permis relevarea unor modalităţi de interiorizare a normelor şi valorile informale:

a) Conduita individului este funcţie de statutul actual: odată intrat în penitenciar, subiectul va acţiona conform normelor şi valorilor apreciate de el ca fiind în concordanţă cu noile împrejurări în care se află;

b) Deţinuţii cu vechime în penitenciar sunt mai deschişi la cooperare şi ajutor faţă de noii depuşi, care sunt percepuţi ca participanţi la sistemul lor de valori şi respectă normele informale. Pentru noii depuşi care au nevoie de sprijin, problema ia aspectul unui schimb: primesc ajutor dacă oferă conformism;

c) În unele cazuri, aderarea la sistemul de norme şi valori informale are rolul de mecanism de apărare (consolare) faţă de propriile remuşcări: individul acceptă modul de gândire şi judecăţile de valoare emise de deţinuţii care-i oferă raţiuni deculpabilizante. Acelaşi rol de apărare a fost găsit şi acolo unde relaţiile informale existente în cadrul formaţiilor de deţinuţi aveau un caracter penibil pentru un subiect sau altul: aceştia au diminuat forţa constrângătoare a relaţiilor şi şi-au asigurat un climat de securitate numai dacă au devenit purtători activi ai regulilor şi valorilor ce le fuseseră impuse:

d) Am constatat că *„ofertă socială"* în peniteciar, întreaga gamă de reguli, obiceiuri şi ierarhii care funcţionează în rândul deţinuţilor este mai uşor admisă de deţinuţii cu un grad scăzut de instruire, de cei cu o percepre confuză a motivelor lor infracţionale şi de cei care nu au planuri de viitor bine conturate. În aceste cazuri clarificările în ce priveşte situaţia lor actuală au fost realizate în urma dialogului cu deţinuţii cu vechime, care le-au furnizat justificări infracţionale, tehnici de adaptare la mediul penitenciar, precum şi o imagine de perspectivă asupra vieţii lor de după liberare. Receptivitatea crescută este favorizată şi de regresia psihologică determinată de frustrările masiv resimţite de fiecare deţinut în prima perioadă de detenţie.

Caracteristicile sistemului de norme şi valori informale din mediul de detenţie

a) Normele şi valorile informale din penitenciar constituie un indicator sensibil al stării de spirit a grupului de deţinuţi: modul de ordonare a valorilor (poate şi altele în plus faţă de cele prezentate), precum şi aspectele ce guvernează latura *„nevăzută"* a vieţii de detenţie dau relaţii privind punctele de interes pe **termen lung** ale masei de deţinuţi şi parametrii acţiunilor considerate eficiente într-o situaţie sau alta.

b) Normele neoficiale au menirea de a **conserva** un sistem de relații interpersonale, în care să fie avantajați deținuții recidiviști cu pedepse mari și cei mai în vârstă. Deținuții nou depuși aderă la aceste reguli din nevoia de securitate (nevoie accentuată în perioadele de criză). Aceste norme nu sunt impuse de relațiile de putere, ci mai ales de tradiție și de faptul că noul depus găsește un grup gata constituit, cu o structură și funcționalitate bine determinate.

c) Devierea de la normele neoficiale nu atrage sentimentul de culpabilitate din partea deținuților: condiția care trebuie respectată este ca încălcarea să nu fie vizibilă de cei din jur iar în caz contrar, administrația penitenciarului să ofere suficientă protecție pentru a se desprinde de normele ce-i sunt impuse de grupul deținuților.

d) Poziția deținuților față de norme și valori, precum și față de majoritatea evenimentelor exprimă poziția lor de **spectatori pasivi** pe perioada detenției. Acest lucru nu implică *„o criză de sens"* pentru masa deținuților, ci o stare de așteptare. Solicitările puse de mediul penitenciar în fața deținuților nu epuizează nici pe departe posibilul lor comportamental[13] - care poate fi actualizat în întregime doar după liberare - și de aceea ei constituie norme cu rol adaptiv și totodată conservator.

e) Activitatea normativă informală se impune pentru fecare subiect, pentru că vine din interiorul masei de deținuți.

f) Nu există o contradicție majoră între normale oficiale și neoficiale, deoarece ele au domenii diferite de aplicare: cele oficiale se referă la obligațiile și drepturile deținuților, la regulile raționale de ordine interioară, la modul de adresare precum și la pedepsele și recompensele legale. Cele neoficiale au rolul de a diminua efectele frustrărilor inerente vieții de detenție, de a întreține relațiile afective din grup, de a menține o ierarhie intragrupală bazată pe prestigiul conferit de mărimea pedepsei, nivelul de instruire și vârstă și, nu în ultimul rând, de a reglementa circulația informațiilor între deținuți și gardieni.

[13] C. Zamfir, *Metoda normativă în psihosociologia organizării,* Editura Științifică, București, 1972, pag. 21.

CAPITOLUL

PROBLEMATICA PSIHOLOGICĂ A UNIVERSULUI PENITENCIAR. JUSTIFICĂRILE INFRACȚIONALE

Factorul timp joacă un rol imens în viața unui om, dar în dreptul penal acestui factor nu i se acordă importanța cuvenită. Chiar dacă vârsta autorului infracțiunii are o greutate decisivă asupra responsabilității penale, legiuitorul, când stabilește durata condamnării, este limitat, desigur, de durata vieții omenești. Dacă unele legislații prevăd pedepse care merg, de exemplu până la o sută de ani, aceasta nu are decât o importanță simbolică, pentru că nu exprimă durata efectivă a pedepsei. Analiza devine mult mai complicată dacă încercăm să stabilim valoarea intrinsecă a factorului *„timp"* pentru evaluarea consecințelor pedepsei privative de libertate.

Timpul este un criteriu esențial pentru sistematizarea vieții omenești, pentru a fixa interdependențe și suita evenimentelor. Dar o anumită măsură de timp are altă valoare, alt ritm interior pentru un copil, un adolescent, un matur sau un bătrân. Această valoare diferă (este resimțită diferit) de la o epocă la alta, fapt ce impune luarea în considerare a **valorii specifice a tipului trăit.**[14]

Politica penală nu poate face abstracție de această problemă, pedeapsa penală trebuind să fie o *„haină pe măsură"*. Așa cum se va vedea, atitudinea în fața timpului este diferită la fiecare din cei patru participanți la realizarea actului de justiție: ***legiuitorul, judecătorul, administrația penitenciară, condamnatul.***

Legiuitorul trăiește într-o lume abstractă de principii și reguli de conduită, acordând mai puțină atenție timpului trăit de condamnați: durata pedepselor este stabilită pe baza ideii de retribuție, care încearcă să țină cont de pericolul social al faptei și de cel care emană din personalitatea autorului său.

Atitudinea judecătorului este concentrată mai ales pe aprecierea faptei și mult mai puțin pe înțelegerea personalității criminale. Contactul cu deținutul în prevenție este destul de scurt, iar în cadrul audierilor nu este timp - din păcate - pentru evaluarea trăsăturilor personalității celui judecat.

Atitudinea în fața duratei pedepsei privative de libertate este mult diferită la administrația penitenciară: gardienii și educatorii, personalul de învățământ, șefii secțiilor, directorul și adjuncții săi trăiesc o parte din viață în interiorul închisorii alături de deținuți. Ei sunt plasați atât de aproape de condamnat, încât îl pot observa (observație participativă), ajungând în acest fel la cunoașterea aprofundată a

[14] Georges Sliwowski, *Sociologia timpului și pedeapsa privativă de libertate,* în „Revue de science criminalle et de droit penal compare", Paris, 2/1974.

personalității lui. Cu unele rezerve, timpul trăit de gardieni și de deținuți este asemănător.

Ajungem, în sfârșit, la deținutul care percepe timpul dintr-o poziție coercitivă, apăsătoare și artificială. De aici trebuie început pentru a pătrunde psihologia deținutului: el are conștiința faptului că intră în închisoare împotriva voinței sale, cu un statut de subordonare pe termen lung și resimte pierderea libertății cu atât mai dureros cu cât libertatea era mai bogată în perspective și alternative, iar condițiile concrete din penitenciar sunt mai grele. Cu cât este mai prețuit timpul în libertate (valoarea lui personală), cu atât mai mult pierderea lui prin *„căderea"* în penitenciar devine dureroasă, mai zdrobitoare, deci pedeapsa este resimțită ca fiind represivă.

Prin însăși situația sa, deținutul prezintă un univers uman specific, plin de contradicții, frustrări și neîmpliniri. Fiecare vine în penitenciar ca urmare a unei conduite antisociale flagrante, a săvârșirii unor infracțiuni, dintre care unele deosebit de grave. Mulți sunt neadaptați social, refractari sau incapabili să se integreze în cerințele normelor de conviețuire socială, cu o viață care este subordonată mai ales instinctelor și trebuințelor primare, ei având o moralitate dubioasă și un trecut încărcat care le apasă conștiința.

Așa cum se va vedea, impactul privării de libertate asupra componentelor personalității este în multe cazuri dramatic, generând conduite diferite față de cele din mediul liber. Hotărâtoare pentru evoluția deținutului este poziția sa față de pedeapsă și gradul de siguranță biologică și psihologică pe care îl percepe/simte, în noul mediu de viață. De altfel, cu cât deținuții sunt mai adaptați la mediul penitenciar, cu atât reactivitatea lor este mai puțin pronunțată.

În mod obșnuit, în structura personalității umane se reține ca esențiale, în ordine, următoarele componente: *afectivitatea, motivația, voința, temperamentul, aptitudinile* și *caracterul*. Această prezentare - oarecum academică - omite acele componente care în situații deosebite, ca executare unei pedepse cu închisoarea, capătă o importanță cu totul aparte pentru menținerea echilibrului sufletesc al persoanei: *vestimentația, familia, casa, prietenii apropiați, obiectele familiare, considerația semenilor*. Abia acum devine vizibil dramatismul condamnării la închisoare: separarea bruscă de aceste elemente contribuie la dezintegrarea psihologică a persoanei, care va încerca să compenseze *„pierderile"* prin diverse **conduite de apărare**. Este de înțeles că indivizii a căror *„dotare"* este mai slabă vor suferi mai puțin venind în penitenciar, în unele cazuri condițiile de aici fiind apreciate de ei ca fiind mai bune decât cele de afară. Acum voi prezenta în mod sintetic caracteristicile fiecărui element al personalității și modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea.

Ca element central al personalității, ***afectivitatea*** *„duce greul"* frustrărilor impuse de privarea de libertate. Izvor al multor frământări subiective sau conflicte interpersonale,[15] manifestările afective constituie un adevărat seismograf sensibil al dinamicii sufletești a deținuților pe timpul executării pedepsei.

[15] Ribot Th., *Logica sentimentelor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, pag. 77.

Coloratura pozitivă sau negativă a sentimentelor este de cele mai multe ori determinată de modul cum a *„rezolvat"* fiecare deținut problema **ispășirii**: când pedeapsa este apreciată ca fiind pe măsura faptei, conduita de zi cu zi exprimă o acceptare supusă a tuturor rigorilor, când pedeapsa este văzută ca fiind mai aspră decât infracțiunea comisă, deținutul consideră că i s-a făcut o nedreptate și suferă o sancțiune nemeritată. Ca urmare, el va rămâne neîmpăcat, revendicativ și ostil administrației locului de deținere, fiind dominat de sentimentul de victimizare.

Cu cât adaptarea la viața de penitenciar este mai bună, cu atât toleranța față de condițiile de mediu este mai mare, chiar dacă în această situație, problema incompatibilității între deținuți - ca urmare a istoriilor individuale și a particularităților de personalitate - rămâne cronic nesoluționată.

Factorul *„trecut"* este și el deseori implicat în explicațiile conduitelor unor categorii de deținuți, Astfel, recidiviștii se deosebesc de nerecidiviști prin faptul că ei pot coexista cu trecutul personal fără ca acesta să fie o sursă permanentă de remușcări și autoacuzări. Acest lucru îi cantonează într-un prezent a cărui deviză este *„aici, acum, mie"*.

Un alt aspect care influențează trăirile afective ale deținuților este violarea constantă a intimității: totul se petrece în fața celorlalți, fapt ce duce cu timpul la tocirea sensibilității, la convingerea că totul este permis, iar defectele și răutatea sunt general valabile.

Într-un studiu vizând particularitățile afective ale deținuților la diferite categorii de vârstă, au ieșit în evidență următoarele: în ce-i privește pe tinerii de 18-21 de ani - *insecuritatea și naivitatea;* pentru cei de 22-25 ani - *dorința de afirmare și opozabilitatea;* pentru cei de 26-35 ani - *teama de compromitere, devalorizarea familiei și un sentiment latent de ratare* (mai ales la recidiviști); pentru cei de 36-45 ani - *receptivitatea scăzută pentru învățare, detașare și conservatorism;* pentru cei cu vârsta peste 46 ani - *sentimentul de inutilitate și abandon, nevoia de suport moral și material, atrofierea sensibilității și dilatarea drepturilor pe care le solicită în mediul penitenciar.*

La femeile deținute, caracteristicile principale sunt: pentru tinerele de 18-21 ani - *dezorientarea afectivă, hiperemotivitatea, nevoia de originalitate și anxietatea;* la cele de 22-25 ani - *nevoia de susținere, egocentrismul și atașamentul de familie;* la cele de 26-35 de ani - *culpabilitatea (la cele cu inteligență și viață interioară dezvoltate), dragostea pentru copii și gelozia (ca reacție la sentimentul de părăsire);* la cele de 36-45 ani - *revendicativitatea (în urma transferării frustrărilor pe alte persoane), depresiunea și sentimentul de inferioritate;* la cele cu vârsta peste 46 de ani - *ideile de persecuție, renunțarea, contemplativitatea și trăirea în trecut.*[16]

Constatăm cu destulă ușurință că cele arătate pot fi considerate tot atâtea forme de regresiune psihologică a persoanelor private de libertate. În acest caz, nu

[16] V. Șchiopu, E. Verza, *Psihologia vârstelor*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.

mai surprind conduite de limită, precum revolta iraţională, oarba subordonare, sustragerea de la orice tip de frustrare.

Motivaţia persoanelor private de libertate prezintă o mare complexitate: un prim grup de aspecte cuprinde motivele prezentate de fiecare subiect ca fiind explicaţia faptei comise; un al doilea grup se referă la motivele unor conduite disfuncţionale, precum şi sursele de satisfacţii/insatisfacţii pe parcursul executării pedepsei; un ultim grup ar îngloba probleme specifice unor categorii distincte de deţinuţi - bărbaţi, femei, tineri, vârstnici, recidivişti, nerecidivişti, condamnaţi pe viaţă etc.

În ce priveşte motivaţia (justificările) infracţionale, în ciuda aparentei diversităţii, pot fi totuşi distinse cele elaborate înainte de comiterea faptei de cele „fabricate" după, cele angajând trebuinţe interne nesatisfăcătoare de cele preponderent externe, motivele consistente (de înţeles cât de cât) de cele aproape absurde.

Deşi gama conduitelor disfuncţionale nu este prea întinsă (autorăniri, tatuaje, refuzurile de muncă sau hrană, simulările, tentativele suicidare, relaţii nefireşti între deţinuţi) prin rezonanţa lor în masa condamnaţilor pun probleme administraţiei. Chiar dacă majoritatea sunt tranzitorii, abordarea cea mai potrivită a acestor conduite este desigur cea dinspre psihopatologie, pentru că există o patologie psihică specifică mediului penitenciar.

Revenind la al treilea grup de aspecte ale motivaţiei diferitelor categorii de deţinuţi, să reţinem pentru moment existenţa reală a unor poziţii specifice faţă de probleme înalt semnificative precum viitorul, familia, relaţiile cu personalul, reintegrarea postexecutorie, recidiva etc.

Voinţa - a treia mare componentă a personalităţii - reclamă o reprezentare realistă, deoarece deseori se apelează în munca de reeducare a deţinuţilor la îndemnuri adresate voinţei, uitându-se că actul de voinţă implică satisfacerea prealabilă a anumitor nevoi. Instrument de mobilizare pentru a trece obstacole, voinţa deţinuţilor nu poate acţiona însă fără sprijinul celorlalte componente ale personalităţii analizate până acum. Dar energia afectivităţii, în condiţiile în care aproape toate „investiţiile" sentimentale au rămas fără obiect, iar trebuinţele bazale - nucleu al motivaţiei - sunt cronic nesatisfăcute, se transformă în obstacole interne care se cer, ele în primul rând, trecute. Iar la acest capitol mijloacele de care dispun unităţile de penitenciare sunt prea puţine. În cazul, frecvent de altfel, că deţinutul îşi pierde încrederea în posibilitatea de reintegrare socială, voinţa începe să fie exersată în acţiuni care-l îndepărtează şi mai mult de aşteptările cadrelor din locurile de deţinere. Enumerăm aici acte de bravadă precum: tatuaje, aruncarea hranei pe o anumită perioadă fără a declara totuşi refuz de hrană, menţinerea tăcerii absolute un interval hotărât de timp, provocarea altor deţinuţi mai puternici la luptă ş.a.

Deşi deţinuţii obţin deseori adevărate performanţe în muncă, cu greu putem vorbi de mobilizarea voinţei. Aceasta deoarece, aşa cum se va vedea mai târziu în cuprinsul lucrării, conduita deţinuţilor este - în principal - expresia obligativităţii. Şi cum constatăm mult mai frecvent cazuri în care obligativitatea este suportată de teamă decât cazuri când este înţeleasă şi acceptată, problema performanţelor în detenţie trebuie delimitată foarte strict. De obicei, realizări

deosebite găsim înainte de intrarea în comisia de propuneri pentru liberarea condiţionată şi cu ocazia promiterii unor recompense personale.

Cred că nicăieri ca în penitenciar, manifestările **temperamentale** nu sunt aşa de supuse influenţelor grupului de apartenenţă: condiţiile materiale şi spirituale proprii locurilor de deţinere nu permit prea des „ieşiri" ce pot fi etichetate ca temperamentale. În situaţia însă că în aceeaşi cameră se întâlnesc mai mulţi indivizi cu acelaşi temperament, *ipso facto*, se instalează o atmosferă caracteristică (un climat rece şi indiferent în cazul flegmaticilor, o linişte meditativă în cazul melancolicilor, un activism cald şi zgomotos la sanguini şi o tensiune întreruptă de răbufniri ale agresivităţii în cazul colericilor). Oricum, temperamentul nu creează prin el însuşi, probleme deosebite în penitenciare care să împieteze asupra bunului mers al grupurilor formal constituite.

Diversele **aptitudini** ale deţinuţilor se încearcă a fi utilizate, în primul rând, în muncă şi apoi în alte activităţi artizanale. Dar cum un anumit procent nu poate fi scos la muncă, iar cei care muncesc nu fac întotdeauna o activitate care să-i pasioneze, rolul aptitudinilor în procurarea de satisfacţii superioare este destul de redus. Cu toate acestea există la cadrele din penitenciarele care au şi întreprinderi, o sensibilitate crescută faţă de propunerile şi sesizările deţinuţilor, încercându-se stimularea creativităţii lor în muncă.

Când se discută despre deţinuţi, în mod invariabil se fac referiri la **caracterul** rău structurat al acestora, la atitudinile lor neadecvate faţă de muncă, faţă de familie, faţă de prieteni, viitor, societate etc. Şederea în penitenciar ar trebui să înceapă întotdeauna cu aflarea modului în care s-a ajuns la această situaţie, a resurselor psihologice de care dispune deţinutul, ca pe această bază să fie instituit un program individualizat de reconstrucţie morală.

Ajunşi în acest punct, cred că este util să deschidem o paranteză pentru a aborda problema motivaţiei infracţionate şi a evaluării de către deţinuţi a pedepselor primite.

Practica muncii de penitenciare a relevat că deseori deţinuţii motivează actul infracţional comis, îl reprezintă ca fiind finalul unui proces fără alternative, că oricine în locul lor ar fi procedat la fel. De multe ori vina este atribuită „alcoolului" şi „anturajului", subiectul nepercepând la adevărata valoare contribuţia sa la infracţiune. Infractorul trebuie să justifice în proprii ochi acţiunea antisocială: legitimitatea atribuită de el actului îl susţine în pregătirea şi executarea loviturii, iar după aceasta îl apără de remuşcări.

În acest scop, am cercetat în 1982 dacă există anumite tipuri de motivări în funcţie de vârstă, sex, starea de recidivă, pentru ca pe baza lor să stabilească unele modele de contraargumentare pentru fiecare tip de justificare în parte.

Ipotezele de la care am pornit au fost următoarele:

1. *Faza preinfracţională este dominată de procesul de elaborare a justificărilor;*
2. *Pentru fiecare tip de infracţiune există justificări specifice.*

Au fost investigaţi **minori** *(80 băieţi şi 40 fete)*, **tineri** *(120)* şi **adulţi** *(110 femei şi 190 bărbaţi)* din următoarele categorii de infracţiuni: *contra persoanei* (omor, vătămare corporală, viol, ş.a.), *contra avutului public* (delapidare, înşelăciune, furt), *contra avutului personal* (tâlhărie, furt), *contra autorităţii* (ultraj, ofensă), *infracţiuni economice* (fals, speculă), precum şi cele privind *relaţiile de convieţuire* (abandon familial, ultraj contra bunelor moravuri). Metodele şi tehnicile utilizate au fost: *interviul, chestionarul, testele de personalitate.*

PREZENTAREA CONCLUZIILOR
MINORI

Repartizarea pe infracţiuni a celor 80 de minori (băieţi) este următoarea: *contra persoanei* - 37,50%; *contra avutului public* - 28,75%; *contra avutului personal* - 28,70; *contra autorităţii* - 5%. Predomină infracţiunile comise în grup (70%).

După studii minorii se grupează astfel: cu 1-4 clase - 11,25%; 5-8 clase - 31,25%; cu 9-10 clase - 58,75%; cu 11-12 clase 6,25%.

Pentru ***motivaţia infracţională,*** *anturajul* şi *băutura* cumulează procente ridicate pentru toţi minorii delincvenţi (tabelul 39).

Tabelul 39

Pe cine credeţi vinovat de fapta comisă?

Atribuirea vinei / Categoria de minori	Eu	Educaţia primită	Părinţii rudele	Anturajul	Băutura	Colegii de şcoală	Alte răspunsuri	Total
Cei care au comis infracţiunea singuri	42,83	3	8,33	16,68	20,83	-	8,33	100
Cei care au comis infracţiunea în grup	26,78	3,57	3,57	32,14	26,78	7,16	-	100
Minori cu 5-8 clase	36	-	12	24	24	-	4	100
Minori cu 9-10 clase	29,78	4,25	2,12	31,94	25,53	6,38	-	100

Aprecierea pedepsei (tabelul 40) este diferită de la un grup de minori la altul. Astfel, peste jumătate din cei cu 9-10 clase consideră pedeapsa ca fiind pe măsura faptei, în timp ce minorii cu 5-8 clase o consideră mai grea (44%). Cei care au comis infracţiunea în grup recunosc că sancţiunea este proporţională cu fapta (51,78%). Destul de frecvent minorii apreciază pedeapsa primită prin prisma pedepselor date altor minori care au săvârşit aceeaşi faptă sau cu pedepsele date adulţilor *(„pedeapsa mea este uşoară pentru că dacă eram adult îmi dădeau mai mult").*

Tabelul 40

Cum apreciaţi pedeapsa în raport cu fapta?

Aprecierea pedepsei / Categoria de minori	Mai uşoară	Pe măsura faptei	Mai grea	Total
Cei care au comis infracţiunea singuri	29,17	37,50	33,33	100
Cei care au comis infracţiunea în grup	17,85	51,78	30,37	100
Minori cu 5-8 clase	28	28	44	100
Minori cu 9-10 clase	14,89	57,46	27,65	100

Tabelul 41

De ce aţi comis infracţiunea?

Motivaţia / Categoria de infracţiune	Nu ştiu	Dorinţa de aventură	Pentru bani	Pentru a trăi mai uşor	Alcoolul	Conformism de grup	Răzbunare	Fără intenţie	Necunoaşterea legii	Neagă infracţiunea	Alte răspunsuri	Total
Contra persoanei	3,33	3,33	3,33	-	46,66	20	3,33	13,36	-	3,33	3,33	100
Contra avutului public	-	30,47	13,04	8,69	4,34	26,08	-	-	4,34	-	13,04	100
Contra autorităţii	25	-	-	-	50	-	-	-	-	-	25	100
Infracţiuni privind relaţiile de convieţuire	-	-	-	-	100	-	-	-	-	-	-	100
Contra avutului personal	-	9,09	4,54	8,09	45,47	18,18	-	9,09	-	-	5,54	100

În urma interviurilor luate minorilor s-a constatat că motivele declarate nu aveau consistenţă şi claritate nici în ochii lor (tabelul 41). *„Dorinţa de aventură şi distracţie"* este pornită în realitate de la un fel de joacă în care, la un moment dat, unul din grup a propus mai mult în glumă *„să ia ceva"* de la cineva sau de undeva: toţi l-au urmat cu zâmbetul pe buze. Nevoia de bani era expresia unei dorinţe adesea copilăreşti de achiziţionare a unor obiecte muzicale, sportive, de îmbrăcăminte. *„Pentru a trăi mai uşor"* era motivul minorilor care făceau parte din familii în care unul sau chiar ambii părinţi nu lucrau.

Alcoolul este considerat de majoritatea minorilor ca fiind determinant în comiterea infracţiunilor cu excepţia celor ce au adus atingere avutului public. Pe locul doi este plasat de minori, conformismul la hotărârea de grup. Cei care au comis infracţiunea **sînguri,** o justifică prin *alcool* (45,83%) şi *lipsa intenţionalităţii* (20,85%), iar cei care au comis infracţiunea **în grup,** prin *alcool* (28,57%) şi *dorinţa de aventură, distracţie* (14,28%).

Observăm că tipurile de motivări infracţionale sunt puţin la număr:

a) cele centrate pe nevoile subiectului;
b) cele care pun accentul pe microgrup;
c) cele care sunt centrate pe condiţii (alcool, necunoaşterea legii);
d) mixte.

Este importantă frecvenţa implicării alcoolului în infracţiunele comise de minori. De asemenea, destul de des minorii justifică infracţiunea prin nevoia de a trăi după ce au fost goniţi de acasă de părinţi, în urma unor certuri cu ei. Unii privesc foarte uşor infracţiunea *„am furat casetofoane pentru că îmi place muzica", „am comis infracţiunea pentru a mă afirma în faţa unor prieteni", „am vrut să mă distrez, să beau şi să mănânc că degeaba trăiesc".*

Majoritatea minorilor afirmă că şi-au clarificat motivele infracţionale după comiterea faptei sau în şcoala specială. Se pare deci că raţionalizările infracţionale invocate de minori sunt expresia **consensului** general al minorilor din şcolile speciale asupra problemei cauzalităţii infracţionale.

MINORE

Repartizarea pe infracţiuni a celor 40 de fete este următoarea: *contra persoanei* - 25%; *contra avutului public* - 30%; *contra avutului persoanei* - 45%. Predomină infracţiunile comise de **una singură** (55%).

Marea majoritate se consideră singurele vinovate pentru infracţiunea comisă, iar pedeapsa este apreciată pe măsura faptei sau mai uşoară. Justificările infracţionale sunt slab conturate. În ordinea procentuală motivaţia fetelor este următoarea: *teama de părinţi* (care a determinat fuga de acasă), *conformismul la hotărârea grupului de prieteni, alcoolul, nevoia de lux, pentru a nu pierde dragostea unui bărbat.* Internarea în şcoala specială este considerată ca învăţătură de minte pentru toată viaţa.

DEŢINUŢI TINERI (18-21 ani)

Repartizarea pe infracţiuni: *contra persoanei* - 37,14%; *contra avutului personal* - 27,14%; *contra avutului public* - 21,42%; *infracţiuni privind relaţiile de convieţuire* - 11,42%; *contra autorităţii* - 2,85%. Predomină infracţiunile comise **în grup** (62,85%), numărul recidiviştilor printre tinerii de 18-21 ani fiind mic (12,85%).

După studii, deţinuţii tineri se grupează după cum urmează: 5-8 clase - 60%; 9-10 clase 25,73%; 11-12 clase - 2,85; cu şcoală profesională şi cu şcoală postliceală - 11,42%.

Doar o treime din deţinuţi se consideră singurii vinovaţi (tabelul 42). În general subiecţii par împăcaţi cu situaţia (mai ales recidiviştii) sau se consideră victime prin prisma celorlalţi factori indicaţi de ei.

Tabelul 42

Pe cine credeţi vinovat de fapta comisă?

Atribuirea vinei / Categoria de deţinuţi	Eu	Educaţia primită	Părinţii, rudele	Sofia, iubita	Anturajul	Alcoolul	Colegii de şcoală	Total
Recidivişti	-	-	-	11,11	33,33	55,56	-	100
Nerecidivişti	31,13	1,63	-	-	36,06	16,39	9,83	100
Cei care au comis infracţiunea singuri	34,61	3,84	-	-	19,26	34,61	3,84	100
Cei care au comis infracţiunea în grup	22,72	-	4,54	2,30	45,45	13,63	11,36	100
Cei cu 5-8 clase	26,19	-	7,14	-	33,33	23,80	7,14	100
Cei cu 9-10 clase	33,33	-	-	-	38,88	16,68	11,11	100

Aproximativ două treimi din subiecţi (tabelul 43) consideră pedeapsa proporţională cu fapta, acest lucru fiind rezultatul unei raportări mai mature decât minorii la relaţiile sociale cărora le-au adus atingere. Puşi să motiveze aprecierile făcute privind pedeapsa se relevă câteva aspecte interesante şi oarecum contradictorii: 40% din cei care consideră vinovaţi colegii de muncă afirmă că ei nu sunt vinovaţi; o treime din recidivişti fac referiri la nepericulozitatea faptei şi asprimea instanţei. Mai remarcăm că explicaţiile deţinuţilor sunt puţin nuanţate, centrate doar pe faptă, instanţă, lipsa intenţionalităţii, nerecunoaşterea vinovăţiei şi a consecinţelor. Aceasta denotă dificultăţi de înţelegere a complexităţii situaţiei în care se află, evaluarea pedepsei fiind rezultatul unui proces de simplificare a situaţiei doar la aspectele personale.

Tabelul 43

Cum apreciaţi pedeapsa în raport cu fapta?

Aprecierea pedepsei / Categoria de deţinuţi tineri	Mai uşoară	Pe măsura faptei	Mai grea	Total
Recidivişti	11,11	55,56	33,33	100
Nerecidivişti	3,27	63,93	32,80	100
Cei care au comis infracţiunea singuri.	15,40	61,53	23,07	100
Cei care au comis infracţiunea în grup.	-	61,37	38,63	100
Cei cu 5-8 clase	7,14	64,28	28,58	100

Observăm în plus față de minori că apare un tip nou de justificare centrat pe victimă. Modurile de justificare a infracțiunilor sunt deci mijloace de atingere a unor scopuri, manifestări ale conformismului sau ignoranței, răspuns la o provocare. Nu există o specificitate a motivărilor infracționale în funcție de infracțiune, studii, starea de recidivă.

Cei care au comis infracțiunea în grup nu au fost în măsură să răspundă adecvat în legătură cu justificările colegilor de faptă: au indicat aceeași motivare, iar majoritatea au răspuns *„nu știu"*. Această inabilitate în cunoașterea interpersonală ca și sărăcia comunicării în interiorul grupului, dovedește caracterul nestructurat, întâmplător, de moment al „bandei" de tineri constituită, deseori, la un pahar de vin.

Tinerii confirmă ipoteza că justificările sunt elaborate înainte de comiterea faptei (tabelul 44). Deși unii din subiecți declară că acest proces a avut loc după comitere sau în penitenciar, nu-l putem lua în considerare deoarece astfel actul antisocial săvârșit ar fi nemotivat, gratuit: toți subiecții investigați aveau discernământul nealterat. Prezența intenționalității înainte de trecerea la act este recunoscută și de 33% din recidiviști.

Tabelul 44

Când ați ajuns la concluzia că motivele invocate mai sus reprezintă adevărata cauză a infracțiunii?

Localizarea justificării / Grup de deținuți după modul de justificare	Înainte de comiterea faptei	După comiterea faptei	În penitenciar	Total
Dorința de aventură, distracție, curiozitate	66	-	34	100
Pentru bani (nu-i ajungeau)	57,15	42,85	-	100
Pentru a trăi mai ușor	50	50	-	100
Alcoolul	-	68,18	31,82	100
Conformism la hotărârea de grup (anturajul)	47,10	36,23	16,67	100
Vina (provocarea) victimei	-	87,5	12,5	100
Neagă infracțiunea	-	100	-	100
Nu găsește nici o justificare	-	75	25	100
Altele	-	40	60	100

Explicația pentru faptul că o parte din tineri localizează elaborarea justificărilor după comiterea faptei, rezidă în situația tinerilor în momentul investigației: în penitenciar ei încearcă întotdeauna să se arate mai buni și mai puțin vinovați decât sunt în realitate. Acest lucru este valabil și pentru minori și pentru adulți.

BĂRBAȚI – ADULȚI

Repartizarea pe infracțiuni: *contra persoanei* - 15,59%; *contra avutului public* - 22,96%; *contra autorității* - 12,48%; *fals și infracțiuni economice* - 11%; *contra avutului personal* - 20,18%; *infracțiuni privind relațiile de conviețuire* 17,43%.

După studii deținuții se grupează astfel: cu 1-4 clase - 8,25%; cu 5-8 clase - 33,97%; cu 9-10 clase - 10,09%; cu 11-12 clase - 9,17%; școala profesională - 26,60%; cu școală postliceală - 5,50%; cu facultate - 6,42%.

Prin prisma **studiilor**, rezultă că pe măsura creșterii nivelului instruirii, este mai mare procentul celor care se consideră singurii vinovați (60% din cei cu 11-12 clase și 71,44% din cei cu facultate). La cei cu școală postliceală apare mai pregnant rolul soției sau al iubitei (33,33% din cazuri) sau anturajul (50%). Colegii de muncă joacă rolul cel mai însemnat la cei cu 9-10 clase (18,18%).

După ***starea civilă,*** 42,86% din cei **divorțați** se consideră vinovați și tot ei consideră anturajul ca având rolul principal. Băutura este indicată de 40% din cei ce trăiesc în **concubinaj fără copii.**

Aprecierea pedepsei de către adulți relevă că mulți subiecți o consideră mai grea proporțional cu fapta (tabelele 45 și 46); procentul cel mai mare este înregistrat la cei care au comis infracțiuni contra persoanei (64,71%) și cei cu infracțiuni economice (58,34%). La fel apreciază pedeapsa, ca fiind mai grea, **deținuții care au copii:** cei căsătoriți în procent de 66,67%, iar cei care trăiesc în concubinaj, 57,15%.

Tabelul 45

Cum apreciați pedeapsa în raport cu fapta?

Aprecierea pedepsei / Categoria de deținuți	Mai ușoară	Pe măsura faptei	Mai grea	Total
Recidiviști	6,17	48,16	45,67	100
Nerecidiviști	7,15	53,57	39,28	100
Cei care au comis infracțiunea singuri	4,87	46,35	48,78	100
Cei care au comis infracțiunea în grup	-	55,55	44,45	100
Cei care au comis infracțiuni contra persoanei	-	35,29	64,71	100
Cei care au comis infracțiuni contra avutului public	-	56	44	100
Cei care au comis infracțiuni contra autorității	21,45	50	28,58	100
Cei care au comis infracțiuni contra avutului personal	-	54,44	46,46	100
Cei cu infracțiuni economice	-	41,66	58,34	100
Cei cu infracțiuni privind relațiile de conviețuire	10,53	52,63	36,84	100

Tabelul 46

De ce apreciaţi pedeapsa aşa?

Motivaţia / Categoria de deţinuţi	Comparativ cu alţi deţinuţi	Pagubă mică	Fapta nu era periculoasă social	E pe măsura faptei	Instanţa a fost prea aspră	Instanţa a fost indulgentă	Greutăţi produse familiei	Nu am săvârşit cu intenţie	Nu sunt vinovat	Alte răspunsuri	Total
Recidivişti	-	-	6,17	45,67	27,16	3,70	-	2,46	6,17	8,67	100
Nerecidivişti	-	-	3,57	53,58	25	-	14,28	-	-	3,57	100
Cei care apreciază pedeapsa ca fiind mai uşoară	-	-	20	20	-	20	-	-	-	40	100
Cei care apreciază pedeapsa ca fiind pe măsura faptei	-	-	1,32	92,38	-	2,46	-	1,92	-	1,92	100
Cei care apreciază pedeapsa ca fiind mai grea	1,92	1,92	7,69	1,92	59,65	1,92	1,92	1,92	9,61	11,53	100

Tabelul 47

De ce aţi comis infracţiunea?
(care au fost motivele)

Categoria de deţinuţi / Justificări	Recidivişti	Nerecidivişti	Infracţiuni contra persoanei	Infracţiuni contra avutului public	Infracţiuni contra autorităţii	Infracţiuni contra avutului persoanei	Infracţiuni economice	Infracţiuni privind relaţiile de convieţuire	Cei care au comis infracţiuni singuri	Cei care au comis infracţiuni în grup
Dorinţa de aventură, distracţie, curiozitate	-	-	-	-	-	-	8,35	-	-	3,70
Pentru bani	11,18	3,57	-	16	-	13,67	8,33	-	8,56	3,70
Pentru a trăi mai uşor	3,76	3,57	-	8	-	4,54	8,33	10	4,87	-
Familie grea	4,93	7,14	-	16	-	4,54	-	-	4,87	7,40
Alcoolul	20,98	18,85	11,76	4	28,59	50	8,33	21,05	20,76	18,21
Conformism la hotărârea de grup	16,04	21,46	23,56	20	7,14	4.54	25	-	7,31	29,68
Vina victimei	6,17	7,14	29,40	-	21,42	-	-	5,26	9,74	7,40
Pentru a ajuta pe altul	4,93	10,71	-	12	-	9,09	-	5,26	9,74	7,40
Lipsa controlului ierarhic	-	-	-	4	-	4,54	-	-	-	3,70
Fără intenţie	8,64	-	5,88	4	21,42	4,54	8,33	-	7,31	3,70
Necunoaşterea legii	-	7,14	-	-	-	-	-	15,26	1,21	-
Neagă infracţiunea	4,83	2,57	-	4	-	4,54	8,33	20,53	6,09	-
„Nu ştiu"	2,46	-	11,76	-	7,14	-	-	-	3.65	3,70
Alte răspunsuri	16,08	17,85	17,64	12	14,29	4,54	25	22,64	21,98	11,41
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Motivele infracţionale la adulţi (tabelul 47) se prezintă astfel: pentru **nerecidivişti** un rol major joacă anturajul, iar la **recidivişti** alcoolul. În infracţiunile contra persoanei o treime din deţinuţi aruncă vina asupra victimei; acelaşi lucru îl fac şi o cincime din cei ce au comis infracţiuni contra autorităţii. Dintre cei care au adus atingere relaţiilor de convieţuire, o cincime neagă infracţiunea pentru care se află în detenţie.

Lucrul cel mai important este faptul că procentele cele mai ridicate se înregistrează nu la motivaţii propriu-zise, ci la ***condiţii:*** *alcoolul, conformismul la hotărârea de grup, lipsa controlului ierarhic, necunoaşterea legii, familia grea.* Acest lucru îl consider grav pentru că indică o mentalitate de *„nu lăsa să scape ocazia"*, de nerezistenţă în faţa dificultăţilor vieţii sau solicitărilor unor prieteni.

Ca şi tinerii, nici adulţii care au comis infracţiuni în grup nu reuşesc să înţeleagă ce i-a împins spre infracţiune pe ceilalţi din grupul lor: frecvent se răspunde *„nu ştiu"* şi rareori *„pentru bani"* sau *„pentru că aşa se hotărâse în grup"*. Afirmaţia lui Goerges Heuyer, *„legea morală este legea grupului din care face parte individul"*,[17] rămâne valabilă.

Aceste aspecte noi privind motivele infracţionale apar prin prisma localizării temporale a elaborării acestora (tabelul 48); motivele sunt deja constituite în momentul comiterii faptei. În penitenciar motivaţiile doar se stabilizează în dialogul cu ceilalţi deţinuţi, la aceasta adăugându-se frecvent o doză de *„neşansă"*, *„întunecare de moment a minţii"*, *„dorinţa de a ajuta pe altul"*, *„atunci când beau nu mai ştiu ce fac"* etc.

Tabelul 48

Când aţi ajuns la concluzia că motivele prezentate mai sus reprezintă adevărata cauză a infracţiunii?

Localizarea în timp a justificărilor / Categoria de deţinuţi	Înainte de comiterea faptei	În timpul comiterii faptei	După comiterea faptei	În penitenciar	Total
Recidivişti	24,69	4,95	43,20	27,16	100
Nerecidivişti	17,85	7,14	60,73	14,28	100
Cei care au comis infracţiunea singuri	18,29	7,31	45,14	29,26	100
Cei care au comis infracţiunea în grup	37,03	3,70	33,33	25,94	100
Cei cu infracţiuni contra persoanei	5,88	5,88	64,70	23,54	100
Cei cu infracţiuni contra avutului obştesc	40	8	24	28	100
Cei cu infracţiuni contra autorităţii	14,28	7,14	42,65	35,93	100
Cei cu infracţiuni contra avutului personal	9,09	-	54,54	36,37	100
Cei cu infracţiuni economice	41,67	8,33	41,67	8,33	100
Cei cu infracţiuni privind relaţiile de convieţuire	26,31	5,27	42,11	26,31	100

[17] Georges Heuyer, *Delincvenţa juvenilă*, P.U.F., Paris, 1969, cap. IV.

Din punct de vedere al **studiilor,** lucrurile stau la fel: 24,13% din cei cu şcoala profesională, 33,33% din cei cu şcoala postliceală şi 28,57% dintre cei cu facultate elaboraseră justificările înainte de infracţiune.

FEMEILE DEŢINUTE

Repartizarea pe infracţiuni: *contra persoanei* - 2,67%; *contra avutului public* - 35%; *contra avutului personal* - 25%; *infracţiuni economice* - 3,33%; *infracţiuni privind relaţiile de convieţuire* - 15%. Recidiviste sunt 43,33%, iar 38,33% din total au comis infracţiunea în grup.

După studii: cu 1-4 clase - 6,66%; cu 5-8 clase - 20%; cu 9-10 clase - 21,68%; cu 11-12 clase - 13,33%; cu şcoala profesională - 21,67%; cu şcoala postliceală - 11,66%; cu facultate - 5%.

După starea civilă: necăsătorite - 23,34%; căsătorite fără copii - 10%; căsătorite cu copii - 28,34%; concubinaj fără copii - 13,33%; divorţate - 8,33%; văduve - 3,33%.

La întrebarea *„Pe cine credeţi vinovat de fapta comisă?"* (tabelul 49) 50% din femeile care trăiesc în concubinaj fără copii acuză anturajul, jumătate din cele divorţate acuză colegii de muncă, iar 21,42% din cele necăsătorite consideră vinovat iubitul.

După **studii,** un sfert din cele cu 1-4 clase acuză educaţia primită, 23,09% din cele cu 9-10 clase dau vina pe soţ sau iubit şi o treime din cele cu facultate dau vina pe colegii de muncă.

Tabelul 49

Pe cine credeţi vinovat de fapta comisă?

Atribuirea vinei / Femei deţinute	Eu	Educaţia primită	Părinţii, rudele	Soţul, iubitul	Anturajul	Alcoolul	Colegii de muncă	Alte răspunsuri	Total
Recidiviste	33,33	-	3,70	7,40	23,48	22,22	9,87	-	100
Nerecidiviste	21,45	-	3,57	10,71	39,28	10,71	7,14	7,14	100
Cele care au comis infracţiunea singure	37,88	1,21	2,42	8,53	18,29	25,60	3,65	2,42	100
Cele care au comis infracţiunea în grup	22,22	-	3,70	7,40	25,92	14,84	22,22	3,70	100

Reţin atenţia procentele ridicate de aprecieri ale pedepselor (tabelul 50) ca fiind grele la deţinutele care au comis infracţiunea în grup şi la cele cu infracţiuni contra avutului public şi infracţiuni economice. De asemenea, este semnificativ procentul de deţinute care au săvârşit infracţiuni contra persoanei şi care apreciază pedeapsa ca fiind mai uşoară.

Pedeapsa este apreciată ca fiind mai grea de deţinutele căsătorite **fără copii** (83,34%) şi de cele care trăiesc în concubinaj **fără copii** (62,5%). De asemenea, cu cât nivelul de şcolarizare creşte, cu atât pedeapsa este apreciată ca mai grea în raport cu fapta. Jumătate din deţinutele care consideră vinovaţi de fapta comisă părinţii sau rudele şi jumătate din cele care consideră vinovaţi colegii de muncă apreicază pedeapsa ca fiind mai aspră.

Tabelul 50

Cum apreciaţi pedeapsa în raport cu fapta?

Aprecierea pedepsei / Categoria de minori	Mai uşoară	Pe măsura faptei	Mai grea	Total
Recidiviste	15,38	53,84	30,78	100
Nerecidiviste	8,83	41,17	50	100
Cele care au comis infracţiunea singure	10, 82	56,75	32,43	100
Cele care au comis infracţiunea în grup	8,69	34,75	32,43	100
Cele care comis infracţiuni contra persoanei	23,08	38,46	38,46	100
Cele care comis infracţiuni contra avutului public	-	42,85	57,15	100
Cele care au comis infracţiuni contra avutului personal	13,33	53,33	33,34	100
Cele cu infracţiuni privind relaţiile de convieţuire	11,11	55,56	33,33	100

Evaluarea pedepsei de către deţinute se face prin raportare la faptă sau instanţă (tabelul 51). Numărul celor care se consideră **nevinovate** este mai mare decât în cazul bărbaţilor; de asemenea, se pune pentru prima dată cu claritate problema **instigării** (mai pregnant la cele care dau vina pe rude sau pe colegii de muncă).

Un sfert din recidiviste motivează fapta (tabelul 52) prin *dorinţa de distracţie, trai uşor, bani.* Nerecidivistele motivează prin conformare la hotărârea de grup, ajutorul dat altcuiva şi familia grea.

Reţine atenţia justificarea prin *„familie grea"* în cazul deţinutelor cu infracţiuni contra avutului personal, public şi infracţiuni economice. Faptul că jumătate din deţinutele cu infracţiuni economice declară că s-au conformat unor **hotărâri de grup,** pune problema existenţei unor acţiuni organizate în acest scop.

Deţinutele **căsătorite şi care au copii** motivează prin *influenţa anturajului,* iar cele care trăiesc în concubinaj şi au copii, prin *nevoia de bani.*

Prin prisma **studiilor,** 50% din deţinutele cu 1-4 clase motivează prin *„familie grea";* 37,5% din cele cu 11-12 clase prin *„nevoia unui trai mai uşor";* iar 66,67% din cele cu facultate prin *„conformism la hotărârea de grup".*

Tabelul 51

De ce apreciaţi pedeapsa aşa?

Motivaţia / Categoria de deţinute	Comparativ cu alte deţinute	Pagubă mică	E prima oară	Fapta nu era periculoasă social	E pe măsura faptei	Instanţa a fost prea aspră	Instanţa a fost indulgentă	Greutăţi produse familiei	Nu am săvârşit cu intenţie	Am fost instigată de altcineva	Nu sunt vinovată	Alte răspunsuri	Total
Recidiviste	-	3,84	3,84	3,84	38,46	15,38	7,69	3,84	3,84	3,84	3,84	11,59	100
Nerecidiviste	5,88	2,94	-	-	44,14	17,64	5,88	-	-	5,88	8,82	8,82	100
Cele care apreciază pedeapsa ca fiind mai uşoară	-	-	-	14,28	28,58	14,28	28,58	-	-	-	-	14,28	100
Cele care apreciază pedeapsa ca fiind pe măsura faptei	-	3,57	-	-	82,15	-	3,57	3,57	3,57	3,57	-	-	100
Cele care apreciază pedeapsa ca fiind mai grea	8	4	4	4	-	36	4	-	-	8	12	29	100

Tabelul 52

De ce aţi comis infracţiunea?

Justificări / Categoria de deţinute	Dorinţa de aventură, distracţie	Pentru bani	Pentru a trăi mai uşor	Familie grea	Conformism la hotărârea de grup	Vina victimei	Pentru a ajuta pe altul	Lipsa controlului ierarhic	Fără intenţie	Nerecunoaşterea legii	Neagă infracţiunea	"Nu ştiu"	Alte răspunsuri	Total
Recidiviste	2,70	13,51	8,10	10,84	8,10	16,21	5,40	2,70	2,70	-	8,10	8,10	13,54	100
Nerecidiviste	-	4,34	8,69	13,06	21,78	4,34	17,39	4,34	8,69	4,34	-	8,69	4,34	100
Infracţiuni contra persoanei	-	-	-	-	7,69	53,86	15,38	-	-	7,69	-	7,69	7,69	100
Infracţiuni contra avutului public	-	4,76	9,52	14,28	19,06	-	14,76	9,52	9,52	-	4,76	19,06	4,76	100
Cu infracţiuni contra avutului personal	-	13,36	20	20	6,66	-	20	-	6,66	-	6,66	-	6,66	100
Cu infracţiuni economice	-	-	-	50	50	-	-	-	-	-	-	-	-	100
Cu infracţiuni privind relaţiile de convieţuire	11,11	33,33	-	11,11	-	-	-	-	-	-	11,11	-	33,34	100

Sinceritatea femeilor este mai accentuată: ele recunosc în număr mai mare decât celelalte categorii de infractori că au elaborat motivele infracţionale înainte de comiterea faptei (tabelul 53).

Pentru deţinutele femei viaţa în penitenciar este grea, având consecinţe majore pe plan personal: distrugerea familiei, degradarea fizică şi morală. Ele nu cred în reabilitare, în schimb consideră că actuala pedeapsă este învăţătură de minte pentru toată viaţa (tabelul 54).

Tabelul 53

Când aţi ajuns la concluzia că motivele prezentate mai sus reprezintă adevărata cauză a infracţiuni?

Localizarea în timp a justificărilor / Categorii de deţinute	Înainte de comiterea faptei	În timpul comiterii faptei	După comiterea faptei	În penitenciar	Total
Recidiviste	26,92	15,38	19,24	38,46	100
Nerecidiviste	14,71	14,71	35,29	35,29	100
Cele care au comis infracţiunea singure	21,62	16,21	24,32	37,85	100
Cele care au comis infracţiunea în grup	17,39	13,05	34,78	34,78	100
Cele cu infracţiuni contra persoanei	7,69	15,38	23,08	52,85	100
Cele cu infracţiuni contra avutului public	14,28	23,80	47,64	14,28	100
Cele cu infracţiuni contra avutului personal	26,67	6,60	20	46,67	100
Cele cu infracţiuni economice	50	-	-	50	100
Cele cu infracţiuni privind relaţiile de convieţuire	33,33	11,11	11,11	45,54	100

Tabelul 54

Ce reprezintă în momentul de faţă detenţia pentru dumneavoastră?

Aprecieri / Categorii de deţinute	Mediu greu de suportat	Învăţătură de minte	Timp pierdut	Distrugerea familiei	Urmarea faptelor comise	Disciplină strictă	Degradarea morală	Reabilitarea	Alte răspunsuri	Total
Cele care au săvârşit infracţiunea singure	21,62	32,46	5,40	2,70	2,70	2,70	8,10	21,62	2,70	100
Cele care au săvârşit infracţiunea în grup	17,93	34,82	-	17,39	8,69	4,34	4,34	8,69	4,34	100
Cele care apreciază pedeapsa ca fiind mai uşoară	28,58	14,28	-	-	-	28,58	14,28	14,28	-	100
Cele care apreciază pedeapsa ca fiind pe măsura faptei	3,57	50	7,14	10,72	10,72	-	-	17,85	-	100
Cele care apreciază pedeapsa ca fiind mai grea	26	40	-	8	-	-	6	12	8	100

Referindu-ne strict la cele două ipostaze ale acestei cercetări constatăm următoarele:

Pentru **minori şi tineri** trecerea la infracţiune este influenţată în mod hotărâtor de condiţii şi starea psihică de moment: o dată grupul pornit să comită o faptă antisocială nimic din interior nu-l mai poate opri, deoarece sentimentul de putere şi siguranţă este predominant. Remuşcările apar abia după comiterea faptei: se caută justificări şi vinovaţi *(„nimeni nu se aşteptase ca dintr-o joacă să iasă chiar aşa").*

Problema imaturităţii sociale, a lipsei de experienţă în faţa unor situaţii periculoase prin consecinţele lor, se pune deci cu acuitate. Adulţii - familia, şcoala - ar putea mai mult în această direcţie, cel puţin sub aspect informaţional.

Nu se confirmă ipoteza conform căreia pentru fiecare tip de infracţiune există justificări specifice. Nuanţele în modul de justificare sunt datorate mai ales vârstei şi sexului. **Adulţii** se raportează la faptă şi pedeapsă după schema cauză-efect, recunoscând o mare doză de implicare conştientă, voită în infracţiune.

Pentru cei mai mulţi minori şi tineri infractori şi în mare măsură pentru femeile deţinute, cauzalitatea este plasată în interiorul persoanei, în împrejurarea concretă de viaţă în care au fost implicaţi. Pentru acest grup, problema principală pare a fi „începutul" *(faza preinfracţională),* restul urmează de la sine.

PSIHOLOGIA PRIMEI PEDEPSE CU ÎNCHISOAREA

5.1. GRUPUL DE DEŢINUŢI

Pentru a înţelege dramatismul acestui capitol - care abordează psihologia deţinutului - este nevoie de analiza grupului de oameni privaţi de libertate. Viaţa în închisoare, este în mod absolut, o viaţă în grup: este anulată orice intimitate, totul este la vedere pentru ceilalţi, relaţia interpersonală este o golire, o risipire de sine, nu te poţi ascunde de partea rea a conduitei celor din jur, capacitatea de a suporta infirmităţile sufleteşti ale celorlalţi este depăşită demult. Şi, mai rău decât toate, posibilităţi de refugiu, de schimbare nu există...

Penitenciarul, în genere, creează un tip aparte de relaţii interpersonale care au un conţinut, o dinamică şi modalităţi aparte de structurare şi manifestare. Doi sunt factorii fundamentali care determină specificul relaţiilor interpersonale ce se creează între deţinuţi pe perioada când se afla în detenţie. În primul rând, *cadrul specific al penitenciarului* ca instituţie, mod de organizare, normative, genuri de activitate, viaţă închisă şi izolată desfăşurată în colective constituite artificial şi impuse, aflată sub control şi o supraveghere permanente. În al doilea rând, *specificul populaţiei penitenciare,* al deţinuţilor care prezintă particularităţi psihice şi morale în general nefavorabile pentru constituirea unor relaţii psihosociale pozitive, în măsură să aibă un rol stimulator în formarea şi manifestarea personalităţii indivizilor ce se află în detenţie.

Universul uman penitenciar este dificil de pătruns şi nu rareori greu de exprimat în termeni statistici. Dacă marile categorii ce caracterizează populaţia penitenciară sunt cunoscute în general (repartizarea pe sexe, vârste, genuri de infracţiuni, medii de proveniență, pregătire şcolară, stare civilă etc.) mai puţin abordate până acum au fost evenimentele din colectivităţile de deţinuţi oarecum **invizibile,** dar de a căror forţă nu se îndoieşte nimeni. Ne referim la modul cum apar liderii informali în penitenciar şi cum îşi exercită ei autoritatea, la funcţiile pe care le îndeplinesc anumiţi deţinuţi pentru a satisface nevoile de grup, la stratificarea socială a grupurilor de condamnaţi, la particularităţile comunicaţiei şi normelor neoficale, la treptele integrării noilor veniţi la masa deţinuţilor şi multe altele.

Pentru a clarifica aceste aspecte ale vieţii penitenciare, am apelat la instrumente psihologice, investigând un mare număr de deţinuţi şi, desigur, la experienţa unor cadre cu vechime în munca de penitenciare. Prezint în continuare

eşantionul de deţinuţi, metodologia folosită şi ipotezele de lucru ale acestei cercetări realizate în 1987.

Eşantionul de bază căruia i-a fost aplicat un chestionar privind climatul penitenciar şi procesul de penitenciarizare (anexa nr.5) a cuprins iniţial 1.200 de deţinuţi, dar după redactarea răspunsurilor au rămas 1.067: 550 bărbaţi adulţi (276 recidivişti şi 274 nerecidivişti), 417 femei (127 recidiviste şi 290 nerecidiviste) şi 100 tineri între 18 şi 21 ani.

Chestionarul privind evaluarea rolurilor de grup (R.F. Bales),[18] a fost aplicat la 277 subiecţi din eşantionul de bază: 120 bărbaţi, 67 tineri. De asemenea, cu 300 deţinuţi (câte 100 din fiecare categorie) am stat de vorbă conform ghidului de interviu prezentat în anexa nr. 2.

Ipotezele urmărite în cadrul investigaţiilor au fost următoarele:

1. Când sunt optim configurate, relaţiile interpersonale din grupurile de deţinuţi constituie un factor de maximă importanţă în direcţia realizării cu efecte pozitive a scopului executării pedepsei cu închisoarea.

2. În penitenciare, la nivelul grupurilor de deţinuţi se manifestă un deficit obiectiv de roluri sociale, ceea ce influenţează negativ procesul de reintegrare socială postexecutorie.

3. Relaţiile interpersonale din grupurile de deţinuţi sunt în funcţie de specificul personalităţii deţinuţilor, caracteristicile de grup şi climatul sociouman.

*

* *

Grupul de deţinuţi, pe lângă elementele structurale comune tuturor grupurilor umane - structura formală şi informală, a statusurilor şi rolurilor, a comunicaţiei, a normelor şi a puterii - are şi particularităţi care-l diferenţiază mult, modificându-i uneori surprinzător funcţionalitatea.

Aşa cum se va vedea pe parcursul lucrării, a vorbi despre echilibru, normalitate şi moralitate în grupurile de deţinuţi este destul de greu, căci atmosfera de bună înţelegere este de fapt o succesiune de momente foarte fragile, iar normalitatea şi moralitatea sunt subordonate, în principal, intereselor materiale şi biologice.

Vom aborda acum componentele structurale ale grupurilor de deţinuţi, lucru ce va permite înţelegerea adecvată a multor evenimente din lumea penitenciarelor.

Prima componentă analizată va fi ***structura formală şi informală*** a grupurilor de condamnaţi. Din necesităţi organizatorice, o serie de deţinuţi primesc din partea administraţiei unele responsabilităţi: şef de detaşament, şef de echipă etc. Rareori însă această organizare oficială corespunde cu cea neoficială. Relaţiile informale, bazate pe simpatiile şi antipatiile interpersoanle, sunt subordonate satisfacerii trebuinţelor fundamentale pentru toţi deţinuţii.

Legat de distribuirea responsabilităţilor, ***structura status-rolurilor*** îşi pune amprenta şi pe funcţionalitatea grupurilor de deţinuţi. Ca o remarcă generală, menţionez că între deţinuţi există un mare procent de indivizi cu un ego slab, cu o imagine nefavorabilă asupra propriei persoane, cu o crescută nevoie de dependenţă, cu o imagine neclară sau chiar întunecată a viitorului. Cred că nu este exagerat să vorbim chiar despre *„mentalitatea de deţinut"*, bineînţeles cu caracter tranzitoriu, pe care am putea-o recunoaşte după câteva aspecte, la o parte din deţinuţi: lamentare permanentă, subordonarea oarbă, autodepreciere, eforturi precipitate de protecţie împotriva oricăror noi frustrări, pierderea vitalităţii, obsesia culpabilităţii etc.

Desigur, există în penitenciar privilegii[19] diferite de la un statut la altul, dar, ca principiu, statutele avute „afară" tind să se menţină şi pe parcursul executării pedepsei. În acest sens nu va surprinde faptul că indivizii cu o valoare deosebită (pregătire superioară) vor fi ţinuţi la distanţă sau chiar persecutaţi pentru că sunt un motiv de umilire pentru majoritatea celorlalţi, care se simt inferiori.

Aşa cum este de aşteptat şi în penitenciare, deţinuţii care nu au o conduită în limitele statutului care le este oficial conferit, sunt schimbaţi repede pentru a nu produce tensiuni.

Insist asupra unui aspect pe care îl voi relua şi în altă parte a lucrării: în orice grup uman există o serie de **necesităţi psihosociale**[20] care se cer satisfăcute şi care în grupurile cu o anumită vechime iau aspectul unor caracteristici, precum securitatea (membrii grupului sunt coezivi, respectă autoritatea, se simt în siguranţă), afecţiunea (gradul de intimitate şi orientare spre susţinerea individului), informarea (grupul posedă informaţii care-i asigură un nivel satisfăcător de înţelegere matură a evenimentelor), identitatea (grupul îşi cunoaşte problemele şi poziţia în spaţiu de viaţă), recreerea (nivelul de relaxare şi buna dispoziţie care domneşte în grup) etc. Atât timp cât în grupul respectiv nu au intrat indivizi care să „acopere" prin comportamentul lor necesităţile respective, grupul nu se stabilizează, existenţa tensiunilor absorbind o mare parte din energia şi timpul membrilor acestuia. În acest context, vom găsi în grupurile de deţinuţi apreciate ca fără probleme deosebite indivizi care vor putea fi etichetaţi ca: moderaţi, tradiţionali, moderni, „bătrâni", clovni, înţelepţi, conformişti (fricoşi), cei care riscă oricând etc. În aceste condiţii, în funcţie de capacităţile lor, indivizii ocupă locurile corespunzătoare (vacante) din viaţa afectivă a grupului.[21] În cazul în care există mai mulţi indivizi care au aceeaşi capacitate, intră în funcţie criteriile calitative, dar şi alte criterii. Astfel, pentru statutul „înţelept" dacă sunt mai mulţi care se cred aşa, va avea câştig de cauză cel care a comis fapta cea mai uşoară, munceşte, are o experienţă de viaţă bogată, e căutat de familie etc.

A treia componentă structurală a grupurilor de deţinuţi este ***comunicaţia*** - cu cele două variante ale sale - comunicaţia formală şi comunicaţia informală. Sistemul penitenciar fiind puternic ierarhizat, comunicaţia oficială se desfăşoară

[18] Apud P. Mureşan, *Învăţarea socială*, Editura Albatros, Bucureşti, 1980, cap. IV.

[19] Guy Lemire, *„Prison, univers totalitaire"*, în „Revue internationale de criminologie et de police technique", no.1/1991, Genève.

[20] P. Golu, *Psihologie socială*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1974, pag. 65.

[21] M. Pages, *La vie affective des groups*, Dunod, Paris, 1968.

preponderent de sus în jos, dinspre administraţie spre deţinuţi. În condiţiile detenţiei, obiectiv săracă în informaţii, mesajele orale care circulă între deţinuţi, capătă o importanţă majoră.

Circulaţia mesajelor între deţinuţi poate fi abordată şi prin prisma utilităţii, constatând că multe mesaje nu servesc la nimic sau chiar influenţează în rău viaţa în grup. Cu toate că pare doar un aspect neesenţial, argoul folosit în grupurile de deţinuţi are un rol negativ evident pentru condiţia de om aflat în detenţie.[22] Întocmind o listă cu termeni argotici, am fost surprins de numărul redus al acestora. Cuvintele şi expresiile argotice, se referă în majoritate doar la universul de „activitate" al infractorilor, făcându-se apel destul de mult la termeni ţigăneşti. Se poate considera că un deţinut este cu atât mai recuperabil din punct de vedere social cu cât foloseşte mai puţin limbajul argotic.

Structura normelor care guvernează lumea deţinuţilor a fost deja abordată în capitolul referitor la spţiul de viaţă penitenciar. În viaţa cotidiană a grupurilor de deţinuţi nou constituite, normele neoficiale nu apar de la început: întâi, pe baza afinităţilor se formează subgrupurile (indivizi care au aceeaşi valoare centrală ce le orientează existenţa); într-o a doua fază se statuează normele (să nu ne furăm între noi, să nu ne autorănim, să vorbim politicos etc.), iar în faza a treia se realizează selecţia celor care vor rămâne în grup, prin recunoaşterea utilităţii normelor respective în detrimentul relaţiilor afective. Acest proces nu este valabil şi pentru grupurile constituite, care se **„primenesc"** în timp prin intrarea permanentă a unor deţinuţi şi liberarea altora. În aceste grupuri, normele preexistă membrilor, cu unele diferenţe de la un subgrup la altul, noul intrat alegându-şi grupul care-l satisface cel mai mult.

Pornind de la toate acestea s-ar putea trage concluzia că în grupurile de deţinuţi, încet-încet se întronează liniştea, fapt infirmat însă de realitate: tensiunile interpersonale permanente între deţinuţi sau între diversele subgrupuri din aceeaşi cameră nu permit echilibrarea pozitivă în timp a diverselor tendinţe ce animă deţinuţii. Şi de aici concluzia: normele informale nu pot asigura singure autoorganizarea grupurilor de deţinuţi.

Structura puterii în grupurile de deţinuţi este o adevărată problemă pentru administraţia locurilor de deţinere: **cine** şi **cum** îşi exercită influenţa dintre deţinuţi se află la originea multor evenimente negative. Desigur, cadrele unităţii vor da unele responsabilităţi deţinuţilor care îndeplinesc anumite condiţii, dar frecvent sunt descoperiţi lideri informali a căror autoritate este incontenstabil mai mare decât a celor numiţi oficial. De cele mai multe ori sunt preferaţi de majoritatea deţinuţilor unii care sunt mediocrii, dar **care ştiu să se poarte** şi prezintă constant **un anumit stil** în relaţiile cu ceilalţi. Ca o caracteristică generală, din investigaţiile noastre a rezultat că liderul agreat de cei mai mulţi deţinuţi este cel care îşi exercită influenţa din mijlocul grupului şi nu din faţa lui.

[22] Vezi şi T. Tandin, *Limbajul infractorilor*, Editura Paco, Bucureşti, 1993.

Aplicând chestionarul Bales, privind evaluările interpersonale la un număr de 18 grupuri de deţinuţi şi deţinute am găsit o situaţie care confirmă cele spuse mai sus. Astfel, în cele opt grupuri de *bărbaţi adulţi,* liderii formali au fost văzuţi ca aparţinând următoarelor tipuri (după R.F. Bales):[23] doi lideri orientaţi spre convingerile conservatoare din grup - tipul F; doi lideri orientaţi spre iubire altruistă - tipul PF; doi lideri orientaţi spre succes material şi putere - tipul U; un lider orientat spre loialitate şi cooperare în grup - tipul UF; un lider orientat spre egalitarism - tipul P.

La *tinerii deţinuţi:* doi lideri erau orientaţi spre egalitarism - tipul P, iar doi mai greu de caracterizat din cauză că nu erau consecvenţi pe nici o direcţie - tipul AVE.

La *femei:* trei lideri erau orientaţi spre iubire altrusită - tipul PF; doi spre solidaritate şi progres social - tipul UPF, iar un lider orientat spre respingerea convingerilor conservatoare din grup - tipul B.

Citind caracterizările acestor tipuri, vom înţelege mai bine de ce la chestionarul aplicat (anexa 3) deţinuţii au indicat calităţile liderului ideal în următoarea ordine:

I - să raporteze cu obiectivitate situaţia din cameră;
II - să aplice cu stricteţe regulamentul;
III - să vorbească frumos;
IV - să-i ajute pe ceilalţi să nu greşească;
V - să respecte pe fiecare deţinut;
VI - să fie inteligent;
VII - să se priceapă la oameni;
VIII - să cunoască multe lucruri;
IX - să sprijine pe cei nefericiţi;
X - să fie mereu bine dispus;
XI - să aibă forţă fizică.

În modul cum au fost ordonate calităţile, remarcăm, în primul rând, importanţa acordată funcţiei de purtător de cuvânt în relaţiile cu gardienii şi, în al doilea rând, însemnătatea aplicării regulamentului de ordine interioară - graţie unor relaţii pozitive cu personalul. De asemenea, o cheie a succesului în relaţiile interpersonale este modul de adresare către ceilalţi deţinuţi şi respectul ce îl arată acestora. De altfel, foarte frecvent deţinuţii manifestă o anumită incompetenţă în relaţiile interpersonale. Mulţi condamnaţi se dovedesc lipsiţi de eficienţă în relaţiile cu ceilalţi: stabilesc greu raporturi de cooperare, comunică dificil, nu ştiu cum să preîntâmpine sau să soluţioneze tensiunile şi conflictele, se lasă uşor influenţaţi de prejudecăţi, nu au criterii optime de evaluare a oamenilor şi a situaţiilor de viaţă etc. De aceea, deţinuţii aşteaptă de la liderii oficiali, în primul rând, o conduită onestă şi atentă la dificultăţile personale pe care le traversează un subiect sau altul.

[23] P. Mureşan, *op. cit.*

La femei, calităţile au fost ordonate astfel: să sprijine pe cele nefericite, să vobească frumos, să se priceapă la oameni, să fie inteligentă, să respecte pe fiecare deţinută, să le ajute să nu greşească, să cunoască multe lucruri, să aplice cu stricteţe regulamentul, să raporteze cu obiectivitate situaţia din cameră, să fie mereu bine dispusă, să aibă forţa fizică.

În urma tuturor celor arătate mai sus, vom înţelege **climatul penitenciar** ca o ambianţă psihologică generală, compusă din:

- percepţia de către deţinuţi a normelor şi valorilor oficiale proprii mediului penitenciar;
- perceperea sistemului de pedepse şi recompense folosit în unitatea respectivă;
- evoluţia în timp a relaţiilor cadre-deţinuţi (interpretarea diverselor evenimente produse în penitenciar şi cunoscute de majoritatea deţinuţilor).
- audienţa în rândul deţinuţilor a deciziilor majore ale administraţiei: cunoaşterea realizărilor şi eşecurilor pe linia recuperării sociale a condamnaţilor;
- influenţa prejudecăţilor şi a zvonurilor din penitenciarul respectiv (de fapt, situaţia aşteptărilor confirmate sau nu);
- modul cum se reflectă în relaţiile interpersonale condiţii materiale (tipul de construcţie, densitatea şi fluctuaţia deţinuţilor, uşurinţa de a ajunge la penitenciar a familiilor deţinuţilor), precum şi condiţiile spirituale specifice unităţii (gradul de cultură a personalului, particularităţile morale şi psihologice ale unor cadre şi deţinuţi, dotarea cu mijloace de culturalizare a închisorii ş.a.);

Toate aceste elemente trebuie înţelese în condiţiile în care subiecţii ce compun grupurile sunt persoane lispite de libertate, cu o mare parte a trebuinţelor greu, imposibil sau anormal satisfăcute, trăind într-o ambianţă în care plictiseala, incertitudinea şi anxietatea sunt permanente. De aceea, rareori şi pentru scurte perioade, climatul într-o unitate poate fi apreciat ca *„destins"*, *„pozitiv"*, *„optimist"* sau *„relaxat"*. Aproape tot timpul se întâmplă câte ceva care polarizează interesul unui mare număr de deţinuţi sau chiar a tuturor: conflicte între deţinuţi, autorăniri, refuzuri de muncă sau hrană, tentative de sinucidere ş.a.

În problema climatului există o netă diferenţiere între un penitenciar de femei şi unul de bărbaţi: organizarea informală mai amorfă, centralitatea afectivă a copiilor şi familiei, lideri informali cu influenţă modestă, raritatea evenimentelor negative majore fac din penitenciarul de femei o zonă liniştită, în care normativitatea oficială este factorul hotărâtor. În schimb, în penitenciarul de bărbaţi nivelul şi calitatea relaţiilor umane este diferită şi deplasată spre negativ. Moralul deţinuţilor este mult mai scăzut comparativ cu al femeilor private de libertate, dacă înţelegem moralul ca măsură în care persoana percepe satisfacerea propriilor nevoi prin cooperarea cu grupul căruia îi aparţine.

5.2. INTEGRAREA DEŢINUŢILOR ÎN SISTEMUL RELAŢIILOR INTERPERSONALE DIN PENITENCIAR. ADAPTAREA LA REGIMUL DE DETENŢIE

Din punctul de vedere al administraţiei penitenciare, perioada de executare a pedepselor se împarte în trei: *carantina, executarea propriu-zisă* şi *perioada pregătirii pentru liberare*. Fiecare dintre acestea au caracteristici şi solicitări diferite, care vor fi prezentate în continuare.

Perioada de carantină se prelungeşte dincolo de cele 21 de zile - prevăzute mai ales din considerente medicale -, până când deţinutul nou depus ajunge la o formulă de viaţă acceptabilă. Apar multiple somatizări la cei care vin pentru pentru prima dată: slăbesc, au insomnie, plâng, au dureri la membrele inferioare, sunt dezorientaţi în timp ş.a. Şocul depunerii[24] este direct proporţional cu dezordinele emoţionale preexistente depunerii: firile mai sensibile, cei cu un *eu* slab, cei imaturi în plan afectiv şi social, cei bolnavi sunt aceia care, în general, suferă cel mai mult. Ceva mai târziu - o lună, două - se instalează sentimentul de victimizare, atunci când deţinutul realizează amploarea atingerii/pierderilor din cauza condamnării şi începe să-şi imagineze handicapul situaţiei lui familiale, profesionale şi sociale. Aşteptarea uneori a clarificării situaţiei juridice, nesatisfacerea nevoii de ajutor moral, sentimentul de neputinţă şi deposedare - accentuat de prezenţa celorlalţi deţinuţi, cu care nu-şi pot găsi la început afinităţi - măresc chinul depunerii.

Destul de repede dezamăgirea ia locul disperării: părăsiţi de familie *(„În penitenciar îţi cunoşti prietenii de afară")*, luarea cu forţa a bunurilor personale de către unii deţinuţi mai vechi, contactul cu mentalităţi şi stiluri de viaţă greu de conceput înainte, imposibilitatea de a rămâne la distanţă de partea rea a vieţii de grup grăbesc aderarea deţinutului la normele şi valorile neoficiale. După încercări de menţinere a unor conduite mai înalte (femeile deţinute se adresează una alteia cu „domnişoară"), după ce văd că prestigiul are alte coordonate (forţa fizică, rămânerea în libertate puţin timp între două condamnări etc.), după ce constată valoarea excepţională a „pachetului", apare tendinţa să muncească „penal" (de exemplu: în agricultură, doar la început de rând şi doar acolo unde eşti văzut), să folosească argoul, să se integreze în viaţa de detenţie.

Executarea propriu-zisă a fost denumită aşa deoarece cuprinde cea mai mare parte a pedepsei în care se încearcă reeducarea deţinuţilor, iar munca este principala activitate a majorităţii acestora. Cei mai mulţi condamnaţi s-au edificat asupra principalelor probleme, şi-au găsit locul în cadrul relaţiilor de grup, încălcarea regulilor oficiale este tot mai rară. Cei cu vârstă înaintată relevă faptul că regimul legal de detenţie nu creează neajunsuri majore. Aşa cum a rezultat în cadrul interviurilor luate deţinuţilor şi deţinutelor, greutăţile vin din interiorul

[24] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Bâtoi, *Psihologie judiciară*, Casa de editură şi presă „Şansa" S.R.L., Bucureşti, 1992, pag. 309.

grupurilor de condamnaţi, din relaţiile ce se stabilesc între ei (ele). Chiar în condiţii de detenţie unii declară că duc o viaţă liniştită (mai ales deţinuţii şi deţinutele cu vârstă mai înaintată).

În ce priveşte relaţiile dintre deţinuţi, dezamăgirea este sentimentul dominant, deoarece în procente neaşteptat de mari ei declară că **„am învăţat de la deţinuţii cu care am convieţuit, lucruri mai rele decât m-aş fi aşteptat"** (tabelele 55-58). Toate celelalte afirmaţii din tabele sunt subordonate acestui item, fapt cu rezonanţă negativă deosebită în relaţiile interpersonale: încrederea, respectul sunt anulate în bună parte din cauza acestei stări de lucruri.

Tabelul 55

BĂRBAŢI
- Relaţiile cu ceilalţi deţinuţi -

		RECIDIVIŞTI										
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		Total
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Am învăţat de la deţinuţii cu care am convieţuit lucruri mai rele decât m-aş fi aşteptat	45,94	54,06	63,46	36,54	61,82	38,18	65,85	34,15	78,13	21,87	100
2	Pentru a fi protejat de unii deţinuţi trebuie să fac unele activităţi în locul lor	24,32	75,68	23,08	76,92	20,91	79,09	31,71	68,29	34,38	65,62	100
3	În penitenciar găsesc întotdeauna deţinuţi care mă ajută la nevoie	67,56	32,44	50	50	39,09	60,91	43,90	56,10	53,13	46,87	100
4	Nu am greutăţi în penitenciar pentru că sunt alături de deţinuţii cu autoritate	45,94	54,06	59,62	40,38	53,64	46,36	43,90	56,10	43,75	56,25	100
5	Când te ataşezi de un grup din detenţie o duci mai uşor	32,44	67,56	42,31	57,69	34,55	65,45	26,83	73,17	25	72	100
6	Este mai bine să nu ai încredere în nimeni	48,64	51,36	69,23	30,77	56,36	43,64	60,98	39,02	78,13	21,87	100

Tabelul 56

BĂRBAŢI
- Relaţiile cu ceilalţi deţinuţi -

		NERECIDIVIŞTI										
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		Total
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Am învăţat de la deţinuţii cu care am convieţuit lucruri mai rele decât m-aş fi aşteptat	43	57	57,14	42,86	67,19	32,81	35,71	64,29	40	60	100
2	Pentru a fi protejat de unii deţinuţi trebuie să fac unele activităţi în locul lor	22	78	21,43	78,57	20,31	79,69	14,29	85,71	43,33	56,67	100
3	În penitenciar găsesc întotdeauna deţinuţi care mă ajută la nevoie	52	48	42,86	57,14	45,31	54,69	39,29	60,71	53,33	46,67	100
4	Nu am greutăţi în penitenciar pentru că sunt alături de deţinuţii cu autoritate	40	60	37,50	62,50	59,38	40,62	64,29	35,71	76,67	23,33	100
5	Când te ataşezi de un grup din detenţie o duci mai uşor	30	70	33,93	66,07	29,69	70,31	32,14	67,86	50	50	100
6	Este mai bine să nu ai încredere în nimeni	68	32	57,14	42,86	70,31	29,69	50	50	73,33	26,67	100

Tabelul 57

FEMEI
- Relaţiile cu celelalte deţinute -

		RECIDIVISTE										
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		Total
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Am învăţat de la deţinutele cu care am convieţuit lucruri mai rele decât m-aş fi aşteptat	76,92	23,08	52,34	47,66	44,90	55,10	47,37	52,63	26,67	73,33	100
2	Pentru a fi protejată de unele deţinute trebuie să fac unele activităţi în locul lor	7,69	92,31	8,62	91,38	14,29	85,71	19,53	80,47	20	80	100
3	În penitenciar găsesc întotdeauna deţinute care mă ajută la nevoie	69,23	30,77	50	50	53,18	46,82	47,37	52,63	53,33	46,67	100
4	Nu am greutăţi în penitenciar pentru că sunt alături de deţinutele cu autoritate	23,08	76,92	20,59	79,41	30,61	69,39	36,84	63,16	53,33	46,67	100
5	Când te ataşezi de un grup din detenţie o duci mai uşor	84,62	15,38	52,94	47,06	73,47	26,53	5789	42,11	53,33	46,67	100
6	Este mai bine să nu ai încredere în nimeni	15,38	84,62	23,53	76,47	22,45	77,55	26,32	73,68	20	80	100

Tabelul 58

FEMEI
- Relaţiile cu celelalte deţinute-

		NERECIDIVISTE										
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		Total
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Am învăţat de la deţinutele cu care am conviețuit lucruri mai rele decât m-aş fi aşteptat	64,52	35,48	71,70	28,30	51,11	48,89	37,04	62,96	41,94	58,06	100
2	Pentru a fi protejată de unele deţinute trebuie să fac unele activităţi în locul lor	6,45	93,55	7,55	92,45	22,22	77,78	11,11	88,89	12,99	87,01	100
3	În penitenciar găsesc întotdeauna deţinute care mă ajută la nevoie	48,39	51,61	67,32	32,68	56,67	43,33	85,19	14,81	48,39	51,61	100
4	Nu am greutăţi în penitenciar pentru că sunt alături de deţinutele cu autoritate	27,42	72,58	41,51	58,49	55,50	44,50	37,04	62,96	58,66	41,34	100
5	Când te aşezi de un grup din detenţie o duci mai uşor	87,10	12,90	77,36	22,64	64,44	35,56	66,67	33,33	29,03	70,97	100
6	Este mai bine să nu ai încredere în nimeni	33,87	66,13	30,19	69,81	22,22	77,78	18,52	81,48	16,13	83,87	100

În ce priveşte procesul de penitenciarizare, clarificări esenţiale aduc afirmaţii ale deţinuţilor care se referă la atitudinea lor faţă de pedeapsă (tabelele 59-62).

Tabelul 59

BĂRBAŢI
- Atitudinea faţă de pedeapsă -

		NERECIDIVIŞTI										
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		Total
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Nu am putut să evit infracţiunile pe care le-am comis	49	51	51,79	48,21	70,31	29,69	46,43	53,57	66,67	33,33	100
2	Pedeapsa primită o consider dreaptă	55	45	30,36	69,64	37,50	62,50	39,29	60,71	43,33	56,67	100
3	Degeaba te străduieşti să arăţi adevărul, pedeapsa depinde de cei care te judecă	75	25	82,14	17,86	78,13	21,87	71,43	28,57	86,67	13,33	100
4	Cunosc deţinuţi care pentru aceeaşi faptă au primit pedepse mai mici	75	25	71,43	28,57	67,19	32,81	67,86	32,14	53,33	46,67	100
5	În afara timpului pierdut, pedeapsa nu are alte consecinţe asupra mea	57	43	37,50	62,50	54,69	45,31	46,43	53,57	60	40	100

Tabelul 60

BĂRBAŢI
- Atitudinea faţă de pedeapsă -

		RECIDIVIŞTI										
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		Total
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Nu am putut să evit infracţiunile pe care le-am comis	54,05	45,95	53,85	46,15	60	40	60,98	39,02	71,88	28,12	100
2	Pedeapsa primită o consider dreaptă	51,35	48,65	46,15	53,85	38,18	61,82	46,59	63,41	28,12	71,88	100
3	Degeaba te străduieşti să arăţi adevărul, pedeapsa depinde de cei care te judecă	62,16	37,84	86,54	13,46	75,45	24,55	73,17	26,83	78,03	21,97	100
4	Cunosc deţinuţi care pentru aceeaşi faptă au primit pedepse mai mici	70,28	29,72	78,85	21,15	83,64	16,36	73,14	26,86	87,50	12,50	100
5	În afara timpului pierdut, pedeapsa nu are alte consecinţe asupra mea	56,76	43,24	59,62	40,38	52,73	47,27	65,85	34,15	43,75	56,25	100

Tabelul 61

FEMEI
- Atitudinea faţă de pedepeasă -

		NERECIDIVISTE										
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		Total
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Nu am putut să evit infracţiunile pe care le-am comis	24,19	75,81	39,82	60,18	51,11	48,89	57,41	42,59	54,84	45,16	100
2	Pedeapsa primită o consider dreaptă	33,87	66,13	49,66	50,34	26,67	73,33	16,67	83,33	35,48	64,52	100
3	Degeaba te străduieşti să arăţi adevărul, pedeapsa depinde de cei care te judecă	85,48	14,52	69,81	30,19	78,83	21,17	81,48	18,52	79,10	20,90	100
4	Cunosc deţinute care pentru aceeaşi faptă au primit pedepse mai mici	59,68	40,32	71,70	28,30	76,67	23.33	77,78	22,22	48,39	51,61	100
5	În afara timpului pierdut, pedeapsa nu are alte consecinţe asupra mea	43,55	56,45	45,28	54,72	47,78	52,22	48,15	51,82	51,61	48,39	100

Tabelul 62

FEMEI
- Atitudinea faţă de pedeapsă -

		RECIDIVISTE										
		18-21 ani		22-25 ani		26-35 ani		36-45 ani		peste 46 ani		Total
		Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	
1	Nu am putut să evit infracţiunile pe care le-am comis	30,77	69,33	58,82	41,18	40,82	59,18	52,63	47,37	33,33	66,67	100
2	Pedcapsa primită o consider dreaptă	46,15	53,85	44,12	55,88	59,18	40,82	57,89	42,11	53,33	46,67	100
3	Degeaba te străduieşti să arăţi adevărul, pedeapsa depinde de cei care te judecă	53,85	46,15	73,53	26,47	71,43	28,57	78,15	21,85	86,67	12,33	100
4	Cunosc deţinute care pentru aceeaşi faptă au primit pedepse mai mici	69,23	30,77	67,65	32,35	61,22	38,m 78	73,78	26,22	53,33	46,67	100
5	În afara timpului pierdut, pedeapsa nu are alte consecinţe asupra mea	46,15	53,85	67,65	32,35	57,14	42,86	31,58	68,42	53,33	46,67	100

Astfel, peste jumătate din subiecţi declară că **„nu au putut să evite infracţiunile pe care le-au comis"**, fiecare prezentând „motive" elaborate în majoritatea cazurilor, înainte de comiterea faptei. Referindu-se strict la executarea pedepsei, afirmă că **„în afara timpului pierdut, pedeapsa nu are alte consecinţe asupra mea"**. Această opinie, exprimată în procente destul de mari, precum şi cele referitoare la obiectivitatea aplicării pedepselor, deşi eronate, dovedesc în mare măsură existenţa reala a procesului de penitenciarizare.

O imagine interesantă oferă o investigaţie comparativă realizată în 1987 şi 1994 referitor la semnificaţia pe care o acordă diversele categorii de deţinuţi şederii în penitenciar.

În cadrul investigaţiei realizate, deţinuţii şi deţinutele au fost solicitaţi să **exprime printr-un singur cuvânt ce reprezintă pentru fiecare detenţia.** Analizând răspunsurile, le-am grupat în două categorii:

a) descriptive - redând un punct de vedere impersonal, bazat pe comparaţii superficiale, uneori metafore nereuşite sau denumirea unor aspecte neesenţiale ale mediului penitenciar; am delimitat două subgrupe: denumiri cu un conţinut **neutru, metaforic,** şi denumiri ce exprimă **conformismul,** de regulă, consensul deţinuţilor asupra ceea ce cred ei că ar vrea cadrele să li se spună:

b) termeni evaluativi - care exprimă aprecieri ale detenţiei prin prisma **reacţiilor personale,** estimări ale **influenţei colectivităţii sau regimului penitenciar,** precum şi **atitudinea faţă de viitor.**

Repartizarea termenilor în subgrupe a fost următoarea:

- *termeni descriptivi-neutri (metaforici):* catastrofă, labirint, foc, capcană, prăpastie, cerc funebru, cumpănă, pericol, Sahara, libertate, infern (purgatoriu), întuneric, slăbiciune, cavou, pace etc.;

- *termeni descriptivi-conformişti:* reeducare, durere, şcoala vieţii, surghiun, lanţuri, meditaţie, despărţire, tristeţe, înţelepciune, corectitudine, învăţătură de minte etc.

- *termeni evaluativi privind propria persoană:* suferinţă, ruşine, chin, groază, ratare, dezastru, dor, demoralizare, reculegere, înrăire, coşmar, pată, etc.;

- *termeni evaluativi privind colectivitatea deţinuţilor sau regimul peniteciar:* calvar, umilinţă, dezumanizare, rău, mizerie, timp mort, supunere, jignitor, nervi, răutate etc.

- *termen evaluativ privind perspectiva de viitor:* reabilitare.

În funcţie de sex, vârstă şi starea de recidivă, repartizarea procentuală în cele cinci subgrupe în 1987 a fost acea prezentată în tabelul 63; la bărbaţii de 18-21 de ani nu s-a ţinut cont de starea de recidivă, iar la femei repartizarea nu s-a realizat în funcţie de vârstă, deoarece diferenţele erau statistic nesemnificiative.

Tabelul 63

Semnificaţia şederii în penitenciar pentru deţinuţi
(rezultatele din 1987)

			Descriptiv		Evaluativ			Total
Sexul	Vârsta	Starea de recidivă	Neutru metaforic	Conformist	Privind persoana sa	Privind colectivitatea sau regimul penitenciar	Privind perspectiva de viitor	
Bărbaţi	18-21 ani		9,29	36,42	40	9,29	5	100
	22-25 ani	Recidivişti	14,29	25	25	33,92	1,79	100
		Nerecidivişti	9,62	23,08	28,85	30,77	7,68	100
	26-35 ani	Recidivişti	4,55	31,82	38,17	23,64	1,82	100
		Nerecidivişti	6,25	35,93	37,50	15,63	4,69	100
	36-45 ani	Recidivişti	7,32	36,59	39,02	17,07	-	100
		Nerecidivişti	14,29	35,72	32,14	10,71	7,14	100
	peste 46 ani	Recidivişti	9,38	50	12,50	28,12	-	100
		Nerecidivişti	3,33	73,34	13,33	6,67	3,33	100
Femei	Recidiviste		20	29,23	37,69	11,54	1,54	100
	Nerecidiviste		19,31	23,45	38,97	17,24	1,03	100

În general, observăm că 40% din răspunsuri sunt descriptive şi 60% evaluative, ponderea principală având-o răspunsurile descriptiv-conformiste şi cele evaluative privind propria persoană. La bărbaţi, răspunsurile conformiste cresc odată cu vârsta, ajugând la recidiviştii de peste 46 ani să ocupe jumătate din total, iar la nerecidivişti, 73,34% din răspunsuri.

Evaluări negative privind colectivitatea deţinuţilor şi regimul penitenciar, în sensul că acestea constituie surse puternice de stres, găsim în general puţine, sunt 20% pe ansamblu, excepţie făcând bărbaţii de 22-25 ani (unde recidiviştii

furnizează un procent de 33,92%, iar nerecidiviştii de 30,77%) şi recidiviştii de peste 46 ani, unde ponderea este de 28,12%.

La femei, aproximativ jumătate din răspunsuri sunt neutre şi conformiste şi 38% cuprind evaluări privind consecinţele detenţiei asupra propriei persoane. Pentru ele nu prezintă un interes deosebit viitorul, relaţiile cu celelalte deţinute sau respectarea normelor de regim.

În 1994 am reluat investigaţia pe un lot de 1.285 deţinuţi (1.111 bărbaţi - 529 recidivişti, 482 nerecidivişti; 174 femei - 73 recidiviste, 101 nerecidiviste). Rezultatele sunt cele din tabelul 64.

Tabelul 64

Semnificaţia şederii în penitenciar pentru deţinuţi
(rezultatele din 1994)

Sexul	Vârsta	Starea de recidivă	Descriptiv: Neutru metaforic	Descriptiv: Conformist	Evaluativ: Privind persoana sa	Evaluativ: Privind colectivitatea sau regimul penitenciar	Evaluativ: Privind perspectiva de viitor	Total
Bărbaţi (Recidivişti = 529, Nerecidivişti = 482)	18-21 (98)	Recidivişti 24	33,34	8,33	16,66	33,34	8,33	100
		Nerecidivişti 74	37,83	22,98	16,21	2,70	20,28	100
	22-25 (282)	Recidivişti 155	41,29	9,03	26,45	14,85	8,38	100
		Nerecidivişti 127	37,79	18,89	26,77	3,96	12,59	100
	26-35 (395)	Recidivişti 220	44,09	10,90	26,36	7,75	10,90	100
		Nerecidivişti 175	34,88	9,14	26,85	14,28	14,85	100
	36-45 (189)	Recidivişti 104	39,44	20,19	25	9,61	5,76	100
		Nerecidivişti 85	43,56	7,05	24,70	10,58	14,11	100
	peste 46 (47)	Recidivişti 26	50	15,38	26,94	3,84	3,84	100
		Nerecidivişti 21	33,33	9,54	42,85	14,28	-	100
Femei		Recidivişti 73	6,84	21,91	58,94	9,58	2,73	100
		Nerecidivişti 101	5,94	21,78	66,34	5,94	-	100

În ce priveşte noţiunile folosite de deţinuţi, nu sunt diferenţe faţă de eşantionul din 1987, dar repartizarea procentuală pe cele cinci categorii este puternic modificată, cele mai mari frecvenţe înregistrându-se în zonele **neutru, conformist şi perspectiva de viitor.**

În tabelul 65 redăm spre exemplificare procentele înregistrate de deţinuţii bărbaţi cu vârsta de 26-35 de ani:

Tabelul 65

Anul	Starea de recidivă	Descriptiv: Neutru (metaforic)	Descriptiv: Conformist	Evaluativ: Privind persoana sa	Evaluativ: Privind colectivitatea sau regimul penitenciar	Evaluativ: Privind perspectiva de viitor	Total
1987	Recidivişti	4,55	31,82	38,17	23,64	1,82	100
	Nerecidivişti	6,25	35,93	37,50	15,63	4,69	100
1994	Recidivişti	44,09	10,90	26,36	7,75	10,90	100
	Nerecidivişti	34,88	9,14	26,85	14,28	14,85	100

Urmărind *„deplasarea"* procentelor, pot fi formulate două explicaţii: ori semnificaţia penitenciarului s-a schimbat pentru populaţia penală, ori deţinuţii din 1994 sunt total diferiţi de cei din 1987. În ce priveşte caracteristicile populaţiei carcerale, consider că nu au apărut modificări importante (sex, vârstă, studii, mediu de proveniență). În schimb, în noile condiţii sociale capacitatea indivizilor de a risca pentru a-şi realiza aspiraţiile a crescut foarte mult. În interviurile realizate, deseori deţinuţii au apreciat că merită să stai în penitenciar câţiva ani dacă ai reuşit să dai o „mare lovitură". De asemenea, în ultimii ani se constată că deţinuţii nu se mai simt etichetaţi cu aceeaşi intensitate cu care acest sentiment era prezent înainte de 1990. Desigur, la interpretarea rezultatelor vor trebui luate în calcul şi condiţiile de viaţă mult mai bune care sunt acum în penitenciar, inclusiv modificările regimului de detenţie (în sensul ameliorării lui).

5.3. PSIHOLOGIA PERSOANEI DEŢINUTE

Fenomenul de devianţă este de obicei înţeles ca un fapt psihologic, deşi el este în primul rând sociologic. De exemplu, deşi nevroza se manifestă ca boală individuală, existenţa ei are o origine colectivă şi trebuie înţeleasă ca **rezultat** al acestui proces colectiv. Astfel, se va putea vorbi de o **nevroză socială** pe baza analizei faptelor sociale sau de grup care prezintă caracteristicile nevrozei. Deci plecând de la nevroza individuală se va ajunge, găsind simptome comparabile, la nevroza grupului social.[25]

Când abordăm devianţa, procesul este exact invers: nu există o personalitate deviantă, ea (devianţa) fiind un fenomen colectiv. Când se vorbeşte de devianţă, se au în vedere grupuri cu comportamente neacceptate de colectivitate. Devianţa priveşte fiinţa socială în întregul ei, pe acest fond putându-se face individualizări. Examinând psihologic un delincvent, acesta va fi găsit psihotic sau debil mintal, dar nu în aceasta constă devianţa: el este deviant **nu prin originea tulburării sale,** ci prin apartenenţa la grupul **considerat** deviant. Există grupuri deviante prin refuz şi revoltă, prin marginalizare (pasivă sau activă), prin inadaptare (pasivă sau activă). Ajungem astfel la concluzia că **efectul de grup** preexistă acţiunii individuale. Chiar când există comportamente simbolice - a fuma, a purta părul lung -, ele au valoarea de simbol în măsura în care individul aderă la un grup. Gestul nu este simbolic când este efectuat de unul singur! De aceea a căuta rădăcinile devianţei doar în zona psihologică a fiinţei umane, este insuficient. Fenomenele sunt multiple şi trebuie evitată rămânerea într-un cadru unic de explicaţie. Devianţa este un bun exemplu al complexităţii şi diversităţii umane.

Fenomenul actual al devianţei depăşeşte cu mult realitatea unei aventuri individuale provocată de antecedente personale. În această situaţie nu s-ar putea explica de ce devianţa a devenit o caracteristică a societăţii actuale, decât plasând

[25] K. Horney, *The Neurotic Personality of Our Time*, Norton, New York, 1964, pag. 93.

istoria individuală în interiorul celei globale (de ce în ziua de azi copiii sunt mai puţin iubiţi de părinţii lor decât în alte perioade istorice?). Există un joc dublu al proceselor individuale care conduc la un comportament marginal şi al structurilor sociale care produc marginalizarea unor grupe de indivizi. Există un consens asupra faptului că devianţa este în acelaşi timp o transgresiune a unei norme, o rea integrare a individului care asimilează rău valorile dominante, dar şi o dezvoltare a instituţiilor care resping grupurile care nu corespund modelelor conforme cu buna funcţionare socială. Diferenţele între inadaptare, excludere, marginalizare, devianţă nu vor fi niciodată foarte clare. Ceea ce se agravează în devianţă şi se leagă de diverse alte fenomene este această **„incapacitate respinsă"** care sfârşeşte până la urmă în delincvenţă. Desigur, se va reţine că delincvenţa este doar un fenomen al devianţei.

Devianţa apare acolo unde societatea traversează o criză de adaptare. Pentru Merton, devianţa rezultă din disocierea dintre structura socială şi mijloacele la care poate apela individul pentru a-şi atinge scopurile.[26] Pentru D. Szabo[27], apariţia societăţii de masă, cu o nouă cultură, provoacă pentru individ probleme de adaptare la maşinismul şi urbanizarea exagerată. „Cultura de masă" provoacă apariţia **minorităţilor handicapate cultural.**

*

* *

În condiţii normale oamenii pot fi înţeleşi după legităţi, dar departe de echilibru, conduitele lor devin specifice. Prima intrare în penitenciar pune multe probleme în faţa destinului şi cu cât le va rezolva mai repede cu atât sentimentul de *străin* se va diminua. Va începe cu explorarea treptată a mediului şi va continua cu învăţarea argoului; se va resemna în faţa „uitării" celor de afară şi se va replia pe sine. Trecutul şi viitorul vor fi abandonate pentru un prezent căruia i-au fost construite noi sensuri simbolice. În dialogul cu ceilalţi, vinovăţia se poate transforma în culpabilitate, dar cel mai frecvent procesul este invers.

Vulnerabilitatea personalităţii iese în prim plan: dizarmoniile, trebuinţa exagerată de stimă, învăţările patologice, evenimentele vieţii din ultimii ani, ignoranţa, structura imaginii de sine şi multe altele pot fi surse ale dificultăţilor de relaţionare cu personalul şi cu ceilalţi deţinuţi.

Deţinuţii au o intensă trebuinţă de a fi percepuţi ca provocând simpatie: ei îşi atribuie calităţi deosebite şi se prezintă ca victime ale unor împrejurări de neevitat. Confesiunile au diverse motivaţii: nevoia de confirmare a propriei versiuni, nevoia de ajutor, nevoia de eliberare dintr-o tensiune, nevoia de a impresiona/epata.

[26] R. Merton, *Elements de théorie et de la méthode sociologique,* Plon, Paris,1965.

[27] D. Szabo, *Societé de masse et inadaptation psychoculturelle,* Revue française de sociologie, Paris, 1965.

Factorul care se impune cu brutalitate, având consecinţe ample asupra deţinuţilor nou depuşi, este constituit de **supraaglomerarea** închisorii. Un penitenciar este supraaglomerat când a fost depăşită capacitatea sa de cazare, fapt ce afectează vizibil condiţiile de viaţă ale deţinuţilor. Determinarea pragului de aglomerare este desigur o problemă organizaţională care implică evaluarea modului cum se asigură serviciile esenţiale pentru populaţia carcerală: siguranţa deţinerii, hrănirea, asistenţa medicală, curăţenia, activităţile recreative.[28]

Din punctul de vedere al deţinutului, efectele supraaglomerării sunt situate pe multiple planuri: cresc sentimentele negative (mânie, depresie), se pierde controlul situaţiilor, scade posibilitatea anticipării comportamentelor colegilor de cameră, se pierde libertatea de mişcare în spaţiul atribuit, creşte stimularea interpersonală (prin contactul ochilor, vocii, mirosului şi mai ales, prin intimitatea conversaţiei). La toate acestea se adaugă o prăbuşire psihosocială: ierarhiile de dominanţă sunt bulversate, agresivitatea creşte, serviabilitatea scade, judecăţile de valoare devin severe.

Iată şi alte câteva mecanisme prin care se ajunge la supraaglomerare (care va genera sentimentul de îngrămădire): decalajul dintre deţinuţii care se eliberează şi noii sosiţi în închisoare; creşterea duratei medii a pedepselor executate; creşterea numărului deţinuţilor cu pedepse mari; lipsa posibilităţilor ca deţinuţii să lucreze sau să facă sport (ca urmare, stau tot timpul în cameră).

Mai încet sau mai repede se instalează la mulţi deţinuţi o intoleranţă emoţională faţă de ambianţa penitenciară: procesul începe cu aspectele privind condiţiile fizice ale detenţiei - spaţiu restrâns, mirosuri neplăcute, somn dificil, baie posibilă doar când este programat, zgomot permanent; fenomenul continuă cu cele rezultate din relaţiile interumane - agresiuni verbale, zvonuri absurde, vorbărie interminabilă, opinii divergente, practici anormale la vedere în sfera sexualităţii, înstrăinarea cu forţa a unor bunuri personale, umilinţe de tot felul care adâncesc o dată în plus sentimentul singurătăţii. Reveriile devin frecvente, şederea îndelungată în faţa ferestrei se accentuează, regresiunea la trebuinţele fiziologice este tot mai profundă. Când devii *„nimeni"*, când statutul persoanei dispare, problema demnităţii pare un lux inutil. Apar bizareriile comportamentale, excesele, minciunile, vidul interior: este perioada resentimentelor în care totul este devalorizat (familie, rude, prieteni, chiar propria persoană), iar dorinţa de răzbunare este foarte puternică. Se fac denunţuri, se deschid procese de divorţ, se refuză vizita familiei, nu se răspunde la scrisori. Din observaţiile mele, această perioadă se instalează la aproximativ doi ani de la depunerea în penitenciar şi durează uneori destul de mult (câţiva ani). Autorănirile, greva foamei, înghiţirile de obiecte - cuie, ace, sârme, bare de la pat - sunt foarte frecvente. „Complexul zidurilor"[29] este autotputernic:

[28] *Tehnica administrării închisorilor aglomerate,* Institutul Corecţional Naţional, Institutul de Justiţie şi Criminalistică, South Salem, New York, 1989.

[29] J.-H. Syr, *Les prison françaises en 1990: où en est la banalisation pénitentiaire?* în „Problems actuels de science criminelle", Presse Universitaire D'Aix-Marseille, 1991, pag. 79.

dezmăgit de ce se află în jurul său, deţinutul se refugiază în sine, dar dacă nici aici nu găseşte nimic, se cufundă total în condiţia de deţinut.

Cu toate aceste consideraţii pesimiste, după un timp deţinutul se linişteşte: cere să iasă la munca, primeşte diferite responsabilităţi, participă la întrecerile sportive, continuă cursurile şcolare, se califică într-o nouă meserie, citeşte **Biblia,** ia parte la bucuriile şi necazurile celorlalţi...

Pregătirea pentru liberare se referă la cele câteva săptămâni dinaintea liberări, când deţinutul este supus unui program special de instruire: i se dau sfaturi practice privind modul de rezolvare a problemelor pe care le va întâlni imediat după punerea în libertate, mai ales cele referitoare la noul loc de muncă şi la modul de comportare.

Desigur, liberarea pune problema noii identităţi sociale a persoanei: după executarea unei pedepse cu închisoarea, omul este privit altfel de către cei din jur, în special cu neîncredere. E o chestiune mai ales de tărie morală a trăi în noile condiţii, când trebuie să facă faţă la multe cerinţe, comparativ cu numărul lor redus din timpul executării pedepsei.

Sintetizând problemele legate de procesul de penitenciarizare, apreciez că acesta cuprinde patru etape:

- prima etapă, **de acomodare**, este dominată, din punctul de vedere al deţinutului, de teamă şi supunere, de efortul individual de a trăi în noul mediu de viaţă: sentimentul de părăsire şi neputinţă este puternic;

- a doua etapă, **de adaptare,** este centrată pe căutarea recompenselor şi câştigarea bunăvoinţei cadrelor. Activitatea deţinutului urmează secvenţa cunoaştere-valorizare-conduită. Mai clar: în prima perioadă a detenţiei, condamnatul este un atent observator a tot ce se întâmplă în jurul său şi în urma evaluării (valorizării) persoanelor, normelor şi valorilor formale şi informale adoptă o conduită sau alta;

- a treia etapă, **de participare,** când individul nu se mai simte străin faţă de ceilalţi, are anumite satisfacţii în urma muncii depuse şi un comportament activ în cadrul relaţiilor interpersonale: desigur măsura participării este determinată de gradul de maturizare psihosocială a fiecărui subiect în parte şi de acceptarea sa de către ceilalţi (frecvent între deţinuţi se constată izolarea unuia a cărui faptă sau istorie personală suscită oprobiul tuturor);

- a patra etapă, **de integrare,** este caracterizată prin dependenţa accentuată a individului de grupul din care fac parte şi de menţinerea unei stări de echilibru în plan somatopsihic.

Această ultimă etapă o putem împărţi în trei perioade, corespunzătoare nivelului de integrare a individului în mediul penitenciar:

a) **nivelul integrării sociale** - în care s-au armonizat relaţiile dintre deţinut şi grup, contactele interpersonale sunt intense iar atitudinile sunt cele împărtăşite de tot grupul; individul a aderat la scopurile comune şi are un rol social relativ bine determinat în cadrul grupului. Adeziunea sa poate fi doar superficială, menţinându-se în intimitate un criticism secret pentru mare parte din membrii grupului;

b) **nivelul integrării psihosociale** - conduita deţinutului este exclusiv funcţie de statutul actual, sursele de stres devin mai puţine (îşi pierd semnificaţia) sau îşi diminuează forţa;

c) **nivelul integrării subculturale** - la acest nivel deţinutul a interiorizat sistemul de valori şi norme informale ale grupului de apartenenţă, devenind un purtător activ al acestora în viaţa de zi cu zi pe timpul executării pedepsei.

5.4. TIPOLOGIA DEŢINUŢILOR

Cred că tot ce am scris până acum în lucrare - original sau inspirat de imensa bibliografie parcursă –, nu conduce spre formularea unei tipologii a persoanelor care execută o pedeapsă privativă de libertate. Acest lucru ar putea să surprindă, căci aspiraţia oricărui practician este reducerea diversităţii umane cu care lucrează zi de zi la un număr rezonabil de **tipuri,** care să permită diagnoze rapide şi mai ales prognoze sigure. Toate încercările specialiştilor se referă mai ales la tipologia delincvenţilor aflaţi în libertate şi aproape de loc la deţinuţi. Aşa cum se va vedea, aceste tipologii sunt departe de a oferi un sprijin concret personalului din închisori.

C. Lombroso[30] distinge criminalul înnăscut, criminalul epileptic, criminalul pradă unei pasiuni irezistibile, criminalul cu spirit slab şi delincventul ocazional. **E. Ferri** (1897) vorbeşte despre criminalul de ocazie şi criminalul din obişnuinţă (cu spirit slab, deviantul mintal şi criminalul învederat). **„Asociaţia internaţională a criminaliştilor"** (1897) propune următoarea tipologie:

- criminalul ocazional;

- criminalul cu capacitate redusă de adaptare la legile sociale, dar care se poate redresa prin pedepse date de tribunale;

- criminalul a cărui adaptare la societate nu este scontată, speranţa de recuperare fiind pierdută.

Denis Szabo propune în tratatul său de criminologie[31] clasificarea delincvenţilor în:

- periculoşi (înrădăcinare criminală, disocialitate, egocentrism exagerat);

- marginali (cu deficienţe psihologice uşor de remediat);

- imaturi (care s-au identificat cu scheme de comportament deviant şi criminal);

- cu structură nevrotică (nu acceptă rolurile sociale, sunt inegali în timp, explozivi).

La al şaselea **Congres al Organizaţiei Naţiunilor Unite** (Venezuela, 1980) referitor la prevenirea crimelor şi tratamentul delincvenţei, care a avut ca temă „Tratamentul în afara stabilimentului penitenciar şi consecinţe asupra

[30] C. Lombroso, *Omul delincvent,* Editura Măiastra, Bucureşti, 1992.
[31] D. Szabo, *Criminologie,* Les Presses de l'Université du Montreal, cap. III, Montreal, Canada, 1965.

deținutului", a fost formulată de către secretariatul congresului tipologia următoare:[32]

- delincventul **înveterat:** comportament repetitiv obișnuit, agresivitate persistentă, indiferență absolută în privința consecințelor, infracțiuni deosebit de grave, frecvent diagnostic psihiatric sau psihologic de „anormal";

- delincventul **primejdios:** criterii - infracțiune gravă, numărul de infracțiuni săvârșite anterior, starea mintală, posibilitatea ca delincventul să continue să fie o amenințare pentru securitatea publică dacă este pus în libertate:

a) *„caracter primejdios":* manie fără delir, atavism, deficiență endocrină, psihopatie, personalitate cronic antisocială, mentalitate criminală;

b) *„criminalul primejdios":* impulsiv, incapabil de a simți culpabilitatea-rușinea-anxietatea, fără ideal în viață, brutal (mai ales sub influența alcoolului);

- delincventul **dificil:** produce greutăți autorităților corecționale din cauza personalității sale; este produsul concepțiilor specifice vieții în închisoare; refuză să se conformeze regulamentelor, are proaste relații, nu se poate avea încredere în el, poate înceta să fie dificil odată ce este în libertate;

- **deținutul pe termen lung:** problematica este determinată de privarea de responsabilitate, de izolare și alienare;

- **inadaptatul social:** cel care nu se conformează exigențelor unei pedepse de alt tip decât închisoarea, suferă de o boală sau de o deficiență mintală, are probleme speciale (sexuale, alcoolism, se droghează); social, el inspiră frică.

Revenind la experiența personală cu deținuții, se impun câteva concluzii. Dincolo de durata pedepsei, administrația penitenciarului primește în custodie două categorii de deținuți: **cei care se consideră vinovați și cei care neagă orice vinovăție.** Interpretarea lor asupra faptelor și mai ales, comportamentul în timpul detenției sunt diferite. Cei din urmă au frecvent crize depresive, cu toate consecințele care decurg de aici.

O a doua distincție care trebuie făcută este determinată de nivelul cultural al deținuților: **cei cu studii** sunt mai socializați, compensează prin imaginar frustrările inerente închisorii, depun eforturi pentru a se menține la un nivel acceptabil de civilizație (vorbire elegantă, îmbrăcăminte curată, politețe cu cei din jur, legături strânse cu familia, abonați la presă, deschiși la dialog etc.). Ceilalți sunt marcați de eșecurile existențiale înregistrate până atunci; pentru ei viața nu mai e o construcție permanentă, ci o viețuire pur și simplu. Ei ar putea fi numiți **„cei care nu au ce pierde",** pentru că nu au „carte", nu au o calificare, nu au familie, nu au casă, nu au sănătate, nu au pe nimeni.

A treia remarcă are în vedere dinamica stării de sănătate mintală pe timpul executării pedepsei: o primă categorie **își păstrează echilibrul sufletesc** datorită

[32] Revista de știință penitenciară, nr. 1-2/1990, pag. 31-67, (revistă editată de Direcția Generală a Penitenciarelor).

unor caracteristici de forță ai eului (diagnosticați eficient cu Inventarul de Personalitate California);[33] a doua categorie o formează cei care intră în penitenciar cu **dizarmonii ale personalității,** care se accentuează, deși uneori deținuții au certe beneficii din acest refugiu în boala psihică; a treia categorie se referă la cei care, pe un fond de normalitate - au **căderi depresive,** în care nevoia lor de ajutor trebuie satisfăcută în mod calificat.

În sfârșit, din perspectiva administrației peniteciarului, deținuții se mai împart în cei care **muncesc** și cei care **nu muncesc.** Este greu de înțeles pentru cei din afara sistemului penitenciar ce înseamnă „ieșirea la muncă": ritualul părăsirii închisorii în fiecare dimineață, schimbarea echipamentului penal cu cel de lucru, fixarea normelor pentru ziua respectivă, controlul calității operațiilor, problemele legate de protecția muncii, lucrul în echipă, întreținerea utilajelor, subordonarea în fața unor deținuți cu studii care conduc practic operațiile, pauza de masă, schimbarea echipamentului de lucru cu cel penal, îmbarcarea în mașini la terminarea zilei, ritualul intrării în închisoare, apelul, baia... Implicațiile muncii pentru deținuți sunt imense. Dar cei care pot munci sunt puțini pentru că nu au ce sau nu au calificarea necesară. Pentru aceștia, detenția este un calvar...

Când citim despre penitenciare (vezi anexa 12) suntem frapați că nu se fac referiri decât la probleme organizatorice și la cele privind regimul aplicat deținuților. Tipologiile „apar" abia odată cu venirea specialiștilor în probleme umane.

[33] N. Bogatu, *Dimensiuni individuale și psihosociale ale capacității de adaptare la cerințele specifice de rol,* rezumatul tezei de doctorat, 1991, pag. 7-8, Universitatea București.

PSIHOLOGIA RECIDIVEI

Dacă primul contact cu lumea închisorii este atât de traumatizant şi are consecinţe atât de ample pentru individ şi cei apropiaţi lui, cum se explică recidiva şi chiar multirecidiva unor deţinuţi? *Eşecul - sau succesul - tratamentului penitenciar* poate fi evaluat după numărul recidiviştilor din închisori? Oare recidiva înseamnă dobândirea de către individul liberat din prima detenţie a unei *mai mari capacităţi de a risca?* Existenţa închisorilor speciale pentru recidivişti ar putea schimba cu ceva situaţia?

În faţa prezenţei obsedante a recidiviştilor chiar în interiorul instituţiei a cărei principală funcţie este să-i izoleze şi să reducă infracţionalitatea, pare mai important să discutăm despre personalitatea acestor deţinuţi decât de fenomenul reiterării actelor ilegale.

În literatura de specialitatea găsim diverse **categorii de recidivişti: ocazionali** şi **marginali** la J. Pinatel,[34] **pseudo-recidivişti** (comiterea faptei are un caracter fortuit), **recidiviştii ordinari** (cu caracter dificil şi care caută situaţiile favorabile pentru infracţiuni) şi **recidiviştii din obişnuinţă** (care sunt respinşi de ordinea socială) la P. Cannat.[35] Acest mod de clasificare este, desigur, empiric, dar el se bazează pe o gnoseologie construită în timp şi care-i conferă caracterul unei evidenţe: ea porneşte de la necesităţile de gestiune ale aparatului carceral, dar şi de la caracteristicile proprii populaţiei condamnate, având scop final să diversifice tratamentul penitenciar.

Cu toate acestea, grupul destul de numeros al recidiviştilor pune pentru specialişti problema existenţei faţă de deţinuţii obişnuiţi a unor diferenţe în ce priveşte modul de viaţă şi atitudinile lor. Această **diferenţă** este unul din argumentele care justifică dezbaterile frecvente asupra instaurării stabilimentelor speciale sau cu securitate întărită. Pentru reformatori, **recidiviştii reprezintă simbolul eşecului oricărei măsuri de recluziune penală, al neputinţei tratamentului penitenciar.** Diferitele clasificări şi subclasificări sfârşesc prin a funcţiona ca un fel de profeţie autojustificatoare: ca rezultat, prognosticul se confirmă întotdeauna. Unica resursă a practicienilor este să se afunde şi mai mult în **mania clasificării** prin resegmentare, care permite să se extragă din rest încă un

[34] J. Pinatel, *Le criminologie,* Les editions ouvriers, Paris, 1979.

[35] P. Cannat, *La reeducation des délinquants récidivistes,* IA Melun, Paris,1955.

ultim rest. Această strategie a ultimului rest este mijlocul sigur de a nu pierde speranţa, permiţând sistemului penal să repare o eventuală eroare de prognostic.[36]

Distingem printre teoriile penale, ***teoriile retributiviste*** orientate spre trecut, adică în căutarea unei adecvări între pedeapsă şi actul pe care-l sancţionează acesta şi ***teoriile utilitariste*** îndreptate spre viitor, adică atribuindu-se pedepsei efectul aşteptat: schimbare, neutralizare sau readaptare.

Aceste ultime funcţii ale pedepsei, nu au desigur, statut egal, nu apar totdeauna în stare pură, nici nu se aplică fără deosebire la toate pedepsele. Totuşi ele au un fundament comun: chiar dacă efectele scontate diferă, se aplică totdeauna comportamentului infractorului pedepsit sau al acelora care vor fi tentaţi să-l imite. Pedeapsa vizează mai întâi să fie „utilă societăţii", prin reeducarea comportamentelor prohibite prin dreptul penal.

Mai trebuie notat faptul că aceste efecte, uneori cumulate, sunt aşteptate în principal de la pedepsele cele mai grele: anterior de la pedeapsa cu moartea, astăzi în mod esenţial închisoarea,[37] mai puţin amenda sau alte pedepse ce-şi găsesc domeniul de aplicatre în afara închisorii. Efectele aşteptate privesc deci, mai ales infracţiunile pedepsite prin privare de libertate sau ameninţarea cu privare de libertate.

Prin această optică, cele trei categorii descrise de practicieni vor servi teoreticienilor pedepsei pentru a ilustra unul sau altul din ***modelele de penalitate:*** la delincvenţii **ocazionali** se va aplica o pedeapsă de intimidare, celor ce sunt capabil de a fi **reformaţi,** o pedeapsă reeducativă, şi în sfârşit, cei ce **nu pot fi reformaţi** trebuie să fie făcuţi inofensivi, adică neutralizaţi printr-o pedeapsă cu durata mare. Însuşi controlul strict al acestei a treia grupe constituie sarcina centrală şi cea mai urgentă a oricărei politici criminale.

Funcţiile utilitariste ale închisorii sunt dezminţite de existenţa recidiviştilor: prin definiţie, **un recidivist nu a fost nici intimidat, nici readaptat printr-o pedeapsă precedentă.** De fapt, în sistemul de gândire al dreptului penal, singura măsură posibilă a rezultatului închisorii rezidă în măsurarea efectului sau prin sădere: se va estima că intervenţia penală produce un efect pozitiv dacă nivelul celor care „recad în păcat" tinde să se micşoreze. Or, singurul indicator posibil este reiterarea intervenţiei penale. **Ceea ce se numeşte *nivel de recidivă* nu este decât desemnarea a ceea ce sistemul nu este capabil să elimine.**

Numeroase lucrări efectuate cu metode statistice uneori foarte sofisticate, au fost conduse în cadrul acestei scheme de gândire. Ele au confirmat, cu mai multă sau mai puţină precizie, în funcţie de criteriile utilizate, permanenţa unei propoziţii deloc neglijabile a recidivelor după sancţionarea carcerală, interpretate ca o probă a unei incapacităţi recurente a închisorii în atingerea scopului care i-a fost fixat.

[36] C. Faugeron, Le Boulaire, J.-H., *Quelques remarques a propos de la recidive,* Kriminologisches, Université de Lausanne, 1/1993, pag. 15.

[37] A. Pires, *Le devoir de punir, le retributivism face aux sanctions communautaires,* „Revue Canadienne de Criminologie", Juillet, 1990, pag. 441-460.

Toate observaţiile asupra funcţionării sistemului penal au pus în evidenţă un proces de selecţie a populaţiilor încarcerate după tipul de delincvenţă, caracteristicile socio-profesionale ale autorilor şi poziţia actorilor sistemului penal. De altfel, la un tip egal de infracţiune, probabilitatea de a fi încarcerat este cu atât mai mare cu cât autorul infracţiunii prezintă caracteristici de instabilitate socială şi dacă, mai ales, a mai suferit condamnări precedente.[38] Această supra-încărcare statistică a persoanelor deja condamnate se cumulează, de altfel, cu dispozitivul juridic al „recidivei legale", care, agravând incriminările, sporeşte posibilitatea unei sancţiuni mai severe.

Acum ne punem întrebarea dacă recidiva, mai degrabă decât un indicator al rezultatului închisorii, nu capătă aspectul unui indicator al procesului penal, cu atât mai mult cu cât închisoarea apare ca o instituţie de „specializare" şi de „învăţare a crimei", culminând cu o creştere a recidivei, în loc de o reducere a acesteia. Această alunecare a sensului, în mod special pusă în valoare în anii '70 a alimentat numeroase lucrări care au reînnoit scara de reflecţie asupra funcţiei sociale a delincvenţei, iar Foucault este una din cele mai emblematice figuri ale acestui curent de opinie. În afară că nu este eficace, închisoarea - văzută de această dată ca rezultat al procesului penal - devine şi nefastă. Recidiva este totdeauna interpretată ca un rezultat, chiar dacă termenii acestuia sunt inversaţi: **de la rezultatul unei incapacităţi de a face bine, s-a trecut la rezultatul unei capacităţi *de a face rău*.**[39]

Observarea statistică a infracţiunilor şi a populaţiilor cel mai frecvent sancţionate conduce astfel la formarea imaginii unei **delincvenţe banale, deseori repetitive şi aproape „în mod natural" recidivantă.** Există astfel, de exemplu, delicte ce implică persoane care folosesc stupefiante, delicte privind regimul străinilor în care intră aproape prin definiţie, noţiunea de recidivă. Chiar dacă menţiunea de recidivă este focalizată, mai ales, asupra chestiunilor mai spectaculoase (personalitatea criminală, periculozitatea, pedepsele lungi etc.), recidiva, este de la început constituită dintr-o delincvenţă ordinară care relevă o menţinere de ordin cotidian. Scăderea nivelului de recidivă odată cu înaintarea în vârstă oferă o serioasă demonstraţie. Dreptul penal nu face aici decât să înregistreze o situaţie a cărei explicaţie, se vede bine, trebuie căutată în altă parte.

Recidiva apare deci ca o demonstraţie socială în care procesul penal este departe de a fi singurul în joc, cu atât mai mult cu cât soluţia de încarcerare este rareori primă sau imediată: faptul de a aparţine categoriilor „delincvente" predispune la a fi ţinta dispozitivelor de acţiune socială. Un eşec „probat" în forma sa extremă de recidivism penal justifică, de altfel, intervenţia socială asupra căreia cea mai mare parte a lucrătorilor sociali sunt totuşi fără iluzii. Ne putem întreba atunci dacă nu ar trebui să se evalueze **jocul dintre politicile penale şi politicile sociale.**[40]

[38] C.B. de Aubusson, *Hommes, peines et infractions: la legalité de l'inégalité*, „Anné sociologique", 1985, XXXV, pag. 275-309.

[39] C. Faugeron, Le Boulaire, J.-H., *op. cit.*, pag. 20.

[40] *Op. cit.*, pag. 24

Închisorii nu-i mai rămâne decât funcţia de neutralizare, care însă nu poate fi eficace decât temporar (pe timpul executării pedepsei). Dar cine va judeca asupra momentului în care s-a obţinut efectul neutralizării?

În acelaşi mod, o anumită cantitate de recidivă referitoare la infracţiunile „ordinare" (cele ce asigură, de fapt, cea mai mare parte a clientelei închisorilor) devine un risc care trebuie asumat şi apreciat la justa sa valoare. Chestiunea este să se ştie în ce fel acest risc va fi girat şi luat în calcul de politicile penale, **atunci când politicile sociale s-au dovedit a fi neputincioase.**

Dacă se utilizează nivelul de recidivă ca indicator al rezultatelor închisorii sau al procesului penal, atunci rămânem într-o logică a reformei închisorii sau a procesului penal. În acest caz, interpretarea eşecului este inversată: apropierea de nivelul de 100% recidivă ar semnifica faptul că numai cei asupra cărora s-a dat pronostic sigur de recidivă au fost încarceraţi. Dar se constată că nivelul de recidivă este cu atât mai slab, cu cât se încarcerează mai multe persoane pentru prima dată, adică faptul că există o tendinţă puternică de folosire a închisorii ca o soluţie de primă instanţă.[41] Se poate spune că s-a reuşit în acest caz, să se îngrădească recidiva?

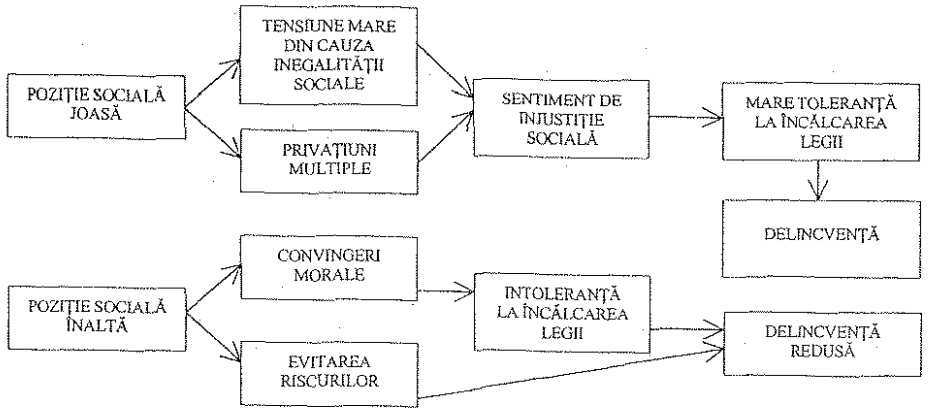

Inversând sensul dat în mod obişnuit nivelului de recidivă, se poate arăta că, departe de a însemna un eşec, un nivel important al recidivei va indica faptul că s-a acţionat cu succes în triere, permiţând să se evite încarcerările fără discernământ şi că, de asemenea, s-a diminuat mai mult probabilitatea încarcerării viitoare. Astfel, politica tinzând spre creşterea nivelului recidivei ar putea pretinde să concureze la o diminuare a recidivei.

Fenomenul recidivei poate fi analizat plecând de la relaţia şomaj-***criminalitate,*** presupusă că există în această perioadă de tranziţie a ţării.

[41] M. Killias, *Precis de Criminologie*, Ed. Staempfli et. Cie, Berne, 1991, pag. 479 şi următ.

Când acționează două variabile - în cazul nostru *șomajul* și *criminalitatea* - se poate explica una prin cealaltă sau faptul că **ambele sunt o consecință a unei a treia variabile** (de exemplu, *stilul de viață)*. Merton propune teoria încordării a cărei idee centrală este aceea că inegalitatea și sărăcia pot împinge individul spre crimă. Faptul că majoritatea oamenilor nu comit acte criminale este explicat prin faptul că aceștia sunt legați de ordinea convențională prin atât de multe legături încât nu se simt destul de liberi pentru a încălca legea.

În interviurile luate la revenirea în penitenciar, destul de mulți deținuți explică acest lucru prin **starea de șomaj în care se aflau, care a determinat o marginalizare a lor și, mai ales, o pierdere a stimei sociale de care se bucurau.** Și Merton arată că în lipsa unor mijloace legitime de a-și atinge scopurile aprobate de societate - muncă interesantă, bani, proprietate, statut etc. -, în anumite circumstanțe, unii indivizi vor încerca să obțină aceste valori prin mijloace nelegitime.

Tensiunea dintre individ și societate poate explica starea infracțională doar dacă este însoțită de o **suprastructură culturală** care promovează justificări împotriva inegalității[42] (În comunitățile în care ierarhia umană este atribuită voinței lui Dumnezeu sau „ordinii naturale a lumii", oamenii nu consideră diferențele de stare materială ca fiind intolerabile). Or, schimbările sociale care au loc în perioada actuală au făcut ca ideea de egalitate să marcheze profund **sentimentul de justiție al oamenilor,** mai ales al celor care beneficiază mai puțin de noile procese sociale. Ca rezultat al acestei stări, **discrepanța dintre ideologia egalității sociale și realitățile de fapt** a devenit mult mai profundă: cei privați în ziua de azi de resurse materiale se simt privați de drepturile lor umane fundamentale. Ca urmare, în perioada actuală sentimentul injustiției s-a întărit.

Desigur, sentimentul de injustiție nu duce automat la criminalitate, Merton arătând că mai pot exista alte *cinci reacții diferite la inegalitatea socială:* **conformismul, inovația, ritualismul, retragerea** și **revolta.**

Datele prezentate pe parcursul lucrării privind deținuții recidiviști permit o analiză de profunzime a aspectului motivațional al recidivei. Punctul de plecare îl constituie ideea că inegalitatea prezentă în societate nu poate fi legitimă pentru toți cetățenii. Gradul în care cineva poate obține o muncă interesantă, un venit ridicat, o viață confortabilă etc. este determinat, în primul rând, de **poziția lui pe piața muncii:** aici trebuie determinat pe ce bază se obține o asemenea poziție și dacă meritele personale joacă un rol decisiv. În acest sens, trei factori sunt semnificiativi: aspectele structurale, limitele de clasă ale mediului nașterii și etica muncii (efortul).

Faptul că *mediul de proveniență* are o influență hotărâtoare asupra mărimii salariului este deja demonstrat în literatura de specialitate. De asemenea, și ideea că în constituirea salariului *efortul* este elementul cu cea mai mică greutate (exemplul vânzătorului de ziare care devine milionar). De aici, sentimentul de nedreptate și

[42] H. Timmerman, *Șomajul și criminalitatea*, comunicare prezentată la XI-lea Congres Internațional de Criminologie, Budapesta, 1993.

insatisfacție față de propria poziție socială poate conduce la o tensiune care crește șansele criminalității. În ce-i privește pe șomerii care au ajuns în penitenciar, apare firească întrebarea: de ce ar trebui să respecte legile, de vreme ce nu din cauza lor au fost îndepărtați de pe piața muncii? O constatare se impune: mai puțin de 10% dintre șomeri comit infracțiuni. De aceea am căutat să aflu care sunt factorii inhibitori care împiedică pe marea majoritate a cetățenilor să nu comită infracțiuni.

Din interviurile și confensiunile deținuților au rezultat câteva domenii fundamentale de reducere a șanselor criminalității (confirmate și de literatura criminologică). Primul este **domeniul relațiilor semnificative** (familie, prieteni, colegi etc.): calitatea acestor relații îi unește pe participanți, împiedicându-i să comită fapte antisociale. Al doilea se găsește în **domeniul social**: investițiile afective în familie, educația, cariera, prestigiul, perspectivele de viitor îl determină pe individ să evalueze pierderile și profiturile pe care i le-ar aduce conduita criminală. Dacă individul va considera că pierderile potențiale sunt reduse în ce-l privește, trecerea la infracțiune nu va întârzia. Ultimul domeniu care îi poate face pe oameni să evite activitatea infracțională este reprezentat de **convingerile lor morale.** Dar aceste convingeri sunt funcții ale poziției persoanei în cadrul relațiilor sociale, modificându-se odată cu schimbarea acesteia. De aceea, șomajul prelungit va produce modificări în opiniile persoanei.

Se pare că evaluările morale ale oamenilor trebuie luate mai mult în considerare: foarte frecvent fericirea personală este apreciată prin comparație cu cea percepută la ceilalți membrii ai grupului de apartenență. De la caz la caz, indivizii care se consideră nefericiți vor „fabrica" justificări pro-infracționale.

În cadrul analizei, **„frica față de sistemul judiciar"** este slab prezentată la toate categoriile de deținuți, fapt explicabil, în principal, tot prin calitatea poziției sociale avute anterior venirii în penitenciar. Desigur, **șomerii vor fi „motivați" de două ori în favoarea criminalității:** ei cunosc privațiuni nu numai în comparație cu cei care au fost întotdeauna privilegiați, ci și față de foștii lor omologi. Acest lucru va face ca realitatea inegalității să fie resimțită și mai puternic.

Se impun câteva observații privind criminalitatea șomerilor: cei care au copii comit mai frecvent infracțiuni decât cei fără copii; șomerii comit mai mult infracțiuni contra proprietății (comparativ cu cei angajați, care comit crime cu violență); șomajul are un efect stimulativ asupra recidivismului. Relațiile dintre delincvenți și poziția socială sunt redate în schema prezentată la pagina 113.[43]

Din cele prezentate până acum și din schema anterioară rezultă că acest concept de **„toleranță la încălcarea legii"** devine important în măsura în care indică potențiala înclinare spre comiterea actelor delincvente. De aceea va trebui să ne așteptăm la mai mult comportament delincvent rezultat dintr-o mai mare tensiune în societate. Numărul în creștere al dependenților de alcool și droguri, al celor care duc o existență de vagabondaj, al celor care încearcă să se sinucidă sunt exemple de retragere sau din contră, de agresiune, în cazul delincvenței.

[43] H. Timmerman, *op. cit.*

Pentru a ilustra cele arătate până acum privind recidiviştii, iată concluziile a două studii realizate în 1986 pe un grup de minori şi altul de deţinuţi adulţi, reveniţi în şcolile speciale şi penitenciare după ce beneficiaseră de decrete de graţiere.

6.1. MINORII REVENIŢI

Având învedere faptul că în şcolile speciale de muncă şi reeducare din efectivul de minori (tineri) existent la data de 1 ianuarie 1986 aproximativ 10% erau reveniţi, am efectuat un studiu pentru a stabili măsuri de perfecţionare a procesului de recuperare socială a lor. În cadrul studiului am discutat cu fiecare minor (tânăr) separat, urmărind dezvăluirea cauzelor care i-au făcut ca după liberare să săvârşească noi infracţiuni.

Minorii şi tinerii reveniţi în şcolile speciale de muncă şi reeducare (330) făceau parte din lotul celor care au fost liberaţi pe baza Decretului nr. 290/1984 şi reprezentau 24% din totalul celor liberaţi (1375).

La data liberării, ponderea celor în vârstă de 16, 17 şi 18 ani reprezenta 82,45% din întregul lot (tabelul 66), majoritatea provenind din mediul urban. De menţionat că printre subiecţi nu există nici o fată.

Semnificativ este şi faptul că 74% executau măsura educativă a internării pentru infracţiuni împotriva avutului personal şi 22,62%, pentru infracţiuni contra avutului public (tabelul 67). Dintre ei, în momentul liberării, numai 15 minori fuseseră calificaţi în şcolile speciale şi aveau deci pregătirea corespunzătoare pentru a se integra într-o activitate productivă.

Tabelul 66

Vârsta	%
16 ani	6,85
17 ani	25,30
18 ani	50,60
19 ani	11,90
20 ani	2,98
21 ani	2,37
TOTAL	100

Tabelul 67

Infracţiunea	La internarea anterioară %	La internarea actuală%
Contra persoanei	1,79	8,92
Contra avutului personal	74,40	69,05
Contra avutului public	22,62	19,94
Contra autorităţii	0,89	1,19
Contra bunelor moravuri	-	0,60
Contravenţie	0,30	0,30
TOTAL	100	100

Din analiza lotului de minori şi tineri rezultă o serie de aspecte semnificative pentru orientarea procesului de recuperare şi de reintegrare socio-profesională a lor. Reţinem faptul că o mare parte dintre aceştia **au săvârşit infracţiuni la un interval scurt de timp după liberare** - 40,48% sub 3 luni,

24,7% între 3-6 luni şi 34,82% peste 6 luni (tabelul 68). Rezultă din studiu şi **o simetrie între vechea şi noua infracţiune săvârşită** - 69,05% infracţiuni împotriva avutului personal şi 19,94% infracţiuni contra avutului public. Menţionez creşterea de la 6 în trecut la 30 la actuala internare a infracţiunilor contra persoanei. Se constată **creşterea gravităţii faptelor săvârşite** şi ca urmare a măsurii luate pentru cei reveniţi. Astfel, comparativ cu durata măsurii anterioare, au crescut cele între 3 şi 4 ani de la 34,82% la 43,45%, iar cele între 4 şi 5 ani de la 16,96% la 28,87% (tabelul 70 şi 71).

Cu toate că circa 52% din minori fuseseră internaţi pe o perioadă de 3-5 ani şi 48% pentru 2-3 ani, aceştia executaseră până la data graţierii mai puţin de un an în 70,24% din cazuri şi 1-2 ani în 28,75% din cazuri (tabelele 69 şi 71) ceea ce arată timpul redus în care s-au aflat sub incidenţa procesului instructiv educativ desfăşurat în şcolile speciale.

Tabelul 68

Intervalul de timp de la liberare până la comiterea noii infracţiuni	%
sub 3 luni	40,48
între 3 şi 6 luni	24,70
peste 6 luni	34,82
TOTAL	100

Tabelul 69

Durata măsurii anterioare	%
între 2-3 ani	48,22
între 3-4 ani	34,82
între 4-5 ani	16,96
TOTAL	100

Tabelul 70

Cât a executat din măsura anterioară	%
sub un an	70,24
1,1-2 ani	28,57
2,1-3 ani	0,89
TOTAL	100

Tabelul 71

Durata măsurii actuale	%
între 2 şi 3 ani	27,68
între 3 şi 4 ani	43,45
între 4 şi 5 ani	28,87
TOTAL	100

Structura pe vârste a celor internaţi în şcolile speciale pune în evidenţă ponderea mare a categoriei 18-19 ani (63,5%) şi a celor de 17 ani (25,3%).

Din analiza răspunsurilor date de minorii (tineri) din lotul studiat se desprind unele concluzii cu privire la cauzele şi condiţiile în care au săvârşit noile infracţiuni. Faptul că după liberare 82,14% dintre ei s-au reîntors în familie şi 8,93% la rude (tabelul 72) ar fi trebuit să fie un factor favorizant pentru reintegrarea

Tabelul 72

Unde a locuit după liberare	%
la părinţi	82,14
la rude	8,93
la gazdă	1,19
la cămin	0.60
alte situaţii	7.14
TOTAL	100

lor socială; părinţii sau rudele apropiate nu au fost în măsură ori nu s-au preocupat de supravegherea şi îndrumarea minorilor respectivi, lăsându-i să săvârşească alte fapte penale.

Tabelul 73

Dacă au fost calificaţi în SSMRM	Dacă după liberare au lucrat în meseria învăţată
Da - 4,46	40
Nu - 95,54	60
TOTAL 100	100

Tabelul 74

Care au fost cele mai mari greutăţi întâmpinate după liberare	%
găsirea unui loc de muncă	17,85
acceptarea de către familie	8,93
desprinderea de vechiul anturaj	41,37
găsirea unei locuinţe	0,30
continuarea studiilor	5,06
nu a avut nici un fel de greutăţi	7,44
alte situaţii	19,05
TOTAL	100

Tabelul 75

De ce a comis ultima infracţiune	%
anturaj	52,38
alcool	21,13
dorinţă de distracţie şi aventură	12,50
situaţie materială precară în familie	2,38
lipsa supravegherii familiale	1,79
conflicte familiale	2,38
îndemn şi exemplu rău în familie	1,79
acte caritabile (pentru a ajuta pe cineva)	1,19
răzbunare (din cauza stigmatizării)	1,49
se consideră nevinovat	2,97
TOTAL	100

Tot din cauza lipsei de îndrumare din partea familiilor - la care, în unele cazuri s-a adăugat şi exemplul negativ al acestora - peste 21% dintre cei aflaţi în studiu au săvârşit noile infracţiuni aflându-se **sub influenţa alcoolului.** Are semnificaţie pentru orientarea procesului de reeducare şi procentul (12,5%) celor au săvârşit infracţiunile din **dorinţa de distracţie şi aventură**, ceea ce dezvăluie tendinţa lor spre un mod de viaţă uşuratic şi lipsit de responsabilitate.

O altă cauză o constituie **influenţa negativă exercitată asupra lor** de grupurile sau mediile în care au fost atraşi. Ei înşişi apreciază în proporţie de 52,38% că au săvârşit infracţiunea sub influenţa anturajului.

Săvârşirea de noi infracţiuni a avut ca o cauză principală lipsa lor de pregătire pentru a se putea încadra în producţie. Dat fiind şi timpul scurt în care s-au aflat în şcolile speciale, la liberare 95% dintre ei nu aveau o calificare într-o meserie.

6.2. DEŢINUŢI ADULŢI REVENIŢI ÎN ÎNCHISORI

Cu ocazia Decretului de graţiere numărul 185 din 2 iunie 1986, au fost liberaţi din închisori 23.080 deţinuţi, având următoarea structură: 46,35% contravenienţi; 36,94% condamnaţi definitiv şi 16,71% arestaţi preventiv. Până la sfârşitul lunii mai 1987 s-au reîntors în detenţie 4,79% din cei liberaţi. Vârsta acestora era de până în 30 de ani pentru 78% din ei (tabelul 76).

Tabelul 76

Vârsta	%
18-21 ani	33,33
22-30 ani	37,35
31-40 ani	19,03
41-50 ani	7,62
51-60 ani	2,67
TOTAL	100

Tabelul 77

Starea civilă	%
necăsătorit	49,90
căsătorit	29,12
divorţat	5,66
concubinaj	14,92
văduv	0,40
TOTAL	100

Din punct de vedere al stării civile, jumătate din deţinuţi erau căsătoriţi şi au locuit după liberarea din peniteciare la părinţi, fapt ce ar fi trebuit să favorizeze o viaţă liniştită şi o mai mare stabilitate la locul de muncă. Doar 29% erau căsătoriţi, restul deţinuţilor trăind în concubinaj, fiind divorţaţi sau văduvi.

În legătură cu şcolarizarea, calificarea şi încadrarea în muncă s-a constatat că aproximativ 18% din cei în cauză aveau 1-4 clase, iar 63%, 5-10 clase. Pe ansamblu, circa 64% erau pregătiţi într-o meserie, marea majoritate obţinând calificarea în afara locurilor de deţinere. Din totalul deţinuţilor, **77% susţin că s-au încadrat în muncă,** marea lor majoritate în decurs de una-două luni după liberarea din peniteciare (tabelele 78-92). De asemenea, după liberare, **jumătate din deţinuţii reveniţi în penitenciare nu au întâmpinat dificultăţi deosebite.** Totuşi problematica cu care s-au confruntat mulţi din foştii deţinuţi a constat în găsirea unui loc de muncă şi în rezolvarea unor probleme familiale.

Tabelul 78

Studii	%
1-4 clase	18,31
5-8 clase	32,20
9-10 clase	30,77
11-12 clase	15,43
facultate	3,29
TOTAL	100

Tabelul 79

Unde a locuit după liberare	%
locuinţă proprie	28,70
la părinţi	56,78
la alte rude	5,56
la cămin	4,84
la gazdă	3,19
fără locuinţă	0,93
TOTAL	100

Tabelul 80

Situaţia calificării	%
calificat	63,68
necalificat	36,32
Total	100

Tabelul 81

Locul calificării	%
în penitenciar	22,27
în afara penitenciarului	77,23
Total	100

Tabelul 82

A primit repartiţie în muncă	%
Da	39,51
Nu	60,49
Total	**100**

Tabelul 83

Repartiţia a fost onorată de întreprindere	%
Da	59,64
Nu	40,36
Total	**100**

Tabelul 84

Durata încadrării în muncă	%
una - două luni	58,12
trei - patru luni	13,58
peste patru luni	5,22
neîncadrat	23,05
Total	**100**

Tabelul 85

Cine i-a ajutat să se încadreze	%
Consiliile populare	18,62
Organele de poliţie	4,83
Vechiul colectiv de muncă	13,48
Familia	13,58
Nu i-a ajutat nimeni	26,44
Nu s-au încadrat	23,05
Total	**100**

Tabelul 86

Cele mai mari greutăţi întâmpinate	%
Nu au avut greutăţi	50,51
Găsirea unui loc de muncă	19,14
Greutăţi familiale	11,21
Prejudecăţile celor din jur	5,04
Liberarea buletinului	3,81
Dificultăţi materiale	3,70
Lipsa locuinţei	3,50
Altele	3,09
Total	**100**

Tabelul 87

Infracţiuni comise	Anterior %	În prezent %
Contravenţie	15,43	13,27
Contra persoanei	1,54	10,60
Furt avut particular	38,07	33,95
Furt avut public	32	29,32
Infracţiuni contra autorităţii	7,41	8,74
Infracţiuni contra bunelor moravuri	3,70	3,19
Infracţiuni economice	1,85	0,93
TOTAL	**100**	**100**

Tabelul 88

Cum au comis infracţiunea	%
singuri	65,64
în grup	34,36
TOTAL	**100**

Tabelul 89

Durata condamnării anterioare	%
1-2 ani	70,16
3-4 ani	22,74
5 ani	2,78
peste 5 ani	4,32
Total	**100**

Tabelul 90

Număr de condamnări anterioare	%
una	61,83
două	19,44
trei	7,82
patru	5,56
cinci	1,34
peste 5 ori	4,01
Total	**100**

Tabelul 91

Durata şederilor în penitenciar	%
până la un an	70,88
2 ani	16,87
3 ani	4,63
4 ani	3,70
5 ani	1,44
peste 5 ani	2,47
Total	**100**

Referitor la infracţiunile comise de deţinuţii reveniţi în penitenciare, ponderea o reprezintă cele **contra avutului public.** Îngrijorător este faptul că la tinerii în vârstă de 18-21 ani, care la condamnarea anterioară nu comiseseră nici o infracţiune contra persoanei, la revenire, 13% din ei au fost condamnaţi pentru asemenea fapte. În acest sens, pe ansamblu, la infracţiunile pentru care sunt condamnaţi, comise după graţiere, procentul infracţiunilor contra persoanei a crescut de şapte ori faţă de perioada anterioară.

Tabelul 92

Motivele comiterii ultimei infracţiuni	%
Starea de ebrietate	30,04
Nevoia de bani	19,34
Fără nici un motiv	9,77
Pentru întreţinerea familiei	8,64
Pentru că nu a găsit un loc de muncă	8,02
Din spirit de aventură	5,86
A ajutat un prieten, o rudă	3,6
Neagă comiterea faptei	3,09
Din răzbunare	2,98
Pentru a se distra	1,54
Alte cauze	7,10
Total	**100**

Între motivele comiterii ultimei infracţiuni, 38% dintre reveniţi invocă starea de ebrietate în care se aflau, 25% justifică săvârşirea faptei prin nevoia de bani şi spirit de aventură, iar alţii afirmă că au fost determinaţi de negăsirea unui loc de muncă sau pentru a-şi întreţine familia. Asemenea studii vor trebui realizate şi în perioada actuală (de la Revoluţia din decembrie 1989, până în prezent).

Iată acum un experiment privind o modalitate de identificare a factorilor comportamentului de recidivă la infractorii sexuali.

Evaluarea infractorilor sexuali este dificilă, deoarece ei sunt tentaţi să mintă, să nege şi să minimalizeze comportamentul lor infracţional. Acest lucru nu este surprinzător, majoritatea oamenilor, dacă sunt chestionaţi în detaliu asupra vieţii lor sexuale, probabil că vor refuza să coopereze. Cu toate acestea, este esenţial a avea modalităţi exacte de evaluare a problemelor infractorilor şi riscul ca aceştia să recidiveze.[44]

[44] D. Clark, *„Identifyng Behavioural Indicators For Sex Offenders: Risk Factors"*, în „Prison Service, Psychology Conference",Scarborough, England,1991, pag. 23.

Cele mai des folosite metode de evaluare sunt aprecierea bazată pe interviu, analiza comportamentului structurat, testarea psihologică, examinarea istoriei personale şi criminale şi, desigur, observarea comportamentului curent din penitenciar.

Aprecierea bazată pe interviu este nesigură, fiind deschisă unor interpretări subiective. Deţinuţii sunt deseori extrem de versaţi în procedura interviului şi vor încerca să se prezinte într-o lumină favorabilă. Evidenţele arată că cei ce conduc interviurile tind să-şi formeze o părere asupra celor intervievaţi chiar de la începutul discuţiilor, pentru ca apoi să caute, în mod selectiv, informaţiile care susţin punctul lor de vedere. Evaluarea interviului se bazează în totalitate pe cooperarea deţinutului în cadrul procesului, ceea ce nu se întâmplă întotdeauna.

Analiza comportamentului este focalizată pe aspectele importante ale infracţiunii. Aceasta încurajează delincventul în a-şi exprima propriul comportament infracţional, căutând antecedentele comportamentale şi hotărârile legate de infracţiune. Aceasta poate conduce la instituirea unui ciclu de infracţionalitate, cuprinzând situaţii şi modalităţi de gândire care constituie un risc pentru el. Poate indica diferite căi de evitare a acestor situaţii pe viitor. Această metodă de evaluare este mult mai bună decât interviul general, deşi şi această metodă are anumite deficienţe. Se bazează pe declaraţii ale deţinutului, fapt care cere cooperarea sinceră a acestuia.

Factorii psihometrici şi psihologici sunt folositori ca parte a unei evaluări, dar cer o interpretare foarte atentă.

Examinarea istoriei anterioare reprezintă cel mai puternic sprijin empiric atunci când se evaluează riscul. Cea mai bună prognoză pentru infracţiunea viitoare o reprezintă comportamentul infracţional anterior. Aceasta este sigură în cazurile infractorilor mărunţi (spărgători şi hoţi).

Observarea comportamentului în penitenciar este practicată în instituţiile unde avem psihologi ţinându-se fişe în care se consemnează observaţiile personalului. Acesta poate fi un foarte bun indicator al comportamentului viitor: nu necesită cooperarea deţinutului, este obiectiv şi permite modificări în timp. Principala problemă ridicată de monitorizarea comportamentului instituţional este faptul că informaţiile culese se referă, de obicei, mai mult la performanţa instituţională, decât la riscul recidivei. **Dacă cineva este văzut cu un comportament bun în limitele instituţiei, se tinde să se ignore alţi factori care ar putea indica viitoare probleme.** O altă dificultate este reprezentată de repertoriul limitat al comportamentului posibil în instituţie, fiind foarte probabil ca acel comportament din libertate să nu fie transpus exact „înăuntru", datorită diferitelor constrângeri de mediu.

Indicatori de identificare.[45] Procedura desfăşurată a combinat examinarea comportamentului infracţional trecut cu monitorizarea comportamentelor din timpul executării pedepsei, focalizate asupra unor factori aflaţi într-o relaţie

[45] *Ibidem,* pag. 24-25 (integral).

specifică cu infracţiunea. În acest fel cele mai bune elemente ale metodelor prezentate anterior sunt combinate şi sunt eliminate ambiguităţile.

Procesul de evaluare a riscului comportamental implică identificarea comportamentelor şi aspectelor situaţionale care au contribuit la infracţiunea iniţială, nominalizând apoi comportamentul deţinutului în timpul condamnării, pentru a putea observa dacă apar din nou comportamente similare cu cele asociate infracţiunii. Nu trebuie să ne aşteptăm să observăm exact acelaşi comportament şi în penitenciar datorită situaţiei diferite, dar ne putem aştepta la apariţia unor răspunsuri similare, influenţate de condiţiile curente de mediu. De exemplu, un deţinut a cărui infracţiune a implicat o agresiune cu un înalt grad de spontaneitate atunci când nu i s-au îndeplinit aşteptările (ca un violator impulsiv la o întâlnire cu o fată) va avea incidente diferite, dar la fel de frustrante şi în penitenciar. Un deţinut care a avut în libertate abilitatea de a se reţine (a face faţă greutăţilor) va demonstra aceeaşi abilitate (voinţă) şi în penitenciar.

La prima vedere poate părea că o astfel de observaţie nu se poate aplica evaluării infractorilor sexuali, existând puţine posibilităţi pentru ca aceştia să-şi arate interesul sexual în penitenciar. De altfel, s-ar putea argumenta că unul pe care predispoziţia pentru infracţiunea sexuală l-a adus în situaţia de a fi condamnat la închisoare este puţin probabil că îşi va schimba sau îşi va suprima înclinaţiile sexuale datorită faptului că acum se găseşte într-un nou mediu. Este surprinzător de câtă ingeniozitate dau dovadă infractorii în susţinerea propriului lor interes sexual. Iată câteva exemple,: pedofilul, care susţine că nu-l mai interesează copiii, dar care colecţionează în continuare reviste pentru copii;[46] un „trăgător cu ochiul" (privitor ascuns) doreşte un serviciu la recepţie (primirea de noi deţinuţi); un infractor sexual care susţine că atitudinile sale s-au schimbat, dar care se referă la femei în conversaţia cotidiană şi face remarci insidioase (neruşinate) la adresa personalului feminin; violatorul care intimidează deţinuţii mai slabi, pentru a întreţine relaţii sexuale cu el.

Toţi aceşti deţinuţi, exceptând pe cei din urmă, vor fi descrişi probabil ca „deţinuţi buni" dacă ar fi monitorizaţi în relaţie cu performanţa instituţională, dar ei prezintă indicatori evidenţi ai riscului în comportamentul fiecăruia. Este deci esenţial să existe o metodă de focalizare a observaţiilor în instituţie.

Sistemul pe care l-am dezvoltat în această direcţie are cinci etape, care vor fi conturate în cele ce urmează.

În primul rând, comportamentul infracţional este analizat într-un mod standardizat, prin completarea unei fişe special elaborată, care conduce spre cea mai potrivită zonă de consideraţie în analiză.

În al doilea rând, fişa cere fiecăruia să aducă argumente observaţiilor lui, prin aceasta menţinându-se obiectivitatea procesului. Pe baza informaţiilor din

[46] Din observaţiile noastre rezultă că violatorii împotriva băieţilor neînrudiţi au o rată de recidivă sexuală mai ridicată decât în cazurile de incest sau în cele de infracţiuni împotriva femeilor neînrudite.

analiza infracţiunii, „factorii de risc" sunt prezenţi în motivaţiile şi comportamentul din timpul infracţiunii şi nu în componentele situaţionale.

A treia etapă a evaluării implică folosirea datelor de bază pentru a susţine dacă factorii de risc desemnaţi sunt caracteristici stilului de viaţă avut de infractor în trecut. Pe formular se completează fiecare „factor de risc", iar sub acesta modul în care a fost derivat din infracţiune şi exemple din istoria personală a deţinutului care să susţină acest lucru.

A patra etapă a evaluării implică prognoza asupra comportamentului pe care e probabil ca deţinutul să-l aibă în penitenciar. Aceste comportamente trebuie să poată fi observabile, aplicabile tuturor activităţilor din peniteciar şi, cel mai important, trebuie să aibă o legătură directă cu comportamentul infracţional.

Etapa finală a procesului o reprezintă urmărirea în timp a comportamentelor prognozate. În acest sens, este esenţial ca întreg personalul care completează rapoarte asupra deţinuţilor să fie familiarizat cu indicatorii de risc. Urmărirea comportamentului înseamnă observarea deţinutului pe secţie, la lucru şi în activităţile obişnuite, ascultarea a ceea ce discută cotidian cu personalul sau cu ceilalţi deţinuţi, constatând ce atitudine are în cele mai diferite situaţii. Înseamnă a observa ce pasiuni (hobby-uri) are, ce fel de cărţi şi reviste citeşte sau cu cine se întâlneşte. Totul depinde de tipul factorilor de risc ce a fost indicat de analiză. Cel mai important lucru îl reprezintă faptul că membrii personalului au o idee clară asupra cărui comportament trebuie să-şi îndrepte atenţia şi vor aduce argumente în sprijinul observaţiilor lor. Partea finală a formularului evaluării de risc este completată după o perioadă de observare. Acest lucru implică unele comentarii asupra comportamentelor evidenţiate şi corespondenţa acestora cu cele aşteptate.

Procesul de evaluare este repetat în diferite etape ale condamnării şi permite însumarea informaţiilor asupra modului în care comportamentele de risc s-au făcut simţite (observate) pe parcursul condamnării. Ne putem aştepta la scăderea frecvenţei şi magnitudinii comportamentului de risc, paralel cu înaintarea deţinutului spre punerea în libertate.

Evaluare[47] Sistemul este folosit începând din 1995 şi are multă credibilitate în rândul personalului, fiind uşor de înţeles. Nu pretinde cooperarea deţinutului şi nu necesită personal specializat.

Cercetarea s-a desfăşurat pentru a demonstra că fiecare dintre comportamentele peniteciare pot fi prognozate. Utilizând dosarele penitenciare, comportamentele infracţionale au fost examinate, identificate modelele şi făcute prognoze pentru cel mai probabil comportament penitenciar.

Ipoteza testată a fost aceea că prognozele se găsesc mai des în eşantionul infractorilor sexuali decât la nivelul grupului de control. S-a constatat că pentru întreg eşantionul, 62% din comportamentele prognozate s-au produs. Cu toate acestea a existat un grad de variaţie între cazurile individuale, într-o gamă cuprinsă

[47] *Ibidem*, pag. 25-28 (integral).

între 19% şi 90%. Această cifră totală duce la concluzia că în rapoartele de secţie unele comportamente nu au fost considerate demne de consemnat.

A fost desfăşurată o analiză printre subiecţi pentru a examina care tipuri de comportament au fost cel mai bine prognozate. S-a descoperit că 37 din cele 65 de tipuri de comportament au fost prognozate mai bine decât estimările totale.

Tabelul 94 prezintă comportamentele cele mai des prognozate pentru infractorii sexuali, asterix-ul (*) indicând pe cele prognozate mai uşor. Cele mai obişnuite prognoze au fost şi cel mai uşor de observat, fiind comportamente specific sexual.

Tabelul 93

Factorii de risc cel mai des identificaţi	%
Violenţă susţinută	52%
Lipsă de afectivitate	45%
Impulsivitate	38%
Stări deviante	38%
Calităţi slabe de „a face faţă"	35%
Atitudinea faţă de femei	31%
Dificultăţi relaţionale	31%
Neacceptarea autorităţii	28%
Afecţiuni psihiatrice	24%
Excitare cu alcool	21%
Egocentric/hedonist	19%
Viaţă plină de fantezie	19%
Mânie	14%
Stil de viaţă instabil /cinidat	14%

Tabelul 94

Cele mai comune comportamente în penitenciar
(observate în eşantionul infractorilor sexuali)

	%		%
Singuratici/prieteni puţini	58%*	Atacă personalul/deţinuţii	45%*
Comportament bun/ascultător	41%*	Atitudine indiferenţă faţă de personal	37%
Sexualitate nepotrivită	34%	Caută sprijinul personalului	31%*
Dezinteres faţă de femei	28%	Preocupat de sex	28%*
Se retrage din colectiv	25%*	Incapabil să accepte părerea altora	25%
Neagă/minimalizează infracţiunea	24%*	Uşor de întristat	25%
Neadaptare socială	24%*	Posesie neautorizată/deţineri ilegale de obiecte	24%
Prietenii superficiale	24%	Terorizat, speriat	23%*
Fabulează	23%	Multe plângeri	21%*
Imagine masochistă	21%	Homosexual în penitenciar	21%*
Muncitor slab	20%	Certăreţ	20%
Interes pentru copii	19%	Distant/arogant	19%*
Îngrijorare (nelinişte)	18%	Caută educaţie	18%
Chinuie alţi deţinuţi	17%*	Nu are interese/hobby-uri	17%
Foarte hamic	17%*	Gesturi dramatice	17%

De asemenea, a fost posibilă o descriere a elementelor particulare ale comportamentului infracţional care sunt în relaţie cu tipurile particulare ale comportamentului penitenciar. De exemplu, deţinuţii care au arătat interes pentru copii - în afara faptului că au comis o infracţiune sexuală împotriva copiilor şi au avut infracţiuni planificate în detaliu, nu folosesc violenţa, beau des alcool, ameninţă, încearcă să ascundă fapta, dar mai târziu au remuşcări. Cei care au denigrat femeile în conversaţia normală, au utilizat forţa fizică, au probleme legate de alcool, şi-au întâlnit victimele recent şi nu au încercat să-şi ascundă fapta. Acei

deţinuţi care erau mult prea familiari cu personalul feminin, erau recent liberaţi din penitenciar, au comis o infracţiune premeditată folosind o armă împotriva unei victime cunoscute. Această analiză este încă în fazele iniţiale. Nu trebuie concluzionat că toţi deţinuţii care se comportă în acest fel au aceste elemente particulare în infracţiunile lor, dar că există o asociere. De asemenea, este important a examina dacă prezenţa sau absenţa indicatorilor de risc este asociată cu rata recidivismului.

În final, va fi prezentat exemplul unui caz de comportament infracţional al unui deţinut, comportamentul prognozat şi comportamentul actual identificat de către personal.

Deţinutul şi-a întâlnit victima prin lipirea unui anunţ la intrarea într-o farmacie, o metodă pe care o utiliza pentru a se întâlni cu femei. A invitat-o la restaurant, unde a băut zdravăn. După aceea a invitat-o acasă pentru o cafea şi a încercat o activitate sexuală. Când victima i-a respins avansurile, a devenit tăcut, a părăsit camera şi s-a reîntors agitând un cuţit. A legat victima, a bătut-o, a asaltat-o indecent cu variate execuţii şi i-a cauzat răni superficiale de cuţit, arzând-o cu ţigara pe tot corpul. Victima a scăpat, sărind de la fereastra etajului doi.

În acest caz factorii de risc preconizaţi sunt: sexualitate sadică, păreri nereale asupra relaţiilor, hedonism, caută plăcerea imediată şi o superficială încredere în plăcere. Tabelul 95 prezintă comportamentele prognozate şi comportamentele actuale descoperite; după cum se observă, există un înalt grad de constanţă.

Tabelul 95

Comportament prognozat	Comportament actual
Va colecţiona literatură şi poze care prezintă deviaţă, sadism etc.	Preferă reviste despre infractori şi prostituţie.
Va încerca să întâlnească femei/va stabili relaţii prin corespondenţă.	Citeşte revistele „Femeia" şi „Familia"
Va fi implicat în trafic de droguri (mijloceşte consumul de alcool) în interiorul penitenciarului .	Traficant necunoscut.
Va provoca impresii puternice pe secţie prin conduită necuviincioasă.	Indisciplinat, bravează, încercări de sinucidere şi autorănire.
Va intimida deţinuţii slabi.	Bătăi frecvente.
Nu va accepta autoritatea femeilor.	Depreciază personalul feminin. Manieră masochistă la interviu.
Va avea legături cu familia.	Nu are contact cu familia.
Va dori rezolvarea imediată a problemelor.	Manipulează sistemul; foarte arogant
Va ascunde elementele sadice/deviante ale infracţiunii.	Încearcă să ascundă gravitatea infracţiunii.
Va avea o atitudine superioară.	Rămâne distant de alţi deţinuţi. Are dreptate întotdeauna.
Va obliga deţinuţii la activităţi sexuale.	Fără evidenţă.

6.3. *POSIBILITĂŢI DE DIAGNOZĂ A PERICULOZITĂŢII UNOR DEŢINUŢI*

Există o nevoie permanentă de a avea o imagine clară despre o serie de fenomene umane din penitenciar şi, în acelaşi timp, de a depăşi diferenţele în modul de înţelegere a acestora dintre specialişti şi personalul care lucrează nemijlocit cu deţinuţii. Un astfel de fenomen îl constituie gradul de periculozitate al unor deţinuţi, a cărui diagnosticare corectă asigură o eficienţă sporită procesului de aplicare a regimului de detenţie din penitenciare. Soluţionarea optimă a problematicii periculozităţii deţinuţilor este de larg interes nu numai pentru cadrele de penitenciare, ci şi pentru cele de poliţie: evaluarea realistă a gradului de pericol social de care este capabil un infractor permite luarea măsurilor adecvate de diminuare a acestuia, de prevenire a evenimentelor negative. Aşa cum se va vedea în cursul acestui studiu, **periculozitatea deţinuţilor este un *efect de compoziţie,* emergent,** în care vom găsi atât **personalitatea,** cât şi **situaţia;** atât probleme din **trecutul** lor cât şi din **prezent;** atât aspecte ce ţin de **individ,** cât şi altele care aparţin **grupului** în care s-au format sau în care trăiesc în prezent.

Periculozitatea este o expresie a personalităţii în ansamblul ei. Suma aritmetică a diverselor „defecte" sau conduite infracţionale nu conduce *ipso facto* la identificarea acesteia, căci înţelegerea personalităţii este mai repede atributul intuiţiei şi experienţei şi mai puţin al abordării simpliste, de tip statistic. Este nevoie de multă experienţă, dar şi de cunoştinţe adecvate în **aprecierea mentalităţii unui deţinut, a carierei lui infracţionale** şi a particularităţilor personalităţii, pentru ca pe această bază, să-l includem sau nu în categoria „periculos". Pentru lucrătorul de penitenciar este un act de responsabilitate şi capacitate profesională să caracterizeze cu obiectivitate un condamnat, având în vedere eventualele consecinţe pentru acesta. Şi cu atât mai mult acesta are nevoie de stabilirea unor principii operative de revalorizare a deţinuţilor care dau dovezi obiective de îndreptare şi care nu mai fac obiectul unui tratament aparte.

În continuare voi lărgi sfera aspectelor legate de periculozitatea deţinuţilor, deplasând accentul pe unul care trebuie avut în vedere dacă se doreşte o înţelegere profundă a fiecărui caz în parte. Aceasta este **neadaptarea socială,** atât de frecvent întâlnită printre deţinuţi.

Din punct de vedere sociologic comportamentul deviant este o abatere de la normele proprii unei comunităţi. Pe fondul ***subculturii,*** episoadele de delincvenţă sunt, într-o primă perioadă, căutări ale statutului în cadrul grupului cu preocupări infracţionale, apoi acest mod de viaţă se poate stabiliza pentru individ. De cele mai multe ori deţinutul periculos este produsul unui anumit climat relaţional interpersonal, în care valorile sociale sunt definite şi ordonate greşit, centrate în exclusivitate pe satisfacerea nevoilor personale, deseori de nivel inferior. Şi chiar dacă individul este relativ bine adaptat la acest mediu, nu rezultă

că şi în penitenciar va face dovada aceleiaşi adaptări: o bună adaptare în interiorul locului de deţinere nu garantează o eficientă readaptare după punerea în libertate.

Neadaptarea poate fi **temporară** - până la găsirea statutului dorit - sau **permanentă,** fiind urmarea frecventă a pierderii statutului, fapt ce aduce cu sine o ostilitate cronică, o mentalitate resentimentară, ca la cei mai mulţi recidivişti. Dacă ***succesul social*** este adus în genere de educaţie şi progres ocupaţional, deseori deţinuţii periculoşi nu au avut parte de o educaţie sistematică, iar în plan profesional găsim numai lucruri negative. Mai mult, destul de frecvent în liberările anterioare aceşti deţinuţi au „provocat" mediul să-i considere ca pe nişte foşti condamnaţi: limbajul, modul de a vedea lumea, stilul de a petrece timpul liber etc. vin să întărească părerea celor din jur - *unii din cei veniţi de „acolo" nu vor să se integreze în normele acceptate social.*

La o privire mai atentă chiar şi termenul „mediu social" se dovedeşte puţin precis pentru a suprinde ansamblul situaţiilor cu care ne confruntăm la nivelul penitenciarelor, pe linia înţelegerii periculozităţii deţinuţilor. De obicei, se consideră că mediul social imediat în care trăieşte o persoană o influenţează decisiv, că modificările acestuia schimbă strategiile comportamentului uman, în sensul adaptării lui superioare. Această adaptare la mediu se realizează la fiecare individ prin intermediul unui **„sistem mediator" al personalităţii** format din *cunoştinţe, concepţii, modul de prelucrare a informaţiilor, emoţii şi procesele fiziologice.* Bineînţeles, calitatea elementelor sistemului mediator va condiţiona structura imaginii pe care şi-o formează individul despre mediul în care trăieşte şi implicit va influenţa nivelul adaptării la exigenţele acestuia. Or, la deţinuţi constatăm că întregul lor comportament nu le asigură caracterul autoprotector, nu le fundează în mod stabil sentimentul de siguranţă, atât de necesar echilibrului sufletesc de fiecare zi.

Ajungem astfel la concluzia că din punct de vedere **psihologic**, comportamentul deţinuţilor - şi implicit cel infracţional - este unul din rezultatele devierii de la normele de organizare a personalităţii. Faptul că **pentru a crede în ei înşişi ei trebuie să „atace"**, că **satisfacţiile sunt obţinute prin devalorizarea sistematică a lumii,** că **nu pot şi nici nu vor să-şi controleze impulsurile,** că deşi recunosc că „nu e bine ce fac", **nu se pot revolta împotriva lor înşile,** toate acestea vin să întărească cele afirmate mai sus. De aceea structura sufletească ce se exteriorizează prin morală slăbită, rea-voinţă şi concepţie greşită despre lume şi viaţă, în ciuda aspectului normal şi al performanţelor profesionale ale individului, poate fi considerată un **„sindrom de compromitere a integrităţii personalităţii."** Acest sindrom trebuie înţeles mai degrabă ca un fel de a trăi şi vedea lumea de către un individ egosit, în care totul pare a avea menirea să-l satisfacă imediat, indiferent de condiţii.

În sfârşit trebuie trecută în revistă şi problema ***mentalităţii*** pentru a putea evalua corect periculozitatea deţinuţilor, **mentalitatea fiind partea cea mai statică a conştiinţei colective, materializată într-un mod particular de a vedea şi a înţelege lumea.**

Elementul central al mentalităţii este constituit de **rolul jucat de individ** în împrejurări concrete de viaţă, fapt care determină formarea unei structuri de opinii, prin intermediul căreia acesta se relaţionează cu lumea. Mentalitatea se formează prin presiune sau sugestie, dar şi prin satisfacţiile asigurate de grupul în care trăieşte persoana. De aceea putem vorbi de o **mentalitate stabilizată,** generată de exercitarea îndelungată a unui „rol, şi de o **mentalitate de conjunctură,** de fapt un fel de concesie pentru conduita implicată de anumite roluri în situaţii specifice.

În ceea ce priveşte deţinuţii, mentalitatea multora din ei este fundată pe o ierarhizare greşită a valorilor sociale şi pe crearea de justificări ale modului lor de viaţă. Deţinuţii se dovedesc deseori **mai puţin raţionali şi mai mult raţionalizatori:** ei îşi construiesc motivaţii pentru faptele lor după ce le-au comis, şi aceasta din nevoia de a îndepărta remuşcările, de a păstra nepătată imaginea de sine. La mulţi recidivişti se găseşte o gamă bogată de motivaţii proinfracţionale pe care le expun cu multă uşurinţă, fără a fi afectaţi de urmările morale şi materiale ale faptelor comise. Pentru cel care lucrează în penitenciar întreaga problemă se reduce la a da răspunsuri la câteva întrebări şi anume:, **„de ce"** *este periculos un deţinut;* **„cât"** *este acesta de periculos;* **„în ce direcţie"** *evoluează periculozitatea lui.* Aceasta deoarece periculozitatea unui deţinut este înţeleasă în legătură cu eventualele evenimente pe care ar putea să le provoace în viitor. Astfel, momentul prognozei devine esenţial pentru factorii de decizie din administraţia penitenciarului.

Activitatea concretă a relevat că, în general, cariera infracţională - deci şi periculozitatea - urmează o **linie de dezvoltare de tip organic:** o frecvenţă şi amploare mai mare a infracţiunilor în adolescenţă şi tinereţe, o stabilizare la un anumit tip de infracţiune şi gravitate în faza de adult urmând declinul către maturitate.

Cred că o bună perspectivă în clarificarea problemei periculozităţii aduce **explicaţia funcţională**[48] care presupune găsirea semnificaţiei pentru individ a actelor sale, relevarea funcţiei pe care o au acestea în economia personalităţii sale. Astfel, izolarea unui condamnat de colectiv poate însemna nevoia de ispăşire sau, în alt caz, separarea de un grup cu care nu are nici o afinitate.

În penitenciar deci, individul devine un „rol" mai mult sau mai puţin adaptat condiţiilor concrete, după sistemul mediator al fiecărui individ, în care gradul de maturizare şi forţa personalităţii deţin poziţii hotărâtoare. Desigur, acest rol îşi schimbă în timp coordonatele deoarece **mediul penitenciar creează în genere o situaţie fragilizantă pentru personalitatea umană.** Mulţi deţinuţi, pentru a-şi crea sentimentul de protecţie, se arată o anumită perioadă mai răi decât sunt în realitate, mai dispuşi să recurgă la soluţii extreme, ceea ce îi intimidează pe cei din jur.

Diverşi criminologi au sesizat importanţa definirii periculozităţii infractorilor şi consecinţelor ce decurg din aceasta. Astfel Enrico Ferri în *„Principii de drept criminal"*, Roma, 1928, notează:

[48] Zamfir C., *Structurile gândirii sociologice,* Bucureşti, 1987, pag 63-95.

Art. 20: Periculozitatea se determină după **gravitatea** şi modalitatea faptului delictuos, **motivele** determinante şi *personalitatea* delincventului.

Art. 21: Circumstanţele ce indică o mai mare periculozitate sunt viaţa precedentă personală, familială, socială necinstită; precedente judiciare şi penale: precocitate în a comite un delict grav: prepararea ponderată a delictului; timpul, locul, instrumentele, modul de executare a delictului, ce demonstrează o mai mare insensibilitate morală la delincvent; atitudine reprobabilă după delict; execuţia delictului cu curse sau intrigi ori abuzând de acţiunea minorilor, a deficienţilor sau altor delicvenţi; condiţiile organice şi fizice, anormale înainte, în timpul şi după acte, care nu constituie infirmitatea minţii şi care relevă tendinţe criminale; acţiune din motive nenobile sau ruşinoase: legăturile de rudenie şi sociale cu ofensatul sau păgubitul; execuţia delictului în timpul unei ceremonii publice sau private ori a unui pericol comun; executarea delictului asupra lucrurilor expuse credinţei publice sau păzite în instituţii publice ori destinate nevoii publice, apărării, respectului."

Etienne de Greef în *„Psihologia asasinatului"* („Revista de drept penal şi criminologie", 1953) afirmă: „Criminalul este la fel cu omul normal, cu singura deosebire că în procesualitatea actului se intercalează o perioadă de transfomare a personalităţii (proces de degradare autoimpus), care face posibilă trecerea la act. Între delincvenţi şi nondelincvenţi există o deosebire psihică de ordin cantitativ, şi nu calitativ."

Jean Pinatel, secretar general al Societăţii Internaţionale de Criminologie, scrie în *„Societatea criminogenă"*, Calman-Levy, Paris, 1971: „Periculozitatea este **gradul de rău pe care îl aşteptăm de la un delincvent.** Se apreciază după **perversitatea constantă** a delincventului, **gradul de sociabiliatte şi adaptabilitate socială.** Din combinaţia capacităţii criminale cu adaptabilitatea socială, se disting patru tipuri de infractori:

a. cei **cu periculozitate mare - adaptabilitate mare:** «criminalii cu guler alb» - escroci, delapidatori etc.
b. **periculozitate mare - adaptabilitate redusă:** cei cu inteligenţă scăzută, neprevăzători, conflictuali;
c. **periculozitate redusă - adaptabilitate mare:** comit acte în situaţii conflictuale puternice (crime pasionale);
d. **periculozitate redusă - adaptabilitate redusă:** debili mintal, psihopaţi".

George Heuyer, în *„Delincvenţa juvenilă"*, P.U.F., Paris, 1969, precizează: „Elementele principale ale periculozităţii sunt **nocivitatea actului** şi **inintimidabilitatea infractorului**. Indicatori: executarea manuală a faptei, modul de săvârşire, ingeniozitatea, locul faptei, riscul asumat, folosirea argoului, supraaprecierea de sine etc."

Denis Szabo, profesor la Facultatea de Ştiinţe Sociale, Economice şi Politice din Montreal, director al Departamentului de Criminologie, scrie în *„Criminologie"*, Montreal, 1967, că „principalii indicatori ai periculozităţii sunt:

eşecurile frecvente în viaţă, faptul că în general aceşti indivizi **nu au ce pierde,** precum şi **marea lor mobilitate,** în sensul că cel mai frecvent au mers de la locuri mai bune la altele mai puţin bune (ex. de muncă)".

La noi în ţară, au abordat această problemă D. Banciu, S.M. Rădulescu şi M. Voicu în *„Adolescentul şi familia"* (1987), autorii propunând următoarele **patru criterii de evaluare a periculozităţii:** raportul dintre delictele contra persoanei şi cele contra proprietăţii, raportul dintre delictele contra persoanei, gravitatea delictelor şi frecvenţa condamnărilor.

Remarcăm la toţi aceşti autori faptul că oferă descrieri ale personalităţii infractorului, care permit practicianului evaluări corecte ale periculozităţii acestora.

Pornind de la cele arătate până acum, am studiat în 1989 aproximativ 300 deţinuţi consideraţi periculoşi într-o serie de penitenciare, încercând să desprind caracteristicile lor principale. Din rândul acestora au făcut parte deţinuţi cu un trecut infracţional deosebit, evadaţi sau foşti evadaţi, condamnaţi care au pus în pericol viaţa personalului sau a altor deţinuţi, unii care au comis fapte cu rezonanţă negativă în unitate (tentative suicidare, refuz de hrană, violuri homosexuale, autoăriri) precum şi deţinuţi a căror stare de sănătate mintală se afla la limita normalului.

Am studiat cu atenţie dosarul fiecărui deţinut, după care am aplicat o baterie de teste de personalitate, încheind cu un interviu amplu, centrat pe problematica periculozităţii, prezentat în anexa 4.

Cu unii deţinuţi discuţiile au fost reluate de mai multe ori până când s-a reuşit evaluarea specificului structurilor de personalitate, până când s-a înţeles de ce este periculos şi, mai ales, care este suportul psihologic al acestei stări. S-a urmărit în mod deosebit să se ajungă la discuţii sincere, în urma cărora să poată fi apreciată mentalitatea deţinuţilor, modul în care văd ei lumea, viitorul şi propria persoană în viaţa de zi cu zi.

Iată câteva cazuri de deţinuţi periculoşi urmând ca apoi să prezint caracteristicile lor generale aşa cum au reieşit în cadrul studiului realizat.

Deţinutul C.G. - *43 ani, şcoală profesională, zugrav, necăsătorit, neîncadrat în muncă la data arestării.*

În familia sa, cu nivelul cultural redus, nu a existat interes din partea părinţilor pentru binele copiilor. S-a dezvoltat având ca modele oameni agresivi: tatăl şi fratele său - mari bătăuşi - au avut mai multe condamnări.

A avut eşecuri frecvente în viaţă şi crede că permanent este urmărit de ghinion. Consuma alcool frecvent şi în cantităţi mari. În general este satisfăcut de sine, îşi supraapreciază calităţile personale, nu are nici un fel de consideraţie pentru educaţie, valori morale. Foloseşte argoul. Frecvente gesturi gratuite: dă mulţi bani pomană la cerşetori, dă de băut la tot restaurantul etc.

Dominator, urmăreşte intimidarea celor din jur. Are aptitudini de lider, subapreciază oamenii, mai ales pe cei cu autoritate formală. Mândru de ţăria sa

fizică, de faptul că a bătut profesori la şcoală şi, mai recent, chiar poliţişti. S-a adaptat uşor la viaţa de penitenciar şi nu consideră că a involuat de când execută pedepse privative de libertate.

Comite infracţiuni de timpuriu, întotdeauna singur, la intervale scurte şi consideră că de obicei a fost pedepsit mai aspru decât ar fi meritat; de aceea nu crede în dreptate în ceea ce-l priveşte. A comis infracţiuni mai ales contra persoanei: de patru ori ultraj, o dată furt, o dată huliganism şi ultima dată omor. Nu are remuşcări pentru nici una din faptele comise.

Între condamnări nu a muncit niciodată, „provocând" mediul să-l trateze ca pe un potenţial infractor.

Testarea psihologică relevă eficienţa intelectuală de nivel mediu, încredere în sine, tendinţa de a-şi minimaliza necazurile, nu ia în serios nici un fel de obligaţie socială, capacitate scăzută de a respecta normele sociale (urmare a unei insuficiente maturizări), caută să fie altfel decât majoritatea oamenilor, autocontrol scăzut, relaţii interpersonale nestructurate, nevoie de conciliere, *eu* slab, plăcere de a fi în centrul atenţiei.

Este considerat periculos de personalul din penitenciarul unde execută actuala condamnare din cauza uşurinţei cu care a comis toate infracţiunile, precum şi a dezinteresului faţă de soarta sa, din cauza lipsei remuşcărilor pentru consecinţele faptelor sale, a dispreţului său faţă de cei apreciaţi ca slabi şi, nu în ultimul rând, datorită poziţiei de lider cu mare influenţă în rândul celorlalţi deţinuţi.

Cazul P.M. - *38 ani, 9 clase, zugrav, necasătorit, recidivist, 6 condamnări - (tâlhărie, treceri de frontieră, furturi din avutul particular şi public, omor).*

Provine dintr-o familie dezorganizată, instabilă material şi economic, care nu s-a ocupat de el, internându-l într-o casă de copii, fapt pentru care a fugit deseori de acasă, condamnatul având puternice resentimente contra părinţilor. Nivel de cultură redus, se ataşează greu de oameni, percepe realitatea ca sumbră, are un permanent sentiment de deşertăciune şi plictiseală, tip revendicativ şi răzbunător, consumă în mod frecvent alcool, a avut dese eşecuri în viaţă.

Criminalitate timpurie, a făcut tot timpul parte dintr-o bandă în care, de obicei, a fost lider; crede că pedepsele primite au foat mai aspre comparativ cu faptele comise.

Deşi s-a adaptat uşor, în penitenciar a acumulat numeroase rapoarte de pedepsire, deoarece consideră că i se aplică un tratament diferenţiat; apreciază că a involuat de când se afla în penitenciar, deoarece a fost influenţat negativ de ceilalţi deţinuţi.

Testarea psihologică a relevat o copilărie agitată în urma neînţelegerilor cu părinţii, de aici rezultând un dezinteres cronic pentru aprecierile celor din jur, o lipsă generală de resposabilitate din cauza nivelului scăzut de maturizare socială, capacitate diminuată de a se conforma (rebel), nereceptiv deoarece este foarte suspicios, umil în faţa celor puternici, lipsit de înţelegere faţă de sine, se dezorganizează în faţa presiunilor, pesimist în privinţa viitorului. Diagnostic psihologic - psihopatie impulsivă.

Considerarea sa la nivelul penitenciarului ca fiind un deţinut periculos este motivată, în primul rând, de cariera sa infracţională, de permanentele conflicte cu deţinuţii şi cadrele şi, în al doilea rând, de atitudinea sa refractară la sfaturile primite precum şi lipsa planurilor de viitor care nu permit un dialog constructiv în prezent.

Cazul L.G. - *35 ani, ţigan nomad, 5 clase, căsătorit, 3 copii, necalificat, recidivist - contravenţie, ultraj, omor.*

Părinţii săi, ţigani nomazi, nu l-au iubit, dar moartea lor prematură - la interval de câţiva ani unul de altul - l-a afectat profund. Nivel cultural redus, a avut eşecuri frecvente în viaţă, care au dus cu timpul la formarea unei imagini de sine negative. Pesimist şi revendicativ, nu s-a putut ataşa de nimeni, a fost permanent persecutat de ceilalţi ţigani (i-au dat foc la casă), are un pronunţat sentiment de insecuritate, foloseşte curent argoul.

În penitenciar, având o personalitate slabă, este obiectul ironiei şi farselor celorlalţi deţinuţi, ceea ce l-a făcut să comită abateri, un refuz de hrană prelungit, autorăniri spectaculoase şi chiar o tentativă de sinucidere prin strangulare.

Consideră că nu este vinovat de ultima faptă comisă.

Testarea psihologică pune în evidenţă o eficienţă intelectuală scăzută, neagreat în relaţiile interpersonale deoarece este prea centrat pe sine şi puţin receptiv la nevoile altora. Fără stil în relaţiile cu semenii, impulsiv, sugestibil, umil, cu interese limitate, iritabil, se teme de dezaprobare; tendinţă de descurajare în faţa obstacolelor.

În penitenciar este considerat periculos din cauza modului în care a comis abaterile, apelând la soluţii radicale fără a reflecta prea mult, precum şi a permanentului conflict în care se află cu ceilalţi condamnaţi.

Analizând cazurile prezentate, se desprind o serie de trăsături caracteristice deţinuţilor periculoşi. Astfel, pe primul plan se detaşează **calitatea slabă a mediului familial,** în care părinţii nu au avut capacitatea pedagogică şi psihologică de a modela pozitiv personalitatea copiilor; în această situaţie nu au putut fi interiorizate o serie de cerinţe sociale care ar fi constituit structurile de bază ale conduitei corecte. Respectul autorităţii, relaţii destinse cu semenii, capacitatea de a trăi conform normelor sociale, încrederea în sine, echilibrul sufletesc, depăşirea frustrărilor cotidienie şi atâtea alte calităţi nu se pot forma decât în prezenţa unor modele familiale adecvate, în care dragostea şi interesul pentru binele copilului sunt valori fundamentale. Or, în cazul deţinuţilor de care ne ocupăm, nu am întâlnit asemenea situaţii.

Acest lucru a contribuit în mod hotărâtor la constituirea unor **personalităţi dizarmonice,** cu toate particularităţile lor comportamentale: impulsivitate, abuz de alcool, minciună, încăierări periodice, sentimente cronice de deşertăciune şi plictiseală, acte autoagresive, manie constantă, relaţii interpersonale instabile şi intense etc. De altfel, şi testarea psihologică a relevat că marea majoritate a acestor deţinuţi îşi minimalizează de obicei necazurile, fac eforturi să apară într-o lumină

favorabilă, nu îşi iau obligaţiile în serios, au o scăzută capacitate de a judeca şi respecta normele sociale, toate acestea pe un fond de **eficienţă intelectuală aflat sub medie.** Regresiunea intelectuală este favorizată, între altele, şi de slaba dezvoltare a vieţii afective, precum şi de orizontul limitat de cunoştinţe generale.

Între caracteristicile frecvent întâlnite la deţinuţii periculoşi mai notăm un **sentiment cronic de ruptură cu ceilalţi, convingerea că au fost pedepsiţi mai aspru decât au meritat, eşecuri frecvente şi nerealizarea ca persoane.** Pare deci adevărat că „delincventul e un individ care aparent are un surplus de experienţe neplăcute şi care simte că trăieşte într-o lume disconfortantă, ameninţătoare. Sentimentul lui de autoapreciere pare să fie subminat, de aceea el nu pierde nimic dacă este criticat sau chiar încarcerat. Neavând vreun statut social de apărat, teama de a-l pierde nu-l motivează să facă eforturi pentru a se conforma normelor sociale. Mai mult încă - fie că a avut prea multe contacte neplăcute cu alţi oameni, fie că pe toţi îi consideră asemănători lui - el nu-i apreciază pe alţii şi din această cauză nici nu pune preţ pe opinia lor. Acest set de atitudini face să fie extrem de dificilă stabilirea de contacte cu el în vederea încercării de a-l reeduca". (J.S. Peters - 1975).[49]

În esenţă, periculozitatea este un „mod de a fi" al individului, centrată pe căutarea „plăcerilor interzise", pe cruzime şi viciu, pe nevoia de a face rău, pe imposibilitatea de a-şi utiliza constructiv capacităţile şi a progresa ca om, pe o slăbiciune cronică în judecarea rolurilor sociale care i-ar putea conferi atributele maturităţii şi consecvenţei. Desigur, la toate aceste considerente psihologice trebuie adăugate în mod necesar cele privind **devenirea infracţională în modul de pregătire şi comitere a infracţiunilor.**

Din cele arătate se desprinde concluzia că deţinuţii periculoşi **pot fi clasificaţi astfel:**

1. după direcţia în care se manifestă conduita lor:

a. *orientaţi spre evitarea exigenţelor regimului penitenciar* - se sustrag ostentativ de la normele de regim, încearcă să corupă personalul, pregătesc evadări;

b. *orientaţi spre rezolvarea prin violenţă a conflictelor* - atac asupra cadrelor, terorizează alţi deţinuţi, tentative suicidare, inclusiv echivalenţe;

c. *orientaţi spre continuarea activităţii infracţionale după liberare* - strâng informaţii şi atrag complici, propagă idei proinfracţionale;

2. după gradul de periculozitate:

a. *foarte periculos* - iniţiază permanent acţiuni ostile, întreţine o atmosferă de teroare între deţinuţi;

b. *periculos* - deţinut cu infracţiuni grave şi pregătite cu tenacitate, incapabil de a-şi controla agresivitatea şi imprevizibil în acţiuni;

[49] după T. Bogdan, I. Sântea, R. Drăgan-Cornianu, *Comportamentul uman în procesul judiciar*, Serviciul Editorial şi Cinematografic al M.I., Bucureşti, 1983.

c. *dificil* - deţinutul care are şi îşi creează singur probleme, intrând în conflict atât cu personalul, cât şi cu ceilalţi deţinuţi; cu dificultăţi de adaptare la regimul penitenciar, respins vizibil de ceilalţi deţinuţi din diferite motive, cu un accentuat sentiment de victimizare, cel care temporar nu poate îndeplini sarcinile de muncă etc.

La problemele arătate până acum referitor la particularităţile personalităţii deţinuţilor periculoşi, personalul din penitenciare ia în considerare şi **situaţiile potenţial periculoase** mai frecvente în unitate: împrejurările în care vizibilitatea actelor este scăzută, persistenţa unor zvonuri alarmante, *amploarea activităţilor de derivaţie (în primul rând, jocurile de noroc)*, camere supraaglomerate, lideri neoficiali puternici şi distructivi, *lipsa remediilor şi a preocupărilor pentru înlăturarea plictiselii şi a monotoniei*, tensiuni latente în grupurile de condamnaţi.

În aceste sens, recomand lectura anexei 8 referitor la Recomandarea nr. R (8) 17 adoptată de Consiliul Europei privind detenţia şi tratamentul deţinuţilor periculoşi.

PENITENCIARUL, INSTITUȚIE PATOGENĂ

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalității printr-o triplă reducere: *a spațiului de viață, a timpului personal* (suspendarea viitorului, relativizarea trecutului) și *a comportamentului social* (izolare, abandon). Stresul prelungit în faza de anchetă, intrarea într-o colectivitate de anonimi, controlul riguros al conduitei, dependența de personal, densitatea umană (supraaglomerarea) favorizează apariția și cronicizarea unei patologii specifice.

Tabelul 96

STRUCTURA CONCEPTULUI DE EU

Structuri	Substructuri	Categorii	Exemple de itemi
Eul material	Eul somatic	trăsăturile și aparența fizică	Sunt puțin cam gras
		condiția fizică	Sunt alergic la pisici
	Eul posesiv	posesiunea obiectelor	Am o mașină cu cinci viteze
		posesiunea persoanelor	Aceasta este mama mea
Eul personal	Imaginea de sine	aspirații	Mi-ar plăcea să lucrez în informatică
		activități enumerate	Frecventez discoteca
		sentimente și emoții	Detest profesorul de matematică
		gusturi și interese	Îmi place să tricotez
		capacități și aptitudini	Pot înota 12 lungimi de piscină
		calități și defecte	Sunt rănchiunoasă
	Identitatea de sine	definiții simple	Sunt o fată de 17 ani
		rol și statut	Sunt student
		consistența	Am impresia că nu mai știu cine sunt
		atitudini	Sunt contra armelor nucleare
		identitatea abstractă	Sunt o fată „liberă"
Eul adaptiv	Valoarea ului	competență	Cunosc geografie mai bine ca toți prietenii mei
		valoarea personală	Sunt pe deplin loial
	Activitatea ului	strategia de adaptare	Când tata mă ceartă, plec la plimbare
		autonomia	Când am o problemă, știu foarte bine să mă descurc
		ambivalența	Nu știu ce să aleg: istoria sau economia
		dependența	O întreb pe sora mea cum să mă îmbrac
		actualizarea	Simt că devin un om echilibrat
		stil de viață	Viața mea este foarte organizată
Eul social	Preocupări și activități sociale	receptivitatea	Îmi place să discut și să fiu cu prietenii
		dominarea	Încearcă întotdeauna să-mi spună ce să fac
		altruismul	Lucrez benevol la un spital de copii
	Referințe la sexualitate	referințe simple	Am un prieten
		atracție și experiență sexuală	Prietenul meu sărută bine
Eul non-eu	referințe la altul		Prietenul meu are un calculator
	opiniile altora despre sine		Oamenii cred că sunt prost

Apatia, lipsa inițiativei, pierderea interesului pentru lucruri, oameni și evenimente, anestezia afectivă, incapacitatea de a mai face planuri, resemnarea fatalistă, toate acestea conturează nevroza penitenciară. Inexistența niciunui spațiu personal, absența unui refugiu, a sta zilnic 17 ore treaz într-o ambianță monotonă, epuizarea subiectelor de discuție conduc frecvent spre căderi afective, spre degradarea imaginii de sine și, desigur, spre adaptări patologice. Din sărăcia „rolului" deținut nu mai poate emerge *eul*, a cărui structură este atât de complexă (tabelul 96, după R. L'Ecuyer, *„Le concept de soi"*, P.U.F., Paris, 1988).

Ajungem să discutăm despre ecologia penitenciară, înțeleasă ca studiu persoanei private de libertate în interiorul cadrului său de viață: astfel, problema sănătății deținuților se află într-o relație directă cu contextul lor social, închisoarea. Câteva **elemente specifice universului carceral** explică dimensiunea sa patologică: *susținerea afectivă și morală din partea rețelei sociale imediate este minimă; în cursul primelor experiențe peniteciare se dobândește o resemnare care devine un invariant al personalității deținutului; pierderea controlului asupra mediului generează frecvent stări depresive; sentimentul eficacității persoanle este anulat prin lipsa cronică, pentru mrea majoritate a deținuților, a posibilității de a-și experimenta aptitudinile și de a avea succes.*

Frecvent se constată o adaptare pasivă la condițiile vieții din închisoare prin adoptarea unei atitudini „filozofice" sau evitarea concentrării pe anumite probleme incomode. Chiar dacă mulți deținuți au avut înainte de a veni în penitenciar o personalitate robustă, în timpul executării pedepsei cu închisoarea se instalează o sensibilizare progresivă la mediu, o intoleranță emoțională, agravată de lipsa posibilităților de a se sustrage realității prin imaginar.

Iată și câteva obervații de natură etologică: la deținuți, instinctul teritorialității este inhibat, pentru că nu-și pot marca teritoriul care le-a fost atribuit (patul, deseori, este împărțit cu alt deținut); valorizarea spațiului de viață - fenomen atât de vizibil la oamenii liberi - este devansată de amploarea frustrărilor înregistrate la nivelul tuturor celorlalte nevoi; agresivitatea are alte forme decât cele violente la care ne-am aștepta, și anume: crearea dependenței, manipularea informațiilor, distribuirea pachetelor cu alimente, împiedicarea unora să participe la activități recreative, însușirea hainelor penale aflate în cea mai bun stare etc. Inhibarea agresivității este determinată în mare măsură de gardieni, care subliniază permanent ierarhia formală existentă în închisoare și impun ferm respectarea ei.

Prezentând în continuare câteva conduite disfuncționale individuale și colective frecvente în mediul penitenciar - suicidul, refuzul de hrană, revoltele -, se vor înțelege mai bine constantele acestui univers uman.

7.1. MEDIUL PENITENCIAR ȘI PROBLEMATICA SINUCIDERII

Aproape fiecare deținut trăiește traumatic perioada de detenție mai ales la prima condamnare: frustrările în plan social, instinctual și în ce privește imaginea

de sine îl pot face pe deținut să caute un remediu definitiv al nefericirii sale. Reacția catastrofică a individului exprimă neputința de a se adapta la situația dată: ultimul eșec al existenței se transformă în eșecul vieții, fapt ce poate constitui un moment de ruptură, o criză de sens, gestul suicidar nefiind o opțiune, ci mai degrabă negarea totală a posibilității de a alege. Oricum, soluția nu este rațională deoarece nu există practic situație fără ieșire, limitele omului sănătos psihic fiind infinite.[50]

Pentru a înțelege corect specificul actelor suicidare în penitenciar și mai ales ce trebuie făcut pentru prevenirea lor sau ajutorarea celor care au fost salvați, continui cu prezentarea unor aspecte generale privind psihologia suicidului.

Fiind o tulburare a instinctului de conservare, suicidul se prezintă ca o realitate complexă a cărei fenomenologie poate lua forme diverse:

a. *conduite suicidare,* având ca variante suicidul propriu-zis, tentativa suicidară, sindromul presuicidar și ideile suicidare;
b. *echivalențe suicidare:* autoăniri, anomalii ale conduitei - simularea unei boli, refuzul îngrijirilor medicale, unele renunțări la viața socială, abandonarea rolului social, diverse toxicomanii, alcoolism, imprudențe semiintenționate - sau diverse accidente de „supărare", dintr-o eroare sau prin desconsiderarea pericolului.

Între cauzele directe cele mai frecvente sunt abandonul, doliul, separarea, eșecul sentimental, schimbările în situația socială, deci în general situațiile în care individul pierde valori de înaltă semnificație pentru el. De altfel, factorii de risc suicidar îi redăm în anexa 5 (demn de reținut este faptul că unii specialiști consideră că uneori chiar și numai doi factori prezenți la un individ impun o supraveghere atentă a acestuia). În anexa 6 prezentăm un „Ghid de interviu" pentru evaluarea riscului suicidar.

Pentru problematica noastră, trei forme cred că prezintă mai mult interes:

a. **suicidul emotiv,** care rezultă dintr-o mare anxietate fiind pentru subiect un mijloc de rezolvare a unei emoții puternice (teamă, mânie, tristețe);
b. **suicidul pasional,** care este mai curând o conduită de disperare, semnificând autodevalorizarea individului care încearcă astfel să se elibereze de o durere morală insuportabilă[51] (diferența de suicidul emotiv, este dată de faptul că emoția a fost prelungită și intelectualizată angajând întreaga personalitate a subiectului);
c. **echivalențele suicidare** sunt frecvente în mediul penitenciar datorită beneficiilor secundare aduse de îngrijirile medicale.

În general aceste conduite sunt considerate ca un „șantaj", fără a se da o semnificație deosebită faptului că individul își folosește moartea ca o monedă de schimb, trecându-se destul de ușor peste toate conduitele de revendicare ale deținuților. Trebuie făcută însă o distincție între „șantajul cu sinuciderea" și

[50] G. Deshaies, *Psychologie du suicide,* P.U.F., Paris, 1947.
[51] I. Biberi, *Viața și moartea în evoluția universului,* E.E.R. București, 1971, pag. 124.

„sinuciderea șantaj:" în primul caz, individul scontează că va obține beneficiul **înainte** de trecere la act; în cel de-al doilea caz, **după** ce va muri. Ceea ce trebuie estimat în fiecare caz în parte este intensitatea dorinței de a muri, și nu autenticitatea gestului (procedeul) propriu-zis.

Iată acum un caz petrecut într-un penitenciar, investigat de noi după revenirea lui de la spital, și care va demonstra o dată în plus posibilitatea de prevenire a acestui gen de conduită.

M.S. - *31 ani, căsătorit, 4 copii, 8 clase, prelucrător mase plastice și cauciuc, nerecidivist, aflat în penitenciar pentru trecerea frauduloasă a frontierei de stat.*

Înșelat de prima soție, se căsătorește cu cea de-a doua, care avea 2 copii dintr-o căsătorie anterioară și era gravidă în 7 luni când l-a cunoscut pe subiect. M.S. recunoaște acest copil și mai fac împreună încă unul. Înșelat din nou, trece fraudulos frontiera de stat.

Aflat în penitenciar, primește o scrisoare de la soția sa care-l anunță că va divorța. După 18 zile subiectul hotărăște să se sinucidă, tăindu-și adânc venele de la mână lăsând trei scrisori (pe care le prezentăm în anexa 7).

Într-o amplă discuție purtată cu subiectul în - timpul căreia a răspuns și la un chestionar special întocmit - au rezultat și alte aspecte: familia sa de origine s-a disociat în copilărie; întotdeauna a avut o mare fragilitate interioară; în ultimul timp a avut insomnie, mai ales în a doua parte a nopții; în antecedente a mai avut o tentativă suicidară; frecvent a avut vise cu caracter autodistructiv; cu puțin timp înainte de a comite tentativa a fost la medicul unității pentru simptome neprecizate - insomnie, gânduri negre; consideră că, părăsit de soție, se află într-o situație umilitoare; neavând o perspectivă clară de viață, nu știe ce are de făcut în momentul de față; are idei de inutilitate și din această cauză și-a abandonat de mai multe ori responsabilitățile.

Testarea psihologică și analiza celor trei scrisori permit o înțelegere mai profundă a subiectului și a modului său regresiv de a reacționa: copilăria nefericită a determinat constituirea unei personalități slabe, cu o viziune naivă asupra lumii și vieții; imatur social, cu maniere feminine în relațiile interpersonale; afectat adânc de evenimentele mai deosebite; din teama de a se da în spectacol nu comunica cu anturajul, iar deciziile pe care le ia se dovedesc de obicei neavantajoase. Nevoia sa de afecțiune a fost permanent nesatisfăcută și chiar înșelată, ultimul mesaj care l-ar adresa oamenilor fiind semnificativ în acest sens: *„Oameni, iubiți-vă între voi! Aveți nevoie de dragoste".*

Rezumând cele prezentate până acum la acest capitol, se detașează trei elemente de bază pentru înțelegerea acestui caz:

a. *însumarea biografică,* în sensul acumulării în timp a eșecurilor;
b. *convergența evenimentelor negative,* mai ales în ultima perioadă, la care se adaugă indiferența percepută dureros de subiect la anturaj față de propriile frământări;

c. *starea de moment a potențialului său afectiv,* caracterizată prin lipsa inhibițiilor față de trecerea la act, devalorizarea de sine, absența speranțelor (din punctul său de vedere) privind viitorul său și al familiei sale, contrastul psihologic cu ceilalți deținuți „văzuți" ca fără probleme și chiar mulțumiți.

Desigur, nu era de așteptat ca subiectul să facă un **apel deschis** la cei din jur privind apărarea sa de propriile intenții, ci, așa cum s-a întâmplat, apelul a fost deghizat în: izolare, oboseală fizică, insomnie, lipsa poftei de mâncare, solicitarea îngrijirilor medicale fără cauze somatice precise, plâns fără motiv, pierderea inițiativelor, tristețe marcată, povestirea la cei din jur a viselor cu caracter autodistructiv ș.a. Ambivalența sa - oscilarea între dorința de a muri și cea de a trăi - i-au agravat angoasa și confuzia. Fără a se da semnificație corectă acestor simptome, nu era de așteptat o intervenție terapeutică în timp util.[52]

De obicei, relaționarea cu un individ cu intenție sau tentativă suicidară este dificilă, deoarece acesta se prezintă ca o victimă cu o mare aviditate afectivă greu de satisfăcut de anturaj, dar mai ales pentru că subiectul are tendința de a reproduce în relațiile sale cu terapeutul modul său obișnuit de revendicare (șantajul). Cheia înțelegerii subiectului este evaluarea adecvată a legăturilor dintre actul suicidar și modul de viață care-l conduce la această reacție de demisie.

Reflectând la acest caz, nu putem ocoli o întrebare firească. Dacă ar fi fost în libertate, subiectul ar fi procedat la fel? Avem convingerea că răspunsul este afirmativ, cu atât mai mult cu cât întregul proces s-a petrecut în cadrul strict al cuplului marital, situație care nu putea fi ameliorată printr-o intervenție din afară.

La dificultățile personale ale individului, mediul penitenciar aduce elemente favorizante - izolarea de familie, calitatea precară a relațiilor umane ș.a. - inerente locurilor de deținere, dar care nu joacă un rol direct în finalizarea actului suicidar. Ceea ce are nevoie deținutul cu intenție suicidară este un partener de discuții cu care să analizeze problemele sale, să vadă mai clar locul și rolul său în împrejurarea specifică de viață, un partener care să-l ajute să-și mărească posibilitățile de rezistență în fața greutăților și, nu în ultimul rând, să-i găsească noi sensuri ale existenței atât pe perioada detenției, cât și după aceea.

După acest caz, a devenit clar pentru toată lumea din penitenciar că problema suicidului trebuie să determine un adevărat parteneriat pentru reducerea încercărilor deținuților de a-și pune capăt zilelor. În acest scop am ales, în penitenciarul respectiv, un număr de deținuți caracterizați printr-un grad înalt de maturitate, având cunoștințe asupra sistemului penitenciar și mai ales dorința de a ajuta pe alții mai puțin dotați în a face față vieții din închisoare.

Acești deținuți s-au autodenumit **„audiatori"** , pentru că acesta era lucrul pe care trebuiau să-l facă: să-i sprijine pe cei care traversau perioade dificile. *„Noi doar ascultăm. Noi suspendăm judecățile".*

[52] P. Moreau, *Les suicides dans les prisons,* în „Psychologie", aprilie 1974.

Nu există nimic special în ce privește un **audiator:** sunt simpli deținuți pregătiți pentru a-i sprijini pe ceilalți să se confeseze, făcându-i să simtă că există totuși cineva căruia îi pasă de ei. Chiar dacă nu pot prevedea toate răspunsurile la problemele care li pun, chiar dacă nu pot înlocui un psiholog, ei se află totuși în prima linie a prevenirii suicidului, fiind în mijlocul masei de deținuți.

La un an de la introducerea acestei proceduri, în penitenciarul respectiv autorănirile s-au redus la jumătate, iar sinuciderile au dispărut în totalitate. S-a urmărit deci o implicare mai mare a deținuților în problematica umană a închisorii. Primul lucru remarcat de deținuți a fost o schimbare a climatului în interiorul zidurilor, prin faptul că o serie de responsabilități morale au început să le împartă cu gardienii. Posibilitatea de a se mișca mai liber în tot penitenciarul, participarea la ameliorarea suferințelor unor deținuți a modificat modul de percepere al deținuților înșiși: au înțeles că viața de detenție implică și drepturi, dar și responsabilități.

Un gardian cu vechime spunea: *„În prezența audiatorilor, deținuții discută lucruri pe care altfel nu le-ar comunica. Lucrează mai bine între ei. Consider că acum este o tensiune scăzută față de ce a fost înainte."*

Iată ce declară un „audiator:" *„Mă bucur când am sentimentul că am contribuit la viața altuia. Când un deținut este deprimat, pot să-l identific sau îmi spun ceilalți de el: eu îl întreb ce s-a întâmplat și el pur și simplu dă totul afară. Mi se pune un nod în gât, dar știu că pentru a-l ajuta nu trebuie să mă implic prea mult".*

Valul de secret asupra problemelor din închisoare a dispărut, fiind înlocuit cu o deschidere și cooperare mai bună, din care toate lumea are de câștigat.

7.2. ZVONURILE ÎN PENITENCIAR

Menținerea ca o constantă a zvonurilor în climatul penitenciar se datorește unor condiții specifice locurilor de deținere, fiind un ecran proiectiv al fenomenologiei umane, un „zgomot de fond" pe care se grefează problematica psihologică a unor indivizi tensionați permanent de situația în care trăiesc și de relațiile ce se stabilesc între ei. Există o serie de preocupări constante ale deținuților care exprimă condiția lor specifică: modificări ale legislației penale, decrete de grațiere, existența unor comisii de propuneri pentru liberarea condiționată apreciate ca mai blânde la anumite unități, motivarea unor transferări de la o unitate la alta și altele. Opiniile care circulă între deținuți privitor la toate aceste aspecte sunt contradictorii de cele mai multe ori. Neîncrederea cronică dobândită în penitenciar îi face să vehiculeze toate variantele auzite și să se alarmeze când aud păreri defavorabile. Această stare este întreținută și de obișnuința deținuților de a se adresa cu aceeași problemă oricărei persoane întâlnite.

Distincția între **comunicarea oficială** și **comunicarea neoficială** a devenit un fapt cotidian. *Ce* și *cum* se transmite este condiționat diferit: în primul caz,

preponderente sunt structurile organizaționale rațional instituite, în virtutea cărora se transmit ordine, decizii, instrucțiuni etc.; în cel de-al doilea, accentul este pus pe viața afectivă a grupurilor, pe simpatiile și antipatiile existente între membrii componenți, mesajele reflectând relațiile particulare dintre aceștia.

Mergând mai departe vom face o deosebire între **comunicarea instrumentală** și **comunicarea consumatorie**: prima urmărește realizarea eficientă a unui scop, a doua - aprent fără finalitate - este orientată spre menținerea unui trafic informațional și al unui climat destins și securizant. În context, informațiile care circulă pot fi sub formă de **știri** (date despre fapte verosimile, pornite din surse cunoscute și având un scop anume) și **zvonuri** (mesaje transmise oral despre evenimente greu de verificat, dar cu o semnificație deosebită pentru colectivitate). O diferență importantă între cele două categorii de mesaje constă în faptul că *știrile își mențin oarecum nemodificate forma și conținutul,* în timp ce *zvonurile implică reorganizări a datelor primare chiar în timpul transmiterii lor de la un om la altul.*

Zvonul, ca realitate psiho-socială, este purtătorul unui conținut specific, mai puțin cultural și mai mult afectiv: credibilitatea lui este asigurată deoarece întotdeauna există un precedent, iar conținutul său intră în sfera de interese și temeri permanent actuale în comunitatea respectivă. De aceea zvonul nu constituie un aspect patologic al comunicației, ci al percepției de grup: deformarea mesajului este condiționată de situația concretă și, mai ales, de particularitățile personalității agenților care îl transmit.

Răspunzând unei trebuințe general umane de **orientare** în spațiul propriu de viață, „producția" de explicații își ia ca suport, după caz, faptele reale sau cele imaginare. O contribuție însemnată prezintă și **aprecierea preocupării** la cei din jur față de un eveniment sau altul; ca urmare, elaborarea/căutarea de explicații va fi mai mare sau mai mică. **Efectele psihologice** ale propagării zvonului pot atinge intensitate patologică, dar numai în condiții obiective favorabile sau sub influența unor lideri de opinie puternici și copleșiți de situație.

Din cele spuse până acum rezultă că apariția *zvonurilor este tributară reunirii unor condiții obiective macrosociale și unor factori psihologici și situaționali din universul microsocial.* Incidența factorilor macrosociali este deseori neașteptată: tensiuni internaționale, schimbări suprastructurale în plan intern pot fi găsite în geneza zvonurilor. Dar factorii a căror influență este nemijlocită sunt caracteristicile persoanelor și ale grupurilor în care apar acestea.

Analizând acești factori, avem în vedere, mai ales, două fenomene de psihologie individuală care joacă un anumit rol în formarea zvonurilor și a căror cunoaștere va facilita înțelegerea problematicii acestora. În primul rând **credulitatea** unor indivizi, înțeleasă ca *încredere exagerată* acordată oamenilor, ideilor, aparențelor. Are la bază o insuficiență (fragilitate) de descifrare a semnificațiilor mai subtile și se întâlnește la naivi, la cei cu debilitate mintală, la cei sugestibili, la copii și la cei de vârstă foarte înaintată. Între efectele neplăcute ale credulității figurează decepțiile, mistificarea sau superstițiile. Cei creduli pot fi exploatați

sentimental, material sau moral și chiar instigați la anumite acțiuni. Celălalt fenomen - **fabulația** - este o *povestire imaginară* prezentată de subiect ca fiind reală. Există o *fabulație normală* la copii - ce apare după vizionarea unor filme sau lectura unor cărți - și o *fabulație anormală,* atunci când individul nu-și dă seama că prezintă date nereale. Între motivații, găsim la unii indivizi plăcerea de a reconstitui realitatea în termeni mai atractivi, nevoia de a ascunde lacunele memoriei sau cunoașterii, rolul compensator al fabulării într-o perioadă lipsită de evenimente și chiar „fabularea ca joc", atunci când toți partenerii știu că se fabulează și acceptă acest lucru. Or, în penitenciare, așa cum vom vedea, există și creduli și condiții pentru fabulare.

O altă particularitate individuală importantă pentru problema noastră este **anxietatea:** s-a demonstrat că persoanele mai anxioase propagă zvonuri mai repede decât cele calme. În consecință, zvonurile vor fi mai ample și cu frecvență crescută în colectivitățile în care numărul persoanelor anxioase este mai mare.[53]

Din toate acestea rezultă că pentru grupurile umane zvonurile au câteva *funcții distincte.* Pe primul plan se detașează **funcția informativă**: mesajul nu conține date generale, ci se referă la situații particulare inedite sau la aspecte noi privind evenimente cunoscute. Cea mai importantă funcție este însă cea de **control social** al membrilor colectivității, deoarece autorizează în final un anumit punct de vedere, o manieră aparte de interpretare a unui eveniment. În plus, permite creșterea prestigiului liderului de opinie și implicit a autorității acestuia, iar prin vehicularea zvonului se asigură participanților un sentiment de comunicare și participare socială, fapt ce va conduce în timp la creșterea conformismului individual. În sfârșit, **funcția de evaziune** se manifestă mai ales în condițiile restrângerii relațiilor cu lumea din afara grupurilor și cu sursele de informare, având deci rolul de a compensa sărăcia calitativă și cantitativă în plan informațional și afectiv.[54]

Iată o investigație în care am urmărit particularitățile deformării mesajului în procesul transmiterii lui între deținuți și influențele avute asupra sa pe care le au vârsta, sexul, infracțiunea, vechimea în penitenciar, starea de recidivă și caracteristicile psihologice și psihosociale ale subiecților.

Am folosit următoarea procedură: am alcătuit serii de câte 7-8 deținuți și am arătat primului din serie o fotografie, rugându-l să creeze o povestire despre personajele existente. Apoi el a transmis această povestire celui de-al doilea, fără ca acesta să vadă poza, al doilea celui de-al treilea ș.a.m.d., până la capătul seriei. S-a înregistrat pe casetofon tot ceea ce s-a comunicat de la un deținut la altul. Au fost investigați astfel 142 de deținuți: 32 bărbați tineri de 18-21 ani, 56 femei și 54 bărbați. La sfârșit au fost testați psihologic și li s-a luat un interviu.

Desigur, deținuții au conștientizat faptul că sunt subiecții unei situații experimentale, aceasta marcând într-o oarecare măsură spontaneitatea relatărilor.

---

[53] A.A. Moles, *Sociodinamica culturii,* Editura Științifică, București, 1974, pag. 189-190

[54] G. Allport, L. Postman, *Psihologia zvonului,* Henry Holt, New York, 1947.

Așa cum se va vedea, concluziile privind influența zvonurilor asupra stării de spirit și disciplină în rândul deținuților s-au bazat în special pe interviurile luate și pe analiza de conținut a mesajelor transmise și înregistrate pe bandă.

Iată acum prima serie de deținuți care au fost supuși investigației. Voi transcrie textul exact al celor transmise de la unul la altul și principalele caracteristici psihologice ale deținuților (desigur, relevanța particularității scade pentru ultimii indivizi din șir, unde mesajul - devenind mai scurt - nu se mai modifică în mod esențial).

Acest prim grup a avut cap de serie un deținut cu studii superioare (medic), singurul nerecidivist, el având o influență destul de mare în rândul celorlalți. Cum se va vedea, nivelul școlarizării scade cu cât înaintăm în șir.

Subiectul nr. 1 - C. M. - *48 ani, medic, preventiv, nerecidivist, de 1,5 ani în penitenciar.* Caracterizare psihologică: tip sentimental cu o reprezentare copilărească a lumii, orizont îngust de cunoștințe, îi este teamă să ia decizii majore, fără simțul realului, ușor de impresionat și de aceea vulnerabil, cedează repede în fața dificultăților, fatalist, se complace în banalitate. Prezintă tendințe interpretative accentuate.

„În fotografia de față apare imaginea unei consfătuiri de lucru într-un cabinet la care participă un număr de 11 persoane, una din acestea fiind șeful lor, care după îmbrăcăminte și după aspectul fizionomic pare a fi în vârstă de 56-58 ani, cu barbă, cioc, puțin „nins" de ani, iar... și un început de chelie. De fapt, pe masa de lucru a acestui individ stau o serie întreagă de hărți, par a fi niște hărți de prospecțiuni geologice, din care fiecare membru al acestui grup caută să-și însușească cât mai bine aceste noțiuni și să plece cu acestea toate bine lămurite. După aspectul fotografiei, pe fundalul încăperii apare o hartă politică a lumii, dovadă că sunt preocupați și sunt necesare aceste documente și cu ocazia altor întâlniri de lucru. În afară de grupul care este foarte atent la cele ce se discută, o tânără în jur de 18-20 ani îmbrăcată într-o ie națională privește din colțul drept al încăperii undeva sus, fără să aibă o țintă precisă. Probabil se gândește la un prieten sau la un obiect care i s-a părut mai deosebit. Pe masa de lucru, în afară de hărțile respective, mai există o sticlă conținând apă minerală, un suport de ștampile, două scrumiere, poate și două flacoane de medicamente, pentru unul sau pentru altul din cei de față. Această dezbatere de lucru... până în cele din urmă se termină cu bine, în sensul că fiecare are sarcini precise, iar în final se termină cu strângeri de mână, cu promisiuni că fiecare a înțeles și că se va strădui cât mai bine să realizeze sarcinile respective, urmând și fixând o altă dată pentru a arăta felul cum și-au dus sau cum s-au dus aceste sarcini la îndeplinire".

Subiectul nr. 2 - B. P. - *40 ani, tehnician dentar, recidivist, 1 an pentru înșelăciune în dauna avutului particular.* Caracterizare psihologică: tip ezitant din cauza unui puternic sentiment al limitelor, detașat de ceea ce este în jurul său, influențabil, revendicativ, infantil în relațiile interpersonale, vrea să fie apreciat ca

o personalitate, intuitiv, prezintă multe incertitudini, a somatizat problemele sufletești (pierzându-și serviciul a acuzat tulburări neurocirculatorii).

„Pe fundalul unei fotografii s-a văzut o consfătuire de lucru la care participă 11 oameni, dintre care unul conduce lucrările, în vârstă de 56-58 de ani, cu un început de chelie, puțin cărunt, care conduce niște lucrări. În față, niște hărți cu prospecțiuni geologice. În spatele sălii există o hartă a lumii, probabil necesară și pentru alte lucrări de genul acesta. Pe masa de lucru, în afară de hărțile respective mai există două scumiere, două flacoane de medicamente, o sticlă cu apă minerală. În unul din colțurile sălii, în dreapta, o tânără de 18-20 de ani care privește în sus, undeva... un lucru nedefinit, probabil gândindu-se la altceva. În timpul dezbaterilor sunt trasate sarcini precise la fiecare membru, ce are de făcut în viitor și se stabilește un nou termen când se vor întâlni și vor vedea fiecare dacă s-a achitat sau nu de sarcinile trasate".

Subiectul nr. 3 - V. P. - *37 ani, izolator termic, șapte clase, recidivist, preventiv, pentru furt din avut public, de 6 luni în penitenciar.* Caracterizare psihologică: om care exploatează imediatul, are un orizont îngust, indecis, indiferent, visează cu ochii deschiși, nu-i pasă ce se întâmplă cu el, realism îngust, ipohondru, prezintă tulburări gastro-intenstinale.

„În această sală se află un cetățean în vârstă de 56-58 de ani, puțin cărunt, cu chelie, care conduce niște lucrări de... adică o consfătuire... cu profil geologic. În spatele acestei săli se află o hartă a lumii, pe o masă, două scaune, niște medicamente iar în partea stângă a sălii, o tânără de 18 ani privește undeva în sus în altă parte, iar cetățeanul în vârstă de 56-58 de ani își conduce lucrările cu tot interesul care îl are. Mai mulți cetățeni, 10-11, asistă la această consfătuire și își dă fiecare părerea în legătură cu consfătuirea pe care o ține acest cetățean în vârstă de 56-58 ani".

Subiectul nr. 4 - G. T. - *35 ani, vânzător, recidivist, preventiv, de 4 luni în penitenciar pentru furt din avutul public.* Caracterizare psihologică: slab dotat intelectual, improvizează când nu înțelege ceva, spirit copilăros, pretențios (vrea totul), caută salariu mare, se crede persecutat, dușmănit, mințit (în libertate era mare consumator de alcool), depresiv, astenic, se crede bolnav de stomac.

„Într-o sală de festivități se află un cetățean în vârstă de vreo 42 de ani, care având la activul dânsului mai multe... adică un grup de 10 inși, conducând o întreprindere, adică o echipă propriu-zisă pentru... într-o ramură de strungărie sau în cel mai rău caz într-o întreprindere, ce conduce mai multe activități, adică pe linie sindicală sau în cel mai rău caz al reeducării în privința... a oamenilor fiecărui în parte într-o discuție mai aprinsă, adică în activitatea pe care trebuie să o îndeplinească în privința de a duce o muncă mai activă și mai ales pentru a aduce niște realizări unui plan pe timpul deplasării respective, de la... și mai ales să fie disciplinați, să aducă niște realizări mai bune, să nu aibe comportări rele, totul se poate ca

să meargă o activitate... mai bună sau în cel mai rău caz de a avea o conduită pe timpul traseului, adică pe timpul muncii, aspect pe care îl îndeplinește".

Subiectul nr. 5 - I. C. - *32 de ani, tehnician electronist, recidivist, se află de un an în penitenciar pentru trafic de influență.* Caracterizare psihologică: dezorientat, inconsecvent deși își propune scopuri de lungă durată, suspicios, nu-i pasă ce se întâmplă cu el, frecvente reverii, rigid (se adaptează cu greutate), astenic (a fost internat pentru depresie), temător, ulcer stomacal.

„O sală de festivități sau de ședințe, un cetățean în vârstă de aproximativ 43 de ani e reprezentant pe linie sindicală, era împreună cu un grup în această sală. Aici erau puse-n dezbatere disciplina în muncă, acordul de producție pentru viitor și pentru forma de actualitate pe care erau întreprinse în... de către acest grup. Reprezentantul acestui grup îi îndrumă pe acești tineri care erau în grupul respectiv, le explică disciplina la locul de muncă, normele de conviețuire socială și în afara locului de muncă și pe timpul deplasării la locul de muncă".

Subiectul nr. 6 - S. I. - *40 ani, maistru mecanic, recidivist, de 6 luni în penitenciar pentru ultraj.* Caracterizare psihologică: ușoară întârziere mintală și de aceea are sentimente de inferioritate, negativist, se consideră un neînțeles, lovit de destin, coleric și de aceea vulnerabil, ezitant, se resemnează ușor.

„Într-o sală de festivități un cetățean în vârstă de vreo 42 de ani, explică unor cetățeni cum să se comporte într-o societate și cum să se deplaseze la locul de muncă, să știe să trăiască în viață, să nu ducă viață parazitară".

Subiectul nr. 7 - N. I. - *47 ani, zidar, 4 clase, recidivist, de 7 luni în penitenciar pentru furt particular.* Caracterizare psihologică: tip instabil, critic, nemulțumit de sine, se crede dușmănit și de aceea trăiește într-o spaimă permanentă, nevoie de a stabili relații cu cei din jur, „visează" prea mult (realism îngust).

„Mi-a spus că un cetățea de 47 de ani, în sala de festivitate le vorbea despre cum să se comporte la locul de muncă, să nu ducă o viață parazitară".

Chiar după o lectură superficială, apar elementele principale de distorsionare a mesajului:

- *cantitativ, mesajul se micșorează rapid:* primul subiect a transmis 123 de unități lingvistice cu sens, al doilea 60, al treilea 46, al patrulea 55, al cincilea 33, al șaselea 14, iar ultimul a reținut doar 10;
- *procesul de asimilare* este de asemenea evident: doar primii doi subiecți menționează că este vorba de o fotografie, al treilea precizează că totul se întâmplă „în această sală", iar restul prezintă faptele ca și când ar fi fost de față;

- în ce privește *conținutul celor transmise,* de la consfătuire privind prospecțiuni geologice se ajunge într-o „sală de festivități", unde un cetățean explică cum să te comporți la locul de muncă și să nu duci o viață parazitară - apecte amintite în mod obișnuit în expunerile prezentate deținuților (la această modificare a contribuit desigur ambianța în care se desfășura experimentul - clubul deținuților - precum și prezența educatorilor);
- *subiectul care alterează cel mai mult mesajul* este numărul 4; explicația o găsim în caracteristicile sale psihologice: slab dotat intelectual, improvizează când nu înțelege ceva, iar ceea ce transmite este fără logică și presărat cu streotipii verbale.

Observăm că la primii trei subiecți - mesajul referindu-se la o situație complet străină de mediu penitenciar - modificările nu sunt semnificative. Începând cu subiectul numărul 4, care introduce în mesaj două elemente familiare deținuților - *„să fie disciplinați"* și *„să nu aibă comportări rele"* - procesul de asimilare, reducere și accentuare evoluează rapid. De asemenea, pentru deținuți **vârsta** este un criteriu esențial de evaluare interpersonală, celelalte criterii (studii, infracțiuni, stare de recidivă ș.a.) fiind subordonate. Așa se explică faptul că „vârsta" (înaintată) s-a menținut ca un invariant la tot șirul de subiecți. De asemenea, **locul** unde se produce un eveniment este reținut cu exactitate și redat permanent în cadrul discuțiilor.

Iată acum o serie formată din femei deținute, cu condamnări mari pentru infracțiuni grave. Faptul că prima deținută din serie are vârsta cea mai înaintată și principala sa trăsătură de personalitate este interpretativitatea, își pune puternic amprenta pe mesajul elaborat și transmis. Reducerea cantitativă și calitativă a mesajului este evidentă, precum și influența particularităților psihologice, mai vizibilă decât în cazul bărbaților. De asemenea, finalul povestirilor este mai elaborat decât în cazul bărbaților, iar accentul pe stările afective ale personajelor din fotografie este deosebit de marcat. Implicarea sufletească în cele povestite de femeile deținute este o altă caracteristică a acestora, care le diferențiază față de bărbați. Cu ocazia interviurilor a rezultat că pentru deținute este mai important să comunice pentru a-și umple timpul decât să-și convingă interlocutoarele. Plăcerea de a transmite mesaje, conduita ca și când ar participa la un joc relevă faptul că funcția limbajului de evaziune (cel puțin) simbolică din mediul frustrant, este mai accentuată în cazul femeilor. De altfel, frecvența reveriilor este mult mai mare la femei în comparație cu bărbații.

Subiectul nr. 1. - S. Z. - 50 de ani, *muncitoare în industria bumbacului, 4 clase, nerecidivistă, de 11 ani în penitenciar, condamnată 20 de ani pentru omor.* Caracterizare psihologică: realism îngust, labilitate afectivă, mare nevoie de sprijin, excesivă neîncredere, se adaptează greu, interpretativitate, nevroză accentuată, teama de boală, astenie.

„Ne aflăm într-o cameră, 10 bărbați și 2 femei. Aicea e un complot. E și un șef al lor. E o hartă pe perete. Pe masă există băuturi și

diferite fotografii care arată scopul lor pe care vor ei să îl aplice sau să-l execute mai bine spus.

Una dintre acele fete, din cele 2 fete, e dezorientată probabil de hotărârea și de planul acela pe care îl explică șeful bandei. Ceilalți sunt toți atenți chiar și cea mai tânără fată, privesc planul și ordinul șefului. Părerea nu se vede așa de bine reușită, deoarece întotdeauna există cineva care trebuie să arate, să zicem organelor în drept, legii, ce vor să facă acești oameni care nu se încadrează în programul societății și părerea mea este că nu vor reuși și nu vor putea să execute spre exemplu fie spargerea, fie o trecere de frontieră, spionaj și așa mai departe, ce vor să facă ei. Poate să fie o sectă religioasă, care știm că există totuși și la ora actuală destul de dezvoltate. Repet, nu cred că le va reuși planul. Pentru că nu pot în țara noastră, unul dintre ei va dezvălui secretul și planul și va opri în loc, așa cred, toată mârșăvia aceea pusă la cale de bărboși și paraziți".

Subiectul nr. 2 - K. A. - *27 ani, fără meserie, 11 clase, nerecidivistă, de 5 ani în penitenciar, condamnată 15 ani pentru omor (soțul).* Caracterizare psihologică: vede totul în roz, infantilism, se lasă influențată de detalii, labilitate psihică, frecvente reverii, se lasă în voia sorții, fire ambițioasă, nevoie de liniște.

„Într-o căsuță se află mai multe persoane. Mai mulți bărbați și două fete. Acești bărbați, după aspectul lor, par a fi niște bandiți care vor să pună ceva rău la cale. Fetele sunt, mai ales una dintre ele e foarte speriată. Și ei vor să pună la cale ceva, dar nu se știe ce, o spargere, spionaj, o trecere de frontieră sau sectă religioasă. Și am mai spus, una dintre fete e foarte speriată, nu le va reuși deoarece cineva o să-i denunțe."

Subiectul nr. 3 - B. C. - *40 de ani, fără meserie, 10 clase, nerecidivistă, de 17 ani în penitenciar, condamnată 25 de ani pentru omor.* Caracterizare psihologică: tip extravertit, se supraapreciază, se teme de boli, neîncredere, anxietate, astenie, ușoară nevroză, tendințe interpretative accentuate.

„Într-o căsuță se află un grup de mai multe persoane, în care se află câțiva bărbați și două femei. Aici se pregătea un..., adică se pregăteau pentru a face o spargere, o trecere de frontieră, se pregătea oricum o acțiune deosebită și pentru acest motiv una dintre fete era foarte, foarte speriată de tot, toată această acțiune care intenționau s-o facă dar în ultimă instanță nu le reușește deoarece cineva îi denunță și nu reușesc să-și pună în aplicare acțiunea. Cineva din grupul respectiv".

Subiectul nr. 4 - P. M. - *26 de ani, muncitoare, 8 clase, nerecidivistă, de 9 luni în penitenciar, condamnată 4 ani pentru omor.* Caracterizare psihologică: tendință de a se sacrifica, s-a obișnuit să piardă, să renunțe, exploatează imediatul, tip pasiv, depresie, psihastenie, simptome isterice („plângăreață"), pronunțat sentiment al limitelor, se adaptează greu, tendințe interpretative ridicate.

„Într-o căsuță se aflau patru bărbați și două fete mai tinere și ei s-au hotărât să săvârșească o faptă ilegală, o trecere de frontieră, o

spargere, ceva de genul acesta. Dar la un moment dat una dintre fete părea puțin speriată de planul pe care-l aveau de realizat. La un moment dat din grupul respectiv ea hotărăște să-i denunțe pentru fapta pe care voiau s-o comită. Nu mai reține".

Subiectul nr. 5 - G. E. - *33 ani, mecanic fochist, 12 clase, de 2,3 ani în penitenciar, condamnată 4 ani pentru lovituri cauzatoare de moarte.* Caracterizare psihologică: se crede înconjurată de dușmani, orizont îngust, spirit infantil, tendință interpretativă, lipsa independenței în judecată (imită), capacitate slabă de expresie, astenie.

„Într-o căsuță erau patru fete și un bărbat, dintre care un bărbat care hotărâse să treacă frontiera. Acesta din urmă, unul dintre ei voia să îi denunțe. Atâta tot".

Subiectul nr. 6 - S. L. - *28 ani, fără calificare, 8 clase, nerecidivistă, de un an în penitenciar, condamnată 18 ani pentru omor.* Caracterizare psihologică: nevroză, interes pentru extraordinar și maladiv, dependență de succes, teamă de autoritate, maniere juvenile, depresie, circumspecție, se adaptează greu.

„Într-o casă au fost patru fete, dintre care... și un bărbat care a vrut să treacă granița. În urmă era unul și... nu țin minte. Și unul dintre ei a rămas în urmă".

Subiectul nr.7 - D. C. - *37 ani, buldozerist, 7 clase, nerecidivistă, de 2 ani în penitenciar, condamnată 5 ani pentru omor.* Caracterizare psihologică: ușoară întârziere, depresie, aptitudini practice, nevoie de sprijin, neîncredere excesivă, astenie, pudoare, anxietate.

„Într-o casă erau patru fete și între ele un bărbat care vroia să treacă granița. Nu știu ce să mai spun".

Subiectul nr. 8 - D. M. - *23 ani, fără meserie, 10 clase, nerecidivistă, de 2 ani în penitenciar, condamnată la 5 ani pentru omor.* Caracterizare psihologică: sentimente de inferioritate, improvizează cu ușurință, tulburări de gândire și atenție, anxietate, inconsecvență, slabă capacitate de realizare, impulsivitate, se consideră lovită de soartă.

„Într-o casă erau patru fete și între ele era un bărbat care vroia să treacă granița".

La deținute reiese cu pregnanță faptul că în transmiterea de mesaje **factorul imagine** poate fi considerat ca un invariant ce-l regăsim la toate deținutele. Se pierd pe parcurs elemente importante în favoarea figurativului, chiar și încărcătura emoțională cuprinsă la începutul seriei. Din marea structură prezentată la început, ajung în final câteva detalii din care nu poate fi dedus întregul inițial, făcând astfel loc fanteziei.

În ce-i privește pe tinerii deținuți (18-21 ani), ei nu ridică probleme deosebite: structura mai slabă a grupurilor, liderii destul de șterși în viața colectivului, precum și orizontul îngust de cultură și preocupări nu-i impun ca un mediu favorabil dezvoltării zvonurilor.

Căutând să înțelegem cauza alterării mesajelor transmise, a rezultat cu ocazia interviurilor că întotdeauna elementul principal îl constituie expresivitatea vorbitorului, faptul că „se vede dacă el crede sau nu în ceea ce spune", dacă se implică sufletește sau nu. De aici, activismul crescut sau scăzut în fața comunicării. Și ca o consecință a acestui mecanism, în ce-i privește pe deținuți, aceștia nu reorganizează mesajele, ci le reduc (simplifică) la o imagine ce se pierde foarte repede dacă nu interesează/afectează membrii grupului. Acest lucru l-am dedus din afirmații ca: *„în timpul zilei se discută în cameră despre foarte multe lucruri"* sau *„nu știu unde aș ajunge dacă aș fi atent la toate poveștile ce se spun într-o zi în cameră"*.

O problemă particulară mediului de detenție: majoritatea deținuților afirmă că nu au încredere în cei din jur și de aceea la fiecare contact pierd din informația ce li se transmite, deoarece încearcă să depisteze prin primul moment dacă nu există anumite consecințe asupra lor. În plus, înțelegând insuficient trăirile și motivațiile celorlalți, se atribuie în mod nejustificat intenții răuvoitoare unora sau altora, ceea ce menține o stare de încordare în care interpretările greșite și desigur, zvonurile găsesc un teren favorabil.

Concluzii privind zvonurile vehiculate de deținuți

În mediul penitenciar comunicarea interpersonală are, în ordine, ca obiective **simpla conversație, crearea dependenței** (mai ales materiale - hrană, țigări, îmbrăcăminte) sau **convingerea** (în sensul creării unor atitudini). Prin prisma problemei care ne interesează - *geneza zvonului în penitenciar* - **mesajele** pot fi **afective** (cu încărcătură pozitivă sau negativă, după evenimentele cotidiene reflectate) și **evolutive** (adică deschise la transformări ulterioare sub influența unor factori de grup).

Desigur, simplitatea sau complexitatea mesajelor joacă un anumit rol în apariția zvonurilor: cu cât conținutul transmis este mai bogat, cu atât posibilitatea denaturării în cursul vehiculării este mai mare. De obicei, pe „zgomotul de fond" al comunicărilor banale și lipsite de semnificație, apar evenimente de amploare care polarizează atenția deținuților. Și cum nivelul de instruire al multora dintre ei este destul de redus, interpretările greșite sunt de așteptat.

Din tehnica prezentată în capitolul de față a reieșit cu claritate că posibilitățile imaginative ale majorității deținuților sunt modeste. De aceea, trecerea la acțiuni concrete în urma propagării zvonurilor generate în interiorul penitenciarului, este exclusă. Acțiunile ostile sunt de așteptat doar în cazul unor motive concrete imediate, de regulă nedreptăți inadmisibile.

În grupurile de deținuți, **liderul de opinie** are asupra comunicării o influență direct proporțională cu capacitatea lui de a explica sensurile și implicațiile fiecărui mesaj. Mesajele diferă în conținut dacă sunt transmise de un lider (concise, esențializate, convingătoare) sau de un membru marginal (nesigure, cu multe repetări, având verigi lipsă în firul logic). De aceea existența unui lider neoficial

puternic reduce numărul zvonurilor, el cenzurând problematica din universul de discuție al grupului. În ultimă instanță, în spatele fiecărui zvon stă o valoare fundamentală pentru grupul respectiv, liderul având un rol major în ierarhizarea acestora într-o anumită perioadă. Zvonurile persistă mai mult în grupurile lipsite de coeziune. În grupurile unitare liderul impune relativ repede un punct de vedere unic și ca urmare zvonul se stinge.

Când împrejurările concrete de viață sunt apreciate ca imposibil de controlat și când nu se întrevede nici o ieșire din situație, producția de zvonuri în care predomină fabulația este frecventă. Așa se explică în mediul penitenciar o serie de zvonuri cu elemente de-a dreptul aberante privind decrete de grațiere sau modificări de structură ale Codului penal. Acest lucru se explică prin faptul că odată pornită informația dintr-o anumită sursă, aceasta nu mai are posibilitatea să aducă ulterior corectivele necesare și astfel - prin adăugiri, reduceri sau asimilări - ia naștere zvonul propriu-zis. În penitenciar, persistența zvonurilor mai poate fi explicată și printr-o „nevoie" de subiecte de discuție care să deturneze atenția deținuților de la rigorile privării de libertate.

Zvonul subzistă până când nevoia sau așteptările din care s-a născut incertitudinea care îl susține vor fi satisfăcute sau până când anxietatea generată la membrii grupului va dispărea. În acest sens, în penitenciar producția de zvonuri legate de eventualele grațieri este crescută înaintea sărbătorilor naționale și se diminuează imediat în perioada următoare. Conformismul individului este mult mai mare față de versiunea grupului din care face parte, dacă el este pus să-și exprime opinia în public. Or, în experimentul nostru am constatat la interviurile luate separat deținuților, poziții destul de critice față de *cine* și *ce* li se transmite.

Durata de „viață" a zvonurilor într-un penitenciar a fost apreciată diferit de deținuți, cel mai mult rezistând, se pare cele care primesc confirmări parțiale din partea mijloacelor de informare în masă.

7.3. REVOLTELE DEȚINUȚILOR DIN UNELE PENITENCIARE ROMÂNEȘTI DUPĂ REVOLUȚIA DIN DECEMBRIE 1989

În istoria penitenciarelor noastre, revoltele de la începutul anului 1990 constituie un element ale cărui consecințe asupra sistemului nu pot fi încă evaluate. Investigând evenimentele dintr-o serie de unități am încercat să ofer o imagine globală a ceea ce s-a întâmplat, renunțând la aspectele particulare care s-au manifestat la o unitate sau alta. Acest lucru va permite o înțelegere complexă a problematicii penitenciare în zilele Revoluției. Toate informațiile au fost obținute de la personal și deținuți pe baza unui ghid de interviu (anexa 9).

O societate în schimbare implică într-o oarecare măsură dezorganizarea și criza de sens la nivelul unora din subsistemele sale. De vreme ce în noile condiții

tradițiile nu mai formează un model de conduită, confuzia și incertitudinea pot tulbura viața de fiecare zi a oamenilor și instituțiilor: instabilitatea politică și cea economică produc o criză în relația individului cu sistemul de valori care, până acum, îi reglementa conduita. Lucrurile se pot complica mult când apare sentimentul că factorii de decizie sunt indiferenți la necesitățile îndelung nesatisfăcute ale oamenilor, că scopurile și valorile odată venerate, nu mai au acum nici o semnificație, iar alte reguli și obiective par să nu fie demne de efort. În acest cadru - confuz și frustrant - apar deseori conflicte interumane, iar lipsa perspectivei îi determină pe cei mai mulți să se concentreze pe nevoile imediate, care capătă valențe catastrofice în cazul că nu pot fi satisfăcute. Importanța prea mare acordată scopurilor imediate paralizează de cele mai multe ori posibilitățile de negociere cu conducătorii de drept.

Actele de nesupunere ale deținuților care au avut loc într-o serie de penitenciare, trebuie înțelese în acel context general, dar și ca efect al acumulării în timp a unor probleme care au afectat condițiile de viață atât ale deținuților, cât și ale cadrelor. De aceea, explozia de ostilitate a deținuților a fost îndreptată mai mult împotriva instituției penitenciare în ansamblu, și mai puțin contra administrației unei sau alteia dintre unități.

Evaluarea de către deținuți a noii situații sociale a reflectat mentalitatea și nivelul lor de pregătire generală: toți s-au considerat brusc victime ale fostei dictaturi și, ca urmare, au cerut să fie puși în libertate (unii deținuți știau că în caz de război o parte din ei urma să plece pe front). La aceasta s-a adăugat grija pentru soarta propriei familii în contextul știrilor alarmante despre luptele din capitală; mai târziu s-a adăugat sentimentul frustrării, comparativ cu cei care beneficiaseră de articolul 10 din Decretul din 4 ianuarie 1990.

Revoluția a adus câteva schimbări majore în ce-i privește pe deținuți: de la o masă de indivizi înfricoșați în timpul dictaturii, au ajuns (trecând printr-o fază de entuziasm sub impactul accesului la presă, radio și televiziune - libere acum) să ceară a fi liberați pentru a contribui la acțiunile contra teroriștilor. Refuzul autorităților de a-i libera, precum și lipsa reacției sociale față de actele lor de nesupunere au adus în prim-planul revendicărilor o serie de cereri pentru îmbunătățirea regimului de viață: în general - în condițiile restrângerii libertății unui grup - drepturile acestora devin valori centrale pentru obținerea cărora merg până la violență.

La toate acestea s-au adăugat o serie de caracteristici ale deținuților întâlnite frecvent la grupurile cu comportamente extreme: indivizii sunt anonimi și de obicei aflați la mare distanță de casă, sunt lipsiți de responsabilități sociale, consideră că au suferit dese privațiuni, au credințe, speranțe sau temeri comune, identificând toți aceeași sursă a neplăcerilor, aceeași poartă de scăpare sau aceeași cale spre realizare, iar atunci când acționează în grup, nu au sentimentul vinovăției.

În contextul general trebuie reținut și faptul, cu totul anormal, că în penitenciare, din cauza numărului foarte redus de cadre față de necesități, se ajunsese la situația că activități vitale pentru buna funcționare a unităților - paza

unor categorii de condamnați, pregătirea hranei pentru cadre și deținuți, contabilitate, centrale termice, hidrofor, gospodăria agrozotehnică ș.a. - se realizau folosind un mare număr de deținuți, lucru ce constituia un permanent factor de risc în interiorul unității.

La declanșarea ostilităților un rol a jucat și lipsa explicațiilor credibile pe care deținuții le așteptau de la personal privind evenimentele din țară, dar mai ales cele privind cererile ultimative formulate de ei. Acest lucru a fost interpretat de condamnați ca încă o dovadă a desconsiderării lor ca oameni. Și cum destul de mulți deținuți făceau parte din categoria celor care nu aveau ce pierde, iar în poziția lor socială se pot purta oricum, trecerea la actele de nesupunere,nu a întârziat. Acest lucru a fost ușurat și de perceperea la unele cadre a unei oarecare simpatii și înțelegeri față de revendicările deținuților.

Desfășurarea actelor de nesupunere.[55] Elementul care a creat tensiune în rândul deținuților în primele zile ale revoluției a fost ordinul privind sistarea emisiunilor de radio și televiziune, precum și nedistribuirea presei. Or, deținuții cunoșteau din experiență că asemenea măsuri ascund evenimente importante și pentru ei. Acest lucru a făcut să prolifereze zvonurile, mai puternic fiind în unele unități cel despre invazia armată a ungurilor, fapt soldat cu incidente între deținuții români și maghiari, iar în altele despre existența unui decret prin care sunt puși în libertate toți deținuții din țară, dar neaplicat de Ministerul de Interne. Neliniștea deținuților a sporit și ca urmare a observării unor mișcări suspecte în curtea penitenciarelor: dube, tehnică de luptă, persoane necunoscute, focuri de armă etc.

La toate acestea s-au adăugat ordinele deseori contradictorii ale factorilor de decizie, care au dezorientat atât personalul cât și deținuții, nemulțumirea cadrelor de execuție că nu se iau măsuri ferme, precum și teama unora în fața amenințărilor formulate de deținuți.

În ce privește moralul cadrelor din unități, trebuie spus că acesta era puternic afectat, întrucât știau că nu se luase niciodată în considerare riscul revoltelor și nu exista înzestrarea necesară pentru a face față unor acțiuni de masă ale deținuților. Astfel, comenzile de unități au improvizat măsuri de intervenție atât cât au permis ordinele în vigoare, de la caz la caz ieșind în relief slăbiciunile sufletești ale unor cadre de comandă, lucru ce a influențat negativ dinamica faptelor.

Acțiunile propriu-zise de nesupunere s-au desfășurat aproximativ la fel în toate penitenciarele implicate:

- *faza I-a, cu evoluție rapidă* - toți deținuții vociferează, cer să fie puși în libertate, și nu mai recunosc autoritatea oficială: se detașează prin curaj și agresivitate deținuții cei mai răi din unități;

- *faza a II-a, violentă, haotică* - deținuții ies în forță din camere, se dedau la distrugeri, amenință personalul, forțează porțile locului de deținere, au loc acte de răzbunare între deținuți, iar majoritatea trăiesc bucuria reușitei;

[55] La culegerea datelor au participat: Mihai Vasile, Stancu Ilie și Sterian Dan.

- *faza a III-a, de informare, de oarecare liniște* - deținuții iau la cunoștință pe larg prin radio și televiziune despre evenimentele din țară; unii deținuți trec de partea administrației; au loc primele cedări nervoase din partea cadrelor;

- *faza a IV-a, de organizare a masei de deținuți* - se detașează liderii de opinie care terorizează pe cei care vor să se desolidarizeze, sunt formulate coerent revendicările, se solicită reprezentați ai noilor autorități și ai armatei, sunt organizate pichete de veghe ale deținuților, ușile de la camere rămân deschise, dialogul cu personalul unității se reduce la maxim, au loc multe agresiuni și violuri homosexuale;

- *faza a V-a, de reorientare spre cadrele unității* - fază dominată de două elemente: primul, dezamăgirea produsă deținuților în urma discuțiilor cu diverși reprezentanți locali ai noilor autorități, care nici nu înțelegeau și nici nu le puteau rezolva doleanțele, iar al doilea apariția decretului de grațiere, care prin articolul 10 deschidea practic multor deținuți posibilitatea de a fi liberați;

- *faza a VI-a, de epuizare psihologică a deținuților și a cadrelor* - pentru deținuți devine clar că nu mai pot forța mâna factorilor de decizie, iar pentru cadre, că negocierile au durat prea mult și s-a abuzat nejustificat de răbdarea lor;

- *faza a VII-a, în care se desfășoară forțele de intervenție* - se dă un ultimatum deținuților, care cel mai frecvent a fost urmat de intrarea lor în camere și deci punerea sub control a unității.

Prezint în continuare o serie de aspecte care au apărut în cursul revoltelor și de care trebuie ținut cont în viitor:

- după fiecare acțiune de amploare a deținuților în interiorul locului de deținere - vociferări, regrupări de forțe, ocuparea unor noi spații, luarea de ostatici din rândul cadrelor, începerea acțiunilor preliminare în vederea evadării, altercații cu deținuții care nu participă la acțiunile lor etc. - urmează de obicei o perioadă de liniște în care deținuții fie așteptată să vadă reacția administrației, fie își refac forțele pentru o nouă încercare: discuțiile se poartă cu voce reținută; activitatea de supraveghere de către ei asupra cadrelor se intensifică, liderii se retrag undeva pentru a analiza împreună situația;
- persoanele oficiale străine de unități cu care deținuții au stat o dată de vorbă, nu mai sunt acceptate la un al doilea dialog, deoarece așteptările lor nu s-au îndeplinit; totuși și în viitor administrația penitenciarului trebuie să apeleze la acestea pentru că numai astfel deținuții se vor convinge că negocierile și soluțiile nu pot veni decât din partea personalului unității;
- la toate penitenciarele unde au avut loc acte de nesupunere din partea deținuților, s-a constatat că atunci când au fost aduse forțe militare străine de unitate și acestea au început în mod vizibil pregătirile de luptă, deținuții s-au reorientat rapid spre cadrele locului de deținere investite cu capacități de protecție; acest lucru se explică prin teama

impusă de forțele necunoscute, comparativ cu cele din unitate, formate din oameni îndelung studiați de masa deținuților;
- după ce la unele penitenciare prima revoltă de amploare a luat sfârșit, s-au mai înregistrat răbufniri la diverse intervale de timp. Acest lucru se explică prin faptul că administrația unității nu s-a preocupat de consolidarea „victoriei" obținute: dialogul cu deținuții s-a redus substanțial, cadrele care în mod obișnuit îi provocau pe deținuți au revenit la vechile practici, calitatea hranei a scăzut, iar accesul la cabinetul medical a devenit din nou dificil etc. Uneori, noile acte de nesupunere au fost manifestări ale solidarității cu un grup de deținuți pedepsit recent în mod arbitrar după părerea deținuților.

La o privire de ansamblu asupra tuturor evenimentelor analizate se desprind următoarele concluzii:

1. Revoltele deținuților au făcut parte din categoria celor de protest, având ca obiective dramatizarea plângerilor și smulgerea de concesii de la factorii de decizie. În noile condiții sociale, vor exista mereu premise pentru astfel de evenimente, putându-se adăuga chiar cele etnice sau confesionale. Deși actele de nesupunere vor fi de fiecare dată strict localizate, se poate concepe o strategie generală de intervenție, dar eficiența acesteia în timp va fi condiționată de schimbări majore ale structurilor organizaționale. Între acestea consider primordială punerea de acord a măsurii izolării de societate a celor care comit infracțiuni cu conținutul concret al executării pedepsei privative de libertate.

2. Sistemul penitenciar a dovedit că are un echilibru fragil, că are o vulnerabilitate ridicată în raport cu influențele externe. Nu trebuie uitat că au început să vină în unități deținuți care au luat parte la diverse manifestări chiar de natură extremistă și care vor reacționa mult mai amplu la frustrările inerente vieții într-un penitenciar.

3. Evenimentele petrecute în penitenciare au relevat rolul central jucat de comandantul unității, al cărui echilibru psihologic, tărie de caracter și inteligență socială au jucat un rol hotărâtor în timpul ostilităților. Faptul că deținuții l-au perceput ca fiind obiectiv în toate acțiunile care-i privesc, că nu a comis abuzuri iar în cadrul discuțiilor a dovedit o cultură largă, este de natură a crește încrederea deținuților în el și, consecutiv, conformarea la ordinele sale. Prin acțiunile sale el trebuie să creeze atât la deținuți, cât și la personal sentimentul că se progresează rapid spre liniște și stabilitate.

4. Dincolo de distrugerile de bunuri, revoltele deținuților au avut consecințe deosebite asupra relațiilor umane din penitenciare și mai ales au reorganizat atitudinile și rolurile sociale atât la deținuți, cât și la personal. S-au detașat clar grupuri de deținuți capabili de conduite extreme, s-a văzut că apelurile raționale la încetarea actelor de nesupunere au limite funcție de faza de desfășurare a revoltei, cadrele au remarcat că le sunt cunoscute toate slăbiciunile, iar concesiile făcute în timp deținuților nu se uită și se plătesc scump.

5. Conform teoriei catastrofelor,[56] apariția dezordinii într-un penitenciar este determinată de două elemente: tensiunea produsă de frustrare și dezolare precum și de alienare care, la rândul ei,. este determinată de intensitatea sentimentului de înstrăinare al colectivității, de lipsa de comunicare și de polarizarea masei de deținuți (pro și contra unor acțiuni semnificative). În concepția autorilor, creșterea tensiunii este urmată de obicei doar de dezordini, suportabile pentru unitate, în schimb un nivel superior de alienare duce la nerespectarea bruscă și violentă a ordinii oficiale. Totul se întâmplă conform principiului întârzierii maxime: sistemul face un salt (în cazul nostru spre conduite de nesupunere) atunci când nu mai există altă posibilitate de echilibrare, dezbinarea deținuților este maximă, iar comunicarea cu cadrele pare dificilă; toate aceste elemente s-au reunit brusc în zilele Revoluției, administrația unităților nefiind pregătită pentru această situație deși, cel puțin teoretic, problemele erau abordate.

Revoltele deținuților au avut un efect dramatic asupra personalului: rata îmbolnăvirilor a avut o creștere semnificativă după perioada ianuarie-martie 1990, diminuându-se apoi, pentru a avea un nou vârf în 1991. Dacă imediat după revolte gardienii s-au îmbolnăvit din cauza atacurilor, problemele lor psihologice au atins un apogeu la aproape un an după revolte.[57] Majoritatea cadrelor care fuseseră direct implicate în evenimente prezentau simptome ale stresului postraumatic: insomnii, coșmaruri, retrăirea traumei, alertă fizică, supraproiecții („scapă" chiar atunci când flăcările ajung la liftul în care se află, „vede" lovirea propriului copil de către deținuți), evitarea activităților care pot readuce amintirea traumei, pierderea marcată a interesului pentru activități importante, sentimente de detașare sau înstrăinare față de ceilalți, creșterea consumului de alcool, teama de a se reîntoarce în penitenciar, evitarea locurilor publice. Mulți ostatici au devenit conștienți de cât de vulnerabili sunt: s-au gândit că pot muri în orice moment.Destul de des au afirmat că viața lor a fost irosită în zadar și aveau tendința de a se eschiva de familie și prieteni.

După aproape un an, simptomele a luat alte forme: iritabilitatea extremă față de familie, exagerarea stării de vigilență *(„tresar de spaimă când sună o alarmă")*. Un gardian mi-a spus că în timp ce se plimba pe stradă un prieten a venit prin spate și l-a prins de umăr; a fost atât de speriat, încât s-a întors și și-a trântit prietenul la pământ.

Desigur, tratamentul personalului care a avut de suferit de pe urma evenimentelor nu putea urma o unică schemă de intervenție: trebuiau urmărite simptomele, posibilitățile și preferințele fiecărui pacient. De exemplu, unele cadre erau conștiente că puteau părăsi serviciul penitenciar pentru că, având diverse calificări, ar fi putut găsi alte angajări. Alți gardieni s-au simțit prinși în cursă: nu aveau alte deprinderi, aveau familii de întreținut sau datorii financiare mari.

[56] Poston T., Stewart S., *Teoria catastrofelor și aplicațiile ei,* Editura Tehnică, București, 1985.
[57] David J. Cooke, *The Psychological Impact of prison riots on prison staff in Scotland,* în „Prison Service-Psychology Conference", Scarborough, England, 1991.

Cu toate aceste dificultăți, s-a dovedit folositoare o serie de tehnici terapeutice: analiza emoțiilor legate de evenimente, relaxarea, restructurarea conștientă, intervenții la autoritățile penitenciare. Astfel, posibilitatea de a povesti despre ce s-a întâmplat și sentimentele resimțite „atunci" au permis o viziune de perspectivă asupra lucrurilor și, mai ales, o comparare a experiențelor trăite. Tehnicile de rezolvare au fost necesare în cazurile în care gardienii au recurs frecvent la alcool. Restructurarea conștientă a fost adecvată îndeosebi pentru cazurile de gardieni care au fost luați ostatici; ei s-au simțit vinovați și rușinați de faptul că s-au lăsat prinși, că „nu au făcut ceva" în captivitate. A fost foarte important să li se opună alte interpretări, să li se arate că în situația de ostatic cel mai rău lucru care poate fi făcut este să încerci „să faci ceva"! În fine, intervențiile la autoritățile penitenciare au fost utile într-o serie de cazuri, când s-a considerat că vindecarea poate fi adusă doar de un transfer la altă unitate, un transfer pe un alt post de muncă - cu o revenire treptată în mediul penitenciar - sau chiar pensionarea.

După revoltele din 1990, tratarea traumelor personalului și a deținuților, a fost privită cu seriozitate la toate nivelele: **destinderea psihologică**[58] în rândul personalului și în masa condamnaților a devenit o preocupare majoră în sistemul penitenciar românesc. Este vorba despre rezolvarea operativă a tensiunilor, menținerea deschisă a căilor de dialog, având ca mediator specialistul în probleme umane din unitate. Se realizează astfel mai mult decât o relaxare emoțională, deoarece dificultățile și evenimentele sunt atent descrise, conduitele individuale sunt analizate din perspectiva grupului de apartenență, se caută soluții adecvate contextului concret.

Pentru reușita destinderii a fost necesară asigurarea câtorva condiții prealabile: creșterea comunicării interpersonale, crearea unei atmosfere de încredere reciprocă, creșterea abilității de a rămâne neutru în anumite situații, aplicarea obligatorie a strategiilor de intervenție învățate și acceptate în contextele potrivite.

Încercând să evaluez eficacitatea în timp a eforturilor depuse pentru destinderea psihologică, am purtat discuții cu membrii personalului, care mi-au declarat că nivelul lor de îngrijorare în situațiile de muncă a scăzut, iar satisfacția față de activitatea depusă a crescut; de asemenea, am utilizat tot în acest scop tehnici standardizate (Inventarul de Personalitate California, Testul Tematic de Apercepție etc.), care au relevat scăderea nivelului de anxietate și o capacitate de dominare a împrejurărilor de viață mult ameliorată.

În scurt timp a devenit clar pentru toată lumea - personal și deținuți - că tensiunile și incidentele trebuie abordate în timp util, pentru a înțelege rolul pe care l-a jucat în eveniment fiecare participant și a reduce astfel stresul provocat.

[58] Wolstenholme J., *Psychological Debriefing,* ibidem.

PERSONALUL DIN PENITENCIARE

Poate mai mult ca alte subsisteme sociale, peniteciarul are nevoie crescută de **homeostazie** în toate compartimentele sale umane şi normative. Specificul muncii face din **calitatea personalului** *un factor decisiv al stabilităţii şi credibilităţii acestei instituţii.* **Succesul profesional** va fi determinat de prestigiul personal, de eficacitatea relaţiilor interpersonale, de buna orientare în mediul social actual. Toate acestea devin importante şi din cauza influenţelor care vin din partea „obiectului muncii", sub forma *mentalităţilor, vocabularului, stilului de viaţă.*

A forma personalul de peniteciare este dificil dar încercând să creăm o corespondenţă între *ceea ce face* efectiv un lucrător de peniteciare şi ***ceea ce credem că trebuie să cunoască şi să facă,*** dificultăţile se multiplică şi mai mult. De la imaginile artificial frumoase şi romantismul steril în materie de formare a personalului până nu demult, la *competenţa vizibilă, maniere agreabile, transparenţă, neutralitate binevoitoare, înţelegere corectă a timpurilor în care trăim,* de la convingerea că eşti şi trebuie să rămâi doar un umil subordonat la concepţia conform căreia *ceea ce faci este o muncă de terapie socială,* că reglementările în vigoare au o limită dincolo de care trebuie să te descurci singur, orientat doar de valorile în care crezi, este un drum lung. De la poziţia formală, detaşată, indiferentă faţă de deţinut, la viziunea globală asupra *locului şi rolului instituţiei în cadrul mecanismelor de apărare socială* şi efortul de a face din peniteciar într-adevăr un loc unde se renaşte, este iar o cale lungă. A avea o înaltă idee despre viaţă şi om conduce spre frământări interioare când eşti pus în situaţia de a administra existenţe care temporar au valoarea diminuată. Dacă moral este de înţeles încăpăţânarea educativă în ce-i priveşte pe deţinuţi, în viaţa cotidiană a unui peniteciar personalul nu are prea des satisfacţii: a încerca să influenţezi în bine personalitatea deţinuţilor este mai greu acum, în perioada de tranziţie a ţării, când unele valori par a nu mai fi respectate, când mulţi oameni sunt fragilizaţi psihologic, când este **dificil să defineşti „binele" şi sensul evoluţiei sociale, când evenimentele vieţii o iau înaintea gândirii.** În acest context, explozia criminalităţii nu mai surprinde.

Revenind la personal şi la exigenţele formării sale, mai trebuie ţinut cont şi de alte aspecte: *fenomenologia penitenciară este mult mai largă decât limitele juridicului,* ponderea disciplinelor trebuind să reflecte adevăratele raporturi regăsite în activitatea cotidiană; *diversele categorii de personal trebuie pregătite şi perfecţionate diferenţiat:* unele pentru „azi", altele pentru „mâine", iar comandanţii

de penitenciare, cu necesitatea pentru „poimâine"; *adevărata competenţă profesională înseamnă calificare şi moralitate,* în perioada de tranziţie pe care o traversăm, accentul căzând mai ales pe al doilea termen; *o organizaţie devine modernă când are o viziune sistemică asupra domeniului său,* îşi informatizează informaţiile, se preocupă de prognoza dificultăţilor, îşi formează experţii, iar primatul omului este dincolo de orice îndoială; *personalul din peniteciare se găseşte nu în faţa, ci pe aceeaşi scenă cu deţinuţii:* a fi partener de viaţă cu ei înseamnă a le fi în primul rând superior în univers sufletesc, iar dacă penitenciarul este deseori o frontieră a civilizaţiei, a-ţi face datoria înseamnă întâi de toate a fi om; a stimula personalul să înveţe, să dorească să progreseze înseamnă şi a statua relaţii foarte clare, cu criteriile de recrutare, evaluarea anuală, sistemul de premiere şi, bineînţeles, promovare în posturi.

8.1. ATITUDINEA GARDIENILOR FAŢĂ DE PENITENCIAR

Participarea personalului la viaţa organizaţională este determinată de modul cum percep cadrele valorile şi normele explicit formulate la nivelul instituţiei, de evaluarea diverselor aspecte ale activităţii desfăşurate zi de zi şi legătura acestora cu nevoile şi aspiraţiile fiecărui membru în parte.

Majoritatea cercetărilor în domeniul satisfacţiei profesionale[59] iau în considerare două serii de indicatori: **indicatori obiectivi**, care măsoară caracteristicile condiţiilor de viaţă (venit, tip de profesie, condiţii fizice de muncă etc.) şi **indicatori subiectivi,** care măsoară gradul de satisfacţie cu aceste condiţii obiective (satisfacţia cu venitul, cu profesiunea, cu condiţiile fizice de muncă, cu relaţiile interpersonale specifice, cu şansele de promovare ş.a.m.d.). În structura satisfacţiei profesionale intră şi **satisfacţia globală,** care priveşte munca, familia şi calitatea vieţii, toate privite la modul general. Desigur, mai importantă este satisfacţia globală, ea determinând gradul implicării individului în muncă şi mai puţin nemulţumirile particulare, care privesc mai ales aspiraţiile de moment ale persoanei. În cazul că satisfacţiile particulare provin din **compararea** cu altă instituţie similară, avem de-a face cu fenomenul numit *„frustrare relativă"*, care poate accentua insatisfacţia globală.

În acest sens am realizat în luna februarie 1990 un sondaj de opinie, care a vizat cunoaşterea atitudinii cadrelor faţă de instituţie, existenţa satisfacţiilor personale în muncă, imaginea lor privind deficienţele actuale din locurile de deţinere, precum şi evaluarea dezvoltării în viitor **a sistemului penitenciar în ţara noastră.**

Au fost investigate 337 cadre (51 ofiţeri, 234 subofiţeri şi 52 civili) din opt unităţi: Aiud, Gherla, Codlea, Focşani, Craiova, Oradea, Bacău şi Găeşti. Din prelucrarea datelor au rezultat următoarele:

[59] C. Zamfir, *Strategii ale dezvoltării sociale,* Editura Politică, Bucureşti, 1977, cap. III.

1. Există aproape o unanimitate de păreri **privind rolul pozitiv al instituţiei penitenciare** în cadrul statului de drept: de asemenea, majoritatea personalului a înţeles şi acceptă raţiunile trecerii Direcţiei Generale a Penitenciarelor în subordinea Ministerului Justiţiei (tabelul 97).

Tabelul 97

	Atitudinea faţă de penitenciar	% din lotul investigat							
		Acord total	De acord	Oarecum de acord	Indecis	Oarecum dezacord	Nu sunt de acord	Dezacord total	Total
1	Penitenciarul constituie o instituţie importantă în cadrul statului fără de care justiţia nu ar putea fi aplicată	59,94	30,86	7,12	0,59	0,59	0,90	-	100
2	Trecerea subordonării DGP de la Ministerul de Interne la Ministerul Justiţiei constituie o măsură justificată pentru perfecţionarea activităţii noastre	21,38	31,48	16,32	6,82	2,37	13,05	8,6	100
3	Penitenciarul este un loc în care activităţile desfăşurate contribuie la îndreptarea celor care au comis infracţiuni.	31,77	30,86	27,59	2,37	1,78	3,26	2,37	100
4	Poziţia mea ca (sub)ofiţer de penitenciar se bucură de un prestigiu social ridicat în rândul celor care mă cunosc	19,29	37,89	26	6,31	2,8	4,21	3,5	100
5	Meseria de lucrător de penitenciar poate fi realizată numai de oameni cu însuşiri fizice şi psihice deosebite	33,82	49,85	12,16	1,50	0,90	1,48	0,29	100
6	Sunt un cadru bine pregătit profesional pentru munca de penitenciar	32,93	49,98	13,05	2,96	0,59	0,90	0,59	100

Rolul tratamentului penitenciar în îndreptarea celor care au comis infracţiuni este perceput nuanţat, dar în zona de acord.

În procente mari personalul din **penitenciare consideră că se bucură de prestigiu** în ochii cunoscuţilor, fiind mulţumiţi de corespondenţa care există între **solicitările muncii şi calităţile personale**.

2. **Domeniul de muncă** este considerat interesant şi complex, dar **nu oferă o siguranţă deosebită;** salariul nu mulţumeşte pe toată lumea, acest lucru explicându-se nu prin relaţia cu solicitările muncii, ci prin **evaluarea riscurilor** inerente unei asemenea profesii (tabelul 98). Aproximativ jumătate din personal consideră că are nevoie de mai multe informaţii despre ce se întâmplă în celelalte penitenciare, iar intervenţia activă a cadrelor poate schimba cursul evenimentelor organizaţionale. Atrage atenţia procentul are - 60% - al celor care consideră că **în ziua de azi a avea cât mai mulţi bani este condiţia unei vieţi fericite.**

Tabelul 98

	Satisfacţii - insatisfacţii personale	% din lotul investigat							
		Acord total	De acord	Oarecum de acord	Indecis	Oarecum dezacord	Nu sunt de acord	Dezacord total	Total
1	Sunt mulţumit că lucrez într-un domeniu atât de interesant	39,49	36,49	16,91	2,37	0,29	1,78	2,67	100
2	Oamenii pe care îi cunosc apreciază greutăţile şi complexitatea muncii de lucrător de penitenciare	22,58	32,34	24,62	6,82	2,67	5,63	5,34	100
3	Meseria pe care o practic nu-mi solicită eforturi deosebite	21,36	49,98	16,61	2,07	1,78	6,23	2,07	100
4	Până acum am obţinut ceea ce meritam pe linie profesională	16,94	36,49	28,48	5,93	1,78	5,34	5,04	100
5	Mă consider în deplină siguranţă, atât eu cât şi familia mea, acasă, la serviciu, pe stradă	10,08	16,61	22,25	8,6	5,93	22,89	13,64	100
6	Mă mulţumeşte salariul pe care îl primesc	7,12	20,80	28,48	2,96	3,56	18,69	18,39	100
7	Condiţiile de salarizare şi promovare sunt foarte bune	6,82	21,66	29,70	6,82	5,04	20,47	9,49	100
8	Informaţiile pe care le primesc despre ce se întâmplă în penitenciarele din ţară îmi sunt suficiente	7,41	18,69	24,64	2,67	6,52	28,78	11,27	100
9	Relaţiile cu şefii mei profesionali sunt bune	30,89	47,47	13,05	3,56	2,37	1,18	1,48	100
10	Sunt mulţumit de viaţa mea de familie	46,29	38,60	8,90	1,18	1,78	1,18	2,07	100
11	De regulă oamenii nu pot schimba nimic din cursul evenimentelor sociale	5,04	16,02	7,71	9,49	6,82	40,38	14,54	100
12	În ziua de azi, a fi fericit înseamnă a dispune de cât mai mulţi bani	22,25	17,80	19,57	2,07	5,34	23,77	8,90	100
13	Cel mai important în viaţă este să-ţi găseşti liniştea sufletească şi echilibrul interior	51,03	34,46	7,71	1,18	1,18	3,26	1,18	100

3. Situaţia actuală din unităţi cunoaşte greutăţi în desfăşurarea activităţilor cu deţinuţii pe fondul dorinţei acestora de a munci, dar şi în aşteptarea unor decrete de graţiere. Cadrele au păreri împărţite referitor la condiţiile de viaţă ale deţinuţilor (posibilitatea de a telefona acasă, calitatea hranei, condiţiile de igienă (tabelul 99).

4. Personalul din unităţi nu consideră necesară schimbarea actualei legislaţii, în schimb, în procente foarte mari, cadrelor sunt de părere că **actualele clădiri trebuie reparate**, fiind necesară construirea unui penitenciar în fiecare

judeţ (tabelul 100). Peste 60% din cadre apreciază că în caz de revoltă vor trebui să intervină forţe din afară (mai bine dotate tehnic), şi nu din unitate.

Tabelul 99

	Percepera situaţiei actuale în rândul deţinuţilor	% din lotul investigat							
		Acord total	De acord	Oarecum de acord	Indecis	Oarecum dezacord	Nu sunt de acord	Dezacord total	Total
1	Pentru starea de spirit a deţinuţilor, activitatea educatorului este utilă	34,12	38,26	15,43	1,50	1,50	4,15	5,04	100
2	În prezent deţinuţii sunt liniştiţi	2,07	10,08	15,76	6,23	7,41	37,68	20,77	100
3	Deţinuţii nu mai aşteaptă nici un decret de graţiere	6,82	4,15	8,30	11,27	5,93	37,98	25,55	100
4	Deţinuţii preferă să stea în cameră şi să nu muncească	2,67	15,43	15,43	12,46	11,57	32,36	10,08	100
5	Dacă deţinuţii ar putea telefona acasă, starea lor de spirit ar fi mult mai bună	7,12	20,47	15,72	9,79	10,97	21,69	14,24	100
6	Principala nemulţumire a deţinuţilor constă în faptul că sunt prea mulţi într-o cameră	3,85	17,50	25,25	8,90	9,79	27,59	7,12	100
7	Deţinuţii sunt mulţumiţi de calitatea hranei	9,49	28,18	27,59	4,15	12,16	16,65	1,78	100
8	Condiţiile actuale de igienă personală şi colectivă sunt bune	7,71	27	30,27	3,85	6,52	18,10	6,52	100

Tabelul 100

	Dezvoltarea în viitor a sistemului penitenciar	% din lotul investigat							
		Acord total	De acord	Oarecum de acord	Indecis	Oarecum dezacord	Nu sunt de acord	Dezacord total	Total
1	Este necesar să modificăm legislaţia actuală pentru a crea un regim mai lejer pentru deţinuţi	10,68	16,61	13,05	5,04	5,63	32,67	16,32	100
2	Nu vom putea soluţiona problema executării pedepselor dacă nu vom construi cel puţin câte un penitenciar în fiecare judeţ	40,05	34,16	8,60	7,12	1,48	5,63	2,96	100
3	Deţinuţii trebuie folosiţi la muncă pe timpul pedepsei	53,14	36,20	6,82	0,29	0,29	2,37	0,89	100
4	Clădirea penitenciarului este foarte bună şi sigură	4,45	11,57	16,61	5,63	10,38	33,56	17,80	100

Continuare tabelul 100

5	Nu vom putea face faţă în viitor dificultăţilor, dacă nu se va realiza o dotare materială corespunzătoare	50,41	40,08	4,15	1,48	0,89	1,78	1,18	100
6	Cel mai important lucru pentru starea de spirit a deţinuţilor este perfecţionarea asistenţei religioase	5,63	14,24	34,15	15,13	5,93	18,10	6,82	100
7	În caz de revoltă a deţinuţilor este bine să intervină doar forţele penitenciarului	5,63	6,23	9,19	6,52	8,30	49,30	14,83	100
8	Activitatea de reeducare este importantă pentru a se putea lucra în condiţii bune cu deţinuţii	26,40	31,79	25,22	3,26	4,74	7,41	1,18	100
9	Simt nevoia de a fi instruit sau şcolarizat în sensul unei noi concepţii despre muncă	6,23	27,89	18,39	6,23	1,48	25,24	14,54	100

5. Din punctul de vedere al cadrelor investigate, **dificultăţile existente în unităţi** se grupează în următoarea ordine:

- *pe linie de cadre* - personal insuficient, lipsa locuinţelor, repartizarea inechitabilă pe posturi;
- *referitor la unităţi privite în ansamblu* - dotare slabă, supraaglomerare, lipsa frontului de lucru pentru deţinuţi şi a sprijinului pe plan local;
- *privind reglementările în vigoare* - referitor la protecţia cadrelor;
- *privind activitatea cu deţinuţii* - separaţiune dificilă, diferenţe mici de regim între cei care muncesc şi cei care nu muncesc.

8.2. PERCEPŢIA DEŢINUŢILOR ASUPRA MEDIULUI PENITECIAR

Conduita de fiecare zi a deţinuţilor dintr-un penitenciar este determinată de multitudinea de factori - materiali şi spirituali, obiectivi şi subiectivi, sociali şi psihosociali -, care numai în corelaţie şi în interdependenţa lor devin relevanţi pentru înţelegerea climatului specific unităţii şi, pe acest fond, pentru explicarea şi prevenirea unor evenimente negative individuale sau de grup.

Cu toate eforturile de a face peniteciarul mai uman, el rămâne sub semnul sărăciei mijloacelor menite să asigure un confort satisfăcător. Gradul de cultură redus, dar mai ales semnificaţia negativă atribuită executării pedepsei cu închisoarea, îi face pe mulţi condamnaţi să nu aprecieze corect activitatea depusă de cadre pentru a le asigura condiţiile de viaţă prevăzute de lege. De aceea, dacă în anumite perioade, la unele unităţi, condamnaţii apreciază că **sunt neglijate aspecte care privesc viaţa deţinuţilor** (hrănirea, asistenţa medicală, igiena, activităţi sportive), acest fapt afectează relaţiile fireşti dintre deţinuţi şi personal, putând genera tensiuni şi chiar revolte. Acest lucru nu trebuie să surprindă, deoarece omul suportă dramatic represiunea, indiferenţa sau disprețul pentru fiinţarea lui sensibilă

vitală: calitatea vieţii deţinuţilor este în mare măsură o relaţie socială, de funcţionarea căreia trebuie avut permanent grijă.

În acest sens, am realizat în luna mai 1991 un sondaj de opinie care a vizat cunoaşterea aprecierilor deţinuţilor asupra penitenciarului ca instituţie, precum şi în legătură cu diverse aspecte concrete ale regimului de detenţie şi referitor la evoluţia criminalităţii în ţară. Fiind primul sondaj de opinie realizat în rândul deţinuţilor, el a fost conceput astfel încât să nu dea naştere la zvonuri disfuncţionale, ci să demonstreze interesul autentic al administraţiei centrale pentru condiţiile de viaţă din unităţi şi pentru un dialog activ cu toate categoriile de deţinuţi.

Au fost investigaţi 436 deţinuţi (366 bărbaţi - 151 recidivişti şi 215 nerecidivişti; 70 femei - 20 recidiviste şi 50 nerecidiviste) din 8 unităţi: Iaşi, Vaslui, Focşani, Craiova, Codlea, Mărgineni, Deva şi Târgşor. Din prelucrarea datelor au rezultat următoarele:

1. Chiar deţinuţi fiind, **există un larg consens în ce priveşte rolul social al instituţiei penitenciare în aplicarea justiţiei,** acordul fiind exprimat de 75% din bărbaţi şi 84% din femeile deţinute (tabelele 101 şi 102). În schimb, finalitatea activităţilor desfăşurate cu deţinuţii pentru îndreptarea lor este apreciată diferenţiat de cei în cauză, aproximativ 40% din bărbaţi apreciind că acestea nu contribuie la reeducareea lor (la femei procentul este doar de 20%).

Tabelul 101

	Bărbaţi (recidivişti şi nerecidivişti)	% din lotul investigat							
		Acord total	De acord	Oarecum de acord	Indecis	Oarecum dezacord	Nu sunt de acord	Dezacord total	Total
1	Penitenciarul constituie o instituţie importantă în cadrul statului fără de care justiţia nu ar putea fi aplicată	30,8	34,7	11,4	8,2	2,7	4,6	7,6	100
2	Activităţile desfăşurate în penitenciar contribuie la îndreptarea deţinuţilor	14,4	21,8	13,6	9,8	6,8	17,2	16,4	100
3	Meseria de lucrător de penitenciare este interesantă putând fi realizată numai de oameni cu însuşiri fizice şi psihice deosebite	29,2	25,4	10,6	14,2	3	12,8	4,8	100
4	Cadrele de penitenciare se bucură de un prestigiu social deosebit	14,7	17,6	17,2	12,3	5,4	17	15,8	100
5	Drepturile la pachet, vizită, corespondenţă şi ţigări sunt suficiente	4,4	5,6	7,6	1,6	4,9	22,9	53	100
6	În afara timpului pierdut, detenţia nu are alte consecinţe asupra mea	19,4	15,3	5,1	11,6	6,7	14,9	27	100
7	Sunt mulţumit că execut pedeapsa în acest penitenciar	18,8	21,3	10,6	7,6	2,4	18,3	21	100

Continuare tabelul 101

8	După Revoluţia din Decembrie 1989 condiţiile de viaţă din penitenciar s-au îmbunătăţit mult	6,2	10,6	20,8	16,1	7,6	16,6	22,1	100
9	În prezent deţinuţii nu mai aşteaptă nici un decret de graţiere	23,8	10,9	6,2	17,4	8,5	13,3	19,9	100
10	Condiţiile actuale de igienă personală şi colectivă sunt bune	7,3	12	14,8	8,5	6,2	23,2	28	100
11	Sunt mulţumit de asistenţa medicală acordată în acest penitenciar	5,4	9	10,3	4,6	6,8	24,3	39,6	100
12	Calitatea hranei este bună	4,3	8,7	14,8	5,4	9,8	20,2	36,8	100
13	Sunt mulţumit de felul în care se poartă cu mine cadrele unităţii	10,6	18,5	15,8	9,8	6,4	20,4	18,5	100
14	Pedeapsa pe care am primit-o este dreaptă	8,5	12	6,8	7,1	6,2	15,6	43,7	100
15	Am învăţat prea multe lucruri rele pentru a mai putea trăi cinstit în viitor	10,3	7,3	6,2	10,1	5,4	23,8	36,9	100
16	Toate cadrele îşi fac datoria în mod cinstit	12,2	16,9	14,7	13,9	13,1	16,9	12,3	100
17	Mulţi condamnaţi au comis infracţiuni de plăcere, pentru a avea mai mulţi bani	8,2	18,8	10,9	15,2	3,8	21,8	21,3	100
18	Mulţi condamnaţi au comis infracţiuni de nevoie, pentru a avea cu ce trăi	10,6	24,8	7,6	10,3	0,5	12,5	33,8	100
19	Prin revolte deţinuţii nu obţin nimic	32,2	17,7	11,7	10,3	2,2	11,2	14,7	100
20	Ar fi bine să existe câte un penitenciar în fiecare judeţ	40,7	15,8	4,9	7,5	3,3	21,3	6,55	100
21	Chiar dacă nu vor, deţinuţii trebuie obligaţi să muncească pe timpul detenţiei	12,3	15,3	7,8	9,8	3,8	35,2	15,8	100
22	Din tot ce se face în penitenciar activitatea cultural-educativă este cea mai importantă	33,06	30,87	10,65	8,19	3,4	8,18	5,73	100
23	Asistenţa religioasă este importantă	37,7	44,8	7,7	3,5	2,1	2,7	1,5	100
24	Deţinuţii merită mai multă grijă din partea societăţii decât în prezent	44,4	37,7	4,6	9	0,8	1,9	1,6	100
25	În penitenciar deţinuţii ar trebui învăţaţi cum să poată trăi cinstit în timpurile de azi	32,2	42	6,8	5,5	2,4	5,7	5,4	100
26	În ziua de azi a fi fericit înseamnă a avea mulţi bani	12,3	17,2	15,2	13,4	6,8	20,7	14,4	100
27	Cred că, în prezent, numărul infracţiunilor va creşte în toată ţara	25	23	14,2	20,8	3	8	6	100

Tabelul 102

	Femei (recidiviste şi nerecidiviste)	% din lotul investigat							
		Acord total	De acord	Oarecum de acord	Indecis	Oarecum dezacord	Nu sunt de acord	Dezacord total	Total
1	Penitenciarul constituie o instituţie importantă în cadrul statului fără de care justiţia nu ar putea fi aplicată	35,71	38,60	11,42	5,71	1,42	7,14	-	100
2	Activităţile desfăşurate în penitenciar contribuie la îndreptarea deţinuţilor	18,6	28,6	28,6	4,4	1,4	10	8,5	100
3	Meseria de lucrător de penitenciare este interesantă, putând fi realizată numai de oameni cu însuşiri fizice şi psihice deosebite	30	42,9	10	2,8	5,7	4,3	4,3	100
4	Cadrele de penitenciare se bucură de un prestigiu social deosebit	21,6	37,1	17,1	10	7,1	5,7	1,4	100
5	Drepturile la pachet, vizită, corespondenţă şi ţigări sunt suficiente	15,7	17,4	8,5	4,3	8,5	27,1	18,5	100
6	În afara timpului pierdut, detenţia nu are alte consecinţe asupra mea	24,2	15,7	5,7	-	-	30,2	24,2	100
7	Sunt mulţumită că execut pedeapsa în acest penitenciar	28,5	25,7	8,5	4,5	2,8	20	10	100
8	După Revoluţia din Decembrie 1989 condiţiile de viaţă din penitenciar s-au îmbunătăţit mult	1,4	8,5	42,8	10,3	4,3	18,5	14,2	100
9	În prezent deţinutele nu mai aşteaptă nici un decret de graţiere	14,8	18,5	5,7	12,8	2,8	22,8	22,8	100
10	Condiţiile actuale de igienă personală şi colectivă sunt bune	4,3	11,4	27,1	2,8	4,3	27,3	22,8	100
11	Sunt mulţumită de asistenţa medicală acordată în acest penitenciar	7,3	15,7	17,1	1,4	4,3	30	24,2	100
12	Calitatea hranei este bună	2,8	2,8	20,2	4,3	4,3	31,4	34,2	100
13	Sunt mulţumită de felul în care se poartă cu mine cadrele unităţii	32,8	37,5	8,5	7,1	8,5	2,8	2,8	100
14	Pedeapsa pe care am primit-o este dreaptă	12,8	10	10	5,7	-	27,3	34,2	100
15	Am învăţat prea multe lucruri rele pentru a mai putea trăi cinstit în viitor	4,3	11,5	7,1	4,3	-	41,4	31,4	100
16	Toate cadrele îşi fac datoria în mod cinstit	27,3	27,3	14,2	8,5	4,3	8,5	10	100
17	Multe condamnate au comis infracţiuni de plăcere, pentru a avea mai mulţi bani	12,8	7,1	15,7	25,7	5,7	20,2	12,8	100
18	Multe condamnate au comis infracţiuni de nevoie, pentru a avea cu ce trăi.	30,3	24,2	10	8,5	2,8	10	14,2	100
19	Prin revolte deţinutele nu obţin nimic.	27,3	42,8	8,5	4,3	2,8	4,3	10	100

Continuare tabelul 102

20	Ar fi bine să existe câte un penitenciar în fiecare judeţ	41,4	42,8	1,4	8,8	2,8	1,4	1,4	100
21	Chiar dacă nu vor, deţinutele trebuie obligate să muncească pe timpul detenţiei	21,4	28,5	14,2	8,5	1,8	17,1	8,5	100
22	Din tot ce se face în penitenciar activitatea cultural-educativă este cea mai importantă	44,2	27,1	14,2	7,4	-	4,3	2,8	100
23	Asistenţa religioasă este importantă	48,5	31,4	10,2	8,5	1,4	-	-	100
24	Deţinutele merită mai multă grijă din partea societăţii decât în prezent	60	30	5,7	4,3	-	-	-	100
25	În penitenciar deţinutele ar trebui învăţate cum să poată trăi cinstit în timpurile de azi	54,2	24,2	10	-	2,8	7,4	1,4	100
26	În ziua de azi a fi fericit înseamnă a avea mulţi bani	12,8	12,8	17,1	14,2	-	22,8	20,3	100
27	Cred că, în prezent, numărul infracţiunilor va creşte în toată ţara	27,1	34,2	10,2	15,7	1,4	4,3	7,1	100

2. **Cadrele din penitenciare sunt bine apreciate de deţinuţi**, atât în ce priveşte calităţile umane cât şi al prestigiului social implicat de acest domeniu de muncă, deşi aproximativ 45% din bărbaţi nu sunt mulţumiţi de felul cum cadrele se poartă cu ei în relaţiile obişnuite (femeile deţinute îşi exprimă însă acordul în procent de 78%). Trebuie remarcat că la itemul 16 - **„toate cadrele îşi fac cinstit datoria"** - părerile deţinuţilor sunt împărţite: 42% dau răspuns afirmativ, procentul fiind acelaşi pentru răspuns negativ (la femei răspunsul negativ se înregistrează doar în 22% din cazuri).

3. În ce priveşte condiţiile de viaţă din peniteciare, surprinde faptul că deşi după revoluţia din 1989 s-au introdus îmbunătăţiri substanţiale în drepturile acordate deţinuţilor, aceştia le consideră insuficiente. Aspectele cele mai criticate sunt **igiena** (51%), **calitatea hranei** (57%), dar mai ales **asistenţa medicală** (63%). Procente mari sunt furnizate şi de femeile deţinute. Probabil aceasta este explicaţia şi pentru procentele în care deţinuţii (42%) şi deţinutele (48%) aşteaptă totuşi un decret de graţiere sau consideră că ei merită mai multă grijă din partea societăţii (itemul 24). Oricum marea masă a deţinuţilor investigaţi este de părere că în fiecare judeţ trebuie să existe un penitenciar. **Folosirea la muncă** a deţinuţilor în timpul executării pedepsei este văzută diferit de bărbaţi şi femei: primii nu sunt de acord cu obligarea la muncă (55%), în timp ce femeile sunt de acord în proporţie de 64%.

4. În opinia condamnaţilor, (65% la bărbaţi şi 61% la femei) pedeapsa primită nu este dreaptă, aceasta în condiţiile în care motivaţia infracţională este mult mai nuanţată decât a surprins chestionarul (pentru bani de distracţii sau pentru a avea cu ce trăi).

5. **Sunt apreciate activităţile culturale şi mai ales cele religioase.** Este interesant de constatat, şi la bărbaţi şi la femei, că problema fericirii nu este redusă

doar la existenţa banilor mulţi din cei investigaţi fiind preocupaţi să înveţe cum se poate trăi cinstit în timpurile de aici (itemii 25 şi 26), când, în general, numărul infracţiunilor este în creştere (itemul 27).

Tabelul 103

	Principalele deficienţe în optica deţinuţilor recidivişti	N	%
1	Calitatea şi cantitatea hranei	52	20,74
2	Drepturile acordate (cantitatea, calitatea)	36	14,34
3	Asistenţa medicală	33	13,14
4	Activităţi culturale, sportive şi religioase	31	12,35
5	Condiţii de igienă (baia, încălzirea)	25	9,96
6	Comportarea cadrelor; cadre insuficiente	23	9,16
7	Supraaglomerarea	18	7,17
8	Regimul de detenţie	17	6,77
9	Folosirea la muncă şi remunerarea	16	6,37
	TOTAL	**251**	**100**

Tabelul 104

	Principalele deficienţe în optica deţinuţilor nerecidivişti	N	%
1	Hrană insuficientă şi de calitate inferioară	62	14,65
2	Activităţi culturale insuficiente (TV/bibliotecă)	62	14,65
3	Asistenţă medicală şi medicamente	58	13,78
4	Condiţii de igienă: baia	40	9,45
5	Vorbitor la masă; vizită şi cu alte persoane decât familia	28	6,61
6	Supraaglomerarea	24	5,67
7	Regimul de detenţie	23	5,43
8	Modul de acordare a drepturilor	22	5,20
9	Pachete şi coprespondenţă prea puţine	20	4,72
10	Lipsa bazei sportive	19	4,49
11	Ţinută şi cazarmament insuficient	19	4,49
12	Locuri de muncă neadecvate şi remuneraţie necorespunzătoare	17	3,78
13	Tunderea frecventă	16	3,78
14	Respectarea deţinutului ca om	13	3,07
	Total	**423**	**100**

Tabelul 105

	Principalele deficienţe în optica femeilor deţinute	N	%
1	Igienă	33	28,97
2	Calitatea hranei	29	25,43
3	Activităţi cultural-educative	10	8,77
4	Câştigul de bani şi zile pentru munca prestată	10	8,77
5	Lipsa cadrelor de specialitate	7	6,14
6	Supraaglomerarea	6	5,26
7	Asistenţa medicală şi medicamentele	6	5,26
8	Vorbitor la masă	6	5,26
9	Alte probleme: 3 - echipament mai bun 2 - suplimentarea drepturilor 2 - existenţa unei baze sportive	7	6,14
	TOTAL	**114**	**100**

6. În optica deţinuţilor, **deficienţele sistemului penitenciar acoperă un interval larg de probleme,** de la cele foarte concrete privind hrănirea şi igiena până la unele formulate în termeni generali - *„respectarea drepturilor omului"* sau *„regimul de detenţie"* (tabelele 103, 104 şi 105). În consecinţă, dorinţele deţinuţilor urmăresc de fapt corectarea aspectelor negative enumerate (tabelele 106, 107 şi 108), la care adaugă totuşi puţine sugestii pentru factorul de decizie; concedii, purtarea părului, cumpărături de valoare mai mare.

Tabelul 106

	Ce doresc deţinuţii recidivişti	N	%
1	Drepturi (pachet, vizită la masă, corespondenţă)	83	31,46
2	Program TV permanent (televizor stabil în cameră)	41	15,56
3	Învoiri acasă	21	7,95
4	Drept de graţiere	18	6,81
5	Hrană mai bună	15	5,63
6	Lăsarea părului	14	5,30
7	Asistenţă medicală mai bună	13	4,92
8	Executarea pedepsei la închisorile din judeţul de domiciliu	11	4,16
9	Scoaterea la muncă	10	3,78
10	Alte probleme 5 - câştig de zile mai mare 5 - asistenţă juridică 4 - plimbări mai frecvente 4 - cursuri de calificare 3 - desfiinţarea izolatorului, 2 - executarea pedepsei la locul de muncă 1 - posibilitatea de a telefona acasă	29	10,98
	TOTAL	**264**	**100**

Tabelul 107

	Ce doresc deţinuţii nerecidivişti	N	%
1	Vorbitor la masă şi cu alte persoane	67	14,88
2	Televizor în fiecare cameră	66	14,65
3	Decret de graţiere	40	8,86
4	Bază sportivă	33	7,31
5	Baie şi articole de igienă personală	29	6,43
6	Hrană mai bună şi alimente mai multe	26	5,76
7	Purtarea părului	25	5,54
8	Respectarea drepturilor şi demnităţii deţinuţilor	22	4,87
9	Corespondenţă sporită şi necenzurată	18	4
10	Concedii, permisii, învoiri	14	3,10
11	Executarea pedepsei la locul de muncă	13	2,88
12	Mărirea câştigului de zile şi bani din munca prestată	12	2,66
13	Cumpărături mai multe	11	2,43
14	Asistenţă medicală sporită	10	2,21
15	Bibliotecă mai bogată	9	2
16	Echipament civil şi lenjerie	9	2
17	Mai multe activităţi culturale	9	2
18	Plimbări mai frecvente	8	1,77
19	Alte probleme: 7 - scoaterea la muncă 6 - desfiinţarea izolatorului 7 - executarea pedepselor în judeţele de domiciliu 4 - activităţi la alegere 4 - rapoarte de pedepsire mai puţine 1 - separarea românilor de ţigani 1 - telefon la familie	30	6,65
	TOTAL	**451**	**100**

Tabelul 108

	Ce doresc deţinutele	N	%
1	Îmbunătăţirea hranei	19	18,82
2	Vorbitor la masă	17	16,83
3	Învoiri	12	11,88
4	Activităţi sportive	7	6,93
5	Baie mai frecvent	7	6,93
6	Cabinet dentar	6	5,94
7	Plimbare mai frecvent	6	5,94
8	Câştig mai mare de bani şi zile pentru munca prestată	6	5,94
9	Decret de graţiere	5	4,95
10	Penitenciare în fiecare judeţ	4	3,96
11	TV în fiecare cameră	4	3,96
12	Alte probleme: 3 - slujbe religioase 2 - respectarea demnităţii deţinutelor 2 - renunţarea la hainele penale, 1 - renunţarea la baticul de pe cap	8	7,92
	TOTAL	**101**	**100**

Trebuie remarcat faptul că lista doleanţelor deţinuţilor nerecidivişti este mult mai amplă decât a celor recidivişti care, în general, s-au dovedit mai rezonabili în timpul sondajului. Acest lucru pare a se datora faptului că **recidiviştii au putut compara actualele condiţii din penitenciare cu cele avute înainte de Revoluţia din decembrie 1989.**

Concluzii

1. Nemulţumirea cronică a deţinuţilor faţă de condiţiile de viaţă oferite de mediul penitenciar este o caracteristică definitorie pentru mentalitatea deţinuţilor. De aceea, va trebui statuat şi explicat mai bine condamnaţilor sistemul de criterii şi norme după care este conceput modul de viaţă în detenţie, factorii de care este influenţat, măsurile alternative prevăzute în anumite cazuri, faptul că în toate unităţile se respectă aceleaşi reglementări. Trei elemente de regim au o importanţă hotărâtoare pentru liniştea deţinuţilor: **asistenţa medicală, starea de igienă şi calitatea hranei.**

2. În penitenciar condiţiile de viaţă nu sunt doar o rezultantă a prevederilor legale, ci un factor determinant pentru realizarea finalităţii sociale a acestei instituţii. Chiar dacă vor exista mereu diferenţe între „este" şi „trebuie", poziţia individului faţă de autoritate va fi întotdeauna decisă de ceea ce crede că „merită" să i se dea în împrejurările specifice de viaţă. Acest lucru este cu atât mai preocupant cu cât modelul de deţinut care proliferează este din păcate cel de „om centrat pe satisfacţia imediată", care refuză orientarea pe termen lung, care valorizează nevoile simple, (mai ales biologice) şi dă dovadă de o mare doză de egocentrism. În aceste codiţii, **semnificaţia acordată frustrărilor apreciate ca arbitrare, într-o perioadă sau alta, va duce mai repede sau mai târziu la tensiuni sau revolte.**

3. Chiar dacă venirea în penitenciar este un eşec de viaţă, după o scurtă perioadă, deţinuţii reconsideră în general tehnicile de conservare a propriei vieţi, devenind mai agresivi, consumând în mod excesiv „drepturile" pe care le au, acestea având un rol compensator pentru toate frustrările inerente statutului de deţinut. Mai adăugăm şi apariţia unor false nevoi determinate de relaţiile nevăzute din lumea condamnaţilor - de exemplu, ţigările pentru cei care nu fumează, dar le folosesc ca monedă pentru a-şi atinge alte scopuri -, nevoi care amplifică şi mai mult sentimentul de sărăcie al deţinuţilor. În aceste condiţii, **lărgirea gamei obiectelor şi alimentelor ce pot fi aduse de familie va atenua mult aşteptările deţinuţilor faţă de administraţia penitenciarelor.**

8.3. STRESUL GARDIANULUI

Cred că tot ce s-a prezentat până acum în această lucrare demonstrează că *munca lucrătorului de peniteciar este foarte stresantă.* Din clasificarea stresurilor[60] aproape toate categoriile pot fi regăsite în activitatea curentă a gardienilor. Cu toate acestea voi prezenta câteva surse de stres specifice, care vor ilustra o dată în plus dramatismul acestei profesii atât de necesară, dar atât de puţin cunoscută.

[60] I.C. Alexandrescu, *Clasificarea stresului psihic*, în „Revista română de psihiatrie, pedopsihiatrie şi psihologie medicală", nr. 2-3/1993.

Stresul asociat serviciului este o problemă majoră de sănătate şi implicat în bolile de inimă, paradontoză, boli gastrointestinale, iritări ale pielii, nevroză, alcoolism etc. Stresul rezultat reduce abilităţile angajaţilor de a lucra corect, având ca rezultat pierderi de resurse umane.

Nici o ocupaţie nu este ferită de stres, dar anumite profesii - printre care şi cea de funcţionar penitenciar - implică un grad mai ridicat de solicitări. Stresul de serviciu este adesea reflectat în alte statistici, cum ar fi absenteism, concedii medicale, pensionări înainte de limită, fiind înrăutăţit de condiţii precum supraaglomerarea deţinuţilor, lipsa confortului, program prelungit, lipsa satisfacţiilor profesionale.

În 1936 Hans Selye scria că „experimentele pe animale au demonstrat că organismul reacţionează într-o manieră stereotipă la o varietate de factori, cum ar fi: infecţiile, intoxicaţiile, traumele, tensiunea nervoasă, căldura, frigul, oboseala musculară sau radiaţiile X... singura trăsătură comună a fost aceea că şi-au pus corpul în stare de stres general (sistemic). Prin urmare, noi am tras concluzia că această reacţie stereotipă, care s-a suprapus cu efectele specifice, reprezintă însăşi manifestarea somatică a stresului nespecific." Selye consideră deci că orice solicitare conduce la sindromul general de adaptare, care are trei faze: *alarmă, rezistenţă* şi *epuizare.*

Lazarus este însă de părere că *stresul este rezultatul unei tranzacţii între individ şi mediu:* interpretarea persoanei asupra evenimentului va determina considerarea sa ca stresant sau nu. Într-o manieră generală, personalitatea şi istoria sa particulară, viziunea sa asupra existenţei vor decide experienţele care vor avea efecte pozitive sau negative.

În 1976 Holmes şi Rahe au lansat ideea că schimbările majore în viaţă vor afecta individul, determinând o maladie în următoarea perioadă (un an sau doi). Autorii au prezentat o corelaţie între astfel de schimbări şi apariţia crizelor cardiace, a accidentelor sau a cazurilor de tuberculoză, leucemie, scleroză în plăci, diabet, tulburări mentale. Lucru surprinzător, chiar evenimente pozitive - căsătoria, naşterea unui copil, promovarea profesională, un succes personal - au avut valoare stresantă prin faptul că impuneau un proces de adaptare. Ei au realizat chiar o *scală de evaluare a circumstanţelor de viaţă,* care a făcut mare impresie la timpul respectiv.

Deşi relaţia între stres şi boală părea larg acceptată, o serie de rezerve au infirmat teoria celor doi autori:

- deseori, o maladie provoacă debutul unei schimbări în existenţa individului, ea fiind cauza şi nu consecinţa;
- cercetările ulterioare nu au confirmat ideea că evenimentele pozitive de viaţă pot fi un factor negativ pentru sănătate;
- rareori indivizii îşi analizează viaţa în termeni de cifre şi cotaţii: simpla adunare a „unităţilor de schimbare în viaţă", conform lui Holmes şi Rahe, nu oferă nici o informaţie privind condiţiile schimbării şi nici asupra modului în care individul le-a făcut faţă;

- scala celor doi autori prezintă o imagine pasivă a fiinţei umane care mai degrabă reacţionează decât acţionează; de asemenea, nu ţine cont de diferenţele individuale în răspunsul la stres;

- scala nu înregistrează faptul că absenţa schimbării este o sursă importantă de stres: plictiseala, singurătatea, incapacitatea de a progresa la locul de muncă, relaţiile cu altul stabile dar posomorâte, lipsa de responsabilităţi în viaţă.

În 1981, câţiva psihologi americani au realizat o anchetă asupra oricăror evenimente, dezacorduri, decepţii, surprize dezagreabile care survin în viaţa obişnuită a fiecărui om. Rezultatele au fost neaşteptate: pierderea portofelului, blocarea circulaţiei, o ceartă cu copilul, o dispută cu patronul sau cu un subordonat au constituit indicatori mai buni pentru prognosticul fizic sau mental decât evenimentele majore ale existenţei. Mai mult, efectele evenimentelor majore decurg în mod esenţial din complicaţiile cotidiene. Astfel, tristeţea unei femei pentru moartea soţului iubit este agravată de necesitatea de a învăţa să-şi facă bugetul, de preocuparea pentru reparaţiile apartamentului, de dificultăţile birocratice în a obţine ajutorul social.

De ce se întâmplă astfel? Pentru că suntem obişnuiţi să avem sub control toate aspectele mediului în care trăim, fiind necesar să putem stăpâni micile lucruri ale existenţei noastre. Când acest control devine inoperant, ne simţim afectaţi. La acesta se adaugă frecvent incapacitatea de a prevedea ce se întâmplă.

Stresul apare deci ca o manifestare a adaptării. Orice situaţie de viaţă care solicită mecanismul adaptiv creează stres. Nimeni nu poate şi nu trebuie să evite stresul; el este viaţa însăşi şi eliberarea de stres se face doar prin moarte. De aici apare şi ipoteza existenţei a două forme de stres: **stresul negativ** sau *distres* (la care ne referim în mod curent) şi **stresul bun,** *pozitiv* sau *eustres*.

În literatura consacrată stresului şi modului de a face faţă acestuia se pune tot mai mult accentul pe perspectiva pozitivă, în sensul cunoaşterii nivelului de toleranţă sau a nivelului optim de stres. Acesta este strict individualizat, ca şi energia de adaptare.

Pentru lucrătorii corecţionali, *stresorii se împart în patru categorii:*

1. stresori externi organizaţiei, cum ar fi *atitudinea publicului faţă de penitenciar;*

2. stresori interni organizaţiei: *condiţiile materiale de muncă, distanţa faţă de domiciliu* etc.;

3. stresori înrădăcinaţi în activitatea corecţională: *lucrul în ture, conflictul de roluri, disproporţia dintre numărul de subofiţeri şi cel de deţinuţi, inactivitatea, sedentarismul* etc.;

4. stresori particulari, individuali: *responsabilităţi familiale, teama de contactul cu deţinuţii, boli cronice* etc.

Frecvent, subofiţerul din penitenciare lucrează cu oameni violenţi, explozivi şi se aşteaptă de la el să lucreze după regulament, dar aceasta este foarte greu: nu poate lucra doar prin ordine, ci trebuie să se târguiască, să negocieze. În

consecinţă, subofiţerul simte că are un rol responsabil, dar nu are nici o participare la stabilirea regulilor. Atunci el devine impasibil şi dur, negându-şi sentimentele şi slăbiciunile; iritat de contactele cu deţinuţii - mai ales când aceştia nu-i respectă autoritatea - răspunde mai repede printr-un comportament agresiv, decât prin reţinerea mâniei. Întrebându-l dacă are o meserie stresantă, cel mai frecvent va nega acest lucru.

Vulnerabilitatea la stres se acumulează când suntem într-o situaţie confuză şi când avem sentimentul că nimic nu poate fi stăpânit. O mare varietate de stresuri pot afecta modul în care un individ realizează diferite sarcini: zgomot, îmbulzeală, discriminări arbitrare, greutăţi birocratice, exigenţe crescute în muncă. Efectul negativ al acestor stimuli este mai marcant când individul nu poate controla şi nici prevedea apariţia lor. El pierde astfel orice dorinţă de a modifica vreun aspect al mediului; de acum înainte nimic nu mai are importanţă, iar în final, individul va ridica din umeri - *„La ce bun?"*. Aşa începe mediocritatea în orice domeniu, de la cel cognitiv până la cel emoţional.

Mai mult, asemenea manifestări au demonstrat şi persoanele care prin munca lor nu făceau decât să contemple/observe oameni care îşi pierduseră controlul asupra mediului în care trăiau şi se acomodaseră la resemnare. Asemenea constatări au consecinţe ample în planul comportamentului profesional: dacă vom dori funcţionari amabili, atenţi cu cei din jur, mai puţin agresivi, va fi nevoie să-i învăţăm cum să organizeze şi să anticipeze mai bine evenimentele lumii în care trăiesc.

Este un lucru comun faptul că personalul dintr-un penitenciar are o meserie stresantă, dar sursele specifice de stres sunt mai puţin cunoscute. În cele ce urinează, vom trece în revistă *cele mai importante surse de stres pentru gardianul din penitenciare.*

1. În mod neaşteptat, *cea mai mare presiune asupra unui gardian vine din partea superiorilor* care sunt dependenţi de munca sa: ambiguitatea rolului şi schimbările frecvente în exigenţele (normele) cărora trebuie să le facă faţă se transformă frecvent într-un cerc vicios care escaladează stresul. Poziţia gardianului este foarte incomodă: dacă mediul penitenciar este privit dihotomic, gardianul este separat de deţinuţi; dacă acest mediu este privit ierarhic, gardianul se află pe ultima treaptă, asupra lui acţionând raporturile de putere şi inegalitate. În perspectivă dihotomică, gardianul pare a avea o poziţie înaltă, dar din perspectivă ierarhică el se află la nivelul zero. Această dublă asimetrie este o permanentă sursă de stres.

2. *De multe ori managerii scriu politici confuze şi complicate,* urmărind mai mult beneficiul managerului decât să ofere o direcţie solidă pentru lucrători. De aceea filozofia şi atitudinea administraţiei pot fi greu de urmat. Deseori administratorii nu demonstrează sprijin pentru subordonaţii lor şi de multe ori presupun că aceştia greşesc înainte de a afla toate faptele. Dacă o persoană vrea să fie „în echipă" ea trebuie să se alăture nu numai fizic, ci şi emoţional, ceea ce înseamnă o conformare şi suprimare a sentimentelor şi atitudinilor care sunt în conflict cu managerii.

3. *A fi înţeles greşit, de către public este stresant.* Dilema gardianului este de a fi privit de unii ca prea blând în relaţiile cu deţinuţii, iar de alţii ca fiind o „brută"; primii cred că închisoarea este un pension, ultimii că este un centru de tortură. Şi nu o dată gardianul aude câte un deţinut care, personalizând detenţia, îi spune *„Dacă nu ai fi tu, eu aş fi liber!"*.

4. *Un stres considerabil asupra gardianului provine din atitudinile şi sistemele de valori ale colegilor de serviciu.* Un tânăr poate să-şi înceapă cariera convins că trebuie să depună toate eforturile pentru a-i ajuta pe deţinuţi, dar deseori constată că ceilalţi gardieni nu gândesc ca el. Chiar dacă în sinea lui rămâne la credinţa iniţială, în realitate el trebuie să adopte punctul de vedere al colegilor, găsindu-se deci în situaţia - deloc confortabilă - de a simţi într-un fel şi a acţiona în altul.

5. *Monotonia condiţiilor de lucru, teama în diverse împrejurări când se găseşte faţă în faţă cu deţinuţii, posibilităţie incerte de promovare sunt alte surse de stres tipice închisorilor.* Deseori gardianul atinge punctul în care simte că nu mai are nimic de aşteptat de la carieră: el are sentimentul că este blocat într-un serviciu spre nicăieri, că viaţa trece pe lângă el, că este uitat pe undeva; gardianul nu vede nici un scop real sau un rezultat final al muncii pe care o îndeplineşte. De aici şi până la sindromul de epuizare profesională nu mai este decât un pas: cel în cauză se simte demotivat, indiferent, are o viziune ostilă asupra celor din jur şi asupra muncii sale. În mod obişnuit acest sindrom apare la cei a căror muncă implică mari exigenţe emoţionale, ca în cazul marii majorităţi a personalului de penitenciare.

6. Mai există o *schimbare atitudinală generală* care, în timp, creează probleme în întreg spectrul relaţiilor cu oamenii. Este greu de spus în care moment al carierei unui gardian are loc această schimbare, dar rezultatul este uşor de observat. În mod obişnuit, suntem crescuţi în ideea de a crede în oameni, de a fi prietenoşi cu cei din jur, de a aştepta conduite morale în majoritatea cazurilor. Tânărul gardian învaţă destul de repede că trebuie să fie suspicios, că de obicei este greşit înţeles, că trebuie să rezolve problemele fără a cere ajutor, că trebuie să evite confesiunile în faţa superiorilor şi chiar a egalilor. Cu timpul, aceste schimbări atitudinale se răsfrâng asupra relaţiilor sale cu familia, cu rudele, cu prietenii, creând tensiuni şi chiar conflicte.

7. În general, *gardienii din penitenciare nu povestesc soţiilor lor despre lucrurile petrecute la serviciu,* deoarece *„Oricum nu m-ar crede"* sau *„Vreau să ţin murdăria departe de casă"*. Obişnuinţa comunicării selective este dăunătoare, ea putând acoperi toate aspectele vieţii gardianului şi sfârşind prin a nu avea nimic de spus familiei sale. Încercarea de a-şi proteja familia îi face pe membrii acesteia să-l perceapă ca fiind rece şi distant. În această situaţie, ei nu pot aprecia în mod real problemele de serviciu ale gardianului, privindu-l ca pe un nimeni care nu face altceva decât să ţină oamenii închişi.

8. *Accesul la resursele dorite intens de deţinuţi* (ţigări, droguri, alcool, bani, celular etc.) *constituie o sursă importantă de stres pentru gardieni.* Deţinuţii

execută o presiune psihologică foarte mare pentru a-i îndupleca pe supraveghetori să le aducă/faciliteze intrarea în posesia lor: se roagă, plâng, ameninţă, bat în uşă, îşi provoacă răni, înghit medicamente, intră în refuz de hrană, oferă valută plătibilă în afara zidurilor, oferă cafea, ţigări, alimente furate de la alţi deţinuţi sau de la bucătăria unităţii, născocesc calomnii despre cei care nu „cooperează" cu ei. Presiunea se exercită continuu şi macină nervii personalului cu care se află în contact direct; cu cât raportul personal-deţinut este mai mare, cu atât densitatea antagonică este mai semnificativă. Să nu uităm că deţinuţii pot fi consideraţi nişte "bolnavi ai timpului", cu reacţii disfuncţionale datorită anulării viitorului şi impresiei că timpul s-a oprit: faptul că sunt părăsiţi afectiv de persoanele semnificative pentru ei, că nu mai pot avea iniţiative, că activităţile au caracter stereotip sunt aspecte care îi fac să devină greu de suportat pentru personal.

9. Penitenciarul este o instituţie cu multe centre de putere: director, locţiitori, şefi de compartimente, ofiţeri de serviciu, specialişti (medici, psihologi, ingineri). Pentru personalul de execuţie problema centrală nu este *„Ce argumente trebuie să accept?"*, ci *„Cui trebuie să mă supun?"*. Acelaşi lucru este valabil şi pentru deţinuţi. Ca urmare, devine foarte importantă pentru atmosfera din unitate definirea criteriilor dreptului de a comanda: sfera de decizie, timpul (în zilele săptămânii sau doar în week-end, până la/după ora 15). Specificitatea puterii este o problemă nesoluţionată în unităţile penitenciare, care poate genera confuzie.

10. Paradoxul lui Toqueville şi Durkheim (cu aplicare la penitenciarele noi, moderne): *insatisfacţia colectivă creşte atunci când motivele fiecăruia de a fii satisfăcut cresc şi ele.*

Confortul şi facilităţile oferite de cele mai noi penitenciare din ţară au surprins de la început în mod plăcut miile de deţinuţi care au fost transferaţi aici de la alte unităţi din ţară. Treptat însă, fiecare deţinut dorea alte şi alte privilegii care, nefiind prevăzute în regulament, se transformau în surse de nemulţumire şi ostilitate faţă de personal. Avem de-a face cu un tip de contradicţii care nu conduc la nici o sinteză, la nici o posibilitate de programare a serviciilor oferite care să convină marii mase a deţinuţilor. Conflictele de interese şi iradierea rapidă a nemulţumirilor deţinuţilor vor face să rămână veşnic o utopie eliminarea incertitudinilor din majoritatea aspectelor vieţii penitenciare: *cooperare loială (!) între personal şi deţinuţi, respectul reciproc, admiterea diferenţelor, soluţionarea calmă a crizelor.*

În aceste condiţii, simptomele stresului cronic specific personalului din închisori - melancolie, cinism, comunicare dificilă, izolare, nivel scăzut de performanţă, îngrăşare excesivă, hipertensiune arterială, agresivitate, accidente de circulaţie, divorţ - nu mai surprind. Dar remediile, departe de a fi o problemă individuală, constituie, în primul rând, o problemă organizaţională.

MODELAREA PERSONALITĂȚII UMANE ÎN PENITENCIARE

Locul ideilor de tratament şi de intervenţie în materie penală nu poate fi înţeles decât în cadrul unei teorii a cunoaşterii criminologice. S-ar putea obiecta că ideea de tratament ar putea fi examinată distinct, dar acest lucru nu este posibil: **criminologia este o terapeutică specială!** (F. Dagognet, *„Ştiinţă şi Criminologie"*, în documentele celui de-al 14-lea Congres de Criminologie, Lyon, 1964).

Noua terminologie - *tratament moral, tratament penal, tratament criminologic* - este utilizată ca o armă de luptă împotriva ideilor de pedeapsă sau de represiune. *Politica de tratament* este de la început o orientare penitenciară destinată să redea condamnatului o şansă veritabilă de a redeveni un cetăţean liber. Acest umanism recunoaşte deţinutului **dreptul la tratamentul de resocializare**[61] (termenul de „tratament" poate părea mai ştiinţific decât cel de „pedeapsă" - de aici şi atracţia pe care el o exercită).

În mod obişnit există tendinţă de a identifica criminologia cu readaptarea socială a delincventului. Noţiunea de **tratament** desemnează măsurile de prevenire individuală a recidivei, soluţiile sale depinzând în mod esenţial de cercetările clinice în acest domeniu. Dar dacă se stabileşte că unii delincvenţi, **în stadiul actual al cunoştinţelor,** nu mai sunt accesibili tratamentului de resocializare, rezultă că nu trebuie confundată criminologia clinică cu doctrina readaptării sociale.

Istoria ideii de tratament (Beccaria), este a unei discipline care oscilează între drept, medicină, politică şi morală. De aceea, politica de tratament a fost criticată de cei care gândeau că este imposibil să judeci delincventul din moment ce deseori societatea are mai multă responsabilitate decât el în ce priveşte infracţiunea comisă.[62] Lucrurile nu sunt de loc simple, deoarece obiectul criminologiei nu este un fenomen social oarecare, ci un rău social împotriva căruia atrebuie luptat: este deci implicată o judecată de valoare negativă, şi nu o simplă judecată asupra realităţii. Această constatare face din criminologie o ştiinţă teoretică şi în acelaşi timp, practică.

Ideea de dirijare este inerentă noţiunii de tratament, dar pentru a avea o imagine clară trebuie abordată problema prin prisma medicinii. În medicină

[61] Atias C., *Le tratament des délinquants,* VRIN, Paris, 1991, pag. 11.
[62] Alice Yotopoulos-Marangopoulos, *Pedeapsa privativă de libertate în optica drepturilor omului,* în „Revista de ştiinţă peniteciară", nr. 13-14/1993, pag. 61.

tratamentul are ca obiectiv întoarcerea la starea normală sau apropierea de aceasta. Or, starea normală poate fi raportată la un organ anume sau la organismul pacientului în integritatea sa. În acest caz, tratamentul este un efort calificat pentru a elimina ceea ce împiedică menţinerea şi dezvoltarea, luate ca norme.[63]

Revenind în domeniul penologiei, corpul social - pedepsind - se comportă ca un organism viu care reacţionează la o leziune: el apără o ordine interumană, bazându-se pe natura omului. Considerând criminalitatea ca anormală, lucrurile se complică, deoarece nu „bolnavul" este cel care califică propriile tendinţe ca trebuind să fie evitate sau corectate.

A vorbi despre tratament înseamnă a admite că delincventul are ceva special care se adaugă calităţii sale de om, fără a fi inerent acestuia. Şi mai departe, trebuie să luăm în consideraţie şi eventualele slăbiciuni şi perversităţi atât de frecvent întâlnite la oameni. Omul nu ar face obiectul tratamentului fără **ideea de rău!** Dar, prin definiţie, **un tratament nu poate pune capăt decât la ceea ce este urmare a unui accident.** Ideea de tratament implică prezenţa la delincvent a unor structuri psihice specifice care se suprapun pe structurile personalităţii normale. A defini anormalitatea prin inadaptare socială înseamnă a accepta ideea că individul trebuie să se înscrie normelor unei anume societăţi, oricum ar fi ea constituită şi condusă.

Folosirea noţiunii de tratament nu înseamnă numai o apropiere de ştiinţa medicală, ci înseamnă, de asemenea, îndepărtarea de drept, de vocabularul său, de tehnicile şi temeiurile sale moderne. Adoptând un asemenea limbaj, criminologii se separă de tradiţia juridică, dar în acelaşi timp îi subliniază limitele.

De fiecare dată când este hotărâtă o intervenţie asupra persoanei, dreptul are vocaţia să o protejeze fie controlând oportunitatea măsurii, fie controlându-i modalităţile de realizare. Iată de ce **autoritatea competentă**[64] pentru a efectua aceste alegeri nu este specialistul (sau echipa criminologică) care a studiat delincventul şi a apreciat cazul. Specialistul joacă numai rolul de consilier, de expert. **Decizia va fi luată de o autoritate publică:** *tribunalul,* atunci când alegerea este efectuată la nivelul condamnării; *autoritatea însărcinată cu executarea sancţiunii,* atunci când aceasta intervine după condamnare.

Studiul ideilor de tratament şi de intervenţie în materie penală determină anumite întrebări în legătură cu statutul realităţii în criminologie. Universul moral al criminalului este, într-un fel, detaşat de realitate. Universul pe care acesta şi-l poate crea ca decor al acţiunilor sale este o ficţiune. Într-un anumit sens, criminalul obişnuit trăieşte într-o lume la marginea realităţii, în care ***eul* său este rege.**[65]

Din acest moment, perceperea de către criminolog a realului dobândeşte o importanţă deosebită: *dacă delincventul poate sfida realitatea socială, pot fi sfidate constrângerile pe care le include şi responsabilităţile pe care le creează?* O

[63] G. Canguilhem, *Le normal et le pathologique,* P.U.F., Paris,1996, pag. 77.
[64] Atias C., *op. cit.,* pag. 21.
[65] M. Novak, *Force de caractére et crime,* VRIN, Paris, 1989, pag. 82.

asemenea poziție nu face trimitere numai la **bazele etice ale criminologiei,** ci și la determinarea surselor calificării unui act drept crimă. Postulatul inițial al **distincției delincvență-nondelincvență** este comparabil cu opoziția dintre maladie și crimă: dacă maladia este un rău natural (invariabil, general și permanent), atunci crima este un rău oarecum artificial, variabil după împrejurări și epoci.

Trebuie să admitem existența unei ordini imanente lumii noastre, o ordine inevitabilă ca și legile cosmosului. Pedeapsa compensează trecutul și este necesar să se impună vinovatului o pedeapsă dacă nu dorim să-l excludem pe acesta din societate. Reintegrare socială nu poate fi acordată decât cu acest preț pentru că nici o societate nu poate exista fără un minim axiologic.

Primirea de către populație a măsurilor ce vizează tratamentul delincvenților depinde de locul - mai ales simbolic - care le este conferit în gama de reacții la criminalitate: populația va accepta un tratament dacă acesta comportă o suficientă reprobațiune simbolică (în caz contrar îl va refuza). Scopul tratamentului fiind transformarea delincventului în nondelincvent, se va tinde întotdeauna să se impună un model mai constrângător: **un drept care pedepsește** *va indica ce nu trebuie făcut,* iar **un drept care tratează** *va preciza ce trebuie făcut.* Obiectivul final va fi, desigur, de a-i da delincventului simțul responsabilității. Singura problemă este cea a **gradualității:** *care este limita la care intervenția reeducativă nu mai este admisibilă* și, reciproc, *unde refuzul valorilor de către delincvent nu mai poate fi acceptat?*

9.1. EDUCATORUL ÎN MEDIUL PENITENCIAR

Activitatea de reeducare a celor care au încălcat prevederile legilor și a normelor de conviețuire socială presupune din partea personalului cunoștințe aprofundate de psihologie. Prin toată activitatea sa, educatorul trebuie să faciliteze apropierea de el a deținutului, să stabilească relația dintre infracțiune și constantele personalității acestuia, să pregătească terenul unei noi raportări la valorile sociale după executarea pedepsei. Pentru atingerea acestor obiective sunt necesare calități psihologice deosebite.

În primul rând, educatorul va trebui să aibă o concepție clară despre lume și viață, despre sistemul social pe care îl reprezintă. *A fi partener de discuție cu un individ care a greșit față de societate nu este posibil decât dacă educatorul este un punct de referință pentru infractor,* un model de înțelegere profundă a structurilor realității, a poziției autentice a omului în lume, a îndatoririlor și drepturilor sale.

Ceea ce nu poate lipsi unui bun educator este capacitatea de a înțelege cadrul intern al subiectului, lumea lui obișnuită de trăiri și semnificații. Această capacitate *(empatia)* chiar dacă nu este științifică, este suficient de exactă pentru a

realiza un comportament optim față de subiect.[66] Deși empatia se găsește în grade variabile la diferite persoane, experiența profesională a educatorului joacă un rol major în optimizarea ei. Între calitățile educatorului nu vor putea lipsi sensibilitatea față de complexitatea diferitelor motivații infracționale, ușurința de a stabili relații umane, tactul, o mare disponibilitate de a asculta, curiozitate și interes pentru persoane privite în individualitatea lor.

Desigur există anumite diferențieri între educatorul care lucrează într-un centru de reeducare față de cel dintr-un peniteciar. Educatorul dintr-un centru de reeducare acționează mai direct și sistematic pentru integrarea minorilor în societate, propunându-le modalități de comportament acceptate social. A fi un exemplu de conduită pentru minori este esențial pentru educatorul din școlile speciale.

Cu toată multitudinea diferențelor individuale, conduitele și acțiunile educatorilor au anumite trăsături comune, care pot servi la conturarea unor tipuri și pot fi observate sub forma unor caracteristici dominante. Iată câteva din aceste particularități:

- **educatorul amabil:** amabilitatea permite deținutului să se exprime liber, iar educatorului să sesiseze mai bine particularitățile psihologice ale subiectului. Există și o amabilitatea de suprafață, o „mască" rău ajustată, care trădează adevărata atitudine și-l va inhiba pe subiect;
- **educatorul autoritar**: caută să impună deținutului voința lui. Sigur de sine, „își fixează subiectul" dorind să-l domine. Postura rigidă a corpului și capului trădează această intenție; așteaptă momentul în care poate interveni cu eficiență, conduce discuția luând în considerare toate amănuntele;
- **educatorul cabotin:** în mod normal, orice educator trebuie să fie și un bun actor: să poată simula nerăbdarea, simpatia fără a-și pierde vreodată sângele rece. Dar dacă va exagera în teatralizarea unor atitudini, se va trăda, ceea ce va avea ca urmare închiderea în sine a deținutului;
- **educatorul vorbăreț:** emite un adevărat potop de cuvinte, întrerupe des deținutul, propune exprimări mai potrivite (din punctul lui de vedere), anticipează cu voce tare ce vrea să spună subiectul mai departe etc. Cauzele acestui debit verbal exagerat pot fi nevoia de descărcare a tensiunii afective sau trebuința afirmării de sine, ceea ce va afecta calitatea convorbirilor cu deținuții;
- **educatorul patern:** dat fiind specificul relației educator-deținut, există posibilitatea ca primul să manifeste o conduită asemănătoare cu a „tatălui", iar al doilea o atitudine „infantilă".

[66] Marcus, S., *Empatia- cercetări experimentale,* Editura Academiei, București, 1971.

9.2. PARTICULARITĂȚI ALE RELAȚIEI EDUCATOR-DEȚINUT

Mijlocul de relaționare al educatorului cu deținuții îl constituie **convorbirea.** *Aceasta nu trebuie înțeleasă ca răspunsurile unuia la întrebările celuilalt,* ci ca un **proces complex,** cu eșecuri posibile de o parte și de alta. Educatorul va fi întotdeauna în avantaj, deoarece, în baza datelor pe care le deține, va ști cum să conducă discuția, la ce probleme să ceară mai multe detalii, când să avertizeze deținutul că s-a îndepărtat prea mult de linia adevărului etc. Tocmai în baza celor știute, educatorul își va putea păstra răbdarea pe tot parcursul discuției.

De la început se urmărește câștigarea încrederii deținutului și cunoașterea cât mai profundă a acestuia, mai ales sub aspectul „planului de viață", al autoevaluării, al integrării lui în viața socială. **Manifestarea deschisă a încrederii educatorului în deținut este esențială** în structurarea unei relații pozitive în sens reeducativ. În majoritatea cazurilor autodezvăluirea depinde de modul în care deținutul percepe educatorul, de prestigiul acestuia, de contextul în care se solicită informațiile, de gradul de cointeresare a deținutului în acțiunea de cunoaștere de către alții a vieții sale, de tipul său de personalitate, de experiența lui în dialogul cu alții.

„Presupun că factorul cel mai important în determinarea permisivității subiectului la acțiunea de cercetare este dat de relația pe care subiectul o percepe între actul de cunoaștere al cărui obiect el este și efectele acestuia asupra sa, pe de o parte, și perceperea propriilor sale interese, pe de altă parte" afirmă C. Mamali în volumul „Intercunoaștere" (Editura Științifică, 1974, pag. 22-23).

În prima convorbire cu un deținut, educatorul îi cere să exprime cât mai amănunțit biografia sa, să stabilească toate relațiile pe care le considera justificate între infracțiune și împrejurările vieții sale. Educatorul nu întrerupe relatarea, dar intervine episodic prin scurte întrebări, uneori sugerând dezvoltarea anumitor probleme, alteori sintetizând o zonă a relatării. Convorbirea cu deținutul are o direcție concentrică: de la expunerea faptelor trecute spre prezent, de la considerarea mediului său spre considerarea sa, de la prezentarea unor probleme periferice la analiza personalității sale. Destăinuirea faptelor legate de infracțiune va fi deci o continuare firească a celor povestite până atunci unui om, educatorul, interesat să-i cunoască întreaga viață.

Întrebările adresate deținutului sunt clar formulate, fără a se face comentarii inutile care pot schimba sensul întrebării inițiale. Dacă apar momente de tăcere în discursul deținutului, acestea nu sunt suprimate imediat, deoarece ele reprezintă deseori un mod de comunicare cu multiple sensuri ce trebuie descifrate de educator: uneori tăcerea poate fi tensionată, alteori meditativă, uneori cu potențial exploziv, alteori perplexă. Educatorul observă cu atenție comportamentul deținutului, gesticulația și mimica ce însoțesc discursul, modul de exprimare, vocabularul folosit,modificările de ritm și intensitate ale monologului, temele

accentuate, repetările. Pe baza tuturor acestor informații, precum și a celor rezultate din examenul psihologic și din ancheta socială se reconstituie imaginea pe care infractorul o are despre sine și despre ceilalți, poziția sa față de viață, legăturile intime dintre infracțiuni și personalitatea sa.

Într-o a doua etapă a dialogului educatorul trece la utilizarea datelor pentru clarificarea tuturor aspectelor care prezintă semne de întrebare în cadrul uneia sau mai multor convorbiri.

9.3. RELAȚIA DE AJUTOR ÎN MEDIUL PENITENCIAR

Deținutul (minorul) ajuns pentru prima dată în penitenciar sau în școala specială poate fi considerat **traumatizat psihologic;** tensiunile legate de comunicarea faptei, contactul cu organele de ordine, procesul, remușcările, rușinea, despărțirea de familie îl afectează profund. În funcție de cauzele dificultăților fiecărui deținut se poate acționa atât asupra ambianței, cât și asupra subiectului. Intervențiile asupra ambianței țin cont de normele sistemului și vizează optimizarea relațiilor în colectivul din care face parte, transferul într-o altă cameră ș.a. La astfel de rezolvări se ajunge destul de rar, cele mai frecvente fiind cazurile în care subiectul se confruntă cu o situație de interes major pentru el și pe care nu o poate rezolva singur. Atmosfera în care se desfășoară ajutorul psihologic are un oarecare grad de permisivitate și îl determină pe subiect să se înțeleagă, să aibă inițiative, să progreseze în situația dată.

Având în vedere aceste probleme, am considerat că în mediul de detenție *cea mai eficientă formă de intervenție a psihologului și a educatorului o constituie psihoterapia nondirectivă.* Aceasta deoarece permite atingerea unor obiective esențiale pentru reeducare, obiective care au constituit ipoteze de lucru la începutul aplicării metodei în mediu de detenție:

1. Reintegrarea socială este influențată pozitiv de grăbirea maturizării afective a subiectului.
2. Efecte durabile în plan reeducativ apar doar când deținutul este ajutat să se cunoască pe sine, să înțeleagă mecanismele care au stat la baza formării comportamentului său deviant.
3. Cunoașterea și activarea resurselor latente ale deținutului (minorului) sporesc încrederea în propriile capacități, făcându-l să fie deschis la acțiunile de reeducare exercitate asupra sa.

Iată pe scurt psihoterapia non-directivă așa cum a fost ea concepută de psihologul american Carl Rogers.[67]

Fundamental pentru relația de ajutor este ca psihologul (educatorul) să manifeste un interes autentic și să-l accepte ca persoană pe subiect, să exprime față de el căldură, nedepășind însă cadrul neutralității binevoitoare. Față de atitudinile și

[67] Rogers Carl, *La relation d'aide et la psychotherapie,* Les éditions E.S.F., Paris, 1970.

sentimentele subiectului va trebui manifestată permisivitate, pentru că numai astfel va fi deschis şi îl vom putea cunoaşte în adâncime. A încerca să cenzurăm de la început relatările subiectului ca şi când doar noi am şti ce sunt *binele* şi *răul* sau am fi singurii deţinători ai soluţiilor la problemele sale, aduce după sine încetarea relaţiei de ajutor. Subiectul nu de asta are nevoie în acest stadiu, ci de un partener cu care să analizeze problemele într-o atmosferă de încredere şi acceptare reciprocă. Aceasta cu atât mai mult cu cât psihologul (educatorul) îl avertizează pe deţinut (minor) că nu deţine răspunsul la problemele sale, că subiectul însuşi cunoaşte cel mai bine situaţia, dar că îl poate ajuta să descopere soluţii adecvate pe care să le transpună în practică.

Carl Rogers descrie *şapte stadii ale procesului de schimbare a personalităţii* în cursul psihoterapiei, dar care nu sunt înlănţuite într-o ordine strictă, fiind posibil ca elemente ale unor stadii avansate să apară şi mai la început.

Stadiul 1: subiectul refuză comunicarea; relatează doar aspecte exterioare; sentimentele şi opiniile personale nu sunt percepute şi nici recunoscute ca atare; nu există dorinţă de schimbare; există multe blocaje în comunicările interne; subiectul reacţionează la situaţia prezentă asimilând-o unei experienţe trecute şi apoi reacţionează la acest trecut reînviat.

Stadiul 2: subiectul se convinge că este total acceptat; observaţiile privind alte persoane devin mai puţin superficiale; problemele sunt percepute ca exterioare sinelui şi de aceea nu resimte nici un sentiment de responsabilitate; sentimentele sunt descrise ca aparţinând trecutului *(„eram profund deprimat");* experienţa imediată este legată de o structură impusă de trecut; contradicţiile sunt (pot fi) exprimate, dar sunt recunoscute cu greutate ca atare *(„eu vreau să învăţ, dar rămân o oră la aceeaşi pagină").*

Stadiul 3: discursul având *eul* ca subiect devine mai uşor; subiectul vorbeşte de *eul* său ca de un obiect despre care ceilalţi au o imagine răsturnată; relatează sentimente şi intenţii non-actuale; experienţa trăită este descrisă ca aparţinând trecutului său, ca fiind străină de sine; contradicţiile experienţei imediate sunt recunoscute, iar alegerile personale sunt considerate adesea ca ineficace.

Stadiul 4: subiectul descrie sentimente foarte intense ca nefiind actuale în prezent *(„aceea a fost o lovitură dură pentru mine");* începe să-şi accepte sentimentele; experienţa imediată este mai puţin determinată de structura trecutului; începe să descopere schemele personale de comportament şi să se îndoiască de valabilitatea lor *(„ironia mi-a servit toată viaţa ca apărare; e puţin idiot lucrul ăsta");* caută simbolismul exact al sentimentelor, al schemelor şi al intenţiilor sale; ţine cont de contradicţiile dintre *eul* său şi experienţa imediată; ia cunoştinţă de responsabilitatea sa faţă de problemele personale.

Stadiul 5: sentimentele sunt exprimate liber, aşa cum sunt simţite de subiect în prezent; îşi examinează critic schemele de conduită; caută să diferenţieze exact sentimentele şi intenţiile sale; acceptă să-şi privească în faţă propriile contradicţii şi incoerenţe; comunicarea internă este ameliorată, iar blocajul redus.

Stadiul 6: sentimentele blocate în evoluţia lor sunt acum acceptate; experienţa imediată ia aspectul caracteristic unui proces; relaxări fiziologice (plâns, lăcrimare, oftat etc.); comunicările interne („luările la cunoştinţă") sunt libere şi devin un cadru de referinţă clar definit; diferenţierea experienţei afective este clară şi fundamentală.

Stadiul 7: creşte acceptarea de sine şi încrederea în propria evoluţie; noile situaţii sunt trăite ca atare, nelegate de trecut; schemele personale de conduită sunt mai puţin rigide; subiectul face experienţa unor noi maniere de a fi.

Psihoterapia non-directivă aplicată în penitenciar implică existenţa unor **premise favorabile:** *tensiunile (frământările) deţinutului să fie suficient de puternice* pentru ca subiectul să ceară sau să accepte ajutorul; *subiectul să aibă forţa de a acţiona* şi să considere situaţia rezolvabilă; *psihologul (educatorul) să poată coopera cu factorii de decizie* din locul de deţinere, pentru soluţionarea cazului.

De la început educatorul încurajează expresia liberă a faptelor şi sentimentelor subiectului faţă de toate problemele şi îl ajută să se înţeleagă spunându-i după caz: *„Simţi un fel de ciudă că..."; „Vrei să îndrepţi lucrurile şi totuşi nu vrei"; „Din ce spui, se pare că te simţi destul de vinovat"* etc. După ce subiectul relatează faptele şi îşi exprimă sentimentele negative faţă de diversele persoane sau aspecte ale situaţiei, încep să se manifeste tendinţele pozitive ale acestuia pentru abordarea matură a dificultăţilor. Psihologul îl stimulează în acest sens: *„Eşti chiar atât de rău"?* Acesta este momentul central al relaţiei de ajutor: subiectul şi-a descărcat tensiunile, a recunoscut sentimentele sale negative care-l împiedicau să progreseze şi face primele demersuri de rezolvare (proiecte teoretice în cadrul dialogului, deocamdată). Acum rolurile se inversează: psihologul, din simplu catalizator al relatărilor subiectului, devine mai activ şi îl ajută pe acesta să-şi convertească tendinţele pozitive în acţiuni, pe baza noii percepţii a situaţiei sale realizate în cadrul dialogului. Psihologul îl ajută pe subiect să aleagă o acţiune sau alta, îl sprijină când acesta se teme să mai meargă înainte. Este necesar să se lase întreaga responsabilitate a acţiunilor în seama subiectului, pentru a creşte autonomia şi încrederea lui în sine. La fiecare întâlnire între cei doi, se face o analiză a rolului subiectului în propria problemă, a calităţilor lui pozitive pe care se poate sprijini. Toate acţiunile pozitive ale subiectului vor fi deci puncte de avans în soluţionarea problemei şi în înţelegerea de sine.

Timpul acordat unei întrevederi cu subiectul nu va depăşi niciodată o oră pentru a-l forţa să beneficieze la maximum de fiecare întâlnire şi pentru că timpul este preţios pentru ambii interlocutori.

În cadrul relaţiei de ajutor, psihologul (educatorul) se situează undeva între subiect şi mediul său problematic. De aceea el - psihologul - trebuie să abordeze o linişte interioară, o anumită siguranţă şi control asupra a ceea ce îl înconjoară, să dea subiectului impresia că în orice moment poate găsi un loc unde este primit şi acceptat fără condiţii, că în ciuda oricăror eşecuri va găsi pe cineva dispus să-l asculte şi să-l ajute.

În urma colaborării cu psihologul (educatorul), subiectul devine o persoană matură şi independentă, care şi-a rezolvat problema şi poate păşi singur înainte. Apare sentimentul unei nevoi descrescânde de ajutor şi subiectul recunoaşte că relaţia trebuie să înceteze, în ciuda faptului că aceste întâlniri îi făceau plăcere.

Eficienţa acestei metode este determinată de posibilitatea ca în scurt timp (3-4 şedinţe de câte o oră fiecare) să se analizeze profund şi sincer problemele subiectului, să fie rezolvate într-o manieră care să-i asigure progresul relaţional. Se creează astfel posibilitatea „ajustării" unui mare număr de subiecţi.

În penitenciar psihoterapia non-directivă îşi atinge scopurile de regulă, în două, cel mult trei şedinţe. Aceasta deoarece psihologul are acces la informaţiile din dosarul deţinutului, iar celelalte cadre îl ţin la curent cu evoluţia subiectului. La aceasta se adaugă şi faptul că subiectul răspunde complet la toate întrebările: cooperează cu cel care vrea să-l ajute, deşi rămâne activă tendinţa de a se zugrăvi mai bun decât este.

Faţă de etapizarea rogersiană am constatat modificări în sensul concentrării: situaţia în care se află îl constrânge pe subiect să treacă rapid la fazele finale de la prima şedinţă. În şedinţa a doua se clarifică problemele şi se aleg (recomandă) modalităţile de acţiune eficiente; subiectul este asigurat că oricând poate apela la ajutorul psihologului (educatorului).

Începutul psihoterapiei trebuie marcat de o informare amănunţită a psihologului cu o serie de aspecte privind personalitatea subiectului, fapta comisă, precum şi o evaluare a capacităţii sale de reintegrare după executarea pedepsei. Antecedentele penale sunt cunoscute atât din analiza dosarului, cât şi a convorbirii directe cu subiectul.

Evaluarea capacităţii de reintegrare se realizează în baza cunoaşterii sprijinului din partea familiei, a atitudinii foştilor şi actualilor prieteni faţă de subiect, disponibilităţile lui de susţinere morală. Tot la acest punct sunt analizate proiectele de viitor: realismul lor, gradul de încredere a subiectului în ele, dacă şi-a elaborat alternative, ce va întreprinde dacă în mediul unde va merge va găsi situaţii psihotraumatizante ş.a.

Elementele din schema rogersiană manifestate în cele două stadii ale relaţiei de ajutor în locul de deţinere sunt următoarele:

Stadiul I - subiectul vorbeşte despre sine ca despre un obiect văzut răsturnat de ceilalţi, iar sentimentele sunt descrise ca aparţinând trecutului;
- subiectul are convingerea că orice ar spune sau ar face, nimic nu se poate schimba, consideră că toate eforturile sale pozitive au fost ineficiente;
- contradicţiile personale sunt recunoscute şi doreşte să le analizeze;
- apar frecvent manifestări somatice (plâns, suspine).

Stadiul II - subiectul este convins că este total acceptat de psihoterapeut;

- descoperă schemele personale de comportament şi începe să se îndoiască de validitatea lor; le examinează critic;
- caută explicaţii pentru faptele trecute şi prezente;
- ia cunoştinţă de noi aspecte ale responsabilităţii sale faţă de problemele personale (infracţionale);
- subiectul alege noi maniere de a fi în baza clarificărilor obţinute;
- creşte încrederea în viitoarea evoluţie.

Cazul P.F.

- 18 ani, din Bucureşti;
- Condamnat 4 ani pentru viol;
- Calificat strungar în Centrul de reeducare;
- Tatăl: mecanic auto, decedat (s-a otrăvit la 39 de ani, alcoolic);
- Mama: îngrijitoare la un spital de copii;
- Fraţi: doi mai mici, elevi.

Faza preinfracţională

- Cu 6 luni înainte de faptă se sinucide tatăl său;
- Cu patru luni înainte este lăsat corigent de un profesor, în mod nejustificat după părerea subiectului. Este afectat profund, ceea ce determină schimbări mari în conduita sa (începe să frecventeze restaurante şi să facă braconaj, să lipsească de la şcoală);
- Cu două săptămâni înainte de faptă se hotărăşte brusc să se însoare cu o fată. Fata acceptă raportul sexual cu el şi-i promite că îi va comunica hotărârea ei. P.F. aşteaptă două săptămâni telefonul ei (fata se mutase între timp la altă adresa).

Faza infracţională

Într-o seară, la restaurant, un prieten îi arată o pereche de tineri care tocmai plecau. Îi propune să meargă după ei (împreună cu alţi doi băieţi).

Este de acord şi la ieşirea din restaurant iau de pe masă două cuţite.

Ajung într-un parc; fiind cel mai solid, la sugestia prietenilor îl loveşte pe însoţitorul fetei. Toţi patru violează fata sub ameninţarea cuţitelor.

Subiectul P.F. ajunge la cabinetul psihologic din două motive: a) deşi momentul punerii în libertate se apropia, nu avea nici un fel de proiecte pentru viitor; b) justificările faptei erau neconforme cu realitatea.

Prima întâlnire:

Subiectul expune faptele, diminuând partea sa de vină. *„Eram beat, deci vinovatul principal este profesorul acela. Din cauza lui am ajuns la infracţiune."* Nu trebuia să-l lase corigent, pentru că era totuşi un elev bun.

Acum nu mai este afectat de nedreptatea profesorului *(„Nimic nu mai contează pentru mine").*

Ar dori să fie în centrul atenției și în clasa din centrul de reeducarea pentru că așa a fost și în afară (la liceul industrial a avut mai mult colege, decât colegi).

Se consideră etichetat, iar fapta comisă îl va marca negativ tot restul vieții.

A încercat să-și ajute familia, să-l îndrume pe fratele său mai mic să nu mai bea pentru că va ajunge ca tatăl lor: nu a reușit nimic.

Conștientizează unele contradicții personale: *(de ce moartea tatălui o resimte ca o ușurare?);* deși nu-i place singurătatea, nu se atașa afectiv de nimeni; în legătura cu fapta, deși la plecarea din restaurant *„se temea de ceva"*, totuși a mers înainte.

De multe ori în cursul primei ședințe a plâns *„de ciudă, că am ajuns prea ușor aici."*

A doua întâlnire:

Psihologul face o scurtă prezentare a celor discutate anterior. Apreciază sinceritatea subiectului (confirmată în confruntarea cu dosarul). Îi propune ca împreună să clarifice unele probleme legate de faptă și, mai ales, să discute despre viitor.

Subiectul se bucură că are prilejul să discute din nou cu psihologul: crede că asta îl va ajuta mult.

P.: Se pare că întotdeauna luai lucrurile ușor, nu te gândeai la consecințe.

S.: Da, aveam succes întotdeauna. Nu întâmpinam dificultăți niciodată. La școală eram preferatul fetelor. Nu făceam rău nimănui, dar nici bine.

P.: Dar ce spui nu înseamnă mare lucru.

S.: Așa este, eram puțin pretențios, nu urmăream nimic deosebit. Trăiam pur și simplu de pe o zi pe alta.

P.: Lucrul acesta va continua și după liberare?

S.: Nu, dar nu știu exact ce am de făcut.

P.: Totuși ai niște premise de la care poți pleca. Hai să le trecem în revistă împreună.

S.: Da, am o meserie, voi avea un loc de muncă, relațiile cu mama sunt bune. Acum știu mai multe despre viață. Totuși oamenii mă vor privi cu neîncredere.

P.: Tu ce ai face în locul lor? Cum l-ai ajuta pe cel care vine din detenție?

S.: Aș proceda la fel, dar aș acorda o șansă fiecărui fost pușcăriaș. I-aș acorda mai multă atenție.

P.: Cine crezi că trebuie să facă dovada încrederii, tu sau ei?

S.: Eu, dar cum să-i conving că sunt totuși om? Și apoi trebuie să recuperez timpul pierdut în centrul de reeducare.

P.: Prin fapte vei putea convinge pe cei din jur și chiar pe tine însuți că te-ai schimbat. Iar în ceea ce privește timpul pierdut, tu ești vinovat.

S.: Eu cred că mai mult profesorul din liceul industrial; el m-a făcut să văd lumea altfel, să nu-mi mai pese de nimeni și de nimic.

P.: Mai auziseși de violuri?

S.: Da, dar cei pe care îi știam s-au înțeles cu fata și nu li s-a întâmplat nimic.

P.: Așa de simplu vezi tu problema asta? Te-ai gândit prin ce au trecut fata și băiatul acela, te-ai gândit ce s-ar fi putut întâmpla având cuțitele la voi?

S.: Când ești cu prietenii, trebuie să faci ca ei.

P.: Și atunci cum rămâne cu profesorul?

S.: Nu cred că are vreo legătură: mă lăsase corigent cu patru luni în urmă.

P.: Și încă ceva: nu crezi că ai comis infracțiunea gândind că te răzbuni într-un fel pe fata care te-a părăsit?

S.: (Oarecum surprins, tace timp îndelungat) Nu știu, trecuseră aproape trei luni de atunci.

P.: În concluzie, care ar fi cauzele?

S.: Dorința de a fi pe placul prietenilor, mai bine zis teama de a pierde încrederea lor, orgoliul meu prostesc, alcoolul...

După cele două ședințe în care discuțiile au fost mult mai ample au urmat unele mai scurte, de întreținere, în diverse situații: la atelier, la clasă, în cadrul unor activități cultural-educative. Cadrele în subordinea cărora se afla apreciau că este mai liniștit, cu un tonus afectiv bun, optimist.

A fost eliberat condiționat și s-a angajat la o întreprindere bucureșteană.

Cazul M.Z.

- 21 ani, din București;
- Condamnat 2 ani pentru viol;
- Calificat în penitenciar ca strungar;
- Tatăl: croitor;
- Mama: casnică;
- Frați: 10, din care cinci mai mari, iar ceilalți mai mici decât el.

Faza preinfracțională

Nu i-a plăcut școala: în clasa a IX-a a rămas repetent. Mama îl sfătuiește să se angajeze undeva; acceptă pentru că avea nevoie de bani.

Ia viața ușor, de regulă rezolvă diferendele cu pumnii, este convins de farmecul personal *(„nu-mi este greu să conving o femeie să facă ce vreau eu")*, își acordă mari șanse de reușită la orice facultate, generalizează nemotivat faptele singulare ș.a.

Faza infracțională

Într-o duminică joacă fotbal în fața blocului, după care merge la restaurant cu băieții. La întoarcere, acostează cu încă patru prieteni o fată pe care el o cunoștea și o violează în uscătoria blocului în care locuia el.

Ajunge la laboratorul de psihologie în urma semnalării de către educator a unei accentuate stări de apatie și dezinteres față de muncă.

Prima întâlnire

La început este neliniştit, dar pe măsură ce expune faptele plânge *(„toată fapta a fost prostie")*. Crede că dacă nu era beat nu ar fi acceptat să participe la infracţiune. Acum nu mai este afectat de cele întâmplate: consideră că a fost un accident nefericit. Apreciază că şi-a trăit viaţa (?). Îi este ruşine de ce a făcut, de pata aruncată asupra familiei. Dar ce poate face pentru a şterge răul produs? Nu-şi poate explica multe lucruri: de ce a comis fapta, de ce nu-l mai interesează nimic în ultima perioadă ş.a. Frecvente întreruperi ale dialogului din cauza plânsului: *„nu mă pot abţine să nu plâng."*

A doua întâlnire

Psihologul face un rezumat al faptelor prezentate, enumeră problemele insuficient clarificate. Se fac precizări privind rolul şi locul subiectului în infracţiune conform dosarului. În ce priveşte starea subiectului, aşteaptă o ameliorare paralelă cu evoluţia dialogului.

Subiectul acceptă să lămurească complet toate împrejurările faptei. Nu pune la îndoială că este vinovat, dar i se pare că o pedeapsă la locul de muncă era mai potrivită pentru el.

P.: Îi explică faptul că pedeapsa ţine cont de individ şi situaţia în care a fost comisă infracţiunea. Or, în cazul lui...

S.: Da, înţelege, dar el se comparase cu ceilalţi şi i se părea că nu este atât de vinovat. Am văzut că dacă ai carte şi munceşti eşti respectat (şi-a dat seama de asta, doar când a început să muncească efectiv).

P.: Dar a fi respectat implică respectul nostru pentru cei din jur. Tu însă ai greşit grav.

S.: Da, dar ce pot face acum? Ştiu să muncesc, să fiu disciplinat.

P.: Nu numai atât: să te menţii activ, să te perfecţionezi în muncă, iar la liberare să trăieşti cinstit. Nu mai ai de stat mult în penitenciar.

S.: Ar fi bine dacă aş putea studia unele cărţi de mecanică auto sau dacă aş putea să mă abonez la revista „Autoturism"...

P.: Da, se poate. Spuneai că în ultima perioadă nu te mai interesează nimic, însă văd că eşti preocupat de mecanică.

S.: Îmi dau seama că trecerea prin mediul de detenţie este o experienţă ruşinoasă pentru un bărbat. Ce vor spune oamenii când mă voi libera? Nimeni nu va avea încredere în mine şi asta cred că îmi va reduce şansele de afirmare în viaţă.

P.: După ce te-ai „afirmat" în rău, e greu să fii crezut, fără dovezi, că a fost doar un accident. Şi apoi, se pare că tu nu vrei să lupţi de loc în direcţia asta.

S.: Ba da, dar trebuie să fie cineva permanent lângă mine, care să creadă în eforturile mele, să mă ajute în clipele grele.

Au fost luate măsuri ca educatorul să susţină mai călduros eforturile deţinutului. S-a luat legătura cu familia acestuia pentru a-i solicita colaborarea. Disciplinar, nu a mai constituit o problemă.

În baza experienţei acumulate se desprind unele concluzii privind psihoterapia nondirectivă în peniteciare şi centrele de reeducare:

1. Intervenţia psihoterapeutului (educatorului) se face într-o situaţie excepţională: detenţia sau internarea într-o şcoală specială. De aceea *subiectul trebuie tratat ca o persoană în devenire*, căreia este necesar să-i descoperim şi să-i confirmăm potenţialităţile pe care le are.
2. Pentru obţinerea unei maturizări rapide, *este nevoie de facilitarea exprimării (comunicării) subiectului într-o atmosferă de acceptare.* Suspendarea intervenţiilor moralizatoare de la începutul convorbirilor are rolul de a creşte deschiderea subiectului la confesiune.
3. Subiectul nu trebuie să perceapă că este diagnosticat şi clasificat de psihoterapeut, *ci este ajutat să analizeze cauzele care l-au determinat să ajungă infractor şi să găsească soluţii la problemele cu care se confruntă.*
4. *Ajutorul va fi maximal când vom sesiza şi formula clar problemele care pentru subiect sunt vagi şi confuze.* Doar aşa el va putea obţine o mai bună comunicare în interiorul său.
5. Din regresiv sau stagnant, subiectul trebuie făcut să devină progresiv, să depună eforturi pentru depăşirea situaţiei. Un rol deosebit au în acest sens *conştientizările motivaţionale.*
6. *Restabilitarea unui dialog constructiv între subiect şi familia sa (mediul său) este hotărâtoare pentru succesul resocializării.*

Apreciez că tehnica prezentată solicită mai mult capacităţile „diplomatice" ale educatorului, stilul de a dialoga cu subiectul, claritatea anal[illegible]ii problemelor acestuia, tactul cu care este sprijinit. Desigur, o contribuţie deosebită aduce şi experienţa acumulată cu timpul.

9.4. OPINIILE DEŢINUŢILOR PRIVIND MESAJUL REEDUCATIV

Pentru surprinderea specificului activităţii reeducative desfăşurate în peniteciar, consider necesare o serie de delimitări conceptuale între procesele de „influenţare colectivă", „cultura de masă" şi „opinia colectivă", pentru a evita asimilarea procesului de reeducare cu una din aceste entităţi.

Influenţarea este o acţiune conştientă, organizată şi unilaterală, exercitată de un individ sau un grup de indivizi în scopul modificării comportamentului altui individ sau grup. Influenţa este mai mult decât simpla persuasiune, deoarece produce o schimbare reală şi de durată în conduita subiectului. Formele prin care se exercită acţiunea de influenţare socială a indivizilor sunt: tehnicile socio-educative şi reeducative, crearea de convingeri, propaganda şi acţiunea practică (munca).

Mecanismul de exercitare a influenţării psihosociale poate fi: **normativ** - subiectul conformându-se unor aşteptări (reglementări) formulate de alt subiect/grup şi **informaţional** - când acceptă ca adevărate informaţiile primite şi acţionează în sensul lor. Primul mecanism îl întâlnim mai ales la subiecţii care fac parte din grupuri constituite, iar cel de-al doilea în cazurile în care individul are incertitudini privind cunoaşterea situaţiei reale.

Principalele direcţii ale influenţării în cadrul activităţilor de reeducare din penitenciar sunt: **viaţa profesională** - urmărindu-se formarea unui producător de bunuri/servicii conştient de locul, rolul şi importanţa socială a muncii sale; **viaţa socială** - un membru angajat în realizarea scopurilor generale; **viaţa particulară şi familială** - un individ autonom şi un membru de familie capabil; **viaţa culturală** şi activităţile în **timpul liber.**

Conceptul de ***cultură de masă*** se referă la activitatea de ridicare a nivelului general de cultură şi cunoaştere al poporului. Se exercită asupra tuturor oamenilor indiferent de vârstă, în forme instituţionalizate sau neinstituţionalizate, având ca obiectiv să determine individul (grupurile) să ducă o viaţă activă şi creatoare, să participe la viaţa colectivităţii din care face parte, să-şi dezvolte personalitatea.

Toate aceste obiective le regăsim şi în activitatea de reeducare a deţinuţilor. Ceea ce creează probleme sunt formele şi mijloacele prin care se caută obţinerea efectelor sociale pozitive cele mai mari în condiţiile în care poziţia deţinuţilor nu este întotdeauna favorabilă acestui proces. Oricum, scopul principal îl constituie *transmiterea unui sistem axiologic umanist care la nivel individual să fie transformat în acţiune socială acceptată de colectivitate.*

În ce priveşte ***opinia publică***[68] înţeleasă ca judecată de valoare - la un moment dat - a unei colectivităţi asupra unei probleme concrete, actuale şi de larg interes, dar cu soluţii discutabile, la nivelul peniteciarului preocupările sunt îndreptate spre cunoaşterea conţinutului opiniilor deţinuţilor şi, pe această bază, formarea unor opinii corecte. Desigur, în opinia colectivă găsim reflectate cu intensitate variabilă evenimentele curente apreciate prin prisma caracteristicilor populaţiei respective. Important însă pentru administraţia locurilor de deţinere sunt cele două funcţii ale opiniei colective: *funcţia de evaluare a evenimentelor* (care anume şi cât de importante sunt ele pentru viaţa colectivităţii) şi *cea de control social,* în sensul că factorii de decizie îşi pot regla acţiunile după acest sensibil „seismograf social" care este opinia colectivă.

În contextul formării unor opinii, mijloacele de comunicare au o contribuţie importantă: abordarea prin mass-media - ziare, cărţi, filme, radio şi televiziune - a problemelor colective, a persoanelor şi evenimentelor, conferă acestora prestigiu şi le sporeşte autoritatea, fapt ce contribuie în mod direct la structurarea şi modificarea opiniilor colective.

[68] Drăgan I., *Opinia publică, comunicarea de masă şi propaganda,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

În penitenciare există o serie de factori a căror acţiune este diferită asupra recepţionării mesajului reeducativ de către deţinuţi. Între *factorii cu acţiune favorabilă* notez:

- ambianţa de viaţă civilizată chiar în condiţiile privării de libertate;
- autoritatea şi prestigiul cadrelor şi prezenţa în rândul celor ce desfăşoară activităţi cu deţinuţii a unor experţi în probleme importante pentru aceştia;
- faptul că în activitatea de reeducare a deţinuţilor sunt atraşi chiar unii dintre condamnaţi (care au pregătire şi aptitudini desoebite).

Principalii *factori defavorabili* acţiunii reeducative în penitenciare sunt:

- faptul că deţinuţii nu constituie o masă omogenă, reacţionând diferenţiat la activităţile educative;
- mulţi deţinuţi, apreciind pedeapsa ca fiind prea aspră, se închid în faţa eforturilor reeducative depuse de personal;
- deseori e dificil să se creeze publicului penitenciar interesul pentru o temă reeducativă sau alta, cu atât mai mult cu cât, frecvent, modul de adresare este impersonal, iar limbajul destul de specializat (ne referim la temele de educaţie juridică sau morală).

Desigur, va trebui să distingem *comunicarea socială* - ce se referă la transmiterea valorilor culturale, a criteriilor de apreciere şi a normelor sociale de la o generaţie la alta - *de comunicarea interumană,* care este un mod fundamental de interacţiune a persoanelor, în vederea obţinerii stabilităţii sau a modificării comportamentului individual sau de grup. O comunicare este eficientă când interlocutorii se referă la o problemă cunoscută, iar prezentarea este inteligibilă şi atractivă. Dar comunicarea între deţinuţi are un specific aparte, prin faptul că se desfăşoară la diferite nivele, în funcţie de dispoziţia acestora şi de trebuinţele nesatisfăcute la un moment dat. Aceste nivele, în ordinea complexităţii, sunt: *nivelul corporal* (starea de sănătate sau suferinţă fizică), *nivelul instinctual* (gradul satisfacerii instinctelor matern, patern, sexual etc.), *nivelul afectiv* (gradul satisfacerii nevoii de afecţiune şi protecţie) şi *nivelul raţional* (determinat de măsura în care individul înţelege corect ambianţa în care se află). Interacţiunea va fi deci eficientă dacă cei angajaţi în emiterea şi receptarea de mesaje se află la aproximativ acelaşi nivel de comunicare. Având în vedere interdicţiile impuse deţinuţilor - în virtutea statutului lor de persoane private de libertate - apreciez că nivelul de comunicare este oscilant, iar în unele grupuri se poate stabiliza la un nivel nefavorabil influenţelor educative. Astfel, unii deţinuţi din cameră pot transmite mesaje de nivel afectiv în timp ce deţinuţii care le primesc să fie cantonaţi în momentul respectiv la alt nivel. Va exista astfel un decalaj între emiţător şi receptor, care va perturba comunicarea. Uneori din această cauză pot apare conflicte.[69]

În practică aşteptările cadrelor şi deţinuţilor privind activităţile cultural-educative desfăşurate în penitenciar sunt diferite. Astfel, cadrele urmăresc în

[69] C. Mircea, *Inter-comunicarea,* colecţia Psyché, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, cap. III.,

principal să mențină un sistem de norme riguros, să ajute adaptarea celor de curând intrați în penitenciar, să formeze opinii corecte față de evenimentele din detenție și să le creeze sentimente umane autentice.

În ce-i privește pe deținuți, aceștia urmăresc obținerea liberării înainte de termen, să alunge plictiseala, să se sustragă sentimentului de nesiguranță, să se relaxeze și să evite conflictele, să ia hotărâri acolo unde există alternative, să-și lărgească imaginea asupra realității, să învețe să exercite mai bine anumite roluri sociale (în special tată, soț, mamă, soție) să-și satisfacă nevoia de a râde).[70]

Atitudinile și opiniile oamenilor nu se creează pe un loc gol, ci au ca fundament pe cele deja existente, formate în situații cu înaltă semnificație pentru individ. De regulă, când o persoană constată și la alții prezența unor opinii asemănătoare cu ale sale, opiniile astfel întărite se transformă în convingeri.

Voi prezenta în continuare o tehnică larg utilizată de specialiști în investigarea centrelor de interes ale grupurilor umane. Tehnica constă în realizarea unei liste de termeni care să reflecte universul concret de viață al indivizilor respectivi și posibilele obiecte de interes în prezent sau viitor. Am întocmit o listă cu 60 cuvinte și am cerut deținuților să precizeze pentru fiecare dacă îl consideră simpatic, antipatic sau indiferent. În listă (tabelul 110) am inclus și termeni în spatele cărora se ascundeau teme ale activității reeducative.

Tabelul 110

Nr. crt.	Lista termenilor	Nr. crt.	Lista termenilor	Nr. crt.	Lista termenilor
1.	om	21.	dreptate	41.	recidivă
2.	bunătate	22.	curaj	42.	reabilitare
3.	fericire	23.	educație	43.	familie
4.	viitor	24.	demnitate	44.	bunăstare
5.	bine	25.	respect	45.	bani
6.	viață	26.	cinste	46.	forță
7.	speranță	27.	sinceritate	47.	răbdare
8.	muncă	28.	solidaritate	48.	pace
9.	lege	29.	legalitate	49.	război
10.	ideal	30.	adevăr	50.	patriotism
11.	libertate	31.	supunere	51.	literatură
12.	datorie	32.	răutate	52.	istorie
13.	rușine	33.	copii	53.	natură
14.	pedeapsă	34.	sănătate	54.	religie
15.	soartă	35.	idealuri	55.	umanism
16.	întâmplare	36.	cooperare	56.	progres
17.	societate	37.	conformism	57.	politică
18.	grup	38.	prietenie	58.	știință
19.	prieteni	39.	ajutor	59.	democrație
20.	voință	40.	izolare	60.	medicină

[70] Dorința de joc, de glumă, de râs are un rol important în echilibrarea psihică a omului.

Au fost investigați 967 subiecți: 550 bărbați (276 recidiviști și 274 nerecidiviști) și 417 femei (127 recidiviste și 290 nerecidiviste).

S-a urmărit verificarea ipotezei conform căreia masa deținuților se fracționează în grupuri cu particularități distincte în funcție de: sex, vârstă, starea de recidivă, natura infracțiunii.

Ipoteza de la care s-a plecat a fost infirmată în totalitate: indiferent de particularități, deținuții se raportează aproximativ identic la eforturile reeducative având poziții asemănătoare față de temele puse în discuție cu ocazia diverselor activități. Marele câștig al investigației a fost delimitarea pe baza interviurilor a caracteristicilor intereselor și preocupărilor cotidiene ale deținuților.

Astfel, destul de explicit a fost relevat un grad ridicat de saturare a deținuților pentru anumite teme educative a căror frecvență prea ridicată a determinat reacții de adversitate sau de indiferență.

În tabelul 111 sunt prezentate cuvintele pentru care - la bărbați, pe grupe de vârstă - a fost manifestată antipatie ridicată.

Tabelul 111

18-21 ani	22-35 ani	36-45 ani	Peste 46 ani
rușine	rușine	rușine	rușine
pedeapsă	pedeapsă	pedeapsă	pedeapsă
răutate	răutate	răutate	răutate
izolare	izolare	izolare	izolare
recidivă	recidivă	recidivă	recidivă
război	război	război	război
	întâmplare	întâmplare	întâmplare
	grup	grup	grup
	supunere	supunere	conformism
		soartă	soartă
			reabilitare

Observăm că termenii respinși se grupează astfel: un număr de șase termeni pe care îi regăsim la toți deținuții: *„rușine", „pedeapsă", „răutate", „izolare", „recidivă"* și *„război"*, trei termeni - *„întâmplare", „grup", „supunere" („conformism")* - întâlniți doar la ultimele trei intervale de vârstă; termenul *„soartă"*, respins în comun de ultimele două grupe de vârstă; în sfârșit, termenul *„reabilitare"* respins doar de cei peste 46 de ani.

În cadrul interviurilor a fost clarificată motivarea antipatiei pentru termenii de mai sus:

- **rușine:** în discuțiile cu personalul, moralizarea are ca punct central rușinea pe care ei trebuie să o resimtă față de cei din jur, în primul rând față de copii, părinți, soție. Sunt contrariați de frecvența cu care li se cere să exteriorizeze acest sentiment, deoarece în majoritatea cazurilor au elaborat justificări subiective care împiedică trăirea culpabilității;

- **pedeapsă - izolare - recidivă:** deținuții consideră că sunt permanent amenințați cu această triadă, care astfel și-a pierdut orice semnificație reeducativă;

- **răutate:** în penitenciar, consideră ei, au învățat totul despre răutatea oamenilor, așa că este inutil să li se mai vorbească despre acest lucru;

- **război:** presa reușește să informeze complet și alarmant asupra acestei probleme și de aceea deținuții refuză alte abordări ale ei;

- **întâmplare - soartă - grup**: acești termeni reprezintă pentru cei mai mulți din deținuți explicația pentru faptele comise: fiind convinși de acest lucru, nu mai consideră necesar să se discute despre ei;

- **supunere - conformism:** fiecare deținut a înțeles că în penitenciar o duce mai ușor dacă este supus și se conformează ordinelor; nu e nevoie să li se repete acest lucru;

- **reabilitare:** ei nu cred în acest lucru pentru că, mai ales recidiviștii, se simt etichetați definitiv.

Pentru restul termenilor, subiecții manifestă simpatie, făcându-le plăcere să discute despre problemele sugerate de ei. În interviurile luate, deținuții au insistat asupra faptului că pentru mulți dintre ei continuă să existe neclarități privind conținutul unor termeni: *„bine", „ideal", „demnitate"* (în condițiile executării pedepsei), *„adevăr", „progres"* ș.a. Din relatările lor a reieșit că mai ales temele de etică au fost deseori abordate simplist și neconvingător.

La femei, pe grupe de vârstă, cuvintele antipatizate sunt cele cuprinse în tabelul următor:

Tabelul 112

18-21 ani	22-25 ani	26-35 ani	36-45 ani	Peste 46 ani
ruşine	ruşine	ruşine	ruşine	ruşine
pedeapsă	pedeapsă	pedepasă	pedeapsă	pedeapsă
răutate	răutate	răutate	răutate	răutate
izolare	izolare	izolare	izolare	izolare
recidivă	recidivă	recidivă	recidivă	recidivă
război	război	război	război	război
întâmplare	întâmplare	întâmplare	întâmplare	întâmplare
soartă	grup	grup		grup

Motivațiile prezentate sunt aceleași ca și la bărbați. Deschiderea către informație este mult mai mare la femei recidiviste din cauza pedepselor mai mari, fapt care a determinat epuizarea în discuții a întregii experiențe personale, nerămânând alte surse de informare decât cadrele.

Concluzii

1. În rândul deținuților există o stare de așteptare a informațiilor ce vin din partea cadrelor, în funcție de situația concretă din unități: când lucrurile merg bine, ei așteaptă ca informațiile primite să facă referiri directe la acest lucru, iar când

apar evenimente negative, vor să li se explice cauzele și să fie îndemnați cu căldură la depistarea greutăților. Având informații corespunzătoare, deținuții consideră că trăiesc mai activ.

2. Deținuții au constatat că anumite teme sunt repetate, amplificate uneori, dar numai cantitativ (fapte, cifre), nu și calitativ (alte puncte de vedere).

3. De câte ori mesajele reeducative conțin afirmații insuficiente susținute, dând ocazia la contraargumentări, scopul nu este atins: discreditarea uneia din secvențele mesajului este extinsă asupra întregului. De obicei, partea de prezentare generală a unei expuneri este acceptată de deținuți. Dar faptul că exemplificările date nu sunt întotdeauna bine alese dă naștere la comentarii opuse, care anulează toată expunerea. Pe de altă parte, teoretizarea și insistarea excesivă pe teme abstracte sau incompatibile cu fenomenologia penitenciară, are ca rezultat indiferența și neangajarea atitudinală.

4. Deoarece în detenție contactele interpersonale au o densitate foarte mare, nevoia de interacțiune cu mijloacele de informare în masă, în special presa și cartea, este mai scăzută. În consecință atrag numai mesajele frapante și care constituie soluții imediate la problemele personale.

Deținuții evită abordarea subiectelor care le accentuează sentimentul de părăsire, convingerea că ambianța (de afară) progresează mai repede decât ei, că sunt niște spectatori pasivi ai vieții.

5. Deținuții nevrotici și cei care suportă mai greu rigorile privării de libertate, interacționează mai mult cu mass-media, deoarece găsesc astfel o formă de relaționare mai puțin solicitantă (o formă de evadare din frământările personale).

6. Penuria/lipsa posibilităților de verificare a informațiilor face ca în mediul penitenciar liderul de opinie să aibă o autoritate mai mare decât în libertate. Acesta își asumă competențe extinse la toate domeniile de interes local, în timp ce „afară" liderului i se recunosc competențe doar pentru câteva domenii. Se ajunge de multe ori la situația ca la anumite probleme majore punctele de vedere exprimate de deținuți să fie de fapt cele împărtășite de liderii din mijlocul lor. Astfel de probleme sunt cele privind vinovăția, cauzele recidivei, modul de comportare față de cadre sau deținuți ș.a.

7. Deținuții asociază particularitățile psihologice ale vorbitorului cu conținutul celor spuse; pierderea prestigiului persoanei respective duce la pierderea încrederii în ideile susținute de acesta.

8. În ierarhia nevoilor psihologice ale deținuților, pe primele locuri se află libertatea, susținerea morală, liniștea sufletească, perceperea înțelegerii celor din jur față de ei, familia. Atunci când mesajele au fost legate de aceste nevoi (au făcut referiri la ele) modificarea opiniilor deținuților a fost mai vizibilă.

Desigur, în modelarea personalității umane în închisoare nu poate fi omisă munca.

9.5. PROBLEME SPECIFICE ALE PERFORMANŢELOR ŞI CREATIVITĂŢII ÎN MUNCĂ ALE DEŢINUŢILOR

În funcţionarea întreprinderilor speciale - unde principala forţă de muncă o reprezintă deţinuţii - problemele privind performanţele în muncă, ale manifestării şi stimulării creativităţii au o importanţă deosebită în ce priveşte îndeplinirea cantitativă şi calitativă a producţiei, precum şi pregătirea persoanelor condamnate în vederea reintegrării socio-profesionale.

Pentru a adânci cunoaşterea mecanismului complex prin care poate fi cultivat la deţinuţi interesul pentru performanţă şi creativitate în producţie, a factorilor care frânează sau stimulează acest proces, am organizat în 1986 un studiu la două întreprinderi de mobilă - Mărgineni şi Gherla - care folosesc ca mână de lucru exclusiv deţinuţi. Ca metode de investigare şi de recoltare a datelor au fost folosite **interviul, chestionarul, analiza documentară** *(dosarele accidentelor produse, fişele medicale ale deţinuţilor folosiţi la muncă* ş.a.). S-au purtat discuţii cu cadrele de la fiecare întreprindere şi penitenciar (director, ingineri, maiştri, ofiţeri şi subofiţeri), precum şi cu peste 300 de deţinuţi.

Din analiza datelor obţinute a rezultat o serie de concluzii cu privire la *modul în care această problemă este prezentă în activitatea deţinuţilor,* precum şi *direcţiile de acţiune menite să dezvolte la aceştia interesul şi preocuparea pentru performanţă şi creativitatea în muncă.*

Factori care influenţează interesul deţinuţilor pentru muncă

Din principiu, interesul pentru a obţine rezultate superioare în producţie sunt atribute ale unei atitudini pozitive faţă de muncă, susţinută printr-un sistem larg şi eficient de motivaţie. Parţial aceste elemente le găsim prezente în atitudinea unor deţinuţi (este adevărat, puţini la număr). La aproape toţi deţinuţii se remarcă însă o înţelegere limitată şi chiar adversitate faţă de muncă. Aceasta decurge din **carenţele educative cu care au venit în penitenciar,** precum şi din **natura muncii pe care deţinuţii o prestează,** stipulată prin lege ca *obligaţie* şi *ca principal mijloc de reeducare.*

Un fenomen larg ce trece dincolo de unităţile speciale şi se manifestă practic în toate penitenciarele este acela că într-o primă etapă, în baza nevoii fundamentale de activitate şi în scopul de a compensa frustrările pe care le resimt în penitenciar, deţinuţii doresc şi insistă să fie folosiţi la muncă. Dar o dată atins acest obiectiv, în urma evaluării negative a activităţii concrete pe care o desfăşoară, a intensităţii şi rigorilor pe care le implică disciplina în muncă, o parte din deţinuţi adoptă conduite de participare diminuată sau chiar de sustragere de la activităţile productive. Se manifestă din partea lor un mod greşit de a înţelege cum să se conserve. În cazul când condiţiile fizice ale muncii - curăţenia, ordinea, luminozitatea - sunt mai puţin asigurate ori apar şi alte greutăţi, dorinţa deţinuţilor de a munci se diminuează şi mai mult, iar încercările de sustragere se înmulţesc.

Un aspect care trebuie relevat, mai cu seamă pentru întreprinderile speciale, este acela că la mulţi deţinuţi nu se manifestă conştiinţa că practică efectiv o meserie şi nu există la ei un ataşament pentru lucrul bine făcut, ceea ce împiedică obţinerea de performanţe superioare în activitate. Aceşti deţinuţi consideră munca lor ca o simplă ocupaţie şi le este indiferent unde şi ce lucrează. Elocvent în acest sens este faptul că deşi există diferenţe de conţinut substanţiale între diversele hale de producţie - sculptură, tâmplărie mecanică, furnir ş.a. - o mare parte dintre deţinuţi nu are preferinţe pentru una din acestea. Optica lor despre muncă este ilustrată şi prin aceea că majoritatea lucrează efectiv şi execută bine produsele doar atunci când sunt supravegheaţi şi doar la operaţiile sau reperele care „se văd" mai uşor.

Optica faţă de muncă existentă la mulţi deţinuţi am constatat-o şi pe baza răspunsurilor pe care le-au dat atunci când li s-a cerut să definească printr-un singur cuvânt munca pe care o desfăşoară în întreprinderea specială. Termenii astfel obţinuţi au fost grupaţi în patru categorii (tabelul 113):

Tabelul 113

Lista termenilor definind munca în penitenciar din punct de vedere al deţinuţilor

Fabrica de mobilă Mărgineni							
Aprecieri pozitive		Aprecieri negative		Efectele asupra personalităţii		Termeni neutri	
utilă	- 37	chin	- 9	reeducare	- 18	necesitate	- 18
bună	- 11	grea	- 4	libertate	- 13	obligaţie	- 3
plăcută	- 2	supus	- 2	datorie	- 5	meserie	- 2
interesantă	- 2	chinuitoare	- 1	conştiinţă	- 4	ceva normal	- 2
satisfăcătoare	- 2	povară	- 1	reabilitare	- 2	totul	- 1
creaţie	- 1	constrângere	- 1	trece timpul	- 2	o activitate de zi cu zi	- 2
atenţie	- 1						
antrenare	- 1						
uşoară	- 1						
Total: 62 = 39,24%		**Total: 18 = 11,39%**		**Total: 49 = 31,02%**		**Total: 20 = 18,35%**	

Fabrica de mobilă Gherla							
Aprecieri pozitive		Aprecieri negative		Efectele asupra personalităţii		Termeni neutri	
utilă	- 38	grea	- 6	reeducare	- 21	necesitate	- 17
plăcută	- 10	chin	- 4	libertate	- 10	sinceritate	- 6
folositoare	- 4	forţată	- 2	reabilitare	- 4	o cerinţă	- 6
bună	- 4	multă	- 1	sănătate	- 4	cinste	- 6
îmi prinde bine şi afară	- 2	anevoioasă	- 1	dezv. intelectului	- 3	produsul societăţii	- 3
uşoară	- 1			recreere	- 2	nimic	- 1
				mă învaţă a trăi în viaţă	- 2		
				datorie	- 1		
				a câştiga existenţa	- 1		
Total	**59 = 36,88%**	**Total:**	**14 = 8,75%**	**Total:**	**48 = 30%**	**Total:**	**39 = 24,37%**

Repartizarea procentuală a termenilor este aproximativ egală la cele două unități: *aprecieri pozitive* - 39,24% la Mărgineni și 36,88% la Gherla; *aprecieri negative* - 11,39% și 8,75%; *aprecieri privind efectul muncii* - 31,02% și 30%; *termeni neutri* - 18,35% și 24,37%. Aprofundând analiza, au apărut aspecte care clarifică modul de raportare a deținuților la muncă în timpul executării pedepsei. Astfel, în cadrul termenilor care exprimă aprecieri pozitive, 60% din totalul acestora este reprezentat de cuvântul *„utilă"*, în timp ce cuvântul *„datorie"* - clasat în grupa a treia - însumează procente reduse: la Mărgineni 10,20% în cadrul grupei și 3,18% din total, iar la Gherla 2,08% în grupă și 0,63% din total. Dacă raportul dintre cei doi termeni ar fi fost invers, acest lucru ar fi semnificat o valorizare superioară a muncii, deoarece *„datoria de a muncii"* își subordonează orice alt element de etică a muncii. Dar acest lucru nu se întâmplă la deținuți: pentru ei ispășirea se realizează în principal prin utilitatea activității desfășurate.

O stare de vădită nemulțumire s-a găsit la fabrica Gherla unde între 20% și 60% dintre deținuți (evaluări exprimate de aceștia) doreau să nu mai lucreze în întreprindere din cauza *sistemului instituit de aplicare a pedepselor:* exagerat de sever și pentru orice abatere (oricât de mică). Nimic nu se trece cu vederea, totul fiind strict contabilizat în fel de fel de registre. Astfel, se pierdea mult timp cu anchetarea diverselor abateri raportate (unele false), neglijându-se acțiunile de influențare a grupurilor, de creare a unei atmosfere optime în rândul condamnaților.

O problemă cu largi implicații pentru activitatea deținuților este cea privind *modul de analiză și soluționare a accidentelor de muncă:* teama de accidente era prezentată la mulți din deținuții chestionați: la Mărgineni afirmau acest lucru 34,81%, iar la Gherla 45,63%. De aceea, și în întreprinderile speciale trebuie luate măsuri care să probeze faptul că **omul este cea mai importantă componentă a procesului de producție.**

În legătură cu accidentele, menționăm că în cele două fabrici personalul de reglare și întreținere intervine de obicei după producerea unei avarii sau atunci când defecțiunea instalației a atins un grad avansat. Era necesară deci introducerea practicii *„întreținerii preventive"*, adică a verificării sistematice a anumitor subansamble zilnic, urmând ca duminica să se execute remedierile mai importante.

Interesul pentru munca bine făcută și pentru obținerea unor performanțe superioare este determinat de *răsplata muncii, de stimulente materiale și morale.* În condițiile în care muncesc în cadrul întreprinderilor speciale, deținuții nu se așteaptă la o răsplată a muncii lor similară cu aceea a muncitorului din mediul liber. De aceea ei se raportează la muncă nu prin intermediul funcționalități sale sociale, ci față de locul pe care îl ocupă în viața de detenție, față de facilitățile și câștigurile ce pot fi obținute de pe urma muncii pe durata executării pedepsei închisorii. La deținuți *atitudinea față de muncă este cantonată mai ales în domeniul trebuințelor personale* (biologice și de securitate), precum și scopului declarat de *a se libera cât mai repede.* Obiectivele urmărite de deținuți privesc, desigur, și suma de bani pe care o primesc în raport cu munca depusă, dar mai ales

lărgirea câmpului de relații, obținerea recompenselor prevăzute de regulament, câștigul de zile cu care se reduce pedeapsa, mărirea șanselor de liberare condiționată.

În cadrul interviurilor a rezultat că *în grupurile de deținuți nu este prezentă dorința de a fi apreciat în muncă de către membrii colectivului,* verigă importantă a atașamentului față de meserie și întreprindere. Aceasta se datorește faptului că, în primul rând, deținuții au o părere proastă despre ceilalți - priviți ca oameni - și sunt indiferenți la aprecierile lor; în al doilea rând, ei evită să iasă în evidență prin contribuții deosebite de teama de a nu fi acuzați de către ceilalți deținuți că urmăresc recompense și tratament special din partea cadrelor și astfel să se rupă de grup, expunându-se ostilității acestuia.

Modalitățile de stimulare a interesului deținuților pentru muncă și pentru obținerea de performanțe superioare în activitate trebuie privite și aplicate având în vedere aspectele multiple ale modului de viață din peniteciar. Astfel, în cadrul discuțiilor, doleanțele deținuților care muncesc s-au cantonat în exclusivitate în zona *calității și cantității hranei și odihnei, a cumpărăturilor de alimente, a asistenței medicale* și foarte rar s-au referit la *situația lor juridică.* În consecință, performanțele în munca depusă de deținuți vor putea crește dacă ei vor percepe că muncind se aduce o mai bună satisfacere a nevoilor lor bazale. În urma privațiunilor, inerente mediului penitenciar, deținuții devin foarte sensibili la preocuparea cadrelor pentru menținerea valorilor lor vitale - sănătatea, vigoarea, forța fizică și echilibrul spiritual. Și aceasta deoarece omul, în general, suportă greu indiferența sau disprețul pentru ființarea lui ca om.

Principala problemă care-i frământă pe deținuți este însă *crearea unei legături sigure între munca pe care o depun și liberarea lor condiționată.* Deseori se întâmplă ca o lungă perioadă de muncă intensă a unui deținut să fie pusă în umbră cu ocazia discutării în comisia de propuneri pentru liberarea condiționată de un raport de pedepsire pentru o abatere săvârșită la cameră (și nu întotdeauna de gravitatea deosebită). Procedându-se astfel, criteriul stăruinței în muncă își diminuează semnificația și, ca urmare, deținutul se demobilizează, iar moralul colectivului scade. Astfel, munca nu devine un factor formativ și educativ, nu contribuie la nivelul personalității condamnaților la construirea unui nou sistem de valori, iar munca în întreprindere nu probează capacitatea deținuților de a se realiza social după punerea în libertate.

Mai trebuie amintit că, în *general, deținuții nu își manifestă dezaprobarea față de cei care nu-și văd de treabă,* în virtutea părerii - larg răspândite - *că fiecare este singur răspunzător de ceea ce face sau nu,* în orice situație. Dacă inconsecvențe de acest gen pot fi puse, în ce-i privește pe deținuții tineri, pe seama contradicțiilor de creștere, pentru ceilalți exprimă un mod de viață care se cere imediat sancționat. De asemenea, nu trebuie omis că în întreprinderile de mobilă lipsește o pârghie importantă a creării motivației favorabile muncii: stimularea nevoii de perfecționare are limite obiective datorate simplității operațiunilor și a rămânerii lor neschimbate o lungă perioadă de timp.

Un aspect de importanță majoră pentru cele două unități în care s-au desfășurat investigațiile este cea a *raportului dintre contribuția deținuților la eficiența întreprinderii și satisfacția lor în muncă*. Desigur, contribuția lor este hotărâtoare, dar se realizează cu eforturi fizice și nervoase mari, satisfacțiile rezultate direct din muncă fiind reduse și deseori incerte. Se constată frecvent, că în timp, concepția deținuților privind consecințele muncii depuse de ei se schimbă: în prima parte a executării pedepsei, așteptările lor (recompense, ambianță) sunt modeste pentru ca odată cu creșterea vechimii să devină în general mult mai pretențioși. Pentru aceștia, contextul material al activității și eventualele inechități de orice natură devin esențiale în aprecierea satisfacției în muncă. De aceea vor exista diferențe semnificative între două întreprinderi (sau între două secții dintr-o întreprindere) care folosesc aceleași categorii de deținuți: veniți recent în penitenciar sau cu vechime mare.

Performanțele superioare în activitate depind în mare măsură de *calitatea factorului uman,* care - sub aspect individual și colectiv - în cele două întreprinderi prezintă unele particularități ce se evidențiază mai ales în sens negativ. Am în vedere, în primul rând, nivelul destul de scăzut al calificării multora dintre deținuți, dintre care o bună parte nu a lucrat niciodată în sistem industrial, iar contactul cu actuala meserie îl realizează pentru prima dată în detenție. De această situație sunt conștienți și deținuții: la Mărgineni 52% din subiecții chestionați afirmau că încă nu posedă cunoștințele necesare muncii în fabrica de mobilă (la Gherla procentul este de 30%), deși vechimea se ridică, pentru mulți din ei, la câțiva ani.

Precare sunt și *relațiile interpersonale* dintre deținuți. Un aspect cu implicații largi în procesul participării deținuților la activitatea productivă este cel al stării de spirit din colectivele în care muncesc. Coeziunea redusă a grupelor de muncă, numărul mare de abateri (comise individual, dar și în grup), respingerea puternică a unor șefi de detașamente de către membrii lor, relațiile tensionate cu maiștrii, prezența multor indivizi izolați, nemulțumirea deținuților față de anumite măsuri luate de cadre, contestarea unui mare procent din pedepsele acordate - toate acestea ne îndreptățesc să apreciem că *starea de spirit nu este adecvată*. La toate acestea se adaugă lipsa de omogenitate a grupurilor de muncă din punct de vedere al vârstei, pregătirii, stării civile, mediului de proveniență etc., fapt ce determină stări de tensiune și chiar conflicte între deținuți.

Tot în contextul acestei probleme, semnalez și *existența în masa deținuților a unor prejudecăți* ce au implicații asupra performanțelor lor în muncă. Având în vedere gradul de perturbare a participării deținuților la procesul de producție, ordinea importanței acestor prejudecăți ar fi următoarea: înzestrarea tehnică a întreprinderii este mult sub nivelul celor similate din țară; normele sunt mari ca urmare a deciziilor luate în mod arbitrar de conducerea întreprinderii (cei cu vechime povestesc „nedumeriți" că, în urmă cu câțiva ani, unul sau altul din repere avea alocat un timp de execuție mai mare decât în prezent); cei care suferă accidente de muncă, indiferent de cauză, sunt pedepsiți și îndepărtați din fabrică; în general, pentru o abatere a unui deținut este sancționat tot colectivul din care face

parte. În urma verificărilor am constatat că de-a lungul timpului nu se intervenise ferm pentru înlăturarea acestor prejuecăți, fapt ce a favorizat ca ele să se înrădăcineze și să-și pună amprenta asupra modului cum participă deținuții la realizarea obiectivelor întreprinderii speciale.

Probleme numeroase se ridică pe linia organizării și conducerii producției, a raporturilor între cadre și deținuți, pentru ca acestea să constituie cu adevărat factori de stimulare a performanțelor și creativității în rândul deținuților. Semnalez în acest sens opoziția, care cu greu poate fi estompată, manifestată adeseori în raportul cadre-deținuți în procesul de producție. Conștiința cadrului de viață total separat, precum și a beneficiilor de naturi diferite îi face să se raporteze diferențiat la procesul de muncă. Deși cooperarea lor este inevitabilă, ea nu diminuează separarea dintre cele două categorii. Pe acest fond trebuie reținut ca important faptul că o bună parte a deținuților șefi de detașamente au, de regulă, o pregătire superioară maiștrilor și că, deseori, au îndeplinit înainte de arestare funcții de conducere în întreprinderi industriale. Din această cauză au un ascendent deosebit asupra maiștrilor, care deseori - din lipsă de pregătire și din comoditate - lasă pe seama lor toate problemele de muncă din sectorul de responsabilitate, fapt cu consecințe negative directe.

Ca urmare a acestei stări de lucruri, la deținuți se constată un grad scăzut de acceptare a schimbărilor în producție sau organizare: de fiecare dată când se introduce un produs nou, deși au fost create condiții ca producția de serie să meargă bine, o lungă perioadă deținuții lucrează în ritmuri lente și dau cantități mari de rebuturi. De asemenea, continuă să adopte tehnici de lucru neadmise de normativele în vigoare (de exemplu, la atelierele de sculptură - udarea lemnului înainte de prelucrare). Tot manifestări ale separării cadre tehnice-deținuți trebuie considerate și nerespectarea indicațiilor maiștrilor (motivate de zgomotul mare din atelier sau, mai grav, de incompetența acestora), precum și plângerile frecvente legate de pedepsele propuse de maiștri.

Un alt aspect care ține de organizarea și conducerea producției, exprimând în același timp și dezinteresul deținuților față de procesul de muncă, îl constituie „frânarea" producției sau, mai bine zis munca mai înceată în prima parte a zilei - până la ora 15 - pentru ca după plecarea maiștrilor și în condiții de supraveghere mai redusă să poată confecționa obiecte interzise, să-și spele haine și, nu în ultimul rând, să se întoarcă cât mai târziu în camere. Acest sistem de lucru în regim prelungit creează nemulțumiri permanente subofițerilor supraveghetori din întreprindere, care trebuie să-și prelungească programul de muncă în timp ce maiștrii pleacă acasă, motiv pentru care și activitatea de supraveghere prestată de aceștia marchează perioade de scădere a spiritului de exigență.

Iată și alte aspecte negative care țin de organizarea și conducerea producției în întreprinderile asupra cărora s-a axat studiul organizat în 1986:

- introducerea unui număr de deținuți mai mare decât necesar în fabrică a permis pătrunderea unora care nu sunt interesați să muncească sau chiar încurcă pe cei vechi. De asemenea, prin micșorarea retribuției s-au creat nemulțumiri;

- menținerea unor deținuți cu statutul de „ucenici" timp îndelungat după ce aceștia începuseră să-și realizeze integral norma;

- frecvent, deținuții declară că nu cunosc reperele pe care le execută în anumite perioade, fapt ce creează îndoieli în privința îndeplinirii normelor; în cazul că nu se îndeplinesc, necunoașterea reperelor îi determină pe deținuți să acuze modul de organizare și ținere a evidențelor de către personalul civil al întreprinderii;

- factorii de decizie din întreprindere - director, inginer șef, șef producție - se implică puțin în stimularea deținuților care au realizări deosebite și, în general, în problemele lor sociale. Intervențiile lor în favoarea unora, fie și în mod excepțional, ar avea un efect binefăcător asupra climatului din rândul deținuților.

În aceste condiții, la cele două întreprinderi nu se poate vorbi despre o preocupare sistematică de stimulare a creativității. Ceea ce s-a făcut se află în stadiul empiric, de efort individual spontan, materializările fiind de fapt îmbunătățiri sau adaptări ale unor utilaje. Cadrele nu au o imagine clară privind posibilitățile și, mai ales, mijloacele necesare unei activități creative de calitate, iar deținuții cu astfel de preocupări sunt puțini.

O problemă cheie a creșterii performanțelor și creativității o constituie stimularea interesului deținuților pentru munca pe care o depun și pentru obținerea unor rezultate cât mai bune de producție. **Consider că la deținuți interesul în muncă poate fi explicat dacă avem în vedere două *mecanisme psihologice.*** Primul, care se aplică majorității deținuților, este format din succesiunea *performanță - trebuințe materiale împlinite - satisfacție*. În acest caz performanța este strict legată de siguranța împlinirii nevoilor, posibilitățile de stimulare fiind dinspre împlinirea nevoilor spre performanța superioară. Al doilea mecanism este mult mai complex și include ca elemente succesive *sentimentul de autorealizare prin muncă - satisfacție - performanțe superioare*. Găsim efectiv nevoia de autorealizare la acei indivizi care caută să facă lucrurile cât mai bine, se perfecționează continuu, doresc să facă ceva util și simt că prin muncă se realizează ca personalități. Pentru acești deținuți problema stimulării va consta în folosirea lor la activități complexe, în acordarea de responsabilități crescute și în tratarea diferențiată a indivizilor.

Au fost necesare schimbări în modul de definire și ierarhizare a problemelor umane în cele două întreprinderi speciale. Perfomanța și creativitatea sunt dependente de nivelul satisfacerii nevoilor fiziologice și a celor de securitate; de aceea, eforturile administrației au fost îndreptate mai mult în această direcție. Neglijarea factorului uman o perioadă mai lungă de timp duce la acumularea de nemulțumiri care pot „exploda" așa cum s-a mai întâmplat (lovirea unor șefi de detașament; nerealizarea normelor, deși existau toate condițiile ș.a.). Cu cât se asigură mijloacele de cunoaștere timpurie a surselor tensionale din întreprindere, cu atât cresc posibilitățile de intervenție în timp util.

A fost deci necesară *redefinirea poziției și rolul maistrului în întreprinderea care folosește ca forță de muncă deținuți*. Poziția sa de verigă intermediară între conducere și executanți trebuia adecvată calității oamenilor și

relațiilor ce se creează în locul de deținere. Faptul că majoritatea operațiilor se realizează mecanizat impunea deplasarea efortului principal al maistrului de la pregătirea activității către organizarea și repartizarea muncitorilor, crearea climatului optim în colectiv, formarea profesională și asigurarea disciplinei. *Având în vedere prezența supraveghetorilor militari, au fost delimitate mai bine sarcinile lor de cele ale maiștrilor,* pentru a evita suprapunerile de competențe, care dezorientau deținuții.

Așa cum s-a arătat, în modul de organizare actuală a întreprinderilor speciale șeful de detașament are un rol important în bunul mers al activității de zi cu zi. Deși deținut, el tinde să se adreseze grupului ca și când ar fi mai apropiat cadrelor, uneori chiar abuzând de drepturile ce le are. Puterea șefilor de detașamente derivă din faptul că hotărăsc ce operații trebuie să facă fiecare deținut. Cum, de regulă, sunt singurii (în afara maistrului) care cunosc cum sunt pontate operațiile, ei pot favoriza pe unul sau pe altul din deținuți, în schimbul unor avantaje materiale. Pentru a împiedica apariția tensiunilor legate de această practică, era necesar ca în viitor repartizarea lucrărilor și pontajul să fie atribute exclusive ale maistrului. De asemenea, era nevoie ca viitori șefi de detașamente să fie astfel instruiți încât centrarea lor pe problemele personale ale deținuților să fie mai mare. Rolul lor de mediatori între deținuți și personal trebuia amplificat.

CONCLUZII

Tot ce am prezentat în această lucrare sper să fundamenteze suficient ideea că **problematica domeniului penitenciar aparţine într-o mare măsură psihologiei.** Dincolo de neîmpliniri şi dezamăgiri, *a fi psiholog într-o închisoare permite o experienţă profesională unică,* atât în postura de specialist orientat mai mult pe consiliere, cât şi în cea de cercetător, de conştiinţă critică a universului penitenciar. De altfel, dat fiind specificul acestei instituţii, nici un membru al personalului nu poate fi la modul strict un funcţionar, aceasta atât din cauza dimensiunii umane a activităţii cotidiene, cât şi a faptului că sarcina este nestructurată pentru cea mai mare parte a personalului.

Ar trebui ca penitenciarul să organizeze pedeapsa conform unui proiect de transformare a personalităţii deţinuţilor dar, de-a lungul timpului, penitenciarul a evoluat de la ceremonia suferinţei ascunsă de o arhitectură masivă şi apărată de secretul administrării, la o penalitate nediferenţiată, abstractă şi confuză. Întoarcerea eticului în problematica penologică este însă la ordinea zilei. Vechile concepte de analiză a criminalităţii sunt completate cu cele venite din domeniul drepturilor omului. De asemenea, la procedurile respective specifice domeniului penitenciar, ştiinţe umane în general şi cu deosebire psihologia, adaugă pe cele ale medierii, compensării şi concilierii interumane. Acest lucru nu trebuie să surprindă: pe actuala scenă socială şi culturală, pentru a înţelege mai bine îndatoririle, trebuie aprofundate drepturile omului. Iar una din particularităţile închisorii rezidă în diversitatea obiectivelor contradictorii pe care trebuie să le atingă: pedepsirea, intimidarea, readaptarea.

Creşterea numărului de deţinuţi este determinată de sporirea violenţei şi mai puţin de creşterea criminalităţii în general. De aceea deţinuţii nu reprezintă întreaga populaţie delincventă, ci mai ales infractorii cei mai vulnerabili la controlul social: minorii, şomerii, străinii. În acest context, combaterea îmbolnăvirii societăţii româneşti într-un mod simptomatic nu este de prea mare succes. Dimpotrivă ne va duce la o creştere a inegalităţii sociale şi la nelinişte. Dacă nu vom lupta împotriva actualei inegalităţi din societate, ea va deveni o ameninţare la adresa noastră şi a generaţiilor care vor veni. Astfel, şomajul motivează crima acolo unde ambianţa socială este pregătită pentru aceasta - privaţiunea socială crescută, nivel redus de şcolarizare, familii cu tensiuni, copilărie tristă.

Penitenciarul este o instituţie patogenă care depersonalizează individul şi-l face să devalorizeze lumea şi pe sine însuşi şi, ce este mai rău, permite obişnuirea

cu acest mediu. Cu siguranţă, efectele succesului sau eşecului tratamentului penitenciar trebuie privite cu toată atenţia, deoarece ele pot difuza şi în anturajul celui abia eliberat din închisoare. Filozofia deţinutului poate fi formulată astfel: *„Pedepsele scurte sunt un nonsens, pentru că nu reprezintă o veritabilă eliminare, iar pedepsele lungi sunt substitutul umanist al condamnării la moarte".* În timpul şederii în penitenciar se instalează destul de repede un sentiment de derivă, de înstrăinare: aceasta deoarece pedepsele scurte sunt trăite ca un dezastru, iar cele lungi iau aspectul unui mod de viaţă cu multiple nuanţe patologice. De aceea, sunt necesare speranţe rezonabile privind ritmurile schimbărilor în instituţia şi microgrupurile carcerale. Oricum, un corp social sănătos implică deocamdată - chiar şi în opinia deţinuţilor - un număr suficient de locuri în penitenciare.

Este evident că *funcţia terapeutică a justiţie trebuie prelungită şi în timpul executării pedepsei cu închisoarea şi după liberarea deţinutului.* Politica penitenciară va trebui însă abordată în contextul politicii sociale obişnuite - învăţământ, sănătate, servicii etc. - fără a face din ea un domeniu distinct. Aceasta înseamnă a recunoaşte câteva lucruri: că viaţa de zi cu zi dintr-un penitenciar este mai complexă decât reglementările formulate şi deci personalul care lucrează în contact direct cu deţinuţii acţionează în spiritul, şi nu în litera lor; că distanţa dintre scopurile oficial invocate şi cele efectiv atinse este mare; în sfârşit, că mai este mult de făcut în privinţa coerenţei interne a sistemului penitenciar (între competenţele diverselor eşaloane, între statutul şi rolul unor categorii de personal, în ce priveşte acurateţea canalelor de comunicaţie, între importanţa unor activităţi şi personalul care trebuie să le îndeplinească).

Ideea unei reforme penitenciare este acceptată la toate nivelele ierarhiei instituţionale şi, cel mai firesc, în rândul personalului care lucrează nemijlocit cu deţinuţii. Aceasta pentru că atitudinea faţă de schimbare în perioada traversată acum de ţară exprimă şi atitudinea personalului faţă de închisoare şi funcţiile ei sociale. Practic, toate aspectele activităţii penitenciare sunt regândite: conceptele fundamentale, tipul de autoritate, relaţiile externe, normele interne, capacitate de diagnoză şi prognoză, categoriile de deţinuţi, coerenţa organizaţională etc. Există o neconcordanţă între sarcinile concrete pe care le îndeplineşte un gardian şi statutul formal prevăzut de actele normative: sarcinile sunt mai ales de asistenţă şi ajutor, iar atribuţiile oficial stabilite sunt de supraveghere şi disciplinare. Reforma penitenciară începe abia după schimbarea relaţiilor dintre gardieni şi deţinuţi, odată cu trecerea de la frică şi ostilitate la educare şi ajutor. Aspectul coercitiv poate lipsi în relaţiile interumane dintr-o închisoare: zidurile descurajează îndeajuns.

Oamenii au o conduită morală doar când au ceva de apărat;: prestigiu, funcţii, avere, stima celorlalţi, speranţa unei schimbări în bine. Acest lucru este valabil şi pentru personal şi pentru deţinuţi. *Criza personalului din închisori se va menţine atât timp cât societatea civilă nu va avea încredere în închisorile ei, atât timp cât nu va considera munca personalului ca participând/condiţionând serviciul public al justiţiei.*

Capitolul VII

NOI DIRECŢII DE CERCETARE

Pentru a evalua o instituţie este suficient să cunoaştem *funcţia socială pe care o îndeplineşte, efortul intern de profesionalizare a personalului* şi, în sfârşit, *informaţiile pe care le produce pentru restul subsistemelor sociale.* Declinul organizaţional se instalează acolo unde numărul experţilor este redus, unde formarea modernă a personalului este neglijată, iar eforturile de diagnoză şi prognoză a dinamicii instituţionale nu fac obiectul unor abordări sistematice. Pentru a deveni exportatori de idei în materie penitenciară este nevoie în toate închisorile de specialişti în probleme umane şi, desigur, de un „Centru de studii şi cercetări penitenciare".

Complexitatea mediului penitenciar impune cu necesitate *principiul studierii sale interdisciplinare,* dar deseori acest lucru se loveşte de înmulţirea datelor descrise şi analizate, ceea ce favorizează mai mult specializarea decât integrarea globală. Nu o dată, o pseudo-interdisciplinaritate ascunde o luptă de putere între discipline; oricum, trebuie părăsite schemele simple de cauzalitate.

Presiunea spre performanţă şi schimbare în mediul penitenciar vine din mai multe direcţii: din partea guvernului, care trebuie să facă faţă standardelor internaţionale; din partea publicului, care aşteaptă informaţii privind gradul de siguranţă al închisorii şi calitatea activităţilor de recuperare ce se desfăşoară cu deţinuţii; din partea competiţiei interne între servicii şi eşaloane; din partea unor grupuri interesate în colaborarea cu închisorile (organizaţii non-guvernamentale pentru drepturile omului, universităţi, centre de cercetări etc.).

Iată acum o listă cu posibile abordări a problematicii umane din penitenciarele pentru adulţi şi centrele de reeducare a minorilor delincvenţi: hiperadaptarea la viaţa de detenţie; construcţia cognitivă a realităţii la deţinuţii recidivişti; abordarea transculturală a recidivei; victima în viziunea deţinuţilor; dinamica personalităţii condamnaţilor la închisoarea pe viaţă; caracteristici psihologice ale condamnaţilor pentru crime abominabile; comportamente aberante în detenţie; patologia sexuală în penitenciar; supraaglomerarea închisorilor; violenţa în grupurile de deţinuţi; stilul de viaţă la recidivişti; problematica psihosocială a femeilor deţinute; schimbări calitative în delincvenţa minorilor; deţinuţi (minori) cu diverse tipuri de handicap; calitatea vieţii de detenţie; stilul de viaţă a personalului penitenciar; structura valorilor personale şi semnificaţia lor pentru activitatea gardianului.

*
* *

Când termini o cercetare ţi se deschid alte şi alte orizonturi, iar atunci când ai avut în centrul preocupărilor problematica psihologică a omului şi a grupurilor umane, un sentiment de urgenţă te grăbeşte spre noi abordări. Dar, de obicei, progresul teoretic se realizează în disciplinele de bază şi mai puţin în domeniile practice, aşa cum este cel al psihologiei penitenciare. De aceea, constatările făcute în universul închisorilor rămâne cel mai adesea în zona descriptivului. Dar şi în acest caz eforturile au meritat să fie făcute chiar dacă în general, scriind despre închisori, specialiştii aduc vrând-nevrând argumente pentru abolirea sa.

Închisoarea nu este şi nu va putea fi niciodată un cadru adecvat dezvoltării personalităţii, dar ea ne ajută să înţelegem condiţia umană, fie şi în ipostaza de deţinut. Căci nimic nu are rost dacă nu preţuim omul şi nu-i construim o lume pe măsură. Există o măreţie a fiinţării umane ce trebuie afirmată întotdeauna.

Probabil la aceste lucruri se gândea Michel Foucault atunci când, cu câteva zile înainte de a muri, spunea: *„Dar pentru ce un om nu poate face din viaţa sa o operă de artă? Pentru ce această lampă, această casă, poate fi un obiect de artă şi viaţa mea nu?"*[71]

[71] Michel Foucault, *Le sexe comme une morale,* „Le Nouvel Observateur", nr. 1021, 1 iunie, Paris, 1984.

SUMMARY

A fascinating and revolting universe at the same time, the penitentiary is a world in a permanent psychological implosion: the coordonates of existance are crime, failing, pathological, stress, dispair, helplessness... That is why the human phenomenology of prison seems to be more fitted to be told, panoramically presented with all shadows and lights, difficulto believe but still existing! However the penitentiary offers reasons for optimism because it is always causing genuine human experiences in which at least for some prisoners, the world of values is put again in his natural order.

Place of social perspective the penitentiary is inviting to mediation on the human conditions, the psychologist comparing ideals with reality as he knows it from his work territory and he cannot but ask society if it accepts the degree of discrepancy, part which of course is not a satisfactory one. Discrepancies there exist in all sciences, and those showing them are seldom appreciated. The temptetion will always be to play into those having the power and being strong hands. And that is why for the psychologist, working in a penitentiary is so important to make clear his part and to keep contact with the community of those being equal with him, who can help him to fulfil a task which generally speaking can be a little contribution to a better society.

Making evident social-cultural and political realities, the psychology put into practice in the penitentiary field becomes explosive by its findings: the gravity of the delinquency problem does not always consist in the numerical importance of the phenomenon but in the level at which it invaded the social structures; the benefits of some delinquency categories are so high for the offenders, so that the hope for some effective interventions is in the best of the cases, a naive one; the population fear for delinquency became a problem in all countries, because generally specking, the values protected by the penal law is passing through an erosion period; some times ago the delinquency had negative social roots, now these ones are positive-consequences of the increase process; criminality is a social presence in all historical epochs, which defied the measures taken against it.

The new social model cannot be set up without including delinquency and its consequences. So we are living the end of the illusion that a society without delinquency can really exist. In the absence of a concrete approach, the incertitudes are linked to the difficulty of pointing out a border between a reasonable tolerance and a permisivity looked as a weakness. That is why the need for a personalized

justice is acutely felt in order to prevent a confused reaction from the part of the social system.

There is a negative correlation between the increase of the knowledge concerning crime, murderers, victims on the one hand a general coherent theory regarding this phenomenon on the other hand. The big holliste constructions were abandoned because the development of the researches dissipated the totalizer explanations. That is why an interdisciplinary approach at different interpretation levels of the components of the offence phenomenon is necessary: „the crime" will belong to the field of the juridical norms, „criminality" will be investigated inside sociology and statistics, „murderer" will be investigated inthe clinic field.

The difficulties in understanding the penitentiary institution are determined by the novelty and the apparent lack of consensus in connection with some problems. On the first place there are the changes in interpreting the final function of the penitentiary institution: from the prison-elimination they passed to-expiation, then to prison-protection and finally to prison-resocialization. On the second place, the humanizing of penalty became a constant in the contemporary social life but in the universe of speech, there a significant castling took place: „how to punish" those breaking the law is now in front of „why" and ispo-facto, an infinite number of points of view and practices concerning the penitentiary treatment.

On the third place the very munch discussed problem concerning „the readjustments of the prisoners" is tending to be replaced with the more diffused theme of the „readjustiment of prisons" to the present theoretical rhythms and horizonts. We also find out that in the last years the explanation of the delinquency - at least of the grave one - is more and more made in the field of psychiatry and genetics. The convenient tendency of labelling people, of dividing them into normal and abnormal people, into good and bad ones, into socialized and nonsocialized people is a menace for many of us! They say that great crisis are sense crisis. Probably the need of restricted/precise etiologies which to give the illusion of controlling the situation is due to this thing.

Everything you can find in this paper reprezents an inside look regarding the specificity of some psychological and psychosocial states and phenomena proper for this institution, thing which will help us to build an adequate image of the complexity of the human phenomenology in penitentiaries. The paper is a casuistic presentation about a normative context of life in which more or less, the people who broke social normativity must live.

The paper is first of all a „research" which is opening horizonts and is inviting to a deep understanding of the psycological ans psychosocial mechanisms, of the events and relations specific to a detention place. There are individual points of view, put together in years and years of professional activity but the great efforts are in order to achieve coherent „vision" on the elements belonging to the penitentiary field.

As a follow of the penitentiary field characteristics and specially of the psychology of the persons executing a privative of liberty punishment, the

methodology of collecting the dates must be understood as something in a way different from what we usually understand by a domain investigation: the transparency of the lock up room phenomenology is at the end of a long and difficult way in which from separated images, noticed in different circumstances and at different persons the composition and organisation of human relations within prison mechanisms are finally understood. An opinion sounding, an interview, a questionnary a biography cannot be obtained any time and in any conditions: the connection with prisoners has the aspect of a transaction in a forces field. Any relation between psychologist and prisoners has a ritual development in which the reciprocal distruct is altering the messages between parteners in the beginning - and only after long probes - which can last weeks and even monthes, a day is coming when the openess towards dialogue is total in many cases dramatic and being so rich in details thus touching self-flogging. Finally each partner has still the impression that there are many things to say in order to make the other one to understand and specially to believe him.

The sometimes say that the prisoner is "the species complainng" using any oportunity in order to do this: and how to lose the possibility of a conversation - catharsis - with the psychologist? And however, both are vulnerable: the convicted person because of his acute need to reflect himself within a comprehensive personality similar to the one of the specialist in human problems, and this one, because he is knowing his limits in helping the other one. When groups of prisoners are investigated the development of the sequences is more difficult: every item of a questionnaire is totally analysed and when he is supposed to choose from many possibilities of answer suggested by the operator, they accused the fact that shades seem more appropriate to them are not find out. Prisoners are not forming a homogenous group and that is why the paper makes seldom references to annexes which individualize the shades of the analysed phenomenon. That is why like a psychologist ina penitentiary you need a methodological imagination in order to rebuild the way from „the external daily expressions" to the „internal" moral resorts of the human deeds. Wanting or not, the methodological step will have a hermeneutical aspect in which the total of used techniques must take into account the life situations marked by the presence of the human subjects (prisoners) the knowledge resulted from investigations being in close connection with these circumstances. That is why the general attitude towards the penitentiary institution is preceding the interpretation of the deeds: prison is a psychological construct with a signification and a sense depending on the formation of the researcher.

Besides the psychologist's commentary the paper often comprises the criminological ones in order to find out the complexity of the psychological fields and the dynamic of the human phenomena from the detention space. And not only in one situation the exposure of the extreme cases, of singularities has as a unique aim the evaluation of the common cases which belong to the daily penitentiary life. And so we can explain why certain items belonging to an instrument used to a research has also been used to others too, but it different context and relations.

By analysing the penitentiary life space we must start from some general findings:

- the penitentiary space is a closed one, is closing being constitutive to its structure and functionality;

- the penitentiary space is a dichotomic one which is dividing the penitentiary population in two groups on the two sides of the bars;

- the penitentiary space is a penal one from the juridical point of view, a space of "the penal discipline" of a limit experience for prisoners (if we consider that man is a human beeing - for -liberty);

- the penitentiary space is a space of authority, a zone of asymmetrical interactions. The specific authority in prison is a bidimensional one; in professional order it is a hierarchical authority imposing to guards a vertical subordination and in penal order, it is a penitentiary authority imposing to the prisoners an almost total obedience;

- the penitentiary space is a forces field in which the conflicts determined by the dominating tactics of the guards are devoted to, and those concerning the resistance of the prisoners;

- being a close institution the staff has as main profesional obligation the one of „keeping closed", fact which determines a certain psychology of the guard. All these have psychological and psychosocial consequences on prisoners and staff. With regard to the prisoners: their comunity represents an anonymous world, with people deprived of prestige with the conscience of their minority.

The special offence careers of some of give them the aura of some leaders capable of anything or in seldom cases having socio-affective skills, a great audience in the mass of the common prisoners.

A world lacking love but which is desperately striving for love (Nietzsche), the penitentiary is inviting the specialist in human problems who is approaching it, to deeply understand the philosophical dimension of the life in prison. The abandoning of the philosophy is the same thing with the isolation of the man from one of the real dimensions. Even if it does not totally fit to the human exigences in penitenciaries as being tragic, the suffering, dispair and abandon dimensions are fully be found. Even if the prisoners suffering is lacking a higher significance, because the tried by their deeds to selfishly assert the personality in the detriment of those living with, by time, during the detention years, the prisoners are discovering the co-cordinates of the human condition.

The guard, is directely working with prisoners has difficulties in adequating his statut - minutely detailed in the formally regulations - „and the parts they effectively must play" in their concrete relations with prisoners. Against the background of a total relation guard - prisoner, the daily activity is putting him in front of some original situations, in which he must solve the prisoners individual problems, problems for which there are no original regulations. By recognizing the precariousness of the detention existence, the tendency will be of reasonable conciliantion and help.

By saying all above I want to suggest that we can approach the penitentiary environment by two intelectual hypostases as a moralist who meditates to the human condition and as an expert who wants to understand and put things in order.

For the person who is executing a deprived of liberty punishment, the penitentiary environment is putting in order, two kinds of problems: of adapting to the norms an specific values of life environment and then evolution of his personality. In spite of all the efforts made in present by the administration of the detention places we sometimes attens some negative reordinations of the individual values to those with long sentence and specially recidivists, thing which is diminishing the receptivity towards the reeducative process.

Generally speaking the things which seem to be more affected in the prisoners life are the norms leading their activities and the human relations, the individual and collective appreciations of the daily deeds, which show an inferior needs system a reference to good and evil by means of the individual interests, and generally speacking, a low level of morality.

The time factor is playing an important part in a man's life but in the penal law this factor is not given an appropriate importance. Even if the age of the offence author is a decisive one concering the penal responsability, the legislator, when establishing the length of the sentence is of course limited by the length of the human life. If some legislations are providing punishments up to 100 years, this has only a symbolic importance because it does not express the effective length of the punishment. The analyse is more complicated if we try to establich the intrinsic value of the factor "time" in order to evaluate the consequences of the deprived of liberty punischment.

Although it does not exist an „absolute time", it represents an essential criterion for the systematization of the human life. But a certain time measure has another value, another internal rythm for a child, a teen-ager, a grown-up or an old. This value is different from one epoch to another fact which imposes to take into consideration the specific value of the lived life.

The penal policy cannot live aside this problem the penal punishment has to be "a fitted coat", the staying in prison over some limits being finally a failure. As I have shown in the paper, the attitude towards time is different to each of the fourth participants in achieving the justice act: legislator, judge, penitentiary administration and the convicted person. Guards and educators, the training staff, the chiefs of departaments, the manager and his assistants are living a part of their life in the interior part of the prison near prisoners. They are so close to the convicted person so they can notice him and can achieve a deep knowledge of their personality with some reserves the time lived by guards and prisoners is a similar one.

The prisoner is perceiving time a coercive position, overwhelming and artificial: he has the conscience of the fact that he is entering the prison against his will with a subordoninating statute for a long time, and he is feeling more painful the loss of liberty if this liberty seemed to be richer in perspectives and alternatives.

The more precious the time spent in liberty is, the more painful and crushing the „fall in penitentiary" becomes, the punishemnt is felt as being more repressive.

The impact of liberty deprivation on the personality components is dramatic in many cases leading to different conducts in comparions with those in a liberty environment. The prisoner's positions towards punishment and the degree of biological and psychological safety which he is perciving in the new life environment is decisive for his development. In fact the more the prisoners are adapted to the penitentiary environment, the less their reactivity is prononced.

From the penitentiary administration point of view the period of executing punishments is divided into three: quarantine, the effective execution of the punishment and the preparing for liberty period. Each of these has different characteristics and solicitations.

The quarantine period is over the 21 days - specially provided for medical considerations - up to the moment when the new comer reaches an acceptable life formula. Those coming for the first time suffer somatical signs: they lose weight, have insomnia, crythere legs hurt them, they are bewildered in time. The shock of entering the prison is in direct proportion with the already existent emotional disturbances; those having a weak ego, those being imature from the affective and social point of view, those being ill, generally suffer the most. A little bit later - a month two - the victimization feeling is installing when prisoner is realizing the greatness of his losses caused by conviction the handicap of the familly profesional and social situation. Sometimes while waiting a juridical clearness, an unsatisfied need for help, the helplessness and dispossession feeling stresed by the presence of the other prisoners with whom they have no affinities in the beginning makes the pain of being in prison to be even deeper.

Quickly enough dissapointment is taking the place of dispair: abandoned by family („In penitentiary you know your outside friends") deprived by force of there things which have been taken by the older prisoners, the contact with some mentalities ans styles of life difficult to consider before, the impossibility of staying away from the bad part of the life, makes the prisoner to adhere to the informal norms and values. After attempts of maintaining some higher conducts (women prisoners address each ather by using „miss") after seeing that prestige has other dimensiones (phisical force, staying in liberty for a short period of time between two convictions) and after finding the extraordinary value of the „pakage" an so on.., the tendency of using argot and integration inthe detention life are appearing.

„The efective execution of the punishment" was called like this because it comprises the greatest part of the punishment in which they try to shape the prisoners and work is the main activity for the great majority of them. Many of the prisoners realized the main problems, found their places within group relations, the breaking of the formal rules being rare and rare. The older ones realized the fact that the legal detention regime does not lead to major schorcomings. As it resultated from the interviews with prisoners and womenprisoners, the dificulties

are coming from the indide of the groups of convicted, from the relations among them. Even in detention conditions some of them declare that their life is a quiet one, a thing very much analysed in different chapters of the paper.

When we are reading about the penitentiary systems we are amazed that they refer only to organizatorical problems and those regarding the prisoners' regime. Typologies „appear" only at the same time with the coming of the human problems specialists.

The aspiration of any practitioner is to reduce human diversity with which he is working every day, to a reasonable umber of types, which to allow rapid diagnoses and safe prognoses. All specialists' attempts mainly referred to the typology of the delinquents being in liberty and almost at all to prisoners.

Coming back to the individual experience with prisoners, there are some conclusions. The penitentiary administration is receiving in custody two prisoners' categories: those who consider themeselves guilty and those denying any guiltness. Their interpretation concerning the facts is a different one and specially their behaviour during detention. The last ones have frequent depressive crises with all consequences coming from here. The problem of the offence justifications and of the repeating of the offence are largely presented, stressing the differences between different categories of convicted persons.

The second distinction is determined by the cultural level of the offenders: those having studies are more socialized, the prison inherent shortcomings compensates by imaginary, their efforts are great in order to maintain to an acceptable level of civilisation (elegant manner speech, clean clothes, politeness with the others around, close realtions with family, being a subscirber to the press, opne to dialogue etc.). The other are marked by the existential failures recorded till then; for them life is no more a permanent construction but simply an existence: „Many of them could be called" those having nothing to lose „because they are" illiterare, have no qualification, no family, no home, no health, no friends...

The third remark has in view the dynamic of the psychic health situation during the execution of the punishment: a first category is keeping the soul equilibrium because of some force ego characteristics (the efficient diagnosis with „The Personality Inventary California"); the second category is of those who enter in prison with personality disharmonies, which are increasing, although sometimes the prisoners have sure benefits from this refuge in the psychic trouble; the tird category is referring to those who, on a normaly background, have depressive collapses in which their need for qualified help must be satisfied.

Finally, the prisoners can be divided into those who are working and those who are not working. It is difficult for those from outside the penitentiary system to undestand what „going out to work" means: the ritual of leaving the prison every morning, the change of penal equipment with the work one, fixing the norms for the respective day, the control of the operations quality, the problems in connection with work protection, the team work, the keeping of the tools, subordination towards some prisoners havinf studies who practically are leading the operations,

lunch break, the change of the work equipment with the penal one, emberkation in cars at the end of day, the ritual of coming back to the prison, the appeal, the bath... For the prisoners work implications are huge. But those who can work are few because they do not have what to work or they do not have the necessary qualification. For the others detention is a calvary...

If the first contact with the prison world is so a traumatic problem and have so great consequences for the individual and those being close to him, how can we explain the repetition of an offence and even multirepetition of an offence in the case os some prisoners? The failure or success of the penitentiary system can be evaluated by taking into account the recidivists number in prisons? Can we say that the repetition of an offence means for the individual, released from his first detention to get a greater risk capacity? The existence of the recidivists special prisons can change in any direction this situation? There are only a few questions to whom the chapter „The Repetition of an Offence Psychology" try to answer.

In front of the obsessive presence of the recidivists even within the institution whose main function is to isolate it and to reduce offence situation, I consider to be more important to discuss about the personality of these prisoners than the phenomenon of repeating illegal acts.

In the speciality literature we find different recidivists categories: ocasional and marginal, pseudorecidivists (the committment of the has a casual character), the ordinary recidivists (with a difficult character and look for favourable situations for offences), out of habit recidivists (who are rejected by the social order) and many others. Although this modality of clearning up the situation is an empiric one it is based on a gnosiology built in time and which givesit the character of an evidence: it starts from the administration necessities of the penitentiary institution but also from the proper characteristics of the convicted population having as a final aim to diversify the penitentiary treatment.

So the repetition of on offence looks like a social construction in which the penal process is far from being the only game taking into account the fact that the imprisonment solution is seldom the first or the immediate one: the fact of belonging to the „delinquent" categories semms to be target of social action devices. A failure „proved" in its extrem shape of penal reapeting of the offence is so justifying the social intervention on which the great majority of the social workers has no illusions. So we can ask ourselves if it is not better to consider the repetition of an offence as an indicator permitting to evaluate the game between the penal and the social policies.

Taking into account this opinion, those three categories described by the practitioners help the punishment theorists in illustrating one or the other of the penalty models: to the ocasional prisoners they apply an intimidation punishment, those being capable of being reformed a reeducative punishment and finally those who can not be reformed are neutralied by a long duration punishment. Even the strict control of the third group represents the central and more urgent task of any criminal policy.

Inspite of all these the rather great number of recidivists put for the specialists, the problem of the existence of some differences concerning their way of life and attitudes towards the common prisoners. This difference is one of the arguments which justifies the frequent debates on the setting up of the special establishments or of high security. For reformers the recidivists represent the symbol of the failure of any penal reclusion measure, of the help lessness of the penitentiary treatment. The different classifications and sub-classifications end by functioning as a kind of self-justifying prophecy: as a result, the prognosis is always confirmed. The only resourse of the practitioners is to deeply study in the manner of classification, by re-segmentation which allows to extract from a rest a final one. This strategy of the final rest in the sure modality of no losing hope allowing to the penal system to repair an eventual prognosis error.

The coming in a penitentiary is disturbing the equilibrium of the personality by three times reducing the life space, the individual time, the future suspending the past relativisation and the social behaviour (isolation, abandonement). A too long period of stress for the inquiry coming in among the representatives of a collectivity of anonymous persons, a rigorous control of the conduct, dependence from the staff, human density (overcrowding), is favouring the appearance and the cronically setting up of a specific pathology. The apathy, the lack of initiative, the loss of interest in different things, people and events the affective anaesthesia, the lack of capacity in making plans, the fatalistic resignation, all these are drawing up the penitentiary neurosis. The non-existence of any individual space, the absence of a refuge, to stay awakw for 17 hours daily in a monotonous environment, having done with all discussion subjects are frequently leading towards affective shortcomings, the altering of the self-image and of course, pathologic adaptations. Other some elemenents specific to the imprisonement universe explains its pathological dimensions: the affective and moral support from the part of the immediate and the minimum social network: during the first penitentiary experiences. They get a resignation which becomes a compulsory element of the prisoners personality; the loss of control on the environment frequently generates depressive states; the feeling of the individual effectiveness is annuled by the chronic lack of the possibility of experimenting the skills of having success.

It is frequently seen a passive adaptation to the life conditions in prison by adapting a philosophical attitude or by avoiding to concentrate on some inconvenient problems. Even if many prisoners have before coming into the prison a strong personality, during executing the imprisonment punishment a progressive sensitivity towards environment is setting up, an emotional intolerance, aggraved by the lack of possibility of taking away from reality by imaginary.

The chapter „Penitentiary - Pathogen Institution" is presenting the conclusions of some studies regarding suicides in prisons, rumours and riots of the prisoners.

Here are some observations of ethological nature: the territoriality instinct is inhibitive because they cannot mark the territory they have received (the bed is also shared with another prisoner); the importance of the life space - so visible at the free people - is outstripped by the greatness of shortcomings recorded at the level of all other needs; aggressiveness has other forms than the violent ones to which we could expect such as the creation of the dependence, handling of information, redistribution of food packages, preventing from participating to recreative activities, taking possession of the clothes being in the best shape etc. Inhibition of agressiveness is determined in a great measure by guards who permanently underlines the existing formal hierarchy in prison and firmely imposes to respect it.

Maybe more than other social subsystems the penitentiary has an increased need of homeostasy in all its human and normative sections. The specific of the work makes from the staff quality a decisive factor of stability and faithfullness of this institution. The professional succes is determined by the individual prestige, by the effectivness of the interpersonal relations, by the good orientation in the present social environment. All these become also important because of the influences coming from the part of "the work objective" under the from of mentalities, argot, style of life. From the formal deteched attitude indifference towards prisoner, to the total image on the place and role of the institutiion within the social defence mechanism and the effort of making from the penitentiary a place of really rebirth, it is a long way. To have a high idea about life and man, leads towards internal concerns when the guard is put inthe situation of administrating existences which temporary has diminished value. If morally it is easy to undestand the educative stubborness with regard to the prisoners in the daily penitentiary life, the staff do not have seldom satisfactiones: try to better influence the prisoners personality it is more difficult now in this period of transition for the country, when some values seem not to be respected, when many people become psychologically sensitive, when it is difficult to define „good" and the sense of the socal evolution, when life events seem to go before thinking. In this context, the criminality explosion is not something to surprise.

Suddenly, the greatest pressure on a guard comes from the part of his superiors who are dependent on his work: the ambiguity of the role and the frecquent changes regarding the exigences he faces is frequently transformed in a vicios circle which scale the stress. The quard's position is very inconvenient; if the penitentiary environment is dichotomically regard, the gard is separated from prisoner; if this environment is hierarchically regard, the gard is on the last step, the power and inequality reports acting on him.

In dihotomic perspective, the guard can have a high position, but from hierarchical perspective he is at zero level. This double asymmetry is a permanent stress source.

It is also a stress not to be understand by the public. The guard's dilemma is to be regarded by some persons as too kind in his relations with prisoners, and by others like being "a beast"; the first ones think that prison is a boarding school, the

last ones that prison is a torture centre. And not only a single time the guard can hear a prisoner saying by personalizing detention „were not you I could be free".

A considerable stress for the guard comes from the attitudes and the values systems of his colleagues. A young can start his career with the attitude that he must do all his bests in order to help prisoners but he often comes to the conclusion that the other guards do not think like him. Even if in his mind he still preserve his initial belief, in front of them he must adopt his colleagues point of view, being in the inconvenient position of feeling in a way and acting in another one.

The monotony of the work conditions, the fear in different circumstances when he is face to face with prisoners, his uncertain promotion possibilities represent other stress sources specific to prisons. And many times the guard reaches the position in which he feels that he has nothing to wait from his career; he has the feeling of being blocked in a job towardes nowhere, that world is passing near by him, that he is forgotten sommewhere and he cannot see a real aim or a final result of his work.

There is another change too in his general attitude which in time creates problems in the whole spectrum of his relations with people. It is difficult to say in which moment of his career this change appears to a guard but the result can be easily seen. Usually we are grown up with the idea of bealiving in people, of being friendly with the others, of waiting moral conducts in the great majority of cases. The young guard quickly learns that he must be suspicions, that he is usually misunderstood, that he must solve problems without asking for help, that he must avoid confessions in front of his superiors and even equals. In time, these changes in his attitude put the print on his familly relations leading to tensions and even conflicts.

Generally speaking penitentiary guards de not tell their wifes about the thing happening in their job because anyway „she would not believe me" or „I want to keep this dirt away from my house." The habit of selectively communicate is a damaging on; it could cover all the aspects of the quards' life and the end being of having nothing to tell to his familly. His attempt of protecting his familly makes the membres of his familly to consider him as being cold and distant. In this situation they cannot really appreciate his job problems, looking him like a nobody making nothing else than staying and keep the people closed!

In these conditions the symptoms of the chronic stress specific to the guard surprise us no more: melanholy, alcoholism, hih blood preassure, cephalia, bulimia, aggresiveness trafic accidents, divorce etc. But remedies, far from being a strictly individual problem, is first of all an organisatorical one.

The history of the treatment idea (Beccaria) is of a discipline which oscillates between law, medicine, policy and morale. That is why the treatment policy is criticizad by those thinking that is impossible to judge the delinquent, because many times society has more responsability that him regard to the committed offence. Things are not simple at all; because the object of the criminology is not a certain social phenomenon but a social bad against which you must fight so a judgment of negative value is involved, and not a simple judgement on reality.

To talk about treatment means to admit that delinquent has something special which is added to his quality as man, without being inherent to this one. And further, we must also take into consideration the possible weakneasses and perversities so frequently met to people. Man could not be the object of the treatment without the idea of bad! But, by definition, a treatment can put an end only to want is considered to be the consequence of an accident. The idea of treatment implies for the delinquent the presence of some psychic structures which overlap on the normal personality structures. To define abnormality by social maladaptation would mean to accept the idea that the individual must join the normes of a certain society no matter the way it is made up or led.

Using the notion of treatment in the penitentiary environment does not mean only to appropriate yurself from the medical science, but also means, a moving off from law, from its vocabulary, its modern techniques and bases.

Adopting such a language, the specialists working in prisons are separated from the juridical tradition but at the same time they underline the limits. The aim of the treatment being to transform the delinquent in non-delinquent, they will always try to impose a more coercive model: a law which punishes will point out what must not be done and a law which treats will specify what must be done. The final objective will be of course, the one of giving the delinquent the sens of responsability. The only problem is the one of graduation: what is the limit to which the reeducative intervention is still possible and reciprocally where the refusal of values by the delinquent can be still accepted?

The new terminology - moral treatment, penal treatment, criminological treatment - is used as a fight weapon against punishment and and repression ideas. The treatment policy is from the beginning a penitentiary orientation designed to give back the convicted persona a genuine chance of becoming again a free citizen. This humanism is recognising the prisoner's right to resocialization treatment (the term of „treatment" can seem more scientific than the „punishment" one - from this idea, the attraction it exercises).

Any time an intervention on person is decided the law has the vocation of protecting it either by controlling the opportunity of the measure, or by supervising the achieving modalities. That is why the competent authority which must do these choise is not the specialist on the criminological team which have studied the delinquent or appreciated the case. This is playing only the part of a counsellor, an expert. The decision will be taken by a public authority: the tribunal, when the choice is made at the conviction level, the autorithy having the task of executing the sanction, when this appears after conviction.

We must admit the existence of an order immanent to our world, an inevitable order as the cosmos one is. The punishment is compensating the past and it is neccesary to imposed to the guilty person a punishment if we do not want to get him out from society. Hid social reintegration cannot be given but with this price because no society can exist without an axiological minimum.

*

* *

All what I have presented in this paper in this paper I hope to represent a base for the idea that the problems of the penienciary system belong in a great measure to the psychology. Not taking into account unfulfillments and dissapointments, to be a psychologist in a prison allows you a unique professional experience, both in the position of a specialist mostly insisting on the counsellor function and the one of the researcher, of critical conscience of the penitentiary universe. Any way taking into account the specific of this institution no member of the staff can be a clerck in the strict sense of the word, this both because of the human dimension of the daily activity, and the fact that the task is not structured for the great majority of the staff.

It is evident that the therapeutic function of justice must continue during the execution of the imprisonment punishment and after releasing the prisoners too. The penitentiary policy will have to be considerent in the context of the common social policy - training, health, services etc. - without making a distinct domain from it. This means to recognise that daily life in a penitentiary is more complex than the formulated regulations and that is why the staff which directly work with prisoners act in their spirit and not in their letter, because the distance between the oficially invoked aims end those actually reached is a big one, and finally it is still much to do with regard to the internal coherence of the penitentiary system (between the competences of different echelons, the statue and the role of some staff categories, regarding the accurary of the communication chanels, between the importance of some activities and the staff who has to fulfilthem).

The penitentiary would organize the punishment in accordance with a project for transforming the prisoners personality, but in time the penitentiary developed from the suffering ceremony hidden by a massive architecture and defended by the secret of the administration to a non-differentiated penalty, abstract end confused. The coming back of the ethic in the penological problems is daily done. The old concepts of analysing criminality are completed with the old ones coming from the human rights domain. And also to the repressive procedures specific to the penitentiary domain, the human sciences and specially psychology add the ones of interhuman mediation, compensation and conciliation.

This thing must not surprise: on the present social and cultural stage, in order to better understand the tasks, the human rights must be deeper studied. And, one of the prison characteristics is the diversity of the contradictory objectives to be reached: punishment, intimidation, readjustment.

*

* *

When finishing a research other and other horizons are open to you, and when in the center of your concerns you had the man's and human groups

psychological problems, an emergency feeling is pushing you towards other approaches. But usually the theoretical progress is achieved in the base disciplines and less in the practical fields, so the one of the penitentiary psychology is. That is why, the findings in the prison universe other remain in the descriptive zone. But in this, the case too, efforts are worth to be made even if by writing about prisons, specialists give many times arguments for abolishing it.

Prison is not and will never be an adequate environment for the personality development, but it help us to understand the human conduct even in a prisoners hypostasis. Because is of no use to appreciate people and not to build them the proper world. There is a greatness of the human existence which must be always asserted.

Probably that Michel Foucault thought of all these things when some days before he died he said: *„But why a man could not do an art production from his life? Why this lamp, this house can be an aut object and my life not?"**

* *Le sèxe comme une morale*, „Le Nouvel Observateurs", nr. 1021, The A[st] of June, Paris, 1984.

RÉSUMÉ

Le penitencier, univers tant fascinant que revoltant, est un monde qui se trouve en permanente implosion paychologique: les coordoné de son existence sont le crime l'echec, le patologie, le stress, le désespoir, l'impuissance... C'est pour cela qu'il semble plus approprié que la phénoménologie humaine de la prison soit raccontée, exposée panoramiquement, avec tous ses ombres et ses lumières que, même s'il defficile croire, existent! Le penitencier offre quand - même des raisons d'optimisme parce que, souvent, done l'occasion pour que des experiences vraiment humaines s'y developpent, dans le cadre desquelles, au moins pour certains detenus, le monde des valeurs est remis dans son ordre naturel.

Le penitencier, endroit de la perspective sociale, invite à mediter sur la condition humaine; le psycholoque fait une comparasion entre les ideaux et la realité constantée par lui-même sur place et c'est pour cela qu'il doit demander la société si elle accépté le degré de discordance - c'est un rôle que, certainement, n'est pas trop satisfaisant. Des discordances il y a partout dans le cadre des sciences, et ceux qui les montrent sont peu souvent appreciés. La tentation serait toujours faire le jeu des personnes qui ont a force et le pouvoir. C'est pour cel qu'il devient très important pour le psychologue qui travaille dans une prison de preciser son rôle et de maintenir le contact avec la communauté formée par ses egaux, qui puisse l'aider à accomplir une tâche, qui peut être une petite contribution en vue de créer une meilleure société.

La psychologie appliquée au domaine penitentiaire, mettant en évidence des realités socio-culturelles et politiques, devient explosive par ses constatation: la gravité de la delinquance n'est pas toujours constituée par le poids du phénomène, mais le niveau qui a invadé les structures sociales; les benefices apportés aux delinquants par certaines catégories de delinquance sont si grands, que l'espoir de faire quelque interventions efficients demeure naïf; la crainte de la population vis-à-vis de la delinquance est devenue un problème pour tous les pays, parce que, généralement, les valeurs protégées par le droit penal sont en train de traverser une periode d'erosion; avant cela, la delinquance avant des racines sociales negatives, mains maintenant elles sont positives - des consequences du proces d'augmentation; la criminalité est une présence sociale dans toutes les epoques hisyoriques, étant dans le même temps un défi pour les mesures prises cotre elle.

Le nouveau modèle social ne peut plus être conçu sans y inclure la delinquance et ses consequances. On vit ainsi la fin de l'illusion selon laquelle une société sans delinquance puisse exister. Tentant compte qu'une approche concrète

manque, les incertitudes sont liées de la difficulté de tracer une frontière entre une tolèrance raisonnable et une permissivité regardée comme une faiblesse. C'est pour cela qu'il devient absolument necessaire le besoin d'une justice personalisée en vue d'empêcher une reaction confuse de la part du système social.

Il y a une correlation negative entre, d'un part l'augmentation du nombre des connaissances sur le crime, les criminels, les victimes et, d'autre part, une théorie générale cohérente concernant ce phénomène. Les grands constructions „hollistes" ont été abandonnées parce que le developpment des recherches a „eparpillé" les explications totalisateurs. C'est pour cela qu'on exige un approche interdisciplinaire sur des niveaux d'interpretation des composants du phénomène de delinquance: „le crime" appartiendra au domaine des normes juridiques, „la criminalité" sera recherchée à l'interieur de la sociologie et de la statistique, „le criminel" sera recherché dans le domaine clinique.

Les difficultés dans la compréhension de l'institution penitentiaire sont determinées par la nouveauté et le faux-semblant manque de consensus à l'egard de certains problèmes. Sur le premier plan sont situées les modifications dans l'interpretation de la fonction finale de l'institution penitentiaire: de la „prison-élimination" on a passé à la „prison-expiation", puis a la „prison-protection" et enfin, â la „prison-resocialisation". Deuxièmement, l'humanisation de la pénalite est devenue une constante dans la vie sociale contemporaine, mais une rocade significative s'est produite dans l'univers de discours: „comment punir" ceux qui ont violé la loi est passé devant „pourquoi" et, *ipso facto,* un nombre illimité de points de vue et des pratiques en matieré de traitement penitentiaire.

Troixiemement, le très debattu problème de la „réadaptation des detenus" a la tendance d'être remplacé avec le plus diffus thème de la „readaptation des prisons" aux rythmes et aux horizons theoriques actuels. De même, on constate que, les dernières années, l'explication de la delinquance - au moins de celle grave - est de plus en plus cantonnées aux domaines de la psychiatrie et de la génétique. La tendance commode de mettre aux ens etiquettes, de faire une dichotomie entre normaux et anormaux, entre mauvais et bons, entre socialisés et nonsocialisés menance beaucoup d'entre nous! On dit que les grandes crises sont des crises de sens: probablement, le besoin d'étiologies restreintes/precises qui donne l'illusion du contrôle de la situation est dû à ce fait.

Tout ce que cet ouvrage contient constitue un regard de l'interieur sur la specificité de quelques états et phénomènes psychologiques et psycho-sociaux de cette institution, faits qui nous aideront à construire une image appropriée de la complexité de la phénoménologie humaine des penitenciers. La thèse est un exposé casuistique d'un contexte de vie normatif ou des gens ont violé la normativité sociale doivent vivre peu de temps ou longtemps.

L'ouvrage est, premièrement, une „recherce" qui ouvre des horizons et invite à une compréhension profonde des mécanismes psychologiques et psycho-sociaux, des événements et des relations propres à un endroit de detention. Des points de vue personnels y sont exprimés, des points de vue sedimentes dans

plusieurs année d'activité professionnelle, mais les plus grands efforts sont faites pour dresser une „vision" psychologique cohérente sur les éléments composants du domaine penitentiaire.

À la suite des particularités du milieu penitetiaire et, spécialement, de la psychologie des personnes qui purgent une peine privative de liberté, la méthodologie de collecter les données doit être comprise comme une demarche un peu différent par rapport à ce que l'on comprend par une recherche de terrain: la transparence de la phénoménologie carcérale se trouve au bout d'un chemin long et difficile, on des sequences separées, observées dans des circonstances differentes et avec des differents acteurs, on arrive à comprendre les mecanismes de composition et d'organisation des relations humaines dans les prisons. Un sondage d'opinion, un interview, un questionnaire, une biographie ne puissent pas être obtenus n'importe quand et dans toute condition: la liaison avec les detenus a l'aspect d'une transaction dans un champ de forces. Tout contact entre le psychologue et le detenu a un deroulemente rituel où la manque de la confiance reciproque denature au debut les messages entre les partenaires: c'est après des longs tatonnements - qui puissent durer des semaines et même des mois - qu'on journée arrive où l'ouverture vers le dialogue est totale, et dans beaucoup de cas est dramatique et d'une richesse en details qui frise l'auto-flagellation. À la fin, chaque partenaire reste, quand-même, avec l'impression qu'il y aurait beaucoup à dire pour determiner l'autre personne à le comprendre et, spécialement, le croire.

Souvent, on dit que le detenu est „l'espèce qui se plaint" en employant toute occasion dans ce but; et comment rater l'occasion d'une „conversation - catharsis" avec le psychologue? Et quand-même, tous les deux sont vulnerables: le condamné parce qu'il a besoin de se faire reflétér dans un personnalité compréhensive semblable à celle du specialiste dans problèmes humains, et ceci parce qu'il connait ses limites dans le procés d'aider l'autre.

Quand des groupes de detenus sont recherchés, les sequences se deroulent de plus en plus difficilement: tout item d'un questionnaire est analysé partout, et quand on doit choisir des variantes de réponse proposé par l'operateur, on accuse le fait q'il n'y a pas de nuances qui semblent plus appropriées. Les detenus ne forment pas un groupe homogène et c'est pour cela, qu'à travers l'ouvrage on fait souvent des renvois aux annèxes qui font particulariser les nuances du phenomene analyse. Et, toujours pour cela, comme psychologue dans un penitencier, on a besoin d'une imagination méthodologique pour refaire le chemin des „expressions" exterieures quotidiennes aux ressorts „interieurs" des faits humains. Bon gré mal gré demarche méthodologique aura l'aspect d'une hermeneutique où l'ensemble de tehnciques employées doit tenir compte des situations de vie marquées par la présence des sujets humains (les detenus), les connaissances qui resultent des recherches étant très liées de ces circonstances. C'est pour cela que l'attitude générale vers l'institution penitentiaire precéde l'interpretation des faits: la prison est un construct psychologique avec une signification et un sens dependants de la formation du chercheur.

À côté du commentaire du psychologue dans la ouvrage il y a aussi des commentaires criminologiques, spécialement pour surprendre la complexité des champs psychologiques et la dynamique des phénomènes humains de l'espace de detention. Et pas seulement une fois, l'exposé des cas habituels qui tiennet de la vie quotidienne de la prison. C'est ainsi que une recherche ont été repris aussi dans d'autres, mais dans des contextes et des rapports differents.

Dans l'analyse de l'éspace de vie penitentiare, on droit prendre comme point de départ quelques constatations générales:

- l'espace carcéral est un espace fermé, sa fermeture étant constitutive à sa structure et fonctionnalité;
- l'espace carcéral est un espace dichotomique qui divise la population penitentiaire dans deux groupes, d'une part et de l'autre des barreaux;
- l'espace carcéral est un espace pénal du point de vue juridique, un espace de la "discipline penale", de l'experience - limite pour les detenus (si nous considérons que l'homme est un être - pour - liberté);
- l'espace carcéral est un espace de l'autorité, une zone des interractions asymetriques. L'autorité specifique dans la prison a une dimension double: sur le plan professionnel, elle est une autorité hiérarchique qui impose aux gardines une subordination sur verticale, et sur le plan penal, elle est une autorité penitentiaire qui impose aux detenus une soumission presque totale;
- l'espace carcéral est un champ de forces où les conflits determinés par les stratégies de domination des gardiens et les stratégies de resistance des detenus sont consacrés;
- étant une institution fermée, le personnel a comme principale tâche professionnelle celle de „tenir ferme", fait qui determine une certaine psychologie du gardien.

Tout ceci a des consequences psycholoqiques et psychosociales visibles sur les detenus et le personnel. En ce qui concerne les detenus, leur communauté constitue un monde anonyme, de gens privés de prestige, ayant la conscience de leur minorité. Les carrières delinquantes plus spéciales leur donnent le nimbe de leaders capables de n'importe quoi, ou très rarement ayant des aptitudes socio-affectives, leur offrent une audience augmentée parmi les detenus habituels.

Un monde manqué de l'amour, mais qui desire avec desespoir l'amour, (Nietzsche) le penitencier invite le specialiste dans problèmes humains qui est tout près de ce monde, de comprendre en profondeur la dimension philosophique de la vie en prison. L'abandon de la philosophie est la même chose avec l'isolement de l'homme par rapport a une des dimensions du réel. Même si elles ne correspondent pas en totalité aux exigences imposées par le fait de considérer l'existence humain dans les penitenciers comme tragique, les dimensions de la souffrance, du desespoir et de l'abandon les y pleinement retrouvons. Même si la souffrance, des detenus est manquée d'une signification plus haute car ils ont essayé par leurs faits de s'affirmer de façon egoiste leur personnalité dans le dommage de ceux au milieu

desquels vivaient, au long du temps, dans les années de detention, les detenus ont decouvert les coordonnées de leur conditions humaine.

Le gardien qui travaille en contact direct avec les detenus a des difficultés dans rendre approprié son statut - très detaillé dans les réglements officiels - et les rôles qui doivent être effectivement „joués" dans les relations concrètes avec les detenus. Ayant comme base le rapport global entre le gardien et le détenu, l'activité quotidienne le met en permanence devant des situations inedites, où ils doivent resoudre les problemes personnels des detenus, des problèmes pour lesquels il n'y a pas des prescriptions officielles. En reconnaissant l'incertitude de l'existence dans les prisons, la tendance sera de conciliation raisonnable et d'appui.

En montrant ce-dessus, je veux suggérer que nous pouvons nous approcher du milieu carcéral par deux hypostases intelectuelles: comme moraliste qui reflechit à la condition humaine et comme expert qui désire comprendre et mettre en ordre les choses.

Pour la personne qui purge une peine privative de liberté, le milieu penitentiaire met, en ordre, deux genres de problèmes: d'accomodation aux normes et aux valeurs specifiques à ce cadre de vie et d'evolution ulterieure à sa personalité. Malgré tous les efforts que l'administration des endroits de detention fait actuellement, specialement pour les personnes qui purgent de longues peines et pour les récidivistes, nous sommes souvent presents à des ré-ordinations negatives des valeurs personnelles, fait qui reduit la receptivité vers le procés de rééducation.

Généralement, très importantes pour les detenus sont les normes d'après lesquelles ils dirigent leurs activités, les relations inter-humaines, les appréciations individuelles et collectives des faits quotidiens, ce qui revéle un un système de besoins inferieurs, et un rapport à l'egard du bien et du mal à travers les intérêts personnels et, en totalité, un niveau reduit de moralité.

La facteur "temps" joue un rôle immense dans la vie d'un être humain, mais dans le droit penal on n'accorde pas à ce facteur l'importance necessaire. Même si l'âge du delinquant a une importance decissive à l'egard de la responsabilité pénale, la legislateur, quand il etablit la durée, de la condamnation, est certainement limité par la durée de la vie humaine. Si quelques legislations prevoient des peines jusqu'à une centaine d'années, cela n'a qu'une importance symbolique car elles n'expriment la durée effective de la peine. L'analyse devient plus compliquée si on essaye etablir la valeur intrinsèque du facteur „temps" pour l'evaluation des conséquences de la peine privative de liberté.

Bien qu'il n'y ait pas un "temps absolu", il est un critère essentiel pour systematiser la vie humaine. Mais une certaine mesure de temps a une autre valeur, autre rythme interieur pour un enfant, un adolescent, un adulte, ou une personne agée. Cette valeur varie d'une epoque à une autre, fait qui exige la prise en considération de la valeur specifique du temps vecu.

La politique pénale ne peut pas faire abstraction de ce problème, la peine pénale devant être „un vétêment sur mesure", le prolongement du séjour dans un penitencier, au-delà d'une certaine limite, menant à un echec. Ainsi comme il est

decrit dans l'ouvrage, l'attitude devant le temps est différente à chacun des quatre participants à la realisation de l'acte de justice: le legislateur, le juge, l'administration penitentiaire et le condamné. Les gardines et les educateurs, le personnel d'enseignement, les chefs des sections, le directeur et ses adjoints vivent une partie de leur vie à l'interieur de la prison, à côté des detenus. Ils se trouvent si prés des detenus qu'ils puissent les observer et arriver à comnaître très bien leur personnalité. Avec quelques reservers, le temps vecu par les gardiens et par les detenus est semblable.

Le detenu perçoit le temps d'une position coercitive, accablante et artificielle: il a la conscience du fait selon lequel il entre dans la prison contre sa volonté, avec un statut de subordination à long terme et ressent la perte de la liberté tant douloureseement parce que la liberté etait plus riche en perspectives et alternatives. Que le temps passé en liberté est plus apprecié, que „la chute en prison" devienne plus douloureuse, plus etouffante et la peine est sentie comme plus repressive. L'impact de la privation de liberté sur les composants de la personalité est, dans plusieurs cas, dramatique, en determinant des comportements differents de ceux du milieu libre. Decisive pour l'evaluation du detenu est sa position à l'egard de la peine et le degré du sûretéd bilogique et psychologique qu'il est percu dans on milieu de vie. D'ailleurs, tant les detenus sont plus approprés au milieu, penitentiaire, tant leur reactivite est moins pronocée.

Du point de vue de l'administration penitentiaire, la période d'execution des peines est partagé en trois: la quarantaine, la peine proprement - dite et la période - de la preparation pour la liberté. Chacune de ces phases ont des caracteristiques et des differentes sollicitations.

La période de quarantaine est prolongé plus 21 jours - prévus specialement pour des considerents medicaux - jusqu'à ce que le detenu nouvellement arrive dans la prison gagne une formule de vie acceptable. À ceux qui y viennent pour la première fois arrivent des multiples somatisations: ils deviennent plus maigres, ont de l'insomnie, ils pleurent, ont des douleurs aux membres inferieures, sont desorientés dans le temps. Le choc du dépôt dans le penitencier est directement proportionel avec les desordres emotionnelles preexistantes: ceux avec un EGO maigre, ceux qui ne sont pas en pleine maturation du point de vue affectif et social, ceux malades souffrent de plus. Après un mois on deux le sentiment de victimisation s'installe, quand le detenu se rend compte de l'ampleur des pertes à cause de la condamnation, le handicap de la situation familiale, professionnelle et sociale. L'attente de la clarification de la situation juridique, pas satisfaire le besoin d'aide, le sentiment d'impuissance et depossession accentué par la presence d'autres detenus avec lesquels il ne peut pas trouver au debut des affinités, augmentent la souffrance de l'entrée du detenu en prison.

Très souvent la disillusion prend la place du desespoir: quittés par la famille („Dans le penitencier on arrive à connaitré les amis du dehors"), la prise en force des biens personnels par les detenus plus anciens, le contact avec des mentalités et des styles de vie difficilement à concevoir avant la prison,

l'impossibilité de rester au dehors de la partie mauvaise de la vie en groupe urgentent l'adhesion du detenu aux normes et aux valeurs informelles. Après des essais de maintenir une conduite plus precieuse (les femmes-detenus s'adressent l'une à l'autre avec „Mademoiselle"), après qu'ils observent le prestige vers d'autres coordonnées (la force phisique, un peu de liberté entre deux condamnations), après avoir constante la valeur exceptionnelle de „paquet" etc., surgit la tendance d'employer l'argot, de s'intégrer dans la vie de detention.

„L'execution proprement-dite" a été ainsi denomée car contient la partie plus grande de la peine où on essaire modeler les detenus, et le travail et la principale activité de la majorité d'entre eux. La plupart des condamnés ont compris les principaux problèmes, ont trouvé leur place dans le cadre des relations de groupe et la violation des regles formelles est de plus en plus rare. Les détenus plus agrées relevent le fait que le régime legale de detention ne crée pas des manques majeurs. Comme il a resulté des interviews pris aux detenus et aux detenues, les difficultés proviennent de l'interieur des groupes des condamnés, des relations établies entre eux. Même dans les conditions, de detention, certains d'entre eux declarent qu'ils ménet une vie tranquille, fait pleinement analysé dans differents chapitres de l'ouvrage.

Quand nous lisons à l'egard des systèmes penitentiaires, nous sommes impressionnés par le fait qu'il n'y a pas des références que sur les problèmes organisatoriques et celles concernant le régime appliqué detenus. Les typologies „surgissent" en même temps que les specialistes en problems humains arrivent en prison.

Le désir de chaque practicien est reduire la diversité humaine avec laquelle il travaile chaque jour à un nombre raisonnable de types, fait qui permett des diagnoses rapide et des prognoses sûres. Tous les essais des specialistes font specialement référence à la typologie des délinquants en liberté et ne font pas du tou référence aux detenus.

En revenant à l'expérience personnelle avec les detenus quelques conclusions s'imposent. L'administration du penitencier a la garde de deux categories de détenus: ceux qui se considèrent eux-mêmes coupables et ceux qui nient toute culpabilité. Leur interpretation des propres faits est différente comme leur comportement en detention. Ceux qui ont ce comportement ont des frequentes crises depressives avec toutes les conséquences qui en resultent. Les problèmes des justification infractionelles et de la recidive sont largement exposés, en mettant l'accent sur les differences entre les diverses catégories de condamnés.

La deuxième distinction faite est determinée par le niveau culturel des detenus: ceux ayant des études sont plus socialisès, en compensant par l'imaginaire les frustations inhérentes à la prison, ils font des efforts pour se manitenir à un niveau accepttable de civilisation (langage elegant, des vétêments propres, des contacts etroits avec la famille, ils ont des abonnements aux journaux, ils sont ouverts vers le dialogue etc.). Les autres sont marqué par les echecs d'existence energistrés jusqu'à ce moment, la vie pour eux n'est plus une construction

permanente, mais tout simplement une existence: beaucoup d'entre eux pourraient être nommes „ceux qui n'ont rien à perdre", parce qu'ils savent pas „lire et écrire", ils n'ont pas une qualification professionnelle, n'ont pas une famille, une maison, n'ont pas de la santé, des amis...

La troixième remarque a en vue la dynamique de l'état de santé psychique pendant l'execution de la peine: une première catégorie maintient l'equilibre de l'âme grâce à des caracteristiques de force de l'EGO (ils ont été efficiemment diagnostiqués avec l'Inventaire de Personnalité Californie); la deuxième catégorie est representèe par ceux qui entrent dans le penitencier avec des disharmonies de la personalité, qui sont en train de s'accentuer, bien que quelque fois les detenus aient des certes benefices de ce refuge dans le trouble psychique; la troixième catégorie est representée par ceux qui, sur un fond de normalité, ont des chutes depressives où leur besoin de soutien doit être satisfait de façon qualifiée.

Enfin, les detenus puissent être aussi divises en ceux qui travaillent et ceux qui ne travaillent pas. Il est difficile à comprendre pour les personnes du dehors du système pénitentiaire ce qui „la sortie au travail" signifie: le rituel de quitter la prison chaque matinée, le changement de l'equipement pénal avec l'equipement de travail, fixer les normes pour la journée, le contrôle de la qualité des operations, les problèmes liés à la protection du travail, le travail en equipe, l'entretien des outils, la subordination vis-à-vis des détenus ayant des études qui dirigent les operations, la pause pour le dejuner, le changement de l'equipement de travail, le rituel de l'entrée dans la prison, l'appel lebain... Les implications du travail pour les détenus sont immenses. Mais ceux qui puissent travailler sont peu nombreux, car ou ils n'ont quoi travailler ou ils n'ont pas la qualification professionnelle necessaire. Pour les autres, la detention est un calvaire....

Si le premier contact avec le monde carcéral est si traumatique et il a des consequences si amples pour l'individu et ses proches, comment s'explique-t-elle la recidive et bien la multirecidive de quelques detenus? L'échec ou le succés du traitement penitentiaire peut-il être évalue selon le nombre des recidivistes se trouvant en prison? Peut-être la recidive signifie-t-elle l'acquisition par l'individu libéré de la première detention d'une capacité plus grande de risques? L'existance des prisons spéciales pour les recidivistes pourrait-elle changer avec quelque chose la situation? Sont seulement certaines des questions auxquelles „La psychologie de la recidive" essait à repondre.

Devant la présence obsessive des recidivistes même à l'interieur de l'institution dont la principale tâche est de les isoler et de reduire la delinquance, j'ai considéré plus importante la discussion concernant la personalité de ces detenus que sur le phénomène de repetition de ces actes ilegaux.

Dans la littérature de specialité on trouve differentes catégories de recidivistes: occasionnells et marginaux des pseudo-recidivistes (la commission du fait est foruite), des recidivistes ordinaires (ayant un caractère difficile et qui cherchent des situations favorables pour commettre des delits), des recidivistes par habitude (qui sont refusés par l'ordre sociale) etc. Bien que cette manière de

classification soit empirique, elle est basée sur une gnoseologie construite à temps qui lui confère le caractère d'une evidence: elle a comme point de départ les necessités de gestion de l'appareil carcéral, mais aussi les caracteristiques propres de la population condamnée, ayant comme but final la diversification du traitement penitentiaire.

Donc, la recidive se montre comme une construction sociale dans le cadre de laquelle le procés penal est loin d'être le seul dans le jeu, tenant compte que la solution de detention est rarement la première on immédiate: le fait d'appartenir aux categories „delinquantes" predispose à être le cible des dispositifs d'action sociale. Un echec „prouvé" dans sa forme de recidivisme penal, justifie, d'ailleurs, l'intervention sociale concernant laquelle la plupart des travailleurs sociaux n'ont aucune illusion. Nous pouvons nous demander dans ce cas si nous ne devons considérer la recidive plutôt un indicateur qui permet evaluer le jeu entre les politiques penales et les politiques sociales.

À travers cette optique, les trois catégories décrites par les practiciens sont employés par les theoriciens de la peine pour illustrer l'un ou l'autre des modèles de penalité: aux delinquants occasionels on applique une peine d'intimidation, à ceux qui puissent être reformés - une peine rééducative et, enfin, ceux qui ne puissent pas être reformés sont neutralisés par une peine de longue durée. Même le contrôle stricte de ce troixième groupe constitue la tâche centrale et plus urgente de toute politique criminelle.

Malgré tout cela, le groupe assez nombreux des recidivistes met pour les spécialistes le problème de l'existance, à l'egard des detenus habituels, de quelques differences concernant la manière de vivre et leur aptitudes. Cette difference est l'un des arguments qui justifient les débats frequents sur l'instauration des etablissements speciaux ou de sûreté maximale. Pour les reformateurs, les recidivistes représentent le symbole de l'echec de toute mesure de reclusion penale, de l'impuissance du traitement penitentiaire. Les differentes classifications et sous - classifications finissent par fonctionner comme une sorte de prophétie d'auto-justification: comme résultat, le prognostique est toujours confirmé. L'unique ressource des practiciens est de s'emmerger de plus dans la manie de la classification à travers une activité de resegmenter, qui permet de s'extraire du dernier reste encore un dernier reste. Cette stratégie du dernier reste este le moyen sûr de ne pas perdre l'espoir en permettant au système penal de reparer une eventuelle erreur de pronostique.

L'arrivée dans le penitencier trouble l'equilibre de la personnalité par une triple reduction de l'espace de vie, du temps personnel (la suspension de l'avenir, rendre relatif le passé) et du comportament social (l'isolement, l'abandon). Le stress prolongé dans la phase d'enquête, l'entrée dans une collectivité, d'anonymes, le contrôle rigoureux de la conduite, la dependance du personnel, la densité humaine (le surpeuplement) favorisent la parution et la chronicité d'une pathologie specifique. L'apathie, le manque de l'initiative, la perte de l'intérêt pour les choses, les gens et les événements, l'anesthesie affective, l'incapacité de faire des plans,

l'absence d'un refuge, rester chaque joure veillé 17 heures dans une ambiance monotone, epuiser les sujets de discussion, determinent frequemment des chutes affectives, la degradation de l'image sur soi-même et, certainement, des adaptations pathologiques. D'autres quelques elements specifiques de l'univers carcéral expliquent sa dimension pathologique: le soutin affectif et morale immediat de la part du réseau social est minima; pedant les premières experiences penitenciares on acquit une resignation qui devient un element obligatorie de la personalité du detenu; le perte du contrôle sur le milieu determine frequemment des etats de depression; le sentiment de l'efficacité personnelle est annulé par le manque chronique de la possibilité de s'experimenter les aptitudes et d'avoir succés.

On constate souvent une adaptation passive aux conditions de la vie en prison par adopter une atitude philosophique on en evitant la concentration sur des certains problèmes pas commodes. Même si beaucoup de detenus ont eu avant de venir dans le penitencier une personalité robuste, pendant l'execution de la peine d'emprisonnement une sensibilité progress au milieu s'y installe, une intolérance emotionnele agravée par le manque de la possibilité de se soustraire à la realité par l'imaginaire.

Le chapitre „Le penitencier - une institution pathogène" expose les conclusions de quelque sétudes concernant les suicides dans les prisons, les rumeurs et les révoltes de detenus.

Voilà aussi quelques observations de nature ethologique aux detenus: l'instinct du territoire est inhibé parce qu'ils ne peuvent pas marquer le teritoire attribué (le lit est souvent divisé avec un autre detenu); valoriser l'espace de vie - si visible aux libres - est devancée par l'ampleur des frustrations enregistrées au niveau de tous autres besoins; l'aggressivité a d'autres formes que ceux violentes aux quelles nous nous sommes attendu, nottament la créations de la dependance, maipuler les renseignements, distribuer de nouveau les paquets alimentaires, ampêcher la participation à des activités de récreations, prendre les vétêments penaux se trouvant dans le meilleurs état etc. Inhiber l'aggressivité est determiné, en plus grande mesure, par les gardiens qui soulignent en permanence l'hiérachie formelle existante dans la prison et exigent avec fermité son respect.

Probablement, de plus qu'autre sous-systèmes sociaux, le penitencier a un bessoin augmenté de homéostazie dans tous ses compartiments humains et normatifs. Le specifique du travail fait de la qualité du personnel un facteur decissif de la stabilité et de la confiance presentée par cette institution. Le succés professionnel est determiné par le prestige personnel, par l'efficacité des relations interpersonnelles, par une bonne orientation dans le milieu social et culturel. Tout cela devient important aussi à cause des influences qui viennet de la part de „l'object du travail" sous la forme des mentalités, de l'argot, du style de vie. De la position formelle, detachée, indifférent vis-â-vis du detenu jusqu'à la vision globale sur l'endroit et le rôle de l'institution dans le cadre des mecanismes de défense sociale et de l'effort fait pour transformer le penitencier dans un vrait endroit où on rennaît c'est long chemin. Avoir une haute idée ia l'egard de la vie et

l'homme, determine des troubles interieures au moment ou le gardien est mis dans le situation de gerer des existences qui, temporaiement, ont la valeur diminuée. Si, du point de vue moral on peut comprendre l'obstination éducative en ce qui concerne les detenus, dans la vie quotidienne d'une prison, le personnel n'a pas souvent des satisfactions: essayer à influencer positivement la personalité des detenus, quand quelques valeurs semblent ne pas être respectées, quand beaucoup de gens sont rendus fragiles, du point de vue psychologique, quand il est difficile de definir „le bien" et les sens de l'evolution sociale, quand il semble les événiments de la vie s'en aillent avant la pensée - dans ce contexte, l'explosion de la criminalité ne surprend plus.

De façon inattendue, la plus grande pression sur un gardien vient de la part de ses superieurs qui dependent de son travail: l'ambiguité du rôle et des changements frequents dans leurs exigences auxquelles il doit faire face, se transforme frequemment dans un cercle vicieux qui franchit le stress. La position du gardine n'est pas très commode; si le milieu penitencier est regardé du point de vue dichotomique, le gardien est separé des detenus; si ce milieu est regardé du point de vue hiérarchique, la gardien se trouve sur le dernière marche et les rapports de pouvoir et d'inegalité agissent sur lui. D'une perspective dichotomique, le gardien peut avoir une haute position, mais d'une perspective hiérachique il se trouve au niveau zero. Cette double asymétrie est une permanente source de stress.

De même, le fait d'être faussemenet compris par le public est stressant. Le dilemme du gardien est d'être regardé par quelqu'un comme trop aimable dans les relations avec les detenus et par d'autre comme „une brute"; les premiers croient que la prison est un pension, et les derniérs croient que la prison est un centre de torture. Et non une seule fois le gardien entend un detenu qui, en personnalisant la detention, lui dit „Si tu n'étais, moi je rais libre!".

Un stress considérable sur le gardien provient des attitudes et des systèmes de valeurs des collegues de service. Un jeune gardien peut commencer sa carrière avec l'attitude qu'il doit faire toutes les efforts pour aider les detenus, mais souvent il constate que les autres gardiens ne pensent pas comme lui. Même si à part soi il reste à sa croyance du début, il doit adopter envers les autres le point de vue de ses collegues, en se trouvant, donc, dans la situation pas du tout confortable de se sentir d'une façon et d'agir d'une autre.

La monotonie des conditions de travail, la crainte dans différents circonstances quand il se trouve devant les detenus, les possibilités incertes de promotion sont d'autres sources de stress tipiques pour les prisons. Souvent, le gardien atteint le point où il sent qu'il n'a rien à attendre de sa carrière: il a le sentiment qu'il est bloqué dans un service vers nulle part, que le monde passe auprès de lui, qu'il est oublié quelque part et il ne voit aucun but réel où un resultat final du travail accompli.

Il y a encore un changement d'attitude générale qui, pendant le temps, ceéer des problèmes dans la totalité du spectre des relations avec les gens. Il est difficile à dire dans quel moment de la carrière d'un gardien ce changement a lieu,

mais le resultat este facile à observer. Habituellement, nous sommes grandis avec l'idée de croire dans les gens, d'être amis avec ceux qui nous entourent, d'attendre des conduites morales dans la majorité des cas. Le jeune gardien apprend assez vite qu'il doit avoir des soupçons, qu'habituellement il est faussement compris, qu'il doit résoudre les problèmes sans demander de l'aide, qu'il doit eviter les confessions devant les superieures ou même devant ses egaux. Avec la temps, ces changements d'attitude ont d'influence sur les relations avec se famille en créant des tensions ou même des conflits.

Généralement, les gardiens des penienciers ne raccontent pas à leurs femmes des choses passées au service, car „Elle ne me croirait de toute manière" ou „Je desire tenir la saleté au dehors de la maison". L'habitude de la communication selective est dommageable, en recouvrant tous les aspects de la vie du gardien et celui-ci n'a plus à dire à sa famille. L'essai de protéger sa famille determine ses membres de lui percevoir comme étant froid et reservé. Dans cette situation, ils ne peuvent pas apprécier réellement ses problèmes de service, en le ragardant comme „personne", qui ne fait autre chose que rester tranquille et tenir les gens fermés!

Dans ces conditions, les symptomes du stress chronique specifique pour le gardien ne nous surprend plus: la mélancolie, l'alcoolisme, l'hypertension arterielle, la cephalée, la boulimie, l'aggresivité, les accidents routiers, le divorce etc. Mais les remèdes, loin d'être un problème strictement individuel, sont premièrement de nature oranisationelle.

L'histoire de l'idée de traitement (Beccaria) est d'une discipline qui oscille entre le droit, la medicine, la politique et la morale. C'est pour cela que la politique de traitement est critiqué par ceux qui pensent qu'il est impossible de juger le delinquant, car la société a souvent plus de responsabilité que lui en ce qui concerne de delit commis. Les choses ne sont pas du tout simples car l'object de la criminologie n'est pas un quelconque phénomène social, mais un mal social contre lequel on doit lutter, étant donc impliqué un jugement de valeur negativ et non un simple jugement sut la realité.

Parler du traitement signifie admottre que le delinquant a quelque chose de special qui s'ajoute à sa qualite d'homme, sans lui être inhérent. Et plus loin, on doit prendre aussi en considération les eventuelles faiblesses et perversités si frequemment rencontrees aux gens. L'homme ne ferait pas l'object du traitement sans que l'ideé de mal existe! Mais, par definition, un traitement ne peut pas mettre fin qu'à ce qu'il est la suite d'un accident. L'idée de traitement implique la présence au delinquant des structures psychiques qui se superposent sur les structures de la personalité normale. Definir l'état anormal par une inadaptation sociale signifierait accepter l'idée que l'individu doit s'inscrire sous les normes d'une telle societé, n'importe comment est-elle constituée et dirigée.

Employer la notion de traitement dans le milieu penitentiaire ne signifie pas seulement un rapprochement de la science médicale, mais, de même, l'eloignement du droit, de son vocabulaire, des techniques et de ses fondements

modernes. En adoptant un tel langage, les specialistes qui travaillent dans les prisons se séparent de la tradition juridique, mais dans le même temps lui soulignent ses limites. Le but du traitement étant la transformation du délinquant en non-délinquant, ou essayera tout le temps d'imposer un modèle plus de contrainte: un droit qui punit va indiquer ce qu'il ne doit pas être fait, et un droit qui traite va preciser ce au'il doit être fait. L'objectif final sera, certainement, celui de donner au delinquant le sens de la responsabilité. Le seul problème n'est plus admissible et, reciproquement, où le refus des valeurs par le delinquant ne peut plus être accepté?

La nouvelle terminologie - traitement moral, traitement penal, traitement criminologique - est employée comme une arme de lutte contre les idées de punir ou de repression. La politique de traitement est, du debut, une orientation penitentiaire destinée à donner de nouveau au condamné une réelle chance de redevenir un citoyen libre. Cet humanisme reconnait au detenu le droit au traitement de resocialisation (le terme de „traitement" peut sembler plus scientifique celui de „peine" - d'ici l'attraction qu'il présente).

Chaque fois qu'une intervention contre une personne est décise, le droit a la vocation de la proteger, soit en controllant l'opportunité de la mesure, soit en surveillant des modalités de realisation. Voilà pourquoi, l'autorité compétente pour effectuer ces choix n'est pas le specialiste ou l'equipe criminologique qui à etudié le delinquant et a apprecié le cas. Ceci joue seulement le rôle de conseiller, d'expert. La decision sera prise par une autorité publique: le tribunal, quand le choix est fait au niveau de la condamnation ou, l'autorité qui se preocupe de l'execution de la peine, quand cela intervient après la condamnation.

On droit admettre l'existence d'un ordre immanent de notre monde, un ordre inévitable semblable aux lois de l'univers. La peine fait compenser le passé et il est neccesaire à exiger avec fermité au coupable une peine, si nous ne desirons exclure lui aussi de la société. La réintegration sociale ne peut être accordée qu'avec ce prix car aucune société ne puisse exister sans un minimum axiologique.

*
* *

J'espére que tout ce que j'ai presenté dans cet ouvrage fondamente suffisamment l'idée selon lanquelle la problématique du domaine penitentiaire appartient, dans une grande mesure, à la psychologie. Au delà des non-accomplissements et des desillusions, être psychologue dans une prison permet une experience profesionelle unique, tant dans la posture du specialiste orienté plus vers le conseiller que dans la posture du rechercheur, de conscience critique de l'univers penitentiaire. D'ailleurs en tenant compte du specifique de cette institution, aucun membre du personnel ne peut pas être strictement un fonctionnaire, cela tant à cause de la dimension humaine de l'activité quotidienne, qu'à cause du fait que la tache n'est pas structurée pour le plupart du personnel.

Il est evident que la fonction térapeutique de la justice doit être prolongée aussi pendant l'execution de la peine d'emprisonnement et après la libération du detenu. La politique penitentiaire devra être approchée dans le contexte de la politique sociale habituelle - l'eseignement, la santé, les services etc. - dans en faire un domaine distincte. Cela signifie reconnaitre que la vie quotidienne dans une prison est beaucoup plus complèxe que les reglements formulés et, donc, le personnel qui travaille en contact direct avec les detenus agit dans son esprit et pas ad litteram, signifie aussi que la distance entre les buts officiellement invoques et ceux effectivement atteints est rande et, enfin, qu'il y a encore beaucoup à faire en ce qui concerne la cohérence interieure du système pénitentiaire (entre les compétences des differents echelons, entre le statut et le rôle des certaines categories de personnel, en ce qui concerne la pureté des canaux de communication, entre l'importance des certaines activités et le personnel qui les accomplir).

Il devrait que le penitencier organise la peine conformement à un projet de transformation de la personalité des detenus, mais à travers le temps, le penitencier a evolué de la ceremonie de la souffrance cachée par une architecture massive et defendue par le secret de la gestion, à une penalité non-differenciée, abstraite et confuse. Le retour de l'ethique dans la problematique de la penologie est encore à l'ordre du jour. Les anciens concepts de l'analyse de la criminalité sont completés par ceux prevenus du domaine des droits de l'homme. De même, aux procédures de repression specifiques pour le domaine penitentiaire, les sciences humaines, en général, et la psychologie, spécialement ajoute les procedures de la mediation, de la compensation et de la conciliantion inter-humaine. Ce fait net doit pas surprendre sur l'actuelle scène sociale et culturelle; en vue de mieux comprendre les tâches on doit approfondir les droits de l'homme. Et une des particularités de la prison se trouve dans la diversité des objectifs contradictoires qu'elle doit atteindre: la punitio, l'intimidation, la readaptation.

*
* *

Quand on finit une recherche, d'autres et d'autres horizons s'ouvret devant soi, et quand on a eu dans le centre des préoccupations la problematique psychologique de l'homme et des groupes humains, un sentiment d'urgence te depêche vers des nouvelles approches. Mais, comme d'habitude, le progrés theorique est realisé dans les disciplines de base et moins dans les domaines pratiques, comme celui de la psychologie pénitentiaire. C'est pour cela que les constatations faites dans l'univers des prisons restent, le plus souvent, dans le zone du descriptif. Mais aussi dans ce cas, les efforts ont merité être faites même si, généralement, en ecrivant à l'egard des prisons, les spécialistes apportent bon gré mal gré des arguments pour son annulation.

La prison n'est pas et ne pourra jamais être un cadre approprié pour le developpement de la personalité, mais elle nous aide à comprendre la conduite

humaine, soit-elle aussi dans l'hypostase de détenu. Car rien n'est util so nous n'apprécions l'homme et si nous ne construisons un monde approprié. Il y a une grandeur de l'existence humaine que doit être toujours affirmée.

C'est probablement à cela que Michel Foucault pensait quand disait, il y a quelques jours avant de mourir: *„Mais porquoi un homme ne peut pas faire de sa vie une oeuvre d'art? Pourquoi cette lampe, cette maison peut être un object d'art et ma vie pas du tout?"*[*]

[*] *Le séxe comme une morale*, „Le Nouvel Observateur", no. 1021, du 1er Juin, Paris,1984.

ANEXE

Anexa 1

CHESTIONAR
pentru evaluarea stării de sănătate morală a deţinuţilor

Reprezentarea de sine

1. În general sunt mulţumit (mulţumită) de mine.
2. Niciodată nu am avut remuşcări.
3. De obicei acţionez sub impulsul momentului, chiar dacă mai târziu voi avea neplăceri.
4. Trebuie să profiţi de orice ocazie pentru a-ţi putea atinge propriile scopuri.
5. Întotdeauna m-am descurcat mai bine singur (singură).
6. Am învăţat prea multe lucruri rele pentru a mai putea trăi în mod cinstit.
7. De regulă nu-mi pasă de nimeni şi de nimic.
8. Comportarea mea depinde în mare măsură de cei din jurul meu.
9. Cred că în realitate nimănui nu-i mai pasă de mine.
10. Nu doresc să-mi scrie nimeni.

Percepţia muncii

1. Orice muncă este mai bună decât să stai degeaba.
2. Pentru mine munca a fost întotdeauna o povară.
3. Îi invidiez pe cei (le invidiez pe cele) care reuşesc să muncească cât mai puţin.
4. În penitenciar munca este importantă doar pentru că te poţi libera condiţionat.
5. Prin muncă îmi menţin, în primul rând, echilibrul sufletesc şi sănătatea.

Relaţiile cu familia

1. Părinţii mei m-au dezamăgit deseori.
2. Nu-mi fac probleme despre modul cum se descurcă familia mea.

3. De copii este suficient că se ocupă soţul (soţia) meu (mea).
4. Copiii nu au nevoie de ajutorul meu, oricum vor creşte.
5. Copiii mei mă respectă şi acum.
6. Sunt convins că soţul (soţia) meu (mea) nu mă va părăsi.
7. Am nevoie ca membrii familiei mele să creadă în mine.
8. Mai bine nu aveam familie.

Atitudinea faţă de lege

1. Cred că regulile de comportare civilizată îngrădesc libertatea persoanei.
2. Oamenii pot trăi şi fără legi.
3. Legea se aplică la fel pentru toţi oameni.
4. Legea este bună, dar în cazul meu nu a fost aplicată corect.

Atitudinea faţă de viitor

1. Când eşti în penitenciar nu trebuie să te gândeşti la cum va fi viaţa după liberare.
2. În situaţia mea este greu să nu pierzi speranaţa de a realiza ceva în viaţă.
3. Perioada petrecută în detenţie va influenţa în rău viaţa mea viitoare.
4. Timpul pierdut nu-mi permite să mă mai fac om de treabă.
5. Viitorul este prea nesigur pentru a-ţi face proiecte serioase.
6. Cred că sunt irecuperabil pentru societate.
7. Cred că trăiesc degeaba.
8. Un om deştept trăieşte clipa, restul nu-l interesează.
9. Lucrul cel mai important în viaţă este să fac doar ce îmi place.

Anexa 2

GRUPUL DE DEŢINUŢI
ghid de interviu

1. Sărăcia de roluri sociale pe timpul executării pedepsei.
2. Aprecieri privind toleranţa deţinuţilor unii faţă de alţii.
3. Inventar de lucruri anormale ce par normale în mediul penitenciar (acceptate).
4. Normal/anormal în relaţiile interpersonale.
5. Cum ar aprecia gradul de reeducare al unui deţinut.
6. Ce fac pentru a nu se plictisi (activităţi compensatorii).

7. Ce perioadă din detenţie i s-a părut cea mai grea.
8. Între deţinuţi se vorbeşte mult, dar nu se spune nimic.
9. Cum, în detenţie, grupul poate regla conduita membrilor?
10. Care sunt principalele satisfacţii în penitenciar?
11. Calităţile liderului eficient.
12. Câţi deţinuţi cu influenţă sunt în cameră (câţi „răi" ,câţi „buni")?
13. Care este evenimentul cel mai rău ce se poate produce în cameră?
14. Dacă există diferenţe între camerele de recidivişti şi cele de nerecidivişti.
15. Existenţa deţinuţilor sau grupurilor care îi terorizează pe ceilalţi.

Anexa 3

CHESTIONARUL APLICAT DEŢINUŢILOR, PRIVIND CLIMATUL PENITENCIAR ŞI PROCESUL DE PENITENCIARIZARE

1. Vârsta.
2. Sexul: B = 1, F = 2.
3. Starea civilă: necăsătorit = 1; căsătorit, fără copii = 2; căsătorit, cu copii = 3; concubinaj, fără copii = 4; concubinaj cu copii = 5; divorţat, fără copii = 5; divorţat, cu copii = 6; văduv cu copii = 8, văduv, fără copii = 9.
4. Studii: neşcolarizat = 1; 1-4 clase = 2; 5-8 clase = 3; 9-10 clase = 4; 11-12 clase = 5; şcoală profesională = 6; şcoală post-liceală = 7; facultate = 8.
5. Starea de recidivă: recidivist = 1; nerecidivist = 2.
6. Infracţiunea actuală: contra persoanei = 1; contra autorităţii = 2; contra avutului personal = 3; contra avutului public = 4; infracţiuni economice = 5; contra relaţiilor de convieţuire = 6.
7. Mă deranjează mult faptul că permanent vin noi deţinuţi în cameră. Da = 1, Nu = 2.
8. Majoritatea cadrelor respectă regulamentul în relaţiile cu deţinuţii. Da = 1, Nu = 2.
9. Pedepsele aplicate îi intimidează pe deţinuţi. Da = 1, Nu = 2.
10. Sunt mulţumit de grija pe care mi-o arată cadrele. Da = 1, Nu = 2.
11. Efortul principal al cadrelor este orientat spre a ajuta pe deţinuţi să se îndrepte. Da = 1, Nu = 2.
12. Criteriile de liberare condiţionată sunt bune. Da = 1, Nu = 2.
13. Circulă multe ştiri neadevărate printre deţinuţi. Da = 1, Nu = 2.
14. Deţinutul şef de cameră ştie tot ce se întâmplă între deţinuţi. Da = 1, Nu = 2.

15. Şeful de cameră încearcă să rezolve unele conflicte între deţinuţi pentru a nu se ajunge la intervenţia supraveghetorului. Da = 1, Nu = 2.

16. Dacă eşti prieten cu şeful de cameră, eşti liniştit. Da = 1, Nu = 2.

17. Şeful de cameră este singurul capabil să-i liniştească pe deţinuţi. Da = 1, Nu = 2.

În ordinea importanţei, clasificaţi în patru grupe următoarele calităţi ale şefului de cameră ideal (folosind ca scală: 1 = foarte important, 2 = important, 3 = destul de important, 4 = fără importanţă):

18. vorbeşte frumos.
19. sprijină pe cei nefericiţi.
20. îi ajută pe ceilalţi să nu greşească.
21. respectă pe fiecare deţinut.
22. este inteligent.
23. cunoaşte multe lucruri.
24. se pricepe la oameni.
25. este mereu bine dispus.
26. are forţă fizică.
27. aplică cu stricteţe regulamentul
28. raportează cu obiectivitate situaţia din cameră.

29. În cameră e greu să nu intri în conflict cu un alt deţinut. Da = 1, Nu = 2.

30. La sfârşitul zilei, chiar dacă nu fac nimic, mă simt foarte obosit. Da = 1, Nu = 2.

După părerea mea, deţinuţii se împart astfel:

- % recalcitranţi (31),
- % înrăiţi (32),
- % oameni de treabă (33),
- % irecuperabili (34),
- % liniştiţi (35),
- % bolnavi mintal (36),
- % persecută pe alţii (37),
- % supuşi (38).

39. Toţi deţinuţii cu responsabilităţi pe care i-am cunoscut au fost, de regulă, bine aleşi. Da = 1, Nu = 2.

40. În toate camerele unde am fost repartizat, existau grupuri de deţinuţi care îi terorizau pe ceilalţi. Da = 1, Nu = 2.

41. Aş vrea să mă mut din această cameră. Da = 1, Nu = 2.

42. Nu poţi discuta nimic serios cu un deţinut. Da = 1, Nu = 2.

43. Deţinuţii sunt egali între ei. Da = 1, Nu = 2.

44. Deţinuţii dintr-o cameră formează cu timpul un grup unit. Da = 1, Nu = 2.

45. Lozinca fiecărui deţinut este „Fiecare pentru el". Da = 1, Nu = 2.

46. M-am obişnuit uşor cu viaţa de penitenciar. Da = 1, Nu = 2.

47. În detenţie duc o viaţă liniştită. Da = 1, Nu = 2.

48. Îmi vine uşor să respect regulile de ordine interioară din penitenciar. Da = 1, Nu = 2.

49. Consider că drepturile la pachet, vizită şi corespondenţă îmi sunt suficiente. Da = 1, Nu = 2.

50. Aici am învăţat că nu trebuie să te preocupe soarta celorlalţi. Da = 1, Nu = 2.

51. Dacă te ai bine cu cadrele, detenţia este uşoară. Da = 1, Nu = 2.

52. Încrederea cadrelor se câştigă uşor. Da = 1, Nu = 2.

53. Reeducarea mea depinde de eforturile personalului. Da = 1, Nu = 2.

54. Cu timpul deţinuţii se obişnuiesc cu pedepsele date de cadre. Da = 1, Nu = 2.

55. Am învăţat de la deţinuţii cu care am convieţuit lucruri mai rele decât m-aş fi aşteptat. Da = 1, Nu = 2.

56. Pentru a fi protejat de unii deţinuţi, trebuie să fac unele activităţi în locul lor. Da = 1, Nu = 2.

57. În penitenciar găsesc întotdeauna deţinuţi care mă ajută la nevoie. Da = 1, Nu = 2.

58. Nu am greutăţi în penitenciar pentru că sunt alături de deţinuţii cu autoritate Da = 1, Nu = 2.

59. Când te ataşezi de un grup de deţinuţi o duci mai uşor. Da = 1, Nu = 2.

60. Este mai bine să nu ai încredere în nimeni. Da = 1, Nu = 2.

61. Nu am putut să evit infracţiunile pe care le-am comis. Da = 1, Nu = 2.

62. Pedeapsa primită o consider dreaptă. Da = 1, Nu = 2.

63. Degeaba te străduieşti să arăţi adevărul, pedepasa depinde de cei care te judecă. Da = 1, Nu = 2.

64. Cunosc deţinuţi care pentru aceeaşi faptă au primit pedepse mai mici. Da = 1, Nu = 2.

65. În afara timpului pierdut, pedeapsa nu are alte consecinţe asupra mea. Da = 1, Nu = 2.

Anexa 4

GHID DE INTERVIU PENTRU EVALUAREA PERICULOZITĂŢII DEŢINUŢILOR

I. Antecedente personale şi familiale

1. Iubit de părinţi.
2. Sentiment de victimă şi exploatare în copilărie.
3. Familie instabilă marital.
4. Familie instabilă economic.
5. Interes pentru binele copilului
6. Resentiment contra familiei de origine.

7. Traumatisme afective în copilărie, adolescenţă.
8. Psihopatii la rudele de sânge.
9. Nivel cultural redus.
10. Dezvoltat într-un grup cu agresivitate mare.
11. Adaptare şcolară.
12. Învăţământ început şi neterminat.
13. Eşecuri frecvente în viaţă.
14. Frecvent consumator de alcool.
15. Experienţe cruciale cu efect negativ asupra lui.

II. Particularităţi psihologice

16. Imagine de sine negativă.
17. Crede că a fost urmărit de „ghinion" în viaţă.
18. Tip revendicativ.
19. Sentiment cronic de deşertăciune şi plictiseală.
20. Apreciază educaţia şi cultura.
21. Răzbunător.
22. Complex de superioritate.
23. A avut experienţe ciudate, bizare.

III. Relaţiile interpersonale „afară"

24. Aptitudini de lider.
25. Subapreciază oamenii, mai ales pe cei cu autoritate.
26. Sentiment cronic de ruptură cu lumea.
27. Nu s-a putut ataşa de nimeni.
28. Preţuieşte valorile morale (datoria, dreptatea etc.).
29. Respectă autoritatea.

IV. Relaţiile interpersonale în detenţie

30. Sentiment cronic de ruptură cu ceilalţi.
31. Rebel pentru a fi în centrul atenţiei.
32. Spirit de conciliere redus.
33. Respectă autoritatea.
34. Dominator, urmăreşte intimidarea celorlalţi.
35. Sentiment de insecuritate.
36. Foloseşte argoul.

V. Conduita în penitenciar

37. Este lider neoficial
38. Încalcă frecvent şi nejustificat regulamentul de ordine interioară.

39. Are tatuaje.
40. Răzbunător.
41. Frământat de probleme familiale nerezolvate.
42. S-a adaptat uşor la viaţa de penitenciar.
43. Se plânge de conduita neregulamentară a cadrelor.
44. Apreciază ca „bună" influenţa deţinuţilor asupra sa.

VI. Cariera infracţională

45. Criminalitate timpurie.
46. Interval mic între infracţiuni.
47. A făcut tot timpul parte dintr-o bandă.
48. Specialist într-o anumită infracţiune.
49. De obicei, a riscat mult comiţând infracţiuni.
50. A fost lider în grupul de infractori.
51. Şi-a elaborat justificări infracţionale.
52. Sentiment de injustiţie suportată.
53. Crede în dreptate.
54. Infracţiunile erau ingenios gândite.
55. Procent mai mare de infracţiuni contra persoanei.
56. Procent mai mare de infracţiuni contra proprietăţii.
57. După prima condamnare a „provocat" mediul să-l trateze ca pe un fost deţinut.
58. Afară a fost des „etichetat" ca infractor.
59. Are remuşcări pentru faptele comise.
60. A contribuit mult la autodegradarea sa morală.
61. Alte probleme importante privind deţinutul.

Anexa 5

FACTORI DE RISC SUICIDAR

1. Depresie cu sentimente de vinovăţie, idei nihiliste şi o mare inhibiţie psihomotorie.
2. Faza finală a depresiei (când starea depresivă persistă, dar insul a dobândit iniţiativa de decizie).
3. Ipohondrie severă plus convingere delirantă că suferă de o boală gravă.
4. Anemie, scădere în greutate.
5. Inhibiţie sexuală.
6. Silă de a vorbi de simptomele sale.

7. Halucinaţii imperative.
8. Insensibilitate la influenţa mediului.
9. Tentativă anterioară de suicid.
10. Preocupări autolitice.
11. Antecedente suicidare în familie.
12. Alcoolism sau toxicomanie.
13. Dezrădăcinare (emigrare).
14. Insomnie severă sau predominant în a doua parte a nopţii.
15. Abuzul de medicamente (pentru a dormi şi a uita).
16. Vise cu caracter auto sau allodistructiv.
17. Izolare socială şi atitudine lipsită de înţelegere a rudelor (reală sau exagerată).
18. Prezenţa unei infirmităţi, a unei afecţiuni dureroase şi grave (la o persoană care fusese până atunci activă, energică, robustă).
19. Boală „ruşinoasă".
20. Homosexualitate.
21. Complex de inferioritate.
22. Lipsa serviciului şi dificultăţi financiare (în sensul decăderii băneşti).
23. Schimbare impusă a locului de muncă.
24. Lipsă impusă de activitate.
25. Pensionare impusă (mai ales în primii doi ani).
26. Celibat - văduvie.
27. Divorţ în curs sau după.
28. Doliu.
29. Abandon.
30. Tipul de personalitate (senzitiv, ambiţios, rigid).
31. Domiciliul într-un oraş mare.
32. Cazuri de suicid în grupul de apartenenţă.
33. Neînţelegeri conjugale plus lipsa copiilor.
34. Eşec şcolar sau profesional (lung şir de traume).
35. Dificultăţi cu justiţia.
36. Decesul părinţilor în copilărie.
37. Suprasolicitare.
38. Testament efectuat.
39. Idei de inutilitate.
40. Teama de a se da în spectacol.
41. Teama de a face rău cuiva.
42. Refularea agresiunii.
43. Fuga de realitate.
44. Fragilitate (indicator: imposibilitatea adaptării).

Sursa: V. Ţuculescu, V. Petrescu, C. Oancea, *Sănătatea mintală în lumea contemporană,* Editura Medicală, Bucureşti, 1986, pag. 98-99.

Anexa 6

GHID DE INTERVIU PENTRU EVALUAREA RISCULUI SUICIDAR

1. Numele şi prenumele.
2. Vârsta.
3. Starea civilă:
   a) necăsătorit;
   b) căsătorit, fără copii;
   c) căsătorit, cu copii;
   d) concubinaj, cu copii;
   e) concubinaj, fără copii;
   f) divorţat, fără copii;
   g) divorţat, cu copii;
   h) văduv, fără copii;
   i) văduv, cu copii.
4. Studii:
   a) neşcolarizat;
   b) 1-8 clase;
   c) 9-10 clase;
   d) 11-12 clase;
   e) şcoală profesională;
   f) şcoală postliceală;
   g) facultate.
5. Profesia.
6. Ocupaţia.
7. Starea de recidivă.
8. Infracţiunea actuală.
9. Vechimea în penitenciar (în această pedeapsă).
10. Familie disociată în copilărie.
11. Decesul părinţilor în copilărie:
    a) mama;
    b) tata;
    c) amândoi.
12. Antecedente suicidare în familie.
13. Degradare fizică (marcată).
14. Deradare socială (importantă).
15. Trecut „somatic" încărcat (infirmităţi grave).
16. Se plânge de oboseală fizică.
17. Izolat în ultima vreme (din propria iniţiativă).

18. Recent a fost la medicul unității pentru simptome neprecizate (insomnie, gânduri negre).
19. Dificultăți cronice de relaționare cu ceilalți.
20. Lipsa scopurilor.
21. Consideră că se află într-o situație umilitoare (se râde de el, de nenorocirile sale).
22. Durerea morală depășește posibilitățile de adaptare.
23. Distorsiune pesimistă a realității (acumulare de eșecuri).
24. A avut experiențe cruciale cu conținut exogen negativ.
25. Tendință de a-și abandona responsabilitățile.
26. Conduită de risc și neglijență.
27. Atitudine lipsită de înțelegere a celor din jur (reală sau imaginară).
28. Idei de inutilitate.
29. Teamă de a se da în spectacol.
30. Fragilitate interioară (indicator: imposibilitatea adaptării).
31. Lipsă impusă de activitate.
32. Insensibilitate la influențele mediului.
33. Scădere în greutate (marcată).
34. Consideră că suferă de o „boală gravă sau ruşinoasă".
35. Homosexualitate.
36. Abuzează de medicamente (pentru a dormi, a uita).
37. Are vise cu caracter auto sau allodistructiv.
38. Insomnie severă sau predominant în a doua parte a nopții.
39. Se plictisește.
40. Prezintă conduite de revendicare.
41. Prezintă dorințe de răzbunare, scandal.
42. Relații puține (cu semenii), dar intense.
43. Îl interesează problemele emoționale.
44. Repulsie de a vorbi de simptomele sale.
45. Pierderea unei persoane iubite (divorț, abandon).
46. Pierderea statutului (greu suportată).
47. Tentativă anterioară.
48. Mare grad de organizare a proiectului suicidar.
49. Grad ridicat de brutalitate a metodei alese.

Anexa 7

Dragă Doina,

Când vei citi aceste rânduri, eu nu voi mai exista. Pentru mine totul erai tu, Alina, Melania, Smaranda și Corina. Adică familia și căminul pentru care am muncit.

Gândul că sunt din nou singur mă duce la disperare, la acel gând sinistru care mă obsedează de când ai spus să plec din casă. Aproape în fiecare noapte visez cum v-am găsit împreună pe tine și pe Samy când am venit de la Petroșani și mi-ai reproșat că nu mai suporți nervii mei, dar tot timpul tu mă provocai, mai ales în ultima vreme (de când erai „prietenă" cu Samy).

La toate acestea trebuia să te gândești înainte, nu acum după ce avem copii (pardon, îi aveai tu).

Dar copiii aceștia trebuie crescuți, educați. Te crezi grozavă, că o să te descurci. Sau poate o să te căsătorești cu el. Eu am încercat să scap de ideea neființei, să plec cât mai departe, să uit. Nu cele 10 luni de pedeapsă mă apasă, ci singurătatea și gândul că nu vă mai am pe voi. Corina anul acesta merge la școală, cât de mult am dorit să ne bucurăm împreună de școlărița noastră. Eu nu o să-i mai văd niciodată.

Să știi că nu-i ușor să te desparți de viață, dar pentru mine nu mai are rost. Acum este începutul sfârșitului pentru mine.

Draga mea, cu aceste rânduri îmi iau rămas bun. Începe să-mi fie rău, am călduri, îmi vine să vomit, nu mai văd bine.

Adio

*

Domnule comandant,

Deținutul M.S. am luat hotărârea de a nu mai trăi din motive ce nu au nici o tangență cu detenția sau condamnarea mea. Motivele sunt familiale. Nu vreau să fie tras nimeni la răspundere din cauza mea. Hotărârea este luată de mult, dar am vrut să mă conving dacă chiar vreau să mor și vreau!

26-27.VII.1988

P.S. Nu am avut lamă, cuțit sau alt obiect tăios din metal. Când am venit de la lucru, în traista de merinde am spart un borcan ca să am cioburi.

*

Dragi colegi,

de cameră, fiecare o să mă judecaţi după felul vostru de a gândi, unii o să zică că am fost prost, alţii că nebun, în fine pe mine nu mă interesează.

Dar vă rog să mă iertaţi pentru neplăcerile pe care vi le pricinuiesc.

M.S.

Anexa 8

CONSILIUL EUROPEI
afaceri judiciare

DETENŢIA ŞI TRATAMENTUL DEŢINUŢILOR PERICULOŞI

Recomandarea nr. R. (82) 17
adoptată de Comitetul de Miniştri ai Consiliului Europei
24 septembrie 1982

1. Recomandarea nr. R (82) 17, adoptată de Comitetul de Miniştri al Consiliului Europei la 24 septembrie 1982, a fost elaborată de un comitet restrâns de experţi, sub auspiciile Comitetului European pentru Probleme Criminale.

2. Recomandarea nr. R (82) 17 conţine textele aşa cum a fost Adoptată de Comitetul de Miniştri şi expunerea motivelor aşa cum au fost adoptate de Comitetul European pentru Probleme Criminale.

Recomandarea nr. R (82) 17
a Comitetului de Miniştri ai Statelor membre,
referitoare la detenţia şi tratamentul deţinuţilor periculoşi
(adoptată de a 350-a reuniune a Delegaţiilor Miniştrilor)

Comitetul de Miniştri, în virtutea articolului 15 b din statutul Consiliului Europei;

Luând în considerare faptul că în rândul populaţiei din penitenciar figurează un anumit număr de deţinuţi periculoşi;

Conştient de necesitatea ocrotirii securităţii publice şi asigurării ordinii în aşezămintele penitenciare şi buna lor funcţionare;

Estimând că ar trebui, de asemenea, prevăzut un tratament specific pentru deţinuţii periculoşi;

Ţinând cont de Convenţia de ocrotire a Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale, Rezoluţia (37) 5 asupra ansamblului de reguli minime pentru tratamentul deţinuţilor în general şi Rezoluţia (76) 2 referitoare la tratamentul deţinuţilor în particular.

Recomandă guvernelor Statelor membre;

1. – Să aplice deţinuţilor periculoşi, în măsura posibilului, reglementarea penitenciară generală;

2. – Să pună în aplicare măsurile de securitate doar în limitele în care se impun ele;

3. – Să execute măsurile de securitate respectând demnitatea umană şi drepturile omului;

4. – Să se asigure că măsurile de securitate sunt adaptate exigenţelor, (susceptibile de schimbare) diferitelor categorii de periculozitate;

5. – Să contrabalanseze, în măsura posibilului, eventualele efecte negative ale condiţiilor de detenţie cu securitate întărită;

6. – Să acorde întreaga atenţie necesară problemelor de sănătate care ar putea rezulta din condiţiile de detenţie cu securitate întărită;

7. – Să prevadă instruirea, formarea profesională, munca penală, timpul liber şi alte activităţi, în măsura în care securitatea le permite acest lucru;

8. – Să stabilească o procedură de revizuire regulată în vederea asigurării ca durata detenţiei cu securitate întărită să nu depăşească nevoile;

9. – Să facă astfel ca, acolo unde ele există, unităţile cu securitate întărită să cuprindă un număr adecvat de locuri şi de personal, precum şi toate mijloacele necesare;

10. – Să asigure o formare şi o informare adecvate personalului de la toate nivelurile, implicat în deţinerea şi în tratamentul deţinuţilor periculoşi.

Expunerea motivelor

Mandatul

1. Mandatul comitetului restrâns de experţi (referitor la delincvenţii dificili deţinuţi în aşezămintele penitenciare) face obiectul deciziei CDPC/1/181177. Examinând acest mandat iniţial, Comitetul a estimat că evantaiul delincvenţilor dificili îngloba numeroşi deţinuţi care, punând unele probleme administraţiilor penitenciare, nu necesitau totuşi să fie luate decât măsuri speciale în ceea ce

privește securitatea sau tratamentul. Acesta este cazul fugarilor, al leneșilor cronici, al contestatarilor. Categoria de deținuți „periculoși", din contră, care nu constituie decât o slabă proporție a populației din penitenciare, justifică un studiu specific, deoarece pune probleme considerabile administrațiilor penitenciare.

2. Iată de ce Comitetul restrâns își propune să-și limiteze studiul la deținuții „periculoși". Problema de a ști ceea ce trebuie să înțelegem prin „deținuți periculoși" va fi discutată mai departe, cu ocazia examinării și definiției acestei categorii speciale de deținuți.

Motivele și scopurile prezentului raport

3. Marea majoritatea a deținuților nu amenință în realitate nici societatea, nici așezămintele penitenciare, mulți dintre ei sunt probabil dornici să-și obțină reabilitarea; iată de ce trebuie să le fie oferită această posibilitate. Există, în schimb, un anumit număr de deținuți care trebuie supravegheați mai strâns și care obligă la întărirea securității, din cauza personalității lor sau a amenințărilor îndreptate asupra securității publice sau asupra ordinii din închisoare. Este necesar să se ia măsuri corespunzătoare față de această minoritate care pune administrației penitenciare grava problemă de a ști, pe de o parte, în ce condiții trebuie asigurată deținerea lor și, pe de altă parte, în ce măsură pot beneficia ei de posibilitățile de resocializare.

4. Comitetul și-a elaborat studiul îndeosebi pentru practicieni și pentru aceasta a adoptat o abordare esențialmente pragmatică. Membrii săi aveau experiența imediată a problemelor de studiu și erau la curent nu numai cu ceea ce fusese realizat în așezămintele penitenciare, „dar și cu eșecurile", cu problemele și cu dificultățile existente. Nici un sistem penitenciar nu a fost considerat capabil să pretindă perfecțiunea; dificultățile, problemele și eșecurile au fost discutate sincer și deschis și au avut loc schimburi de experiență. Acest lucru a fost considerat foarte util și a prevalat opinia că administrațiile penitenciare și practicienii ar putea să recurgă mai mult la acestea. Astfel am putea împărtăși rezultatele cercetărilor și ale experiențelor practice: într-un loc am putea încerca și adapta, cu toată încrederea și fără teamă, unele inovații care s-ar dovedi satisfăcătoare în altul; am putea exprima atenționări privind riscurile și posibilitățile unui eșec; am putea evita să cheltuim unor sume importante pentru realizările care au puține șanse de a se dovedi satisfăcătoare.

5. Comitetul speră că studiul său va fi un instrument prețios pentru personalul și administrațiile penitenciare. Este rațiunea pentru care acest studiu este factual, descriptiv și practic, cu scopul de a servi drept sursă utilă de informații celor care se confruntă în practică cu astfel de situații.

Noțiunea de „periculozitate"

6. Cum a fost semnalat mai sus, Comitetul restrâns a decis să substituie expresia „deținuți periculoși în așezămintele penitenciare", folosită inițial în mandat.

7. Comitetul restrâns a concluzionat date de experiență generală că un slab procentaj de deținuți - 5% aproximativ, după estimări - pot fi considerați ca fiind periculoși. Această cifră exprimă experiența dobândită de țările reprezentate în Comitetul restrâns, în calitate de membri sau de observatori. Acest număr relativ puțin ridicat de deținuți periculoși poate cuprinde numeroase categorii de deținuți care sunt periculoși în privințe destul de diferite.

8. Aceste observații de ordin general verifică într-o mare măsură indicațiile furnizate de M. Aymard în raportul său de la a 3-a Conferință a Directorilor Administrației Penitenciare. M. Aymard subliniază aici faptul că termenul „periculozitate" nu înseamnă același lucru pentru cetățeni, judecători și personalul penitenciar. În timp ce publicul înclină fără îndoială să evalueze periculozitatea în funcție de delictul comis, punctul de vedere al personalului de penitenciar este probabil diferit. Periculozitatea, în contextul în care apare ea, tinde să fie evaluată din punctul de vedere al celor care sunt confruntați aici.

9. Aceasta este în mod precis poziția Comitetului restrâns. Trebuie să privim problema prin optica personalului de penitenciar care, prin forța lucrurilor, întreține raporturi cu deținuții periculoși. Personalul de penitenciar este obligat să evalueze periculozitatea deținuților în raport cu riscul evaziunii, agresivității față de personalul de penitenciar sau de codeținuți, față de agitația provocată în sânul așezământului penitenciar etc. Noțiunea de „periculozitate" conține două aspecte principale: riscul pentru societate și riscul pentru așezământul penitenciar. Comitetul restrâns a trebuit să le ia în considerare pe amândouă.

10. Chiar dacă ne limităm să privim diferitele tipuri de periculozitate care suscită dificultăți speciale în sânul așezămintelor penitenciare, se pun unele probleme: *Periculoși până la ce punct? Periculoși în ce măsură? Periculoși pentru cine? Periculoși de ce?* Reiese din aceste scurte întrebări că nu este vorba doar de a găsi o definiție bine concepută și sistematică care nu ar servi la mare lucru, ci de a proceda la o evaluare aprofundată a formelor și diferitelor tipuri de periculozitate care să suscite dificultăți particulare. Iată de ce problema definiției a fost abordată dintr-un punct de vedere cu totul pragmatic.

11. S-au desprins următoarele definiții:

„Deținuți periculoși": un deținut este considerat periculos din momentul în care comportamentul său, ținându-se cont de natura delictului de care s-a făcut vinovat și de maniera în care el l-a comis, prezintă o amenințare gravă pentru societate, determinându-ne să credem că acest comportament riscă să tulbure ordinea și securitatea așezământului penitenciar.

„Periculozitate“: stare care cere încarcerarea în condiţii de securitate maximă a unor deţinuţi care, în funcţie de gravitatea delictelor comise de ei sau de natura comportamentului lor în sânul populaţiei penitenciare, de evadările ori de tentativele de evadare sau de violenţa manifestată de ei, prezintă un risc notabil pentru aşa-zisa populaţie şi/sau public în general.

12. Comitetul restrâns recunoaşte că aceste definiţii nu consituie în fond decât orientări sau indicaţii generale ale sensului pe care ei îl conferă aşa-ziselor expresii şi în scopul de a ţine cont de diferitele tipuri de periculozitate şi trebuie, în mod necesar, ca o anumită suplete să prezideze în maniera în care aceste expresii sunt folosite şi înţelese.

Forme de periculozitate

13. Deţinuţii introduc în penitenciar virtualităţi de nocivitate - sinonimul periculozităţii - inerente criminalităţii lor. Această periculozitate poate fi orientată împotriva lor înşile sau împotriva codeţinuţilor şi personalului de penitenciar ori împotriva funcţionării şi organizării închisorilor sau - în caz de evadare - împotriva lumii exterioare. Ea se poate exprima în comportamentul individual sau în atitudini concertate cu ale altor deţinuţi. Ea se poate naşte din circumstanţe interne sau să fie instigată din exterior. Ea poate fi modalitatea de a reacţiona a unei fiinţe slabe, expresia calculată a unui antagonism penal sau manifestarea datorată unor motivaţii de ordin socio-politic, a unor atacuri ale sistemului penitenciar, deoarece acesta constituie pivotul organizării puse la punct de către societate pentru a se proteja. Ea poate fi în mod deschis agresivă şi perceptibilă sau, din contră, manipulată cu pricepere şi mascată de o supunere aparentă. Ea poate fi combinaţia anumitor elemente indicate. Ea conţine în germene o cantitate fenomenală de dezordini, de revolte, de distrugeri, de violenţă, de răniri şi de tulburări sociale. Ea face să apese o greutate prea grea asupra personalului, iar costurile sale, uman şi material, sunt excesive.

14. Atunci când anumiţi deţinuţi constituie un mare pericol pentru ei înşişi, pentru codeţinuţi, pentru personal sau pentru societate, atunci când sunt în măsură să întrerupă funcţionarea aşezămintelor penitenciare sau să reducă la neant sistemul lor de supraveghere, atunci când intensitatea pericolelor şi a tulburărilor probabile este astfel încât aşezămintele individuale sunt în imposibilitatea de a face faţă, se recunoaşte că trebuie să le aplice deţinuţilor măsuri de supraveghere şi de securitate net mai importante şi, dacă este nevoie, să-i separe de restul deţinuţilor pentru ca securitatea să fie pe măsura pericolelor pe care le pot prezenta.

15. Atunci când ne gândim la comportamentul periculos pe care l-ar putea adopta un deţinut, fie purtându-se rău în închisoare, fie evadând, trebuie să privim acest risc în raport cu ansamblul consideraţiilor şi circumstanţelor care îl

înconjoară, la momentul respectiv, pe deţinutul în chestiune. Conduita trecută, frecvenţa, crima sau delictul comis, pedeapsa, cazierul judiciar sau profilul de comportament nu implică, nici nu exclud prin ele însele riscul de periculozitate. Dificultatea în a suporta detenţia sau durata pedepsei ori o reacţie de frică îi pot face periculoşi pe deţinuţi care în alte privinţe, nu ar fi cazul să-i considerăm ca atare. Nu este important să vedem cum apare periculozitatea acolo unde o aşteptăm, ci de a face faţă acolo unde ea apare.

16. Categoriile şi exemplele care vor urma indică în ce cazuri ne putem aştepta la pericole, dar această listă nu este limitativă.

17. Comportamentele deschis periculoase pot fi ori individuale, ori colective. Poate fi vorba de activităţi clandestine, de antagonisme, de indisciplină, de manevre de intimidare, de violenţă, de distrugere, de revolte, de atingeri aduse securităţii, de evadări, de tulburări de sexualitate, de riscuri pe care deţinuţii le pot întâmpina ei înşişi, de răniri pe care le pot cauza altora, de punere în pericol a vieţilor omeneşti. Ne aflăm uneori în prezenţa unor elemente cu motivaţii psihotice, psihopatice sau socio-politice.

18. Comportamentele periculoase deghizate, disimulate sub o aparenţă de conformism sau de atitudine exterioară inofensivă, pot juca un rol important în organizarea dezordii pe care deţinuţii o creează manipulând în mod subtil persoane şi situaţii.

19. Atitudinile periculoase inspirate de grupurile criminale şi socio-politice sunt, în general, determinate de grupuri şi organizaţii exterioare aşezămintelor, în care criminalitatea este organizată în maniera mafiei, pentru a servi propriile lor interese sau care constituie asocieri teroriste cu motivaţii socio-politice. Chiar dacă motivaţiile lor sunt pur criminale sau anarhice, aceste grupări organizează sau politizează criminali ori deţinuţi pentru a distruge sistemul penitenciar.

20. Inadaptarea, care dăunează suficient capacităţilor deţinuţilor la care ne referim, făcându-i subiecţi cu un comportament perisculos sau uşor de manipulat şi de exploatat în scopuri perturbatoare, obligă adesea la întărirea supravegherii sau regimului, ceea ce nu este posibil într-un mediu penitenciar uniform.

21. Psihopaţii şi sociopaţii prezintă tulburări persistente ale personalităţii, care se manifestă printr-o conduită, o agresiune şi o violenţă anormale, dar care nu fac parte din bolile mintale şi care nu pot fi îngrijite de psihiatrie. Soluţia nu poate interveni decât prin maturizere spontană. Se afirmă faptul că acest studiu necesită nivele de supraveghere, de control şi de securitate incompatibile cu un mediu conceput pentru tratamentul bolilor mintale şi că aşezămintele competente în acest ultim domeniu nu se pot umple cu persoane atinse de tulburări ale personalităţii. Iată de ce sociopaţii care au ceva de împărţit cu justiţia sunt trimişi în aşezămintele penitenciare, care au de asemenea necazuri în a se ocupa de ei. Detenţia lor aparţine unui regim penitenicar.

Aceşti indivizi sunt în general egocentrici, izolaţi, caracterizaţi prin insensibilitate şi agresivitate, care nu reţin nimic din experienţă şi nici din sfaturi.

În general puţin numeroşi, ei reprezintă totuşi un element de risc extrem - mergând până la a comite numeroase crime, animaţi de o violenţă oarbă sau adevărat sadică. Deţinuţii sociopaţi sunt capabili să-şi menţină comportamentul la un nivel excepţional de risc şi pericol pe timpul întregii durate a încarcerării lor.

22. Teroriştii şi aliaţii lor aparţin, în general, organizaţiilor structurate şi disciplinate. Contrar celor mai mulţi deţinuţi, ei se conduc într-o manieră coerentă, cu discernământ, după o strategie şi sub o conducere recunoscută. Obiectivele lor înglobează gama completă a relaţiilor umane şi au orientări naţionale, internaţionale sau anarhice. Aceasta atrage indivizi care au reflectat la condiţia umană şi care au dobândit un anumit sens al responsabilităţilor şi o anumită competenţă în materie. Ei au o morală şi o deosebită rezistenţă datorate opiniilor lor socio-politice şi conştiinţei de a nu-şi orienta criminalitatea în principal spre avantaje sau obiective personale. Aceste caracteristici permit deţinuţilor terorişti să-i domine mai uşor pe ceilalţi condamnaţi şi să joace un rol de conducere. În plus, originile organizaţiilor lor sau elemente ale obiectivelor lor găsesc uneori, în populaţiile anumitor regiuni sau în anumite pături ale societăţii, ecouri legate de probleme, de aspiraţii şi de ţeluri care pot avea o anumită valoare şi care tind, în astfel de circumstanţe, să facă reacţiile colectivităţii puţin difuze şi ambivalente. Toate aceste particularităţi creează un potenţial de subversiune determinată, schimbătoare şi capabilă să dăuneze disciplinei şi securităţii deţinerii la un nivel pe care deţinuţii neterorişti îl ating rar. Organizaţiile vizate nu au nici un scrupul în a recurge la terorism în toate manifestările lor pentru a-şi atinge scopurile. Structura organizaţiilor teroriste poate fi complexă, paramilitară, iar legătura este adesea menţinută dincolo de frontierele naţionale cu alte organizaţii teroriste şi guverne ale căror nivele de puteri şi influenţe internaţionale sunt variabile şi care acordă ajutorul în propriul lor interes.

23. Candidaţii la evadare trebuie uneori să fie plasaţi în detenţie sub supraveghere întărită. Nu întotdeauna riscul pe care ei îl reprezintă conduce la această decizie. Uneori - destul de rar - este necesar să-i includem printre deţinuţii cărora le trebuie o supraveghere specială pe cei care au fugit în repetate rânduri din închisorile tradiţionale, pentru a-i împiedica să-şi exploateze aptitudinile de a evada. Acesta este şi cazul deţinuţilor a căror evadare va fi foarte rău tolerată de colectivitate şi ar dăuna imaginii justiţiei după o crimă monstruoasă sau deosebit de odioasă încercând să împiedice valorile societăţii. Deţinuţii care necesită dispoziţii speciale sunt, în esenţă, cei a căror evadare ar reprezenta un grav pericol pentru colectivitate.

24. Alte categorii de deţinuţi compromit, de asemenea detenţia cu metode destul de apropiate de cele ale teoriştilor. Deţinuţii faţă de care pot fi exercitate suficiente presiuni sau manevre de intimidare ori care pot corupe prin avantaje materiale suficient de interesante aparţin acestor categorii.

Securitatea detenţiei se poate lovi de o criminalitate structurată, care ia dimensiunile şi complexitatea unei „mafii" dotate cu capacităţi de manipulare şi cu

capitaluri ale asociaţiilor internaţionale de trafic de drog. Cu această ocazie, administraţia penitenciară trebuie să se ocupe şi de condamnaţii implicaţi în unele afaceri de spionaj. Susţinerea unei organizaţii, determinarea şi mijloacele financiare sunt, de asemenea, elemente ale terorismului socio-politic. Riscurile nu sunt limitate la deţinuţii care beneficiază de un ajutor organizat în afara închisorii. Unii indivizi care operează singuri nu sunt mai puţini periculoşi. Cei interesaţi pot dispune de sume considerabile, dobândite prin tranzacţii financiare ilegale sau prin furturi de dimensiuni excepţionale, pe care le pot utiliza pentru a transforma situaţia penitenciară în avantajul lor sau pentru a-şi organiza evadarea. Posibilităţi asemănătoare li se oferă deţinuţilor capabili de a exercita suficiente puteri de intimidare şi de a exploata circumstanţele astfel create. Alţi indivizi sunt în măsură să joace în închisoare un rol influent în marea criminalitate şi să fie deci dăunători societăţii dacă nu sunt transferaţi într-un loc de deţinere unde securitatea este întărită.

Noţiunea de tratament

25. Această noţiune a suscitat din start unele controverse în sânul comitetului restrâns. Unii membri au considerat că, în contextul aşezămintelor penitenciare, „tratamentul" implică ceva comparabil cu abordarea medicală, chiar psihiatrică. Alţii au considerat preferabil să utilizeze un termen diferit, ca cel de „gestiune", dar nici acestă propunere nu a fost unanim acceptată. În definitiv, ne-am pus de acord la sfârşitul prezentului raport să luăm termenul de „tratament" într-un sens larg, care să conţină măsurile necesare pentru a menţine sau restabili sănătatea fizică şi mintală a deţinuţilor, astfel încât întregul evantai de activităţi detinate să încurajeze şi să promoveze reinserţia socială să ofere deţinuţilor mijloacele pentru a duce o viaţă responsabilă în colectivitate şi pentru a scăpa de delincvenţă. „Tratamentul" trebuie deci înţeles ca înglobând formarea socială, şcolarizarea, instruirea generală, formarea profesională, munca, activităţile rezonabile din timpul liber, exerciţiul fizic, vizitele, corespondenţa, ziarele, revistele, cărţile, radioul, televiziunea, intervenţia lucrătorilor sociali, asistenţa reprezentanţilor cultelor şi pregătirea pentru liberare.

26. În privinţa deţinuţilor care au făcut obiectul studiului său, Comitetul a recunoscut totuşi că s-ar putea dovedi imposibilă punerea la punct a tuturor activităţilor care fac pereche cu tratamentul, deoarece, în unele cazuri sau în unele situaţii deosebite, anumite activităţi ar putea fi incompatibile cu exigenţele securităţii, iar în alte circumstanţe acest lucru ar fi irealizabil.

27. S-a estimat faptul că toate elementele personalului penitenciar - administraţie locală, gardienii afectaţi în principal supravegherii deţinuţilor sau care se ocupă de sectoare şi de activităţi particulare, personal care posedă alte calificări, specialişti - ar putea coopera într-o manieră integrată şi că aceasta ar avea o influenţă semnificativă asupra calităţii muncii.

Principii generale

40. Este momentul să se ţină seama de necesităţile controlului, supravegherii şi securităţii, fără a neglija obligaţia de a respecta demnitatea umană, de a asigura condiţii de viaţă acceptabile şi de a desfăşura o muncă socială. Sub imperiul pericolelor care ameninţă atât comunitatea carcerală, cât şi ansamblul societăţii, trebuie să se asigure moderaţie în aplicare, în durata şi în nivelul securităţii întărite. Este foarte greu să punem de acord valori contradictorii de respectat, să clarificăm ordinea priorităţilor şi să luăm măsuri echitabile.

41. Este bine să aplicăm teoriile moderne asupra: recurgerii la închisoare în ultimă instanţă; privării de libertate, considerată ca o sancţiune suficientă a delictului şi aplicată doar în măsura necesarului în menţinerea ordinii şi securităţii; condiţiilor de viaţă conforme demnităţii şi drepturile omului; posibilităţile de dezvoltare individuală şi de reinserţie socială; măsurilor care să ne permită diferenţierea, individualizarea şi readaptarea.

42. Deţinerea sub supraveghere întărită accentuează efectele practice ale închisorii şi are drept consecinţă faptul că privarea de libertate este mult mai puternic resimţită de deţinuţii care suportă acest regim. Toate efectele negative ale privaţiunii de libertate sunt agravate. Dacă grija de a le evita trebuie să îndemne la nerecurgerea la închisoare, chiar tradiţională, decât în ultimă instanţă şi la asigurarea condiţiilor de viaţă carcerală care să fie omeneşte acceptabile şi pozitive, nu încape nici o îndoială că astfel de principii se aplică şi în cazul detenţiei sub supraveghere întărită.

43. Demnitatea umană trebuie respectată în ciuda criminalităţii şi periculozităţii. Astfel, atunci când suntem constrânşi să închidem fiinţe umane în condiţii mai riguroase decât cele obişnuite, trebuie să punem totul în aplicare pentru ca mediul şi condiţiile de viaţă să corecteze efectele negative - facultăţi mintale diminuate, depresie, agresivitate, nevroză, valori negative, modificare a bioritmurilor - ale acestei severităţi crescute, sub rezerva necesităţii de a apăra ordinea, securitatea şi bunăstarea colectivităţii. În cazurile cele mai grave, deţinuţii se întorc la starea în care nu mai duc decât o viaţă vegetativă. Dauna este în general reversibilă dar, dacă detenţia se prelungeşte, mai ales în condiţiile de înaltă supraveghere, perceperea timpului, a spaţiului şi a personalităţii riscă să fie grav şi definitiv afectate prin „distrugerea personalităţii".

44. În acest context, este cazul să se pună accentul pe calitatea stabilimentelor. Odată luat în consideraţie inevitabilul element instituţional şi carceral, trebuie să ne ocupăm de următorii factori: compatibilitatea cu un mod de viaţă modern, eforturi pentru ca privarea de libertate în mod inutil obositoare, un mediu relativ agreabil şi un evantai satisfăcător de posibilităţi de muncă, de dezvoltare, de timp liber şi de contacte sociale. Măsurile concrete, care permit obţinerea unui cadru satisfăcător de muncă şi de viaţă pentru personal şi deţinuţi, vor crea un sistem raţional care, graţie bunei sale funcţionări, nu va risca să

paralizeze administraţia, gestiunea, regimul sau securitatea carcerală. Putem ajunge la un echilibru între un mediu acceptabil şi exigenţele securităţii atunci când locul de deţinere este conceput în funcţie de necesităţi. Amenajarea de clădiri relativ moderne se poate dovedi satisfăcătoare, ceea ce nu pare să fie cazul atunci când se încearcă renovarea unor localuri mai vechi.

Securitatea

Remarcă

45. Aplicarea practică a măsurilor de securitate a cetăţenilor printr-o autoritate publică are inevitabil repercusiuni asupra indivizilor, iar situaţia delicată care rezultă de aici trebuie să facă întotdeauna obiectul textelor constituţionale şi legislative. În materie de securitate penitenciară, acest principiu este deosebit de important pentru măsurile de precauţie (percheziţia persoanelor şi a bunurilor etc.), pentru respectarea vieţii private, pentru relaţiile profesionale privilegiate între administraţia penitenciară, poliţie, armată sau celelalte servicii de securitate. Tradiţiile, textele şi practicile constituţionale şi legale sunt peste tot aceleaşi. Ceea ce e autorizat sau tolerat variază în funcţie de state, iar măsurile pe care le vom descrie în materie de securitate operaţională a aşezămintelor penitenciare vor trebui adaptate fiecărui stat.

Segregarea

46. Pentru a atinge un nivel de securitate necesar menţinerii controlului dominării minorităţii pe care o formează deţinuţii periculoşi, trebuie înainte de toate să fie separaţi de ceilalţi deţinuţi şi trebuie să fie într-adevăr exercitat un control mai sever asupra grupurilor mici atunci când riscurile sunt mai greu de redus. Atunci când deţinuţii periculoşi implică o mai mare parte a sistemului penitenciar, ei măresc dimensiunea problemei.

47. Nu există decât o diferenţă de grad între, pe de o parte, elementele materiale care sunt configuraţia locurilor, amenajarea celulelor, ferestrelor, grilajelor, serviciilor, instalaţiilor, care constituie - cu concursul desenatorilor, arhitecţilor, inginerilor, tehnicienilor şi constructorilor - realitatea detenţiei, a privării de libertate, a constrângerilor şi a regimului şi, pe de altă parte, elementele analoage ale aşezămintelor închise în general.

48. Pentru a putea conta pe un regim stabil şi disciplinat, trebuie să creăm un cadru de viaţă omenesc, condiţii de încarcerare şi programe de activităţi, de asemenea, umane. Securitatea aşezământului depinde de buna executare a

Principiul individualizării

28. Comitetul restrâns, după ce s-a referit la noţiunea de „securitate" în accepţiunea largă a sa, a ajuns la concluzia că ar trebui, în măsura posibilului, să ţină cont aşa cum se cuvine, de la caz la caz, de nevoile fiecărui delincvent periculos dintr-un aşezământ penitenciar. Nu este deci suficient a-i ţine arestaţi sub o pază bună pe deţinuţii periculoşi sau a avea un singur program de tratament general pentru ansamblul acestor indivizi.

29. Noţiunea de individualizare este bine acceptată pentru sistemele penitenciare. Ea se aplică, de asemenea, deţinuţilor periculoşi. Există destule tipuri de periculozitate şi categorii foarte diferite de deţinuţi periculoşi. Nivelurile de securitate şi programele de tratament necesare variază în funcţie de indivizi. Aplicarea măsurilor individuale este totuşi anevoioasă. Obstacolele practice se opun punerii în aplicare unei întregi game de niveluri de securitate şi programe de tratament ca şi aplicării lor la nevoile individuale.

30. Numărul redus de deţinuţi şi lipsa de stabilimente fac să fie dificilă existenţa în acelaşi timp a unei mari varietăţi de niveluri şi de programe şi să nu fie posibilă ori compatibilă cu securitatea, existenţa unor educatori competenţi.

31. În planul securităţii, este dificil să individualizăm nivelurile, căci aranjarea, tehnologia şi regimul cartierelor de securitate întărită tind să impună o anumită uniformitate. Gradul de perfecţionare la care arhitectura şi tehnologia sunt în măsură să ajungă ar trebui totuşi să permită o anumită suplete.

32. În ceea ce priveşte tratamentul, ar trebui să se procedeze pentru fiecare deţinut la un studiu minuţios al antecedentelor sale, al cazierului său judiciar, al personalităţii sale şi al riscurilor pe care le prezintă pentru securitate. Bazându-ne pe rezultatele acestei anchete, atunci am putea decide şi coordona ceea ce este necesar tratamentului şi securităţii.

33. Ar trebui să revizuim cu regularitate şi frecvent regimurile aplicabile deţinuţilor periculoşi în materie de securitate şi de tratament, pentru a le putea adapta ori de câte ori este necesar sau este de dorit. Este vorba să apreciem dacă este necesar să menţinem nivelurile de securitate aplicate şi, dacă este cazul, să le reducem.

Centralizarea şi dispersarea

34. Fiecare administraţie penitenciară trebuie să aleagă între două sisteme: fie să afecteze un singur aşezământ sau un mic număr de aşezăminte cazării exclusive a ansamblului de deţinuţi periculoşi („centralizare"), fie să-i cazeze pe aceştia, în grupuri mici, în secţii special amenajate din punct de vedere al securităţii, într-un număr mai mare de aşezăminte („dispersare/răspândire"). Această problemă este reglată în maniere diferite, în funcţie de Statele membre ale

Consiliului Europei. Decizia depinde, înainte de toate, de importanţa populaţiei ţării şi, în consecinţă, de importanţa populaţiei carcerale, de efectivele şi de categoriile de deţinuţi periculoşi şi de aşezămintele disponibile. Fiecare sistem prezintă avantaje şi inconveniente.

35. În favoarea centralizării, se poate spune că detenţia în secţii de securitate întărită este foarte scumpă şi că este mai ieftin să avem un singur aşezământ deosebit de sigur pentru ansamblul deţinuţilor periculoşi, decât să întreţinem mai multe închisori sau secţii cu securitate întărită. De asemenea, este mai economic să concentrăm personalul specializat şi calificat. Retragerea deţinuţilor periculoşi din diferite aşezăminte în care se află, pentru a-i aduna într-o unică închisoare, facilitează, de asemenea, liberalizarea diferitelor regimuri ale acestor aşezăminte.

36. Pe de o parte, aspecte importante pledează împotriva centralizării deţinuţilor periculoşi şi pentru dispersarea (răspândirea) lor. Concentrarea unui număr mare de indivizi periculoşi într-un singur aşezământ măreşte pericolul pe care aceşti deţinuţi îl prezintă deja în mod individual şi este susceptibil de a agrava complexitatea problemelor de gardă, de funcţionare şi de securitate, ca şi efectele nefaste ale detenţiei: tensiuni crescute, agresiuni mai grave, posibilităţi de înţelegeri delictuale accentuate; posibilităţi mai mari de comunicare între deţinuţii cei mai periculoşi; deteriorarea climatului intern. În plus, personalul de penitenicar este supus unei puternice tensiuni nervoase şi expus unor riscuri de violenţă puternic accentuate - mergând până la manevre de intmidare, la şantaj sau la răpirea gardienilor sau a membrilor de familie. Un alt inconvenient al centralizării rezidă în oprobiul care-i poate marca pe deţinuţi şi constituie un obstacol serios pentru reinserţie socială. Pe de altă parte, se poate pentru anumiţi deţinuţi o charismă nejustificată şi un prestigiu de proastă calitate.

37. Nu putem da cifre precise asupra numărului de deţinuţi care ar trebui să fie regrupaţi în cadrul aşezămintelor de maximă securitate. Este evident că acest număr variază în funcţie de dimensiune, de intensitate, de exigenţele situaţiei şi de circumstanţe. Totuşi, e semnificativ faptul că un sentiment de neliniste apare în general atunci când se ia în considerare cifra de la 15 la 20 de deţinuţi. Rezervele sunt mai puţin numeroase pentru grupurile de 12 deţinuţi sau mai puţin de 12 - chiar până la 7. Grupurile de 7, de 5 sau chiar de 3 nu sunt considerate prea mici.

38. Marile sisteme penitenciare sunt în măsură să asigure dispersarea (răspândirea) deţinuţilor periculoşi şi care prezintă riscuri grave pentru securitate, la un nivel şi la un grad de eficacitate care nu sunt întotdeauna la îndemâna sisteme penitenciare. Astfel, în cea mai mare parte a Statelor membre ale Consiliului Europei, sunt create secţii de securitate în numeroase aşezăminte de mari dimensiuni.

39. Din sânul Comitetului restrâns se degajă un consens, mai degrabă în favoarea dispersării, decât în cea a centralizării.

sarcinilor de către personal - cu condiţia ca acesta să fie informat, devotat, uman, loial, solidar şi extrem de conştiincios. Chiar dacă ei nu contribuie la ameliorarea situaţiei, în orice caz aceşti factori nu riscă să exarcerbeze manifestările periculoase pe care le putem aştepta din partea delincvenţilor deţinuţi în secţiile cu securitate întărită şi ei facilitează controlul pe care îl putem exercita asupra acestora, control de care securitatea depinde în mod direct securitatea.

49. Aşa cum securitatea trebuie să fie prevăzută în structurile şi instalaţiile aşezământului penitenciar, nu trebuie să uităm că este tot atât de important să avem „un bun climat intern". Personalul poate contribui la aceasta în mare parte dacă relaţiile pe care le întreţine cu deţinuţii sunt întotdeauna pline de bunăvoinţă şi de înţelegere.

Exteriorul

50. Securitatea nu se limitează la incinta aşezământului penitenciar. Trebuie, de asemenea, să luăm unele precauţii în exterior. Este vorba de o responsabilitate care trebuie împărţită cu serviciile exterioare personalului aşezământului. Trebuie să determinăm măsurile de pază care se impun, să le punem în aplicare şi să le revedem în mod continuu.

Cooperarea

51. Informaţiile au o valoare evidentă în lupta împotriva activităţilor care vizează împiedicarea securităţii. Manevrele dirijate împotriva securităţii localurilor plasate sub supraveghere întărită pot fi întreprinse de indivizi sau grupuri ce dispun de determinarea şi de mijloacele necesare pentru a înfăptui aceste tentative fără milă. Această atitudine este specifică pentru comportamentul criminal, motivat de interesul sau consideraţiile social-politice şi de raporturile pe care le întreţin cu grupurile organizate, uneori la nivel internaţional. Activităţile lor subersive încep în general în exteriorul aşezământului penitenciar în mediile unde poliţia şi armata îşi exercită puterile, iar prin intermediul acestor organe, administraţia penitenciară are şanse să fie avertizată. Colaborarea nu trebuie să se oprească la frontierele naţionale, ci – facilitată prin convenţii şi proceduri internaţionale adecvate – să fie încurajată la maximum. Ea este, de asemenea, indispensabilă pentru că măsurile de apărare pot necesita o acţiune concertată. De exemplu, nu numai serviciile penitenciare, dar şi poliţia, chiar serviciile oficiale de securitate şi armata, pot participa, fiecare în domeniul său, la împiedicarea pregătirii, a executării sau a urmărilor unui atac împotriva închisorii, instigat din exterior de răufăcători sau de teroriști. De asemenea, ei se pot reuni pentru a regla o situaţie de mare agitaţie - răzvrătire, luare de ostatici sau evadare - în incinta unui aşezământ penitenciar.

52. Pentru ca această colaborare să fie eficace, trebuie pus la punct un mic grup de legătură compus din înalţi funcţionari, dispunând de o mare experienţă în domenii, care să conducă la executarea integrală a sarcinilor şi la perfecta adaptare a măsurilor de securitate. Aceasta poate totuşi să se traducă printr-o predispoziţie de a releva toate punctele slabe ale sistemului de securitate, de a sublinia riscurile pentru securitate, de a cere o intervenţie imediată de remediere, fără de care personalul despre care este vorba va avea tendinţa de a declina orice responsabilitate pentru slăbiciunile sistemului de securitate. Înalţii funcţionari din grupul de legătură trebuie să fie foarte bine informaţi prin serviciile de informaţii, critici în cadrul sferei lor de interes comun, atenţi unii faţă de alţii, întreţinând raporturi bune, fără solemnitate, conservând cadrul structural şi metodic necesar necesar uniformităţii, permanenţei şi reuşitei acţiunilor întreprinse. Aceasta reprezintă o valoare inestimabilă pentru securitate. Condiţiile de securitate care se află la originea instituţionalizării raporturilor de colaborare între serviciile penitenciare, poliţie şi armata referitor la deţinerea delincvenţilor periculoşi încarceraţi în aşezăminte cu securitate maximă şi care se concretizează prin acţiuni comune diferitelor servicii, aceste condiţii indică ce loc important ocupă, în ordinea priorităţilor naţionale, supravegherea permanentă a acestor deţinuţi şi sensibilitatea la riscurile legate de paralizarea sistemului de securitate şi la eventualele lor repercusiuni asupra serviciilor care sunt însărcinate cu acestea. Trebuie să veghem la executarea integrală a sarcinilor şi la perfecta adaptare a măsurilor de securitate. Aceasta poate totuşi să se traducă printr-o predispoziţie de a relua toate punctele slabe ale sistemului de securitate de a sublinia riscurile pentru securitate, de a cere o intervenţie imediată de remediere fără de care personalul despre care este vorba va avea tendinţa de a-şi declina orice responsabilitate pentru slăbiciunile sistemului de securitate, chiar atunci când serviciile incriminate sunt prezente. Acest transfer tactic în administrarea riscurilor la care se expune sistemul de securitate poate fi la originea multor probleme căci, pentru tot felul de raţiuni tehnice insolvabile sau din lipsa mijloacelor financiare, se poate dovedi imposibil să se pună în practică recomandările, în orice caz în răstimpul fixat. Nu se pune problema de a nega importanţa punerii în lumină a punctelor slabe ale sistemului de securitate şi a relevării lor integrale, ci trebuie să fim destul de realişti pentru a recunoaşte ceea ce este şi ceea ce nu este posibil. Decât să se ajungă la tensiuni în sânul serviciului de legătură, este mai bine ca responsabilii să conştientizeze importanţa defectelor irecuperabile ale sistemului de securitate şi - dacă este nevoie - să accepte această realitate.

Accesul în penitenciar

53. Pentru secţiile de securitate întărită, este important ca toate persoanele - deţinuţi, personal şi vizitatori fără excepţie - ca şi toate vehiculele şi obiectele care pătrund în mediul şi în incinta carcerală, să fie supuse formalităţilor de acces,

controlaţi, identificaţi şi să nu pună în pericol supravegherea, buna ordine sau securitatea. Este important, ca aceste proceduri să fie efectuate să se procedeze rapid. Nefăcându-se aceasta, se compromite securitatea, fie din cauza intervalului de timp acordat, fie din cauza acumulării de persoane şi a obiectelor. Localurile, echipamentele, procedurile şi personalul trebuie să fie adaptate măsurilor necesare de control şi trebuie să ajungă să facă faţă unor urgenţe cum ar fi tulburări, violenţe, sabotaj sau agresiune.

54. Aplicarea formalităţilor de acces este obligatorie, continuă, receptivă, plictisitoare, dezagreabilă şi neproductivă în esenţă. Dacă nu luăm în considerare aceşti factori, riscăm să le îndeplinim în grabă şi fără discernământ sau chiar să nu le îndeplinim de loc. Influenţele relaţiilor, încrederea, respectul, ca şi presiunile numărului, timpului sau situaţiei pot de asemenea intra în joc. Este esenţial să luăm măsuri practice pentru ca formalităţile de acces continuu să fie eficiente şi fiabile şi să nu ne îndepărtăm de condiţiile cerute. Procedurile sau tehnicile nu înlocuiesc niciodată în totalitate acţiunea, responsabilitatea, vigilenţa unei persoane. Chiar dacă, de exemplu, identificările pot fi facilitate prin diferite sisteme tehnice care reacţionează la o sumă de informaţii individualizate - personale (amprente digitale, profil al vocii) sau codificate (cartelă de acces) - nu este mai puţin necesar să recurgem la personal, aceasta nefăcându-se decât pentru a dispune de un element de recunoaştere personală, în vederea garanţiei împotriva deţinerii incomplete de documente de identificare şi a unei eventuale imitaţii.

Percheziţia

Deţinuţii

55. Percheziţionarea integrală a efectelor, hainelor şi a persoanei cu scopul de a găsi obiecte trecute fraudulos este necesară ori de câte ori deţinuţii intră sau părăsesc localurile cu securitate întărită, ca şi atunci când intră în contact fizic cu persoane - altele decât personalul penitenciarului - care vin din exterior.

Personalul

56. Percheziţionarea personalului, de fiecare dată când intră în stabilimente cu securitate întărită, se poate limita – în afară de rarele cazuri în care trebuie să se recurgă la proceduri poliţieneşti sau la alte proceduri legale precise - atât la inspectarea efectelor şi la percheziţionarea tactilă a persoanei îmbrăcate, cât şi la o examinare convenţională. Dacă se impun limite, acestor măsuri, obiectele

trecute fraudulos pot rămâne de negăsit, cu excepţia situaţiilor în care persoanele experimentate în percheziţii nesocotesc aceste limite graţie perspicacităţii şi intuiţiei lor. Percheziţia nu este doar o precauţie împotriva necinstei, este o precauţie împotriva intimidării agenţilor sau familiilor lor destinată să pună securitatea în pericol. Această precauţie poate ajuta la aprecierea sau dezvăluirea secretă a condiţiilor contrare securităţii într-o modalitate care poate justifica personalul în ochii intimidatorilor şi să contribuie, de asemenea, la risipirea circumstanţelor de intimidare.

Vizitatorii

57. Termenul de „vizitatori" se aplică tuturor persoanelor - altele decât deţinuţii localurile carcerale de securitate întărită şi personalul local - care pătrund într-o secţie cu securitate întărită pentru oricare motiv. Percheziţionarea vizitatorilor se desfăşoară în aceeaşi manieră ca şi cea a personalului. Oricare ar fi sexul şi vârsta vizitatorilor deţinuţilor, percheziţia riscă să suscite mai multă reacţie decât cea a personalului sau a persoanelor care pătrund cu alte scopuri în incinta închisorii. Simpatia pentru deţinuţi, disperarea, neînţelegerea, resentimentul, lipsa de cooperare, antagonismul, ilegalitatea, susceptibilitatea şi - uneori, din nefericire - atitudinile personalului pot exacerba situaţiile.

Vehiculele şi obiectele

58. Este preferabil să se realizeze percheziţionarea vehiculelor şi a obiectelor în exteriorul incintei. Nu trebuie să neglijem contaminarea în punctele de origine sau în cursul livrării; o livrare indirectă şi controalele de securitate prin magazinele altor închisori contribuie la securitate. Trebuie să ne luăm măsuri de precauţie împotriva vehiculelor sau a obiectelor necontrolate care sosesc sau rămân în secţii cu securitate şi în împrejurimile lor ori împotriva staţionării lor în vecinătatea incintei.

Obiectele trecute fraudulos

59. Obiectele extrem de periculoase pe care percheziţia vizează să le detecteze pot consta în instrumente elaborate, aparate sau componente mecanice sau radio-electrice, explozibili, substanţe chimice sau narcotice, bani. Ele pot fi foarte mici şi ascunse cu dibăcie. Volumul foarte mic al materialelor „de contrabandă" permite prin de tehnicile moderne procurarea acestui material în plan internaţional din anumite pieţe de consum; natura extrem de intimă a

ascunzişurilor la care s-a recurs pentru a le introduce fraudulos în închisori pune probleme deosebite. Este necesar să se treacă la percheziţionare mergând până la examinarea totală al corpului uman pentru că pot fi ascunse obiecte în regiuni şi în orificii intime în ideea că sensibilitatea şi susceptibilitatea vor putea reţine personalul să treacă la această percheziţie totală. Obiectivele „de contrabandă" - inclusiv explozibilii - pot fi introduse fraudulos dacă se înghit astfel de elemente încapsulate neasimilabile, care vor fi recuperate ulterior din materialele fecale; o examinare cu raze X poate fi o utilă precauţie. Posibilităţile sexuale oferite deţinuţilor pot fi exploatate pentru a introduce fraudulos obiecte ascunse în regiuni intime.

Se poate de asemenea abuza în acest sens de instrumentele chirurgicale, de pansamente, de aparate sanitare sau de cele pentru invalizi. Nu este plăcut - nici în sine, nici pentru personal şi deţinuţi - să se treacă la această percheziţionare intimă. Acest dezgust poate conduce la o slăbire în îndeplinirea sarcinii. El poate fi cultivat şi apoi exploatat împotriva securităţii doar dacă nu luăm măsuri pentru ca sarcina executată să nu se îndepărteze de cea cerută. Percheziţionrea vizitatorilor handicapaţi sau invalizi şi în special a sugarilor ridică probleme deosebite. Totuşi, s-ar putea ţine seama în scop criminal de ezitarea de a-i percheziţiona pe copii sau pe invalizi şi de a-i trece cu vederea. Din nefericire, hainele sugarilor şi ale copiilor, cărucioarele copiilor, jucăriile, pansamentele medicale (inclusiv un simplu plasture), protezele şi aparatele folosite de către handicapaţi şi invalizi nu ar putea fi excluse cu certitudine din percheziţionare, pentru că toate au fost utilizate pentru a ascunde obiecte periculoase.

Denigrarea

60. Personalul trebuie să suporte adesea manifestări negative şi de devianţă, care nu se limitează la ironii sau la insulte, ci pot deveni nişte ingenioase tentative de dezorientare ori de intimidare şi uneori - în cadrul campaniilor de propagandă - pot fi exacerbate putându-se ajunge la proceduri judiciare vexatorii. Chiar dacă ele se dovedesc în final fără o bază, obiectivele lor sunt atinse, deoarece produc disperare personală şi familială şi punerea la stâlpul infamiei a administraţiei prin publicitatea lor calculată. Percheziţionarea intimă şi incidentele pentru securitate nu sunt pe deplin inteligibile pentru persoanele care nu se ocupă de criminalitate; exploatarea susceptibilităţii umane fiind un element de propagandă, publicul se poate arăta puternic ostil doar dacă nu suntem dispuşi să-l informăm total. Numai aşa putem să contracarăm o anumită propagandă, să mobilizăm sprijinul publicului şi să dăm personalului un suport moral ca el să se apare împotriva presiunilor subversive.

Vizitele

Barieră de separare

61. Trebuie să prevedem o blocare totală a contactelor fizice între vizitatori şi deţinuţi în locul unde au loc vizitele. Este recunoscut faptul că este vorba aici de o restricţie gravă, că ea suscită reacţii emoţionale din partea deţinuţilor şi vizitatorilor şi că reduce calitatea socială a vizitei. Totuşi, în condiţiile de securitate întărită, chiar dacă vizitatorii sunt percheziţionaţi în prealabil şi vizitele au loc la vederea şi în prezenţa personalului, este important să prevedem o barieră materială a contactelor fizice între vizitatori şi deţinuţi, pentru a nu se produce trafic într-un sens sau altul. Uneori putem să ne abatem - cu discernământ - de la această exigenţă, chiar în circumstanţe de securitate întărită, uneori această precauţiune poate fi aplicată în manieră selectivă, dacă estimăm faptul că vizitele nu trebuie să fie contrare securităţii. Acest argument este contestabil. În orice stabiliment carceral cu înaltă securitate, oricare ar fi dispoziţiile materiale sau operaţionale luate pentru a separa indivizii sau grupurile, este imposibilă o segregare totală în timpul unei durate fie ea chiar moderată şi vor fi concepute mijloacele ingenioase pentru a o ocoli. Când este vorba de criminalitate şi despre securitate maximă, slăbiciunile, disimulările sau presiunile sunt factori care pot servi la exploatarea împotriva securităţii, a slăbirii selective a precauţiilor în materie de vizite; este un risc care este preferabil să fie evitat.

62. Cadrul vizitelor trebuie să fie atât de acceptabil şi confortabil, omeneşte vorbind, pe cât permite securitatea. Inovaţiile moderne pentru ceea ce înseamnă geamurile transparente şi pentru acustică, care reduc importanţa separării fizice, trebuie să fie utilizate cât mai mult posibil. Geamurile transparente trebuie să fie rezistente la şoc şi la penetrare. Gradul dorit de rezistenţă depinde de scop dacă vrem să ne înarmăm împotriva vandalismului şi a sustragerii, fie dacă vrem să împiedicăm ca deţinuţii să fie ţinta agresiunilor grave, chiar mortale, în cursul vizitelor.

În prezenţa şi în raza vizuală a gardienilor

63. Vizitele la deţinuţii supuşi măsurilor de securitate întărită trebuie să aibă loc şn prezenţa şi în raza vizuală a personalului de penitenciar. Anumite circumstanţe pot tinde spre o înregistrare audiovizuală a vizitelor, care nu ar putea să se substituie aprecierii pe care personalul ar putea-o da în mod direct, despre ceea ce răzbate în cursul vizitelor sau prin diversitatea reacţiilor despre permise în interesul securităţii. În ciuda formalităţilor de acces, de identificare, de perfecţionare, de eliminare a întregului material trecut fraudulos, de excludere, în măsura posibilului, a vizitatorilor suspecţi din motive de securitate şi de vigilenţă a

personalului, este imposibil să împiedicăm transmiterea şi comunicarea între vizitatori şi deţinuţi a informaţiilor păstrate în memorie şi care prejudiciază securitatea. Aluzii mutual comprehensibile, coduri verbale, semnificaţia unor expresii, a gesturilor, a semnalelor, citirea pe buze sunt exemple de comunicaţii care pot fi folosite subtil şi pot trece neobservate. Plecând de la aceste elemente intangibile combinate cu circumstanţele vizitelor, un personal experimentat poate sesiza uneori că se întâmplă un lucru, perceperea mergând până la un punct la care nu ne-am aştepta dacă ne-am mulţumi cu înregistrările audiovizuale. În astfel de privinţe, participarea directă a personalului la controlul vizitelor oferă şanse mai bune pentru ceea ce înseamnă ameninţări puţin vizibile împotriva securităţii decât am putea remarca.

Vizitele fără supraveghere

64. Anumite sisteme penitenciare prevăd vizite fără control, în cursul cărora este posibilă o intimitate sexuală; se cunosc cazuri unde această dispoziţie continuă să fie aplicată chiar în localuri carcerale de securitate întărită destinate deţinuţilor periculoşi de risc ridicat. Un deţinut autorizat să primească o astfel de vizită este supus unei percheziţii fizice totale înainte şi după vizită - persoana vizitatoare suportă, ea însăşi, o percheziţie înainte şi după vizită - dar nu este vorba de o percheziţie totală. Personalul penitenciar, precum şi experţii sunt în mod vădit puţin dispuşi să întreprindă vreun lucru care să se apropie cât de puţin de percheziţionarea intimă a vizitatorilor în orice circumstanţe ar fi şi în mod special în acest context. Recunoaştem în sistemele în cauză că informaţii şi obiecte trecute în mod fraudulos şi prejudiciind siguranţa, buna ordine şi securitatea sunt introduse în incinta închisorii în ciuda precauţiilor luate cu ocazia vizitelor şi că sunt luate în calcul unele riscuri în materie. Trebuie deci să recunoaştem în aceste vizite, dacă le autorizăm, riscul pe care ele îl reprezintă pentru securitate.

Vizitele sociale

65. În privinţa vizitelor sociale la deţinuţi, riscurile sunt în mod considerabil agravate de către elementele de rudenie, de relaţii, de asociere criminală sau de similitudine de interese criminale. Gravitatea riscului poate fi diminuată prin restricţii la autorizaţiile de vizită, dar numai într-o anumită măsură putem impune asemenea restricţii în practică. Dacă deţinutul face în mod deschis dovada unei conduite satisfăcătoare şi dacă nu-i sunt retrase privilegiile de vizită, numai în circumstanţe cu totul excepţionale refuzul autorizaţiei de vizită s-ar aplica rudelor apropiate, chiar dacă ne temem pentru securitate. O mai largă putere discreţionară există când este vorba să nu autorizezi vizitele unor rude sau prieteni

mai îndepărtaţi dacă sunt presupuse riscuri pentru securitate. Totuşi este posibil să fie înşelate toate precauţiunile pe care le reprezintă astfel de restricţii, printr-un subterfugiu care constă în a avea contacte indirecte cu un fost deţinut determinat de subterfugiul aparenţei vizitări a unui un tovarăş de detenţie. Aceasta arată că este important să avem acces la informaţiile asupra delincvenţilor şi să considerăm aceste informaţii cu discernământ, în scopul de a vedea care sunt raporturile şi relaţiile, asocierile şi participările, simpatiile şi interesele mutuale care există între deţinuţi şi potenţialii vizitatori. Realizăm, de asemenea, că este important să pretindem ca autorizaţia de vizită să fie cerută cu destul timp înainte, pentru ca circumstanţele să poată fi apreciate şi ca vizitele să fie eşalonate, în conformitate cu exigenţele operaţionale şi de securitate.

Vizitele profesionale

66. Vizitele consilier juridic/client - între avocaţi şi deţinuţi - trebuie să aibă loc la vederea personalului de supraveghere, dar nu şi la auzul acestuia. Documentele care se raportează la o procedură juridică în curs, produse la astfel de întâlniri, nu trebuie să fie citite cu ocazia inspecţiei prealabile la intrare. Condiţia barierei totale a contactelor fizice trebuie să fie ridicată dacă ea constituie într-adevăr un obstacol în calea eficacităţii sau validităţii tranzacţiei profesionale consilier/client. În circumstanţele unde punctele comune penale sau ideologice între consilier şi client coincid cu un abuz nedeontologic al vizitei, riscurile - pentru siguranţă, bună ordine şi securitate - contactului fizic, ca şi cele ale documentelor neexaminate şi comunicării neascultate sunt evidente.

Aceste riscuri nu sunt contracarate înainte şi după vizite prin percheziţie, chiar dacă ea merge până la o examinare totală a corpurilor deţinuţilor, pentru că nici percheziţia şi nici controlul vizitelor la vedere dar în afara auzului unui gardian nu permit împiedicarea comunicărilor orale sau prin semne dăunătoare securităţii sau de sondarea memoriei. Totuşi, în ciuda riscurilor pe care securitatea şi le asumă şi a exemplelor de erori deontologice în acest context, principiul caracterului confidenţial privilegiat al întrevederilor consilierului juridic cu clientul său trebuie să rămână intact.

67. Un privilegiu există pentru contactele dintre deţinuţi şi preoţi, medici, psihiatri, psihologi şi lucrători sociali, care constituie nucleul relaţiilor şi tranzacţiilor de ordin profesional.

Diverse ameninţări pentru securitate

68. Precauţiile sus-menţionate legate de accesul în închisori nu ajung să excludă posibilităţile de fraudă sau de pătrundere.

Chiar dacă sunt puţine sau deloc destinate deţinuţilor care să provină din surse private şi chiar dacă întreg materialul pe care chiar deţinuţii le pot cumpăra

sau le obţin de pe lângă un furnizor al închisorilor, obiectele încredinţate deţinuţilor riscă să ascundă articole „de contrabandă". Poate fi vorba de: hârtie şi de obiecte din ţesătură saturate şi concentrate de alcool, de stupefiante, de explozibili recuperabili; haine şi pantofi în care se pot ascunde lucruri asemănătoare sau arme, bani, informaţii; pachete cu produse alimentare, în care obiecte frauduloase au fost introduse de complici în momentul fabricării.

În plus, obiectele interzise pot fi introduse printr-o catapultă, un arc, jucării moderne - pe calea aerului, prin aero-modele, sau prin canalizări, în vaporaşe.

Tehnicile destinate detectării de substanţe explozive pot fi eludate dacă se împiedică vaporizarea. Ascunderea ingenioasă sau în părţi intime a explozivilor, care pot fi inseraţi în prezervative, este unul din mijloacele de care infractorii se servesc pentru a introduce fraudulos explozivi moderni.

Trebuie, de asemenea, să veghem asupra hainelor sau a altor obiecte care simulează uniforme oficiale.

Substanţe de folosinţă casnică pot conţine elemente chimice, care se pot combina în amestecuri veninoase toxice, corozive sau explozive. Mecanismele ceasurilor deşteptătoare şi elementele care compun aparate de radio sau electrice obişnuite pot fi utilizate pentru a confecţiona dispozitive explozive şi aparate de transmisiune/recepţie. Nu trebuie neglijate aptitudinile şi competenţele pe care deţinuţii din secţiile cu securitate întărită le pot consacra tuturor acestor operaţiuni.

Prin incomparabila sa mobilitate, elicopterul are aptitudinea de a săpa o breşă în măsurile de securitate întărită, constituind o ameninţare gravă. Folosirea judicioasă a firelor relativ uşoare în zonele probabile de zbor cu viteză mică şi de aterizare, constituie o precauţie eficace împotriva aterizării unui elicopter, dar asta nu împiedică cu adevărat să fie paraşutate obiecte (eventual arme) sau să fie paraşutaţi oameni, pentru ca deţinuţii să evadeze în direcţia elicopterului aflat în zonă. Este riscant să se deschidă focul asupra elicopterelor. Dacă este stricată, aeronava se poate prăbuşi în închisoare sau într-o zonă construită din vecinătate. Firele, interzicerea de a survola închisoarea, o observare riguroasă şi măsurile împotriva invaziei de aeronave într-o zonă mai puţin vulnerabilă sunt posibilităţi de apărare.

Procedee tehnice

69. Dacă verificarea externă şi cea internă a zonelor periferice şi a închisorii, ca şi a condiţiei şi a performanţei instalaţiilor şi echipamentelor se pot efectua printr-o participare directă a personalului, ne bazăm din ce în ce mai mult astăzi pe procedee elaborate şi polivalente, legate între ele, bazate pe pulsaţii şi vibraţii, ca şi pe radiere şi măsurare destinate să detecteze şi să observe la distanţă o mişcare sau o schimbare.

70. Aceste sisteme de securitate se aplicau iniţial într-un cadru noncarceral: guvernamental, economic, cultural, rezidenţial. Ne gândim la precauţiile luate în materie de securitate în instalaţiile de apărare, bănci, muzee, case private. Aceste precauţii aveau în esenţă menirea de a detecta o pătrundere a cărei origine era externă sau internă. În această privinţă, ele traduc încă o noţiune de „perimetru" care nu corespunde în mod exact situaţiei specific carcerale; aceste precauţii nu răspund totdeauna exigenţelor penitenciare, pentru că în prezent ele nu sunt concepute pentru a face faţă anumitor aspecte proprii securităţii carcerale. Astfel, sistemele de radiaţii sau geoseismice pot fi puse în mişcare nu doar prin pătrunderea în mod abuziv, dar şi printr-o circulaţie regulată de pietoni sau a vehiculelor care se presupune că patrulează sau întreţin perimetrul închisorii; sistemele antievadare bazate pe vibraţii sunt concepute mai mult pentru a funcţiona cu referire atât la rigiditatea destul de slabă a palisadelor, cât şi la rezistenţa destul de mare a zidurilor periferice; întăriri antievadare instalate pe fiecare faţetă a circumferinţelor verticale reduc securitatea, pentru că ele facilitează abordajul şi escaladarea. Este imposibil să adaptăm unul sau altul dintre aceste procedee în manieră destul de precisă pentru a atinge un echilibru de sensibilitate care elimină reacţiile la fenomenele natural normale - timp şi faună - şi nu reacţionează decât la fenomenele anormale; performanţa lor este atribuită deteriorărilor sau slăbiciunilor în condiţii meteorologice diferite. Ele cer să fie întreţinute şi revăzute cu regularitate, performanţa lor nefiind deloc lipsită de probleme sau de preocupări care degrevează personalul de necesitatea de a interveni local în anumite circumstanţe şi de a verifica cu ochiul liber condiţiile. Ele riscă să fie rapid depăşite de progresele tehnice şi să cadă destul de repede în desuetudine. Dacă nu trebuie să înlăturăm un procedeu scump care răspunde în manieră satisfăcătoare exigenţelor doar pentru că el este depăşit de progresele tehnice, dificultăţile care ţin de întreţinere, reparaţii şi de componente pot creşte puţin câte puţin şi nu vom putea evita întotdeauna recurgerea la procedee moderne la fel de scumpe.

71. Vorbind mai mult despre lipsurile diferitelor sisteme decât despre aportul incontestabil preţios al tehnicii aplicate supravegherii securităţii, controlului funcţionării şi informaţiilor disponibile, trebuie recunoscut că faptul de a ne încrede mai ales în personal pentru îndeplinirea acestor operaţiuni nu este posibil fără rutină, probleme, eşec şi preţuri importante.

Tehnicile moderne, în măsura în care ele permit examinarea tuturor situaţiilor, extind factorii care sunt la îndemână, de distanţă şi de timp, reduc importanţa anumitor sarcini plictisitoare care cer un personal mare; acesta devine mai rentabil, mai eficace şi ocupă posturi care îi convin. Aceste tehnici se combină toate pentru a răspunde într-o manieră satisfăcătoare exigenţelor operaţionale şi cheltuielilor pentru personal, fiind necesară adoptarea tuturor acestor elemente. Este regretabil că faptul de a se sprijini din ce în ce mai mult pe tehnologie, pe controlul la distanţă şi pe automatizare contribuie la diminuarea contactelor între

personal şi deţinuţi şi, făcând detenţia mult mai impersonală, îi creşte aspectul negativ. Acest fapt dă speranţa că anumite mecanisme penitenciare fundamentale în cirumstanţele în care acţiunea revendicativă a personalului duce la o retragere din servicii vor deveni marginale; el prezintă deci un interes pentru securitate.

72. Nu trebuie să lăsăm să se răspândească ideea că tehnica se poate substitui în întregime factorului uman sub orice aspect ar fi funcţiile penitenciare sau că personalul poate, în oarecare măsură, să renunţe la responsabilităţile sale în favoarea tehnicii. Tehnica este întotdeauna doar un auxiliar extrem de elaborat şi polivalent în anumite sectoare şi ea ar trebui să permită exploatarea într-o măsură mai mare în alte sectoare a aportului uman în toată originalitatea sa.

73. Acest sector este din cele în care administraţiile penitenciare nu au interes mutual de a schimba informaţii asupra eficacităţii şi performanţei diferitelor sisteme. Inginerii, fabricanţii şi furnizorii din sectorul privat, după exemplul marelui public în majoritatea sa, nu vor înţelege niciodată din plin exigenţele condiţiei carcerale şi produselor proprii riscă să continue să stea mărturie într-o oarecare măsură. Cu atât mai mult, ei se preocupă - şi este de înţeles - de comercializarea produsele lor pe pieţele convenţionale; aplicaţiile carcerale ajung deci să fie adaptării de produse mai întâi concepute pentru o piaţă convenţională, necarcerală. Adaptarea, eficacitatea şi utilizarea acestor produse într-un context penitenciar riscă deci să sufere. Măsura în care, în funcţie de administraţia de penitenciare, un sistem sau altul se află la înălţimea pretenţiilor lor, astfel încât experienţa serviciilor penitenciare relativ la a şti dacă un sistem sau altul este practic şi cu adevărat recomandabil, nu numai că îi ajută pe ingineri, pe fabricanţi şi pe furnizori în sarcinile lor, dar sunt elemente de care ar trebui să se servească întreaga administraţie care prevede fonduri importante în această privinţă şi care se străduieşte să discearnă şi să stabilească obiectivitatea de care dau dovadă oamenii de afaceri în argumentele lor publicitare.

Cazarea

74. Dacă un sector al aşezământului nu conţine instalaţiile de deţinere şi serviciile anexe necesare şi nu dă posibilitatea punerii la punct a unui regim fiabil de securitate întărită, aplicarea „dispersării" riscă să prezinte insuficienţe grave şi să se ajungă la un eşec. S-a constatat nevoia de a-i izola de ceilalţi pe deţinuţii condamnaţi „dispersaţi" doar în funcţie de gradul de periculozitate pe care ei îl antrenează şi pentru un control şi o pază satisfăcătoare. Aplicarea „dispersării" răspunde aceastei evaluări. Situaţia de segregare trebuie să se bazeze pe instalaţii adecvate ca deţinuţii periculoşi să fie separaţi de deţinuţii clasaţi în categorii normale. Localurile prea apropiate sau prost izolate de restul aşezământului şi folosirea comună a serviciilor anexe se dovedesc foarte rar potrivite cu segregarea şi securitatea necesare şi, foarte des, impracticabile. Trebuie se recurgem la

instalaţii cu mult mai importante decât nişte celule separate. Serviciile anexe distincte care se impun pot îngloba mijloacele necesare pentru a asigura îngrijirile medicale, educaţia, munca, masa, asocierea, vizitele, timpul liber în interior şi în aer liber, munca personalului. Lista nu este exhaustivă şi include uneori, dincolo de elementele spaţiale, game diferite de materiale şi de agenţi specializaţi.

În măsura în care o folosire a acestor mijloace comune în ansamblul populaţiei de deţinuţi nu este într-adevăr compatibilă cu maximum de securitate - şi aceasta poate fi situaţia într-un grad considerabil, ba chiar în totalitate - este esenţial să dispunem de ele separat.

75. Acest rezultat nu este uşor de atins. Nu ajungem deseori la el decât după lungi amânări şi cheltuieli considerabile sau nu ajung deloc. În orice împrejurare, „dispersarea" este mai realizabilă în aşezămintele moderne sau destul de recente. Modernitatea concepţiei, a dispunerii locurilor, a structurile şi instalaţiile, un mediu destul de vast şi posibilitatea de a utiliza spaţii suplimentare permit, în condiţii cu mult mai bune, să fie instalate sectoare de securitate întărită construite de la început, obţinute după uşoare modificări ale locurilor existente sau, mai mult, construite pe terenurile care fac parte din aşezământ.

76. Cu toate acestea, continuăm să găsim în sistemele penitenciare naţionale de toate mărimile o anumită proporţie - deseori ridicată - de localuri care sunt departe de a răspunde în întregime necesităţilor moderne ale detenţiei, chiar ale celei convenţionale. Adaptările structurale şi extinderile remediază greu îmbătrânirea şi suprapopularea închisorilor datând de un secol sau mai mult. Nu este comod să implantăm sectoare cu securitate întărită la aşezămintele de acest tip. Totuşi, unele tentative sunt impuse de circumstanţe. Aceste eforturi sunt rar încununate de succes. Lipsurile instituţiilor perimate nu pot fi umplute în manieră fragmentară şi ar cere transformări radicale. Nu ajungem decât la o fiabilitate mediocră a structurilor şi a recluziunii şi adeseori prin măsuri inevitabile, dar regretabile, în funcţie de caracterul lor ostentativ şi chiar grosolan. Localurile afectate serviciului şi instalaţiile speciale de securitate pot suferi datorită perimării modului de structurare şi dispunerii locurilor. Deseori, s-a recurs la amenajări improvizate, mijloacele disponibile fiind reduse, sărăcăcioase şi pur formale. Poate rezulta de aici un mediu deprimant, generator de claustrofobie, total negativ, chiar intolerabil. Deţinuţii, ca şi personalul, au în general reacţii previzibile şi situaţia prezintă un potenţial clar de uzură şi de eşec.

77. Centralizarea poate fi uşor preferabilă în cazul criminalilor care au comis acţiuni paramilitare sau teroriste. Anvergura şi comportamentul lor extremist, precum şi ponderea organizaţiilor în sânul cărora ei militează, contribuie la accentuarea ameninţării pe care ei o reprezintă. Unii dintre ei, chiar izolaţi, sunt capabili într-o situaţie „de dispersare" să paralizeze complet funcţionarea secţiilor de securitate întărită atunci când ei le împart cu alte categorii de deţinuţi periculoşi, chiar să zdruncine ansamblul aşezământului unde se află aceste secţii. Incidenţele ameninţării lor care apasă asupra securităţii pot face

necesară o protecţie armată a faţadei exterioare a clădirilor şi a accesului în incintă. Nu se poate exclude o protecţie armată internă, nici chiar înarmarea personalului de penitenciar; faptul de a recurge la această înarmare nu se împacă probabil cu ideea de a face să funcţioneze mai multe închisori „dispersate" în maniera credibilă pentru ceilalţi deţinuţi. În plus, cantitatea de arme şi, eventual, prezenţa poliţiei sau a armatei pe care am introduce-o aici în numeroase închisori, ar duce la abandonarea principiului funcţionării civile a închisorilor, ceea ce ar fi supărător. În schimb, „centralizarea" paramilitarilor şi a teroriştilor degrevează celelalte închisori de necesitatea de a face faţă problemelor pe care ei le creează şi permite restrângerea - probabil doar la o închisoare - a precauţiilor necesare şi a responsabilităţilor extraordinare pe care le are personalul închisorilor. Concentrarea precauţiilor asupra faţadelor şi a uşilor, împărţite cu alte servicii într-un singur amplasament mai degrabă decât în mai multe, poate fi facilitată, poate fi mai eficace şi mai puţin scumpă.

Regimul

Program

78. Obiectivul pe termen lung al programelor constă în a apăra personalitatea deţinuţilor şi în a le oferi posibilităţi de dezvoltare, astfel ca ei să dobândească destule cunoştinţe şi competenţe pentru a putea trăi în societate fără a mai comită delicte. În momentul încarcerării lor, cei interesaţi fie refuză să participe, fie, atunci când ei participă, o fac adesea ca să profite de ocazie pentru a tulbura ordinea şi securitatea pe care le-o oferă participarea la aceste programe. Nu trebuie să concluzionăm că realizarea programelor este imposibilă cu aceşti deţinuţi. Este cu siguranţă posibil să concepem programe cu obiective imediate mai restrânse decât obiectivul pe termen lung care tocmai a fost evocat. Aceste programe vizează să facă tolerabile condiţiile de viaţă în închisoare, să apere personalitatea deţinuţilor, să combată slăbirea valorilor familiale şi sociale şi să evite descurajarea. În cazul succesului acestei lupte împotriva declinului personalităţii şi a efectului criminogen al închisorii, rămâne un potenţial uman care va putea în continuare să accepte programe care privesc obiectivele pe termen lung.

79. Trebuie să ne luăm măsuri de precauţie mai severe cu privire aplicăm măsuri maxime de securitate faţă de deţinuţii periculoşi, a căror supraveghere prezintă mari riscuri. În aceasta constă gravul obstacol pentru programe. Independent de securitate, există un alt obstacol: amplasamentul însuşi. În mod normal, deţinuţii în chestiune sunt ţinuţi la distanţă şi închişi în secţii cu securitate întărită, în care măsurile de precauţie şi prezenţa redusă a mijloacelor de sănătate,

de acţiune socială, de învăţământ, de muncă, de timp liber riscă să se facă foarte dificilă organizarea şi punerea în practică a programelor. O altă problemă ţine de dificultatea de a pune de acord realitatea condiţiilor de detenţie întărită şi nevoile deţinuţilor ca indivizi. În teorie, nu este dificil. Nu există o incompatibilitate fundamentală între securitate şi program. Cu un maxim de securitate şi un program prost adaptat nu se obţine ceva convenabil, iar atunci când se depăşeşte un oarecare prag de toleranţă, se ajunge la o recrudescenţă a riscurilor şi pericolelor.

80. Deţinuţii din secţiile cu securitate întărită au, în afara orelor de somn, de „ocupat" aproximativ două treimi din zilele lor. Ansamblul acestor ore constituind pedeapsa deţinutului, este mai bine ca acesta să profite de ele şi să fie satisfăcut decât să le trăiască fără scop şi speranţă. Putem considera că „ocuparea" duratei pedepsei se situează în acest cadru de studii, de muncă şi de timp liber.

Învăţământul

81. Distribuit judicios de către educatori, cu o pricepere de adaptare care să permită trecerea de la obişnuit la excepţional, învăţământul - înţelegând aici învăţământul profesional – îmbrăţişează numeroase discipline şi are efecte extrem de utile, îndeosebi pe planul competenţelor şi al capacităţilor, permiţând dezvăluirea sau dobândirea acestora.

82. Dificultăţile pe care le creează pentru securitate instalarea de locuri afectate învăţământului sunt considerabile. Este mai bine să facem apel la educatori calificaţi care depind de sistemul de învăţământ public decât la personalul integrat în serviciile penitenciare. Este puţin probabil ca acest personal să fie conştient pe deplin de importanţa respectării cu scrupulozitate a consemnelor de securitate. Evaluând greşit gradul de corupţie şi de periculozitate a deţinuţilor, educatorii pot cu uşurinţă să se lase înşelaţi, exploataţi sau intimidaţi. Asupra lor se pot exercita presiuni din exterior pentru a ocoli măsurile de securitate, dezorganizând sistemul de siguranţă. Chiar şi materialul de învăţământ poate fi utilizat împotriva securităţii. Chiar şi supravegherea atentă a unei activităţi educative minuţios reglate riscă să fie stabilită de „liberalismul" subtil care însoţeşte invariabil exercitarea unei profesii liberale.

Învăţământul superior poate, mai ales când se realizează prin corespondenţă, să înlesnească transmiterea unui volum însemnat de obiecte între lumea exterioară şi aşezământul penitenciar, obiecte care pot servi la dejucarea sistemului de securitate şi a căror cenzurare riscă să nu poată fi realizată rapid şi integral în ceea ce priveşte cantitatea şi conţinutul. Dacă este necesară limitarea contactelor şi a folosirii documentelor tipărite care ar putea servi la comunicarea clandestină, se poate interzice accesul într-o bibliotecă pentru folosirea

documentelor sub formă obişnuită, lucrările trebuind atunci să fie cerute bibliotecii pentru a fi puse direct în celule sau în sălile de curs.

83. Educatorii au oroare în a-şi modifica metodele pentru a le adapta la imperativele securităţii carcerale. Confruntaţi cu pericolele şi trebuind să se conformeze măsurilor de precauţie ale secţiilor de securitate întărită, reacţia lor previzibilă va fi să considere că aceste constrângeri - cărora trebuie să li se supună - sunt incompatibile cu un program pedagogic valabil şi că este mai bine să renunţe. Decât să valorificăm un învăţământ în limitele permise de circumstanţe, mai bine fără învăţământ. Putem face apel la tehnologia modernă pentru a învinge în mare parte dificultăţile. Se întâmplă ca aceste condiţii ale detenţiei în secţia cu securitate întărită să-l împiedice pe educator şi pe deţinut să se întreţină liber şi să le interzică deţinuţilor accesul într-un local pentru a-şi cumpăra accesorii şi materiale sau să le interzică de asemenea intrarea în sălile de studiu ale aşezământului. În aceste circumstanţe, folosirea sălilor - asemănătoare vorbitoarelor, unde deţinuţii primesc vizite - separate prin geamuri transparente şi echipate cu un material acustic sau recurgerea cu supleţe şi ingeniozitate la televiziunea cu circuit închis şi la bandele video ar constitui o soluţie de înlocuire absolut convenabilă care ar permite ieşirea din dilemă.

84. Motivaţiile sunt deseori îndoielnice, chiar simulate. Se poate ca deţinuţii să-şi facă studiile fără să fie constrânşi, având anumite raţionamente sau doar pentru că este mai agreabil decât altceva. În orice caz, cum este dificil să le furnizăm deţinuţilor ocupaţii pentru întreaga zi, studiile - chiar şi pentru motive nemărturisite - valorează mai mult decât trândăvia. Sub rezerva că bunele legături între servicii permit avertizarea personalului asupra acestor motivaţii suspecte şi că trebuie luate măsuri de precauţie, nu este cazul să ne preocupăm atât de mult. Deşi este util să-i sfătuim pe deţinuţi şi să-i încurajăm să profite de posibilităţile de de a se instrui astfel, participarea trebuie în definitiv să fie voluntară. A impune - chiar dacă e posibil - ar fi incompatibil cu metodele pedagogice pentru adulţi, iar încercarea s-ar dovedi inutilă pe planul învăţământului şi de natură să provoace o asemenea tulburare încât mijloacele educative puse la punct nu ar servi la nimic.

Munca

85. Astăzi ne străduim să apropiem mai mult munca în închisoare - atât în privinţa formării profesionale, cât şi a activităţilor productive - de realitatea exterioară. Dintre toate activităţile efectuate în mediul carceral, acestea sunt cel mai dificil de împăcat cu măsurile de securitate.

86. Nu se poate concepe munca fără unelte, materie primă, utilaje, vehicule, energie, materiale, produse chimice sau articole manufacturiere. Or, aceste diferite obiecte pot face rău ordinii şi securităţii. Este posibil să fie luate

măsuri de precauţie, dar deţinuţii ajung adeseori să se sustragă de la acestea. Dat fiind riscul, practica cea mai curentă este de a renunţa complet în secţiile cu securitate întărită, să dăm de lucru unui deţinut, chiar tuturor, dacă estimăm un program de muncă nu se poate desfăşura fără a compromite grav securitatea.

87. Riscurile la care se expune securitatea sunt reduse atunci când folosim mai degrabă instalaţii fixe şi grele decât maşini şi unelte. Atunci când componentele manufacturiere sunt deja transformate sau asamblate, este eliminată faza periculoasă a prelucrării pieselor detaşate cu ajutorul utilajelor sau maşinilor. Considerăm ca relativ sigur un sistem foarte mecanizat de spălare industrială şi de curăţire uscată. Şi de asemenea este posibil să ne înţelegem cu bibliotecile şi cu alte instituţii pentru a cataloga articole. Corvezile de spălare şi de bucătărie se pot apropia de realitate, organizându-le în funcţie de metodele industriale şi comerciale. Munca agricolă este contraindicată, din cauza libertăţii de mişcare pe care o implică. Nu este cazul lucrărilor de întreţinere a terenurilor, de grădinărie şi de horticultură efectuate într-un perimetru delimitat. Se poate avea în vedere fabricarea obiectelor destinate handicapaţilor mintal sau fizic. În ciuda nevoilor, industria privată se ocupă rar de acestea şi eforturile voluntarilor sunt deseori insuficiente pentru a satisface cererea. Este îndeosebi cazul documentelor pentru nevăzători realizate în sistem Braille, de tot ceea ce este necesar pentru a-i stimula pe retardaţi şi pe handicapaţii mintal şi pentru a le permite să se instruiască şi să se distreze: jucării, jocuri de societate, articole de sport sau pentru petrecerea timpului liber adaptate handicapaţilor, al jucăriilor din pluş. O muncă de acest fel este perfect indicată pentru secţiile cu securitate întărită şi ea este utilă pentru deţinuţi.

Activităţile din timpul liber

88. Imperativele de securitate pot avea ca efect reducerea posibilităţii de a-i lăsa, fără riscuri, pe deţinuţi să se consacre muncii sau studiilor şi să sporească necesitatea unui program judicios de cultură fizică şi alte derivate pentru „a ocupa" o mare parte din zi. De aici necesitatea de a oferi deţinuţilor numeroase derivate, căci materialul se pretează la folosiri foarte periculoase, riscând ca unii dintre ei să fie privaţi de dreptul de a se folosi de el. Totuşi, rigorile regimului de supraveghere întărită şi durata foarte lungă a sejurului în secţiile cu securitate întărită justifică prezenţa unor instalaţii care le permit deţinuţilor să se destindă convenabil. În plus, absenţa programului de muncă şi a studiilor care îi ocupă pe deţinuţii toată ziua, a programele pentru timp liber - judicios studiate şi organizate, fiind repartizate de-a lungul zilei - ar putea în mod util să înlocuiască izolarea celulară, întâlnirile de prisos între deţinuţi şi plimbările lipsite de sens în curţi.

89. Posibilitatea pentru deţinuţi de a merge în aer liber timp de cel puţin o oră pe zi, atunci când le permite timpul, a fost una din primele reforme ale sistemului penitenciar. Ea a făcut de atunci obiectul numeroaselor reglementări şi,

mai recent, pe plan internaţional, al regulilor minimale. Accesul la terenurile în aer liber scade întotdeauna nivelul de securitate sub cel care există în interior şi furnizează mai multe ocazii pentru a le încălca ordinea. Mediul înconjurător favorizează incidentele şi tentativele de evadare. Toate aceste posibilităţi sunt cu mult mai reale la deţinuţii justiţiabili ai unei securităţi întărite şi riscă să suscite şi o tendinţă la restrângerea accesului la aer liber. În plus, atunci când localurile afectate detenţiei deţinuţilor acestei categorii rezultă din amenajarea şi izolarea unei părţi a unui aşezământ, este posibil ca imperioasa necesitate de a menţine o compartimentare totală între aceşti deţinuţi şi ceilalţi să reducă - chiar să suprime - posibilitatea de a utiliza terenurile în aer liber existente, eventual vizibile din alte sectoare ale aşezământului sau periculos îndepărtate de sectoarele cu securitate întărită. Soluţiile destinate din întâmplare să facă posibil accesul în aer liber cu scopul de a respecta prescripţiile legale nu se supun uneori decât în litera legii, şi putem dezaproba faptul că măsurile ce rezultă de aici nu sunt altceva decât o parodie a ceea ce ar trebui să fie.

Riscul calculat

90. Evocând diversele aspecte a ceea ce ar putea fi un program de activităţi care ocupă convenabil timpul petrecut în închisoare, noi am vorbit despre riscurile pe care le-ar prezenta pentru ordine şi securitate. În închisoare, pericolul se află peste tot, căci nu există nimic care să nu poată servi la subminarea ordinii şi securităţii. Este vorba să găsim o înţelegere justă între gradul de risc acceptabil şi avantajele oferite de operaţiunea care prezintă acest risc – fără de care va fi întotdeauna imposibil să încercăm orice ar fi. În privinţa deţinuţilor periculoşi, care presupun o supraveghere întărită, chiar termenii folosiţi stau mărturie că riscurile, pericolele şi consecinţele pe care le prezintă sunt net mai grave şi este foarte dificil de spus cu certitudine unde se află justa înţelegere. De asemenea, este inevitabilă realizarea şi recunoaşterea pericolelor. Numai atunci când amplasarea lor va fi cunoscută va fi posibil să li se opună contra-măsuri, să evaluăm consecinţele şi să acţionăm în cunoştinţă de cauză. Nu poate fi vorba să suprimăm - nici să restrângem într-un mod draconic - studiile, programele de lucru sau accesul la terenurile în aer liber doar pentru că unele abuzuri ar putea da naştere la pericole şi ar putea paraliza sistemul. Nici nu este exclus să trebuiască să i se interzică în mod absolut unuia sau altuia dintre deţinuţi, uneia sau alteia dintre categoriile de deţinuţi sau chiar tuturor, să participe la anumite activităţi dacă riscurile şi pericolele care decurg de aici sunt cu adevărat excesive. Doar, administraţia penitenciară locală - puternică, prin informaţiile de care dispune, capabilă să aprecieze în mod obiectiv situaţia - va putea, sub rezerva de a consulta administraţia centrală asupra implicaţiilor mai vaste, să cântărească pro sau contra şi să decidă în funcţie de circumstanţe. Unele decizii care pot fi justificate faţă de

deţinuţi sau de activităţi într-un moment sau altul încetează uneori să fiinţeze atunci când condiţiile se modifică; de asemenea, orice schimbare de situaţie va putea da ocazie la unele schimbări. Aşa cum este întotdeauna regretabilă restrângerea programelor, trebuie să ne pregătim să oferim facilităţile despre care am vorbit cât se poate de amănunţit.

Aspectele medicale*

91. Dispoziţiile relative la sănătate, chiar dacă se referă în esenţă la deţinuţi, se raportează în mod egal la aşezămintele penitenciare şi au importanţa lor în materie de securitate. O precară sănătate, fizică sau mentală, exercită o influenţă nefastă asupra moralului şi comportamentului individual, ceea ce poate avea consecinţe în planul securităţii.

Reguli minime

92. Detenţia în condiţii de securitate maximă nu întârzie să pună probleme de sănătate, de care trebuie să ţinem cont într-o preocupare umanitară. Bineînţeles, toate practicile care au ca obicei o detenţie de securitate maximă sunt subordonate ansamblului regulilor minime pentru tratamentul deţinuţilor, adoptate de Consiliul Miniştrilor din Consiliul Europei.**

93. Regulile cele mai importante din punct de vedere medical sunt cele ce prevăd regimurile calificate pe plan medical, psihiatric şi pe cel specializat, în relaţie şi în colaborare cu serviciile generale de sănătate publică şi care determină anumite aspecte ale vieţii carcerale, ca aerisirea, iluminarea, încălzirea, alimentarea, îmbrăcămintea, lenjeria de pat, sistemul sanitar, igiena, regimul penitenciar, disciplina, exerciţiile fizice, aerul liber, mamele şi bebeluşi.

94. Trebuie notat că aceste reguli nu constituie decât un minimum. Nu este permis să se facă derogări în numele noilor dezvoltări intervenite în materie de întărire a securităţii în închisoare. De altfel, condiţiile de detenţie ale deţinuţilor care fac obiectul condamnărilor de lungă durată, condiţiile lor de detenţie ar trebui să fie mai favorabile decât minimum.

95. Instalaţiile trebuie să permită omnipracticienilor, specialiştilor şi psihiatrilor să primească şi să-şi trateze pacienţii-deţinuţi respectând viaţa privată şi secretul profesional în întreaga măsură cerută de regulile deontologice.

---

* Acest capitol se inspiră în mare parte dintr-un raport al dr.-lui J. Gunn.

** Rezoluţia 73/5 asupra ansamblului regulilor minime pentru tratamentul deţinuţilor, adoptată de Comitetul Miniştrilor din Consiliul Europei, la 19 ianuarie 1973, cu ocazia celei de-a 217-a reuniuni a Delegaţilor Miniştrilor.

Îngrijirile medicale

96. Orice individ deţinut în condiţii de securitate întărită are nevoie de servicii medicale şi dentare de rutină sau care să-i permită îngrijirea unor mici afecţiuni. Dacă vrem să ne mulţumim cu criteriile obişnuite în materie sanitară, trebuie să le permitem în mod absolut tuturor deţinuţilor să poată recurge la serviciile unui omnipractician şi să obţină fără întârziere o consultaţie medicală. El trebuie să aibă de asemenea, acces la echipamentele medicale şi la medicamentele esenţiale, fie în cadrul secţiei de securitate întărită, fie fiind autorizaţi să meargă în centru de îngrijire.

Boli grave

97. Atunci când bărbaţi şi femei sunt deţinuţi în condiţii de securitate maximă, este inevitabil ca unii dintre ei să prezinte urgenţe medicale grave: ei pot, de exemplu, să aibă nevoie de o operaţie abdominală, pot avea un infarct miocardic sau un accident vascular. Dacă nu vrem să le periclităm viaţa, trebuie să dispunem de instalaţii ce permit consultaţia deţinuţilor şi tratament rapid. Nu există decât două soluţii: fie să se transfere deţinutul într-un centru de îngrijire (cu sau fără escortă), sporind prin asta riscurile de evadare şi periculozitate, fie se amenajează, chiar în interiorul secţiei de maximă securitate, instalaţiile spitaliceşti necesare. Alegerea depinde de un anumit număr de factori: costul, numărul deţinuţilor aflaţi sub supraveghere întărită, ameninţările particulare ce-i vizează pe unii din ei, nivelul perfecţionării medicale la care se poate ajunge într-un asemenea aşezământ penitenciar şi relaţiile dintre serviciile medicale interne şi externe aşezământului.

Consultaţia acordată de practicienii care-şi exercită profesia în exterior

98. În esenţă, aşezămintele penitenciare nu sunt centre de îngrijire. Ei nu vor putea niciodată să ofere o gamă de consultaţii şi de îngrijiri medicale tot atât de completă ca cea de care dispune restul societăţii. Pentru a conserva norme satisfăcătoare în materie sanitară, trebuie să existe contacte cu serviciile medicale exterioare la sistemul de securitate întărită. Trebuie avute în vedere mai multe opţiuni. Administraţia unui aşezământ poate decide dacă le permite unor medici independenţi să vină să-i vadă pe deţinuţii aflaţi sub supraveghere întărită, în aceeaşi manieră în care merg în altă instituţie. Administraţia penitenciară va prefera în adevăr să-şi folosească proprii medici recurgând facultativi la alţi consultanţi, fie ocazional, fie cu regularitate. Orice serviciu spitalicesc instalat în închisoare nu poate funcţiona fără ajutorul, cel puţin parţialal medicilor - specialişti sau nu - veniţi din exterior.

99. Se pune o problemă foarte delicată: aceea de a şti dacă un deţinut se foloseşte de dreptul fundamental de a obţine un aviz medical independent de cel care îi este furnizat de aşezământul penitenciar. Practic, este inevitabil ca deţinuţii să manifeste suspiciuni faţă de un sistem medical ce se identifică net cu autoritatea penitenciară.

Medicul angajat de stat pentru a acorda îngrijiri se află, faţă de pacientul său, într-o situaţie diferită de cea a unui mediu obişnuit. Se poate spune că un deţinut pierde o mare parte din drepturi când nu mai poate obţine o opinie medicală independentă de cea pe care i-o furnizează aşezământul penitenciar, căci el este atunci în totalitate tributar avizului părerii vreunuia a cărui loialitate, chiar prin natura contractului său, merge până la autoritatea carcerală. Este imposibil, într-o secţie de securitate întărită, să fie consultaţi nestingheriţi unii medici independenţi care practică în exteriorul aşezământului. Trebuie totuşi să li se permită medicilor din exterior să vadă femeile şi bărbaţii deţinuţi în astfel de secţii, pentru a evita riscul ca autorităţile penitenciare să fie acuzate că-şi încalcă responsabilităţile pe plan medical.

Sănătatea mintală

100. Ne putem închipui în mod sumar sănătatea mintală a unei populaţii ca un spectru mergând de la o bună sănătate robustă, la grave tulburări mintale sau la nebunie. Undeva, în centrul acestui spectru, se situează un grup important de indivizi care prezintă semne de tulburare psihiatrică (adesea cronică), dar care nu sunt la drept vorbind nici nebuni, nici bolnavi. Psihopatul, sociopatul sau nevropatul cronic (terminologia variază) este un exemplu bun. Populaţia carcerală conţine întotdeauna un mare număr de indivizi făcând parte din acest grup central.

101. Psihiatrii sunt, în general, de părere că trebuie tratat în afara sistemului represiv şi în spital orice individ în captivitate care suferă de o gravă boală mintală. Nu ar fi realist să ne închipuim că putem transfera într-un aşezământ psihiatric deschis deţinuţi care ar trebui, în mod normal, să se afle sub supraveghere întărită într-un aşezământ penitenciar, pentru simpla raţiune că este vorba de boli mintale. Trebuie deci ca întregul regim penitenciar, preocupat să se conformeze acestui criteriu medical, să dispună de instalaţii de securitate comparabile cu cele din cadrul serviciilor psihiatrice destinate întregii colectivităţi.

102. Tulburările psihiatrice medii, în special cele care-l afectează pe individul psihopat, fac obiectul unor discuţii destul de numeroase. Psihiatrii au, din ce în ce mai mult, tendinţa de a considera că ne ocupăm mult prea bine de delincvenţii psihopaţi în închisoare. Găsim exemple bune de regimuri psihiatrice în aşezământul penitencar. Dacă un sistem penitenciar îşi asumă întreaga responsabilitate faţă de delincvenţii psihopaţi periculoşi pentru securitate, acest sistem trebuie să dispună de mijloace adecvate. Trebuie să-i îngrijim pe aceşti deţinuţi în secţii separate, unde ei pot beneficia de consultaţii psihiatrice şi

psihologice satisfăcătoare, date, de preferinţă, de către medici independenţi. Dacă vrem ca acest regim să fie eficace, va trebui ca raportul personal/deţinut să fie ridicat şi va trebui să acceptăm în aceste unităţi specializate metode de gestionare netradiţionale, chiar liberale. Experienţa arată că membrii personalului penitenciar pot juca un rol eficace ca auxiliar sau coterapeuţi în acest tip de program.

103. O altă problemă de sănătate mintală care se pune faţă de deţinuţii aflaţi sub supraveghere întărită ţine de faptul că, mai mult poate decât ceilalţi deţinuţi, ei pot ajunge să sufere grave tulburări mintale în cursul încarcerării lor, chiar dacă se bucură de o bună sănătate mintală în momentul condamnării lor. Ca şi pentru bolile psihice, nu există decât o alternativă în ceea ce priveşte tratamentul: fie că individul este transferat într-un spital protejat de dispozitive de securitate - autorităţile putând să se găsească în obligaţia de a accepta ca securitatea să fie mai puţin bine asigurată decât în aşezământul penitenciar - fie că trebuie să prevadă, în cadrul sistemului penitenciar, instalaţii spitaliceşti specializate care să permită acordarea într-un mod satisfăcător de îngrijiri psihiatrice. Aşa cum este dificil de pus de acord un tratament psihiatric convenabil cu condiţii optime de securitate, nu trebuie decât în mod excepţional să recurgem la această ultimă soluţie.

Alte aspecte psihiatrice ale regimurilor de securitate

104. Regimurile de securitate întărită exercită în mod necesar o influenţă nefastă asupra sistemului nervos. Fiecărei societăţi îi aparţine faptul de a decide asupra gradului de stres pe care ea este gata să o aplice unui individ determinat în numele protecţiei colectivităţii. Unul din factorii de care va trebui să ţină cont administraţia penitenciară este diferenţa care există între deţinuţi sub unghiul sensibilităţii lor la stres. O strategie proiectată ar consta în aceea ca un examen psihiatric prealabil să fie efectuat oricărui deţinut pe care gândim să-l încarcerăm în condiţii de supraveghere întărită. Acest prim examen ar fi urmat de vizite periodice - de exemplu la trei sau la şase luni.

105. Pentru a institui regimuri penitenciare care să limiteze la maximum riscurile de alterare a personalităţii şi a psihicului, trebuie să putem consulta nişte psihiatrii şi psihologi. Trebuie adoptat principiul reuniunilor curente între responsabilii administraţiei penitenciare şi medici de diferite specialităţi, cu scopul de a discuta despre toate aspectele medicale - fizice şi mentale - dintr-o secţie cu securitate întărită. Este indispensabilă asocierea la aceste discuţii a specialiştilor care practică în cadrul sistemului general preocupări comunitare pentru ca un dialog să se instaureze în legătură cu transferurile precum şi cu consultaţiile şi îngrijirile care trebuie acordate de specialişti în cazuri excepţionale.

Probleme medicale simulate sau deliberate

106. Nici o admisnitraţie penitenciară nu poate ignora faptul că dorinţa de a ocroti sănătatea deţinuţilor poate deveni un punct slab pe care îl vor exploata unii din aceştia. Astfel, deţinuţii cu înaltă periculozitate se vor putea servi de refuzul de a se alimenta, de automutilare, de ingerarea de corpuri străine, de gesturi suicidare, de un comportament periculos, de abuzul de droguri sau chiar de febre simulate pentru a încerca să scape de dispozitivele de securitate. Ar trebui să putem determina strategia de urmat în domeniu la sfârşitul discuţiilor aprofundate între administratori şi personalul medical. Această strategie ar trebui să permită examinarea detaliată a problemelor personale ale fiecărui deţinut, cu scopul de a nu pleca de la principiul că orice comportament de tip particular relevă inevitabil nebunie sau rea-voinţă.

Sănătatea personalului penitenciar

107. Agenţii afectaţi secţiilor de securitate întărită riscă, de asemenea, să fie supuşi unor stresuri particulare. Trebuie deci să-i alegem cu multă grijă şi să ne asigurăm, printr-un examen medical, că se bucură de o sănătate mintală bună şi nu suferă de trăsături de caracter anormale, susceptibile să le dăuneze în exercitarea funcţiilor lor. Nu trebuie afectaţi secţiile de securitate întărită pe perioade nelimitate, dar să le atribuie un tur de gardă determinat dinainte. Membrii personalului pot întotdeauna să aibă posibilitatea de a consulta, cu titlu confidenţial, personalul psihiatric pentru probleme personale, a căror origine este fie familială, fie profesională.

Accesul la centre de îngrijire situate în exterior

108. Pentru a se achita de obligaţiile lor faţă de colectivitate, autorităţile penitenciare - ajutate, dacă este nevoie, în cazuri extreme, de poliţie sau armată - sunt constrânse să facă să fie respectată supravegherea impusă de tribunale şi ia toate precauţiile necesare pentru ca deţinutul-pacient să rămână sub control legal în timpul sejurului la spital. Trebuie să ţinem cont că spitalele - care, în orice situaţie, se preocupă de sănătate, şi nu de detenţie sau de securitate - văd cu ochi răi tulburările provocate de prezenţa deţinuţilor şi a gardienilor lor, mai ales atunci când aceştia din urmă sunt foarte numeroşi, aşa cum este cazul deţinuţilor foarte periculoşi sau teroriştii. În plus, frica de riscuri la care se expun deţinuţii înşişi sau complicii lor poate fi perfect justificată. Nu pare totuşi nesăbuit să se estimeze că autorităţile penitenciare ar trebui să poată conta, din partea administraţiei spitalelor, pe o anumită înţelegere a problemelor comunitare care se pun şi a realităţii lor sau chiar pe o colaborare atentă, furnizată de o instituţie comunitară

alteia în preocuparea lor comună, chiar dacă se manifestă foarte diferit, de a servi aceeaşi comunitate.

Drepturile deţinuţilor

109. Impunerea unei sancţiuni reprezintă reacţia oficială a societăţii la delincvenţă. Problema alegerii sancţiunilor şi cea mai bună modalitate de a le aplica se evidenţiază în politica penală şi, în consecinţă, în politica socială. Orice sancţiune aplicată ar trebui să ţină seama de reintegrarea socială. Statele membre ale Consiliului Europei sunt de acord, în general, că pedeapsa cu închisoarea ar trebui considerată ca o sancţiune care nu trebuie impusă decât în ultimul rând şi doar dacă măsurile de substituire nu se justifică deloc. Detenţia constituie o atingere gravă la existenţa personală şi juridică a individului. Ea trebuie deci să aibă o justificare legală valabilă.

110. Pentru toate categoriile de aşezăminte penitenciare trebuie să se aplice principiul următor: *Pedeapsa cu închisoarea constă doar în privarea de libertate.* Toate restricţiile suplimentare impuse deţinuţilor pentru menţinerea securităţii şi ordinii nu se justifică decât dacă ele se află în raport de proporţionalitate rezonabilă cu obiectul lor şi dacă ele nu-i afectează pe deţinuţi mai mult timp decât este necesar.

111. Decizia de a plasa un deţinut într-o secţie de securitate întărită este luată, în cea mai mare parte a Statelor membre ale Consiliului Europei, de către administraţia penitenciară centrală. În unele ţări, această decizie este luată de către autorităţile judiciare sau de către o comisie specială. Totuşi, este vorba de o decizie privind repartizarea şi niciodată de o decizie relativă la o sancţiune disciplinară. Decizia ar trebui revăzută periodic şi ar trebui să ne asigurăm că deţinutul nu este afectat unei secţii cu securitate pe o perioadă nejustificat de mare faţă de periculozitatea pe care o prezintă.

112. Deţinutul condamnat este întotdeauna membru al societăţii şi subiect al ordinii juridice. Drepturile şi obligaţiile sale trebuie deci să facă obiectul unei reglementări şi trebuie să pregătească recursul pentru a-şi pune în valoare drepturile. Cum afectarea la o secţie cu securitate întărită nu este o decizie legată de o sancţiune disciplinară şi cum deţinutul este totuşi supus unui regim mai sever, este bine ca deţinutul afectat la o secţie cu securitate întărită să dispună de toate recursurile prevăzute pentru ceilalţi deţinuţi. Dreptul de a prezenta o cerere, dreptul de a adresa o plângere oficială sau neoficială sau dreptul de a sesiza tribunalele şi Comisia Europeană a Drepturilor Omului trebuie să fie recunoscute deţinuţilor din secţiile cu securitate întărită aşa cum, în funcţie de legislaţia naţională, ele sunt recunoscute deţinuţilor supuşi altor regimuri. Nu trebuie să existe diferenţe.

Personalul

113. Personalul conţine, pe de o parte, personalul de serviciu al aşezământului penitenciar care exercită în esenţă funcţii de administraţie, de supraveghere, de gestiune, de întreţinere şi, pe de altă parte, experţi care-şi exercită activitatea în domeniile sănătăţii, educaţiei şi al muncii sociale.

114. Este bine să recunoaştem rolul capital al personalului de serviciu care veghează la menţinerea condiţiilor de detenţie sigure, la executarea programelor aprobate, la funcţionarea fiabilă a clădirilor şi instalaţiilor şi care contribuie, de altfel, într-un mod notabil la bunăstarea deţinuţilor. Funcţiile sale sunt, cu aceleaşi titluri ca cele ale experţilor, funcţii de „specialişti".

115. Detenţia delincvenţilor periculoşi cu risc ridicat, în secţiile cu securitate întărită cere nivele mai ridicate de efective decât detenţia în alte aşezăminte penitenciare. În unele state membre, un raport de 3,5 la 4 agenţi per deţinut pare necesar pentru ca o unitate cu securitate întărită să poată funcţiona în maniera fiabilă 24 din 24 de ore pe tot timpul anului. Deseori, atunci când unii deţinuţi periculoşi cu risc ridicat sunt reuniţi, condiţiile sunt de aşa natură încât este indispensabilă prezenţa unui personal mai numeros – a unui agent cel puţin – decât numărul deţinuţilor. Întreţinerea şi menţinerea rapide, expeditive şi fiabile ale clădirilor sale şi ale instalaţiilor necesită efective complete. Profilele social, penal şi de comportament ale deţinuţilor şi succesiunea de evenimente care impun adoptarea de măsuri de securitate întărită împotriva lor, toate dovedesc insuficienţele care apelează la competenţa tehnică a unui evantai de specialişti.

116. Concursul specialiştilor ar trebui, de preferinţă, să fie obţinut prin contract cu serviciile colective care furnizează acest aport în mediile necarcerale. Un astfel de aranjament va permite învingerea ezitărilor - de ordin deontologic - specialiştilor în ceea ce priveşte contribuţia la dotarea cu personal în aşezămintele penitenciare, pe baza integrării în serviciile penitenciare. Va trebui fără îndoială să găsim o soluţie la problema de neacomodării specialiştilor sau de incapacitatea lor de a se adapta la măsurile de securitate. Obligaţia de a se conforma unor măsuri de securitate plictisitoare, perceperea riscului, a periculozităţii şi a intimidării vor descuraja poate personalul specializat. În această eventualitate, personalul de serviciu nespecializat va trebui probabil să improvizeze în unele sectoare care, în mod normal, ar trebui dotate cu personal specializat.

117. Ar trebui stabilită între toate elementele personalului, o legătură oficială şi o structură care să fie capabilă să-i facă să conştientizeze interdependenţa sarcinilor lor, să stabilească un schimb de cunoştinţe şi de optici, să sporească eficacitatea lor şi să favorizeze o oarecare coeziune în sânul personalului.

118. Este esenţială o selecţie atentă a personalului, accentul trebuind să fie pus pe competenţă, pe experienţă, pe aptitudinile şi pe abilitatea de securitate. Serviciul în cartierele cu securitate întărită, fiind generator de o vie tensiune, ar

trebui să se evite prelungirea excesivă a duratei afecţiunilor, iar personalul să fie redistribuit în mod periodic, trecându-se la rotaţii sau la reafectări. Unele afectări de o durată excesivă slăbesc eficacitatea, compromit securitatea, zdruncină moralul personalului şi agravează dificultăţile de ordin personal, familial sau social. Redistribuirea prin rotaţie - pe care „dispersarea" o uşurează mai mult decât „centralizarea" - riscă să fie împiedicată din momentul în care administraţia ezită să renunţe la servicii foarte performante sau atunci când această redistribuire perturbă viaţa personală sau familială.

119. Ar fi bine să diminuăm tensiunile la care este supus personalul şi să ne străduim să le evităm, asigurând condiţii bune de muncă şi niveluri de efective suficiente ca numărul de ore de muncă să nu fie excesiv şi ca personalul să poată beneficia de zile de repaos şi de concedii anuale. Ar trebui, de altfel, să prevedem un acces confidenţial la consultaţiile specialiştilor asupra dificultăţilor de ordin personal, familial sau profesional.

120. Formarea personalului ar trebui să fie de natură să-l familiarizeze cu complicaţiile create de periculozitatea cu risc ridicat şi de regimul de securitate întărită şi să-i permită să facă faţă evenimentului şi nivelului de sarcini pe care va trebui să le cunoască, ca şi presiunilor şi situaţiilor de criză cu care el probabil se va confrunta. Formarea va trebui să fie permanentă şi să includă schimburi de experienţă cu personalul din alte unităţi de securitate întărită.

121. Ar trebui, în particular, să sfătuim, să sprijinim şi să protejăm personalul faţă de tentativele de corupţie sau de manevrele de intimidare, ca şi de tracasările sau agresiunile la care ar putea fi supuşi agenţii sau familiile lor.

122. Ar trebui, în sfârşit, să prevedem strategii pentru circumstanţele neprevăzute, cu scopul de a putea face faţă consecinţelor asupra regimului de securitate întărită în cazul unei „acţiuni sindicale" a personalului.

Preţul (costul)

123. Crearea şi întreţinerea închisorilor - pentru ceea ce ţine de amplasare, clădiri, servicii, echipamente, furnituri, personal de securitate întărită, de funcţionare - sunt extrem de costisitoare şi constituie o sarcină din ce în ce mai grea în planul finanţelor şi al resurselor. Trebuie să ţinem seama, în schimb, de risipa potenţialului de mână de lucru, şi de aptitudinea pe care o prezintă ansamblul deţinuţilor şi de necesitatea ocazională de a consacra alte resurse situaţiilor care sunt legate aici.

Fondurile afectate secţiilor de securitate întărită sunt şi mai importante.

124. În privinţa închisorilor în general, ar fi şi mai scumpă risipirea resurselor care ar rezulta din criminalitatea nereprimată. Pentru ceea ce înseamnă secţiile cu securitate întărită ele reprezintă fără îndoială cheltuieli mai mici decât o periculozitate necontrolabilă, care ar scoate în afara funcţionării un număr important de localuri penitenciare convenţionale.

125. Sunt factori care trebuie luaţi în seamă atunci când se face analiza rentabilităţii fondurilor afectate localurilor penitenciare.

Informarea publicului

126. Publicul este în drept să fie informat obiectiv asupra politicii penale şi penitenciare, a condiţiile de viaţă şi a incidentelor, a posibilităţilor de dezvoltare individuală şi de reinserţie socială etc. Aceste informări trebuie să-i parvină publicului nu doar prin raporturi oficiale sau prin cale parlamentară, ci şi prin procedee conforme cu modalităţile actuale de difuzare a ştirilor.

127. Dacă administraţia penitenciară nu se conformează sarcinii care-i aparţine de a comunica informaţii obiective, mass-media nu pot decât să redea informaţii trunchiate, evaluări, zvonuri, chiar teze partizane. Este practic imposibil ca în continuare să stopăm şi să rectificăm informaţiile deformate.

Aceasta induce în eroare opinia publică şi dă o falsă imagine administraţiei penitenciare. Aceasta riscă, de asemenea, să facă jocul grupărilor criminale împinse de interese sau mişcate de consideraţii socio-politice, sprijinindu-se pe propaganda campaniile „antiînchisori". În schimb, ziariştii iritaţi, obsedaţi de „titlurile mari" sau de „amânări" şi agasaţi de lipsa de cooperare sunt tentaţi să scrie articole defavorabile.

128. Ar fi de dorit să întreţinem relaţii bune cu mass-media. Pe de o parte, divulgarea informaţiilor şi accesul în aşezăminte, în limite rezonabile, ar contribui la demistificarea unui domeniu foarte adesea - şi inutil - înconjurat de mister. Pe de altă parte, ar fi bine ca mass-media să sesizeze mai bine c ciderațiile care impun restrângerea accesului în locurile de detenţie şi divulgarea de informaţii. Unele sunt legate de securitate, altele sunt de ordin practic, au un caracter social sau juridic.

129. Precauţiile şi restricţiile care se pot dovedi indispensabile cu privire la intensitate riscurilor întâmpinate atunci când avem de-a face cu deţinuţi din secţii cu securitate întărită se pretează cu uşurinţă la o prestaţie tendenţioasă. Deformarea faptelor ocupă un loc bun în arsenalul mijloacelor utilizate pentru a submina instituţia penitenciară. Aceste mijloace elaborate mai ales de teroriști - pot fi un element al unui vast obiectiv care este cel de a zdrobi întreg sistemul penitenciar şi de a destabiliza societatea. Nu rareori publicul, prost informat şi ignorând efectele posibile ale subversiunii în mişcare, reacţionează într-un mod favorabil şi face obiectul unei exploatări. Avem de-a face cu un public avertizat dacă mass-media primeşte informaţii politice, obiective şi verificabile şi sunt dispuse spre difuzare integrală. Cunoscând realitatea, populaţia va înţelege mai bine lucrurile, va acţiona într-un mod responsabil şi va da dovadă de înţelegere şi de sprijin faţă de serviciile penitenciare.

Anexa 9

GHID DE INTERVIU
PENTRU INVESTIGAREA REVOLTELOR DIN PENITENCIARE

1. Starea morală a cadrelor şi deţinuţilor înainte de producerea actelor de dezordine.

2. Cauzele directe care au contribuit la declanşarea actelor ostile din partea deţinuţilor.

3. Desfăşurarea evenimentelor - dacă este posibil pe zile - inclusiv eforturile cadrelor de a menţine comunicarea deschisă cu deţinuţii.

4. Dacă au participat toţi deţinuţii sau numai o parte, şi dacă da, care au fost relaţiile dintre cele două fracţiuni.

5. Caracteristicile deţinuţilor care au condus masa de condamnaţi.

6. Lista revendicărilor cerute de condamnaţi.

7. Lista distrugerilor produse de condamnaţi.

8. Regulile de conduită instituite de deţinuţi pe timpul actelor de nesupunere.

9. Atitudinea deţinuţilor faţă de cadrele de comandă şi faţă de cele de execuţie.

10. Cum s-a acţionat pentru restabilirea ordinii în unitate (raportul de forţe cadre-deţinuţi, colaborarea cu alte forţe, reacţia diverselor categorii de deţinuţi, etapele concrete ale intervenţiei etc.).

11. Principalele slăbiciuni manifestate de cadre în timpul negocierilor cu deţinuţii.

12. Alte aspecte considerate semnificative pentru înţelegerea evenimentelor relatate.

13. Propuneri vizând prevenirea repetării unor astfel de evenimente.

Anexa 10

SISTEMELE PENITENCIARE

Un „sistem penitenciar" reuneşte trei elemente:

a) modalitatea executării privaţiunii de libertate;

b) tratamentul aplicat deţinuţilor (criterii de separare, drepturi, obligaţii, activităţi cultural-educative);

c) organizarea propriu-zisă a penitenciarului.

*

În 1702 apare în Anglia primul penitenciar celular, pe poarta căruia scria: *„Parum est coercere improbos poena insiprobos efficias disciplina" („Nu e nici un folos a silnici pe cei răi prin pedeapsă, dacă nu-i faci mai buni prin aceasta").*

Prin 1706 englezul J. Howard (1726-1790) propune o reformă a penitenciarelor în ţara sa (el însuşi a stat în închisoare): munca depusă de deţinuţi să favorizeze recuperarea lor socială, iar igiena să fie asigurată în toate locurile de deţinere.

*

I. SISTEMUL PENSILVANIA, după numele închisorii din oraşul american Philadelphia unde a fost folosit începând cu anul 1790. Cunoscut şi sub denumirea de „sistem celular", are două forme:

a) sistem celular absolut: deţinuţii erau obligaţi să păstreze o tăcere totală, nu comunicau nici cu gardienii, erau scoşi la plimbare separat, iar slujbele religioase erau ascultate în loje individuale, fiecare condamnat având faţa acoperită;

b) sistem celular de separaţiune: deţinuţii erau izolaţi unii de alţii, dar puteau comunica cu personalul închisorii. În secolul XIX a fost utilizat şi în Belgia.

II. SISTEMUL AUBURNIAN, după numele închisorii Auburn unde a fost introdus în 1820; mai este cunoscut sub numele de „silance sistem": deţinuţii stau izolaţi în celule individuale pe timpul nopţii, dar ziua muncesc în comun, păstrând tăcere.

III. SISTEMUL REFORMATOR, aplicat în 1876 de Z.R. Brockway la penitenciarul Almira din New York. Pedeapsa aplicată deţinutului nu avea un termen fix (se numea sentinţă reformatoare): durata pedepsei nu depindea de gravitatea faptei comise, ci de comportarea deţinutului pe timpul executării pedepsei. Deţinuţii erau împărţiţi în trei clase disciplinare, începând cu clasa a III-a; cine ajungea în prima clasă, considerată cea mai bună, după şase luni putea fi eliberat condiţionat („Pe cuvânt de onoare"). După şase luni de şedere în libertate, liberarea devenea definitivă.

IV. SISTEMUL PROGRESIV, de la izolare şi disciplină severă, la drepturi şi activităţi diverse, într-o atmosferă de încredere; are trei forme:

a) englez: într-o primă perioadă de 8-12 luni deţinutul era sever izolat ziua şi noaptea; în a doua perioadă era ţinut separat noaptea, iar ziua putea lucra în comun; în ultima perioadă deţinutul era liberat provizoriu, dar supravegheat de autorităţi;

b) irlandez: este asemănător celui englez, cu deosebirea că înainte de fazele a doua şi a treia deţinutul era dus în anumite instituţii unde erau investigate starea morală şi rezistenţa la tentaţii a acestuia;

c) belgian: tratamentul se desfăşoară în patru etape: reeducarea, readaptarea socială prin tratament dirijat într-un climat de încredere, pre-liberare, liberare condiţionată.

V. SISTEMUL ÎN COMUN: Deţinuţii stau permanent în comun; administrarea penitenciarului este simplă şi economică; singurul aspect negativ îl constituie contagiunea morală şi învăţarea tehnicilor infracţionale.

Anexa 11

ISTORICUL INSTITUŢIEI PENITENCIARE ÎN ROMÂNIA*

Probleme generale

- oficial nu există o lucrare privind istoricul penitenciarelor, doar comunicări la simpozioane, cercetări bibliografice pentru lucrări de licenţă, contribuţii ale unor istorici care întâmplător au găsit documente privind închisorile;
- evoluţie sincronă cu cea a penitenciarelor din Europa:
  - influenţe de origine romană, turcă, rusă şi franceză;
  - specializare instituţională progresivă;
  - caracter represiv până în Evul Mediu, caracter umanist începând cu iluminismul;
  - reflectă situaţia economică şi socială a ţării;
  - blândeţea românilor (în sec. 16-18 călăii erau aduşi din străinătate);
  - începând cu 1800, devine o preocupare constantă a domnitorilor;
- subordonare:
  - 1831-1874: Departament separat („Vornicia temniţelor") subordonat direct domnitorului;
  - 1874-1919: Ministerul de Interne
  - 1930-1942: Direcţia Generală a Penitenciarelor este un serviciu public autonom, iar conducerea centrală era numită de Ministerul Justiţiei.
  - 1942-1945: Ministerul de Interne;
  - 1945-1949: Ministerul Justiţiei;
  - 1949-1990: Ministerul de Interne;
  - 1991; Ministerul Justiţiei.

* Vezi *Revista de Ştiinţă Penitenciară*, nr. 1-2/1993. Sinteza şi periodizarea ne aparţin integral.

I. Perioada legilor nescrise

- geto-dacii: legea talionului (pedepse corporale şi capitale; închisoarea este o raritate, doar pentru prizonierii de război importanţi);
- după 106 e.n.: dreptul dac a fost înlocuit cu dreptul roman; pedeapsa se executa în închisori publice sau particulare, funcţie de starea socială a persoanei condamnate, în minele de aur sau în saline;
- sec. IV-IX: statul este înlocuit cu obştea teritorială, iar dreptul roman cu obiceiuri juridice;
  - nu există o forţă publică coercitivă: pedeapsa maximă consta în alungarea vinovatului din obşte;
- sec. IX: apar primele nuclee statale româneşti, având o forţă publică permanentă; reapare instituţia închisorii;
  - crimele erau judecate de domnitor sau de Divanul ţării;
  - boierii erau separaţi de „tâlhari";
  - locurile de executare: ocna, temniţa, grosul, mănăstirea, vatra;
  - regim nediferenţiat, represiv;
  - marele armaş prezintă săptămânal domnitorului evidenţa deţinuţilor;
  - dubla judecată: - religioasă şi laică - pentru infracţiunile comise pe domeniul mănăstirilor.

II. Perioada cărţilor de învăţătură şi a pravilelor (sec. XVI-XVIII)

1521: - „Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie"
1646: - Pravila lui V. Lupu - Moldova
1652: - Pravila lui Matei Basarab - Muntenia
- boieri, oameni de rând, oameni de jos;
- pedepse grele, tortura;
- spre sfârşitul sec. 18 se moderează cruzimea pedepselor;
- separarea deţinuţilor: femei-bărbaţi;
- arestaţii preventiv trebuiau judecaţi în cel mult 4 zile de la data arestării (1802);
- apar primele infirmerii în închisori;
- deţinuţii munceau la lucrări publice;
- se introduce „liberarea pe garanţii" (1802);

III. Perioada 1831-1874

1831: - Regulamentul organic (G. Pavel Kiseleff)
- separaţia justiţiei de administraţie: tribunale judeţene;

• se înfiinţează corpul avocaţilor şi instituţia procurorilor pentru apărarea legii şi ordinii publice;
• cheltuieli de la buget pentru iluminat, hrană etc.;
• judecătorii erau numiţi pe 3 ani;
• mutilarea şi tortura au fost suprimate;
• s-au înfiinţat „Judecătoriile de împăciuire" compuse din preot şi trei juraţi;
• procesele comerciale erau judecate de instanţe speciale;
• banii realizaţi prin muncă: o parte la stat şi restul restituit la liberare;
• asistenţa sanitară: zilnic, medicul din localitate;
• moralizarea deţinuţilor: un duhovnic.

1832: - În Muntenia „Proiect pentru pedepsele arestaţilor gâlcevitori" (bătaie, prelungirea duratei pedepsei, izolarea, reducerea porţiei de hrană);

1833: - În Muntenia: „Rânduieli îndeplinătoare ale regulamentului temniţelor": (2 ocne, 4 temniţe, 14 închisori judeţene; separaţiune; grafic cu termene pentru construirea de noi temniţe);

1842: - Gh. Bibescu (Muntenia): opise domneşti pentru îmbunătăţirea condiţiilor din închisori;

1851: - Barbu Ştirbei (Muntenia): nou regulament al temniţelor;

1855: - Grigore Ghica (Moldova): regulament; trei categorii de deţinuţi, muncă în comun ziua şi izolare noaptea; îl aduce pe F.D. Perrieres.

1962: - A.I. Cuza: Decretul 630/11 aug. 1862 aprobă „Regulamentul pentru organizarea serviciului stabilimentelor penitenciare şi de binefacere din România" (Ferdinand Dodund de Perrieres a condus 25 ani Direcţia închisorilor, introducând prevederi din Legea belgiană din 1870 şi din Legea franceză din 1875):
• închisori speciale pentru femei şi minori;
• reguli interioare pentru deţinuţi;
• obligativitatea muncii pentru arestaţi;
• se înfiinţează corpul gardienilor;
• se interzice tortura;
• minorii erau şcolarizaţi;
• multe închisori funcţionau pe lângă mănăstiri;
• tipuri de închisori: preventive, corecţionale (6 zile - 2 ani), recluziune (la muncă silnică, ocnă pe viaţă şi pe timp limitat), recluziune la munci silnice uşoare, corecţionale pentru nevârstnici (cu vârsta între 8-20 ani), recluziune pentru femei de toate vârstele.

1874: - „Lege asupra regimului închisorilor";
• „Regulament general pentru arestele preventive";
• „Regulamentul general al Casei Centrale de Corecţiune pentru minori";
• „Regulamentul general pentru penitenciarele centrale", care prevede 4 tipuri de închisori: corecţionale, de muncă silnică, de recluziune, de detenţie.

IV. Perioada 1874-1919

- nimic semnificativ pe plan legislativ;
- se construiesc penitenciare noi şi institute de corecţie pentru minori.

V. Perioada 1919-1949

1919: - „Legea privind organizarea penitenciarelor şi instituţiilor de prevenţie".

1930 - la Praga „Congresul comisiei penale şi penitenciare internaţionale":
• îşi însuşeşte principiile de executare a pedepsei ale legiuitorului român;
• profilarea penitenciarelor: pentru muncă; pentru muncă silnică, de temniţă grea, pentru crime, de recluziune, corecţionale, de temniţă uşoară,, pentru delicte, colonii penitenciare, colonii pentru vagabonzi, case de sănătate;
• în reşedinţa de judeţ era un penitenciar pentru arestaţii preventiv şi condamnaţii până la 6 luni;
• 80 penitenciare;
• strictă separaţiune a recidiviştilor de deţinuţii primari;
• gruparea deţinuţilor ţine cont de temperament, cultură, educaţie, mediu de provenienţă, faptă, mobil, durata pedepsei;
• „Laborator de antropologie penitenciară" la penitenciarul Văcăreşti;
• regim progresiv: ameliorarea treptată a condiţiilor în trei faze:
I. izolare individuală: 2 ani la nerecidivişti, 2-3 ani la recidivişti;
II. tratament în comun ziua, iar noaptea izolaţi individual;
III. colonia penitenciară: muncă în agricultură sau industrie cu posibilitatea liberării condiţionate.

1938: - „Regulamentul asupra regimului de executare a pedepselor şi a măsurilor de siguranţă, privative de libertate, precum şi al deţinerii preventive".

1940-1944: - guvernarea Antonescu:
• înăsprirea legislaţiei;
• crearea lagărelor de muncă forţată pentru deţinuţii politici, dezertori, cei care nu se prezentau la armată.

1949: - prin Decretul 102, Legea din 1929 încetează să mai funcţioneze.

VI. Perioada 1949-1969

- reglementările penitenciare se stabilesc prin ordine ale Ministerului de Interne sau ale Consiliului de Miniştri;
- Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 729/1951 stabileşte următoarele tipuri de unităţi;

1. - **penitenciare**

a) regionale: pentru preventivi;

b) de transfer: cel mult o lună, în vederea regrupării deţinuţilor;

c) pentru deţinerea celor cu infracţiuni grave contra securităţii statului;

d) pentru muncă silnică;

e) cu regim sever pentru deţinuţii care au comis abateri;

2. - **colonii de muncă** (la Constanţa, serviciul regional Sanitar Canal Dunăre-Marea Neagră).

3. - **unităţi de muncă;**

4. - **unităţi productive;**

5. - **spitale penitenciare.**

1952: - „Regulament interior privind regimul penitenciar":

• în penitenciare apar secţii separate pentru sabotori, contrarevoluţionari, internaţi ai securităţii statului.

1955: - „Regulamentul pentru primirea, deţinerea, paza şi regimul deţinuţilor" împarte penitenciarul în:

a) de drept comun (bărbaţi, femei, minori);

b) pentru contrarevoluţionari.

1962: - „Regulamentul pentru aplicarea regimului în penitenciare"împarte unităţile doar în:

a) penitenciare;

b) colonii de muncă;

• deţinuţii politici erau separaţi în raport cu fosta apartenenţă politică şi funcţiile avute în partid; intelectualii erau separaţi de muncitori şi ţărani;

1964: - decret de amnistie pentru toţi deţinuţii politici.

VII. Perioada 1969-1990

1969: - Legea nr. 23 respecta „Ansamblul de reguli minime ONU pentru tratamentul deţinuţilor", din 1955.

1977: - decret de amnistie şi graţiere:

• reducerea numărului de penitenciare de la 70 la 20;

• dispar şcolile pentru minori, spitale penitenciare.

VIII. Perioada începând cu 1991

- trecerea Direcţiei Generale a Penitenciarelor de la Ministerul de Interne la Ministerul Justiţiei.

Anexa 12

RECOMANDAREA NR. R (87) 3 ADOPTATĂ DE COMITETUL MINIŞTRILOR CONSILIULUI EUROPEI LA 12 FEBRUARIE 1987 ÎN CEA DE a 404-a ŞEDINŢĂ A MINIŞTRILOR DEPUTAŢI

Regulile europene pentru penitenciare*

Comitetul Miniştrilor, în virtutea articolului 15.b al Statutului Cosiliului Europei.

Considerând importanţa stabilirii unor principii comune în ceea ce priveşte politica penală în cadrul statelor membre ale Consiliului Europei,

Ţinând seama că, deşi s-a făcut un progres considerabil în dezvoltarea alternativelor necustodiale în privinţa delincvenţilor, privarea de libertate rămâne o sancţiune necesară în sistemele juridice penale,

Ţinând seama de faptul că dezvoltarea şi evoluţia societăţii, precum şi schimbările survenite în legătură cu tratamentul deţinuţilor şi în conducerea penitenciarelor a făcut posibilă reformarea unui Standard Minim de Reguli pentru Tratamentul Deţinuţilor, elaborat în cadrul Consiliului Europei [Rezoluţia (73) 5] astfel încât să constituie un suport, să încurajeze cele mai bune dezvoltări şi să ofere un scop progresului ulterior,

Recomandă guvernelor statelor membre să se ghideze în alcătuirea legislaţiei lor interne, cât şi în practică pe principiile ce reies din textul Regulilor Europene pentru Penitenciare, care figurează ca apendix la prezenta Recomandare, cu o punere în practică în vederea implementării progresive a acestora, o detaliere pe larg a scopurilor ce apar în introducere, precum şi a principiului de bază din Partea I şi să ofere acestui set de reguli o circulaţie cât mai largă.

* Anexez „Regulile europene pentru penitenicare", considerând că mulţi cititori vor dori să cunoască un document fundamental pentru înţelegerea instituţiei penitenciare actuale.

APENDIXUL RECOMANDĂRII Nr. R (87) 3

REGULILE EUROPENE PENTRU PENITENCIARE

O versiune europeană revizuită a ansamblului de reguli minime privind tratamentul deţinuţilor

Preambul

Obiectivele acestor reguli sunt

a) să stabilească un aranjament minim de norme care să cuprindă toate aspectele administrării unui penitenciar care sunt esenţiale creării condiţiilor umanitare şi unui tratament real în sistemele moderne progresiste;

b) să servească drept stimul administraţiilor penitenciare pentru a-şi dezvolta o politică, o gestiune şi o practică bazate pe principiile finalităţii şi etichităţii actuale;

c) să încurajeze personalul profesionist din penitenciare în atitudini care să reflecte calităţi sociale şi morale importante în munca lor şi să creeze condiţii în care ei să poată să-şi îmbunătăţească propriile realizări în beneficiul societăţii în general, al deţinuţilor aflaţi în îngrijirea lor, cât şi pentru satisfacerea propriei lor vocaţii profesionale;

d) să asigure criterii de bază realiste pe baza cărora administraţiile penitenciarelor să poată realiza performanţa unor judecăţi valide şi o măsură a progresului către cele mai ridicate norme.

Se accentuează că regulile nu constituie un sistem model şi deci, în practică, multe dintre serviciile penitenciare europene operează deja cât se poate de bine cu multe dintre normele ce sunt prefigurate aici, dar şi faptul că altele se străduiesc şi vor continua să se străduiască să procedeze aşa. Oriunde există dificultăţi sau apar probleme practice în aplicarea acestor reguli, Consiliul Europei dispune atât de cadrul teoretic necesar, cât şi de asistenţă experimentală şi este dispus să conlucreze şi să sfătuiască dar şi să împartă din vasta sa experienţă administraţiilor de penitenciare, oricât de variate sunt.

În aceste reguli, accentul înnoitor a fost pus pe perceptele bazate pe tratamentul uman şi pozitiv al deţinuţilor, importanţa rolului pe care-l joacă personalul ce deserveşte penitenciarelor şi o conducere modernă, efectivă a acestora. Menirea acestor reguli este aceea de a oferi date, încurajări şi ghidări pentru cei care lucrează la diferite nivele în administraţia penitenciarelor. Memorandumul explicativ care însoţeşte regulile s-a intenţionat a avea rolul de a asigura înţelegerea, acceptarea şi flexibilitatea necesară pentru a realiza cel mai ridicat şi mai realist nivel al implementării acestora alături de normele de bază.

Partea I

PRINCIPIILE DE BAZĂ

1 - Privarea de libertate se va face în condiţiile morale şi materiale care să asigure respectul necesar faţă de demnitatea umană şi care să fie în conformitate cu aceste reguli.

2 - Regulile se vor aplica imparţial. Nu va exista nici o discriminare faţă de rasă, culoare, sex, limbă, religie, politică sau alte opinii, origine naţională sau socială, naştere, statut economic sau altfel de statut. Convingerile religioase şi perceptele morale ale grupului căruia îi aparţine deţinutul vor fi respectate.

3 - Scopul tratamentului persoanelor în custodie va fi în aşa fel susţinut încât să le ocrotească sănătatea, propriul respect şi, atât cât permite durata sentinţei, să le dezvolte simţul responsabilităţii şi să încurajeze acele atitudini şi abilităţi care le vor fi de folos la reintegrarea lor în societate cu şanse cât mai bune în părăsirea câmpului infracţional şi care să le permită propria întreţinere după liberarea lor.

4 - Vor fi făcute controale regulate în instituţiile penale de către inspectori calificaţi şi experimentaţi numiţi de o autoritate competentă. Sarcina lor va fi, în particular, să verifice dacă şi la ce extindere aceste instituţii sunt administrate în concordanţă cu legile şi regulamentele existente, imparţialitatea serviciilor penitenciarelor şi dacă pretenţiile acestor reguli sunt respectate.

5 - Protejarea drepturilor individuale ale deţinuţilor, cu o menţiune specială în privinţa legalităţii executării sau a măsurilor detenţiei, va fi asigurată prin mijloace de control în concordanţă cu regulile naţionale, de către o autoritate judiciară constituită, parte principală autorizată să viziteze deţinuţii şi care să nu aparţină administraţiei penitenciarului.

6.1 - Aceste reguli vor fi făcute cunoscute personalului în limbile naţionale.

6.2 - Vor fi, de asemenea, aduse la cunoştinţă deţinuţilor în aceleaşi limbi sau în alte limbi atât cât este de rezonabil şi de practic.

Partea a II-a

SISTEMELE DE CONDUCERE A PENITENCIARELOR

Primirea şi înregistrarea

7.1 - Nici o persoană nu va fi primită într-o instituţie fără un ordin valid de arestare.

7.2 - Detaliile esenţiale ale arestării şi primirii vor fi imediat înregistrate.

8 - În oricare loc unde sunt închise persoane se va păstra un dosar complet şi sigur care să conţină următoarele informaţii cu privire la fiecare deţinut primit:

a) informaţii în legătură cu identitatea deţinutului;

b) motivele arestării şi autoritatea care a făcut-o;

c) ziua şi ora intrării sau liberării.

9 - Aranjamentele de primire vor fi în conformitate cu principiile şi regulile de bază şi se va avea în vedere ajutorarea deţinuţilor în rezolvarea problemelor personale urgente.

10.1 - De îndată ce este posibil, se vor întocmi rapoarte complete şi se vor înainta directorului penitenciarului, pentru informare şi aprobare, rapoarte despre situaţia personală a fiecărui deţinut şi despre programul de pregătire a acestuia - program care va avea în vedere şi pregătirea pentru liberare.

10.2 - Astfel de rapoarte vor include de fiecare dată şi un raport medical făcut de un medic ofiţer şi de personalul care răspunde direct de deţinut.

10.3 - Rapoartele şi informaţiile cu privire la deţinut vor fi ţinute confidenţial şi individual, reactualizate şi accesibile doar persoanelor autorizate.

Împărţirea şi clasificarea deţinuţilor

11.1 - În repartizarea deţinuţilor la diferite instituţii sau regimuri trebuie să se ţină seama de situaţia lor juridică şi legală (deţinut neîncarcerat sau condamnat, delincvent la prima abatere sau recidivist, sentinţă de scurtă durată sau pedeapsă mare), de cerinţele speciale ale tratamentului lor, de nevoile lor medicale, de vârsta lor şi de sex.

11.2 - Bărbaţii şi femeile vor fi în principiu ţinuţi separat, deşi ei pot participa împreună la activităţi organizate ca făcând parte dintr-un program stabilit.

11.3 - În principiu, deţinuţii arestaţi preventiv vor fi ţinuţi separat de cei condamnaţi, cu excepţia cazului când ei sunt de acord să participe împreună la activităţi organizate în beneficiul lor.

11.4 - Tinerii deţinuţi vor fi ţinuţi în condiţii care să-i protejeze pe cât posibil de influenţe dăunătoare şi ţinând cont de nevoile specifice vârstei lor.

12 - Ţelurile clasificării sau reclasificării vor fi:

a) să-i separe de ceilalţi pe deţinuţii care din cauza dosarelor lor criminale sau a personalităţii lor, sunt ata să profite de cei sau cele cu care vin în contact şi să exercite asupra acestora o influenţă nocivă şi

b) să sprijine repartizarea deţinuţilor pentru a uşura tratamentul lor şi pentru reintegrarea lor socială, ţinând seama de cerinţele disciplinei şi securităţii interioare locului de deţinere.

13 - Atât cât este posibil, instituţii separate sau secţii separate ale unei instituţii vor fi folosite să uşureze conducerea diferitelor regimuri sau în repartizarea categoriilor specifice de deţinuţi.

Cazarea

14.1 - Deţinuţii vor fi cazaţi pe timpul nopţii în celule individuale, cu excepţia cazurilor când se consideră că este mai avantajoasă cazarea cu ceilalţi deţinuţi.

14.2 - Când cazarea este comună, se va avea în vedere ca celula să fie ocupată de deţinuţi care pot fi asociaţi cu alţii în astfel de condiţii. Va exista supraveghere pe timpul nopţii.

15 - Cazarea asigurată deţinuţilor şi, în particular, toate formele de cazare pe timpul nopţii vor întruni cerinţele cu privire la sănătate şi igienă - cu o atenţie specială acordată condiţiilor climatice şi, mai ales, repartiţiei aerului pe metru cub, un spaţiu rezonabil, lumină, căldură şi ventilaţie.

16 - În toate locurile unde deţinuţilor li se cere să lucreze sau să trăiască:

a) ferestrele să fie suficient de mari pentru a permite deţinuţilor să citească sau să lucreze, beneficiind de lumina naturală în condiţii normale. Ele vor fi astfel construite încât să permită pătrunderea aerului proaspăt cu excepţia locurilor unde există un sistem adecvat de aer condiţionat. Mai mult, ferestrele vor fi echipate în conformitate cu normele de securitate existente ca dimensiuni, localizare şi construcţie a lor, dar cu un aspect cât mai aproape de modelul obişnuit;

b) lumina artificială trebuie să satisfacă standardele tehnice cunoscute.

17 - Instalaţiile sanitare şi amenajările pentru acces vor fi astfel concepute încât să permită fiecărui deţinut să-şi satisfacă necesităţile naturale când este necesar în condiţii de curăţenie şi decenţă.

18 - Instalaţiile adecvate de baie şi duş vor fi amenajate astfel încât fiecare deţinut să-şi poată satisface dorinţa de a face baie sau duş, la o temperatură potrivită climatului, cât de des este necesar pentru păstrarea igienei generale, în concordanţă cu anotimpul şi regiunea geografică, dar cel puţin o dată pe săptămână. Oricând este posibil, trebuie permis accesul liber la ore rezonabile.

19 - Toate locurile instituţiei vor fi menţinute adecvat şi în stare de curăţenie tot timpul.

Igiena personală

20 - Deţinuţilor li se va cere să-şi păstreze igiena personală corporală şi pentru aceasta ei vor beneficia de apă şi de toate articolele de toaletă care sunt necesare sănătăţii şi curăţeniei.

21 - Pentru motive de sănătate şi pentru ca deţinuţii să-şi păstreze aspectul şi respectul faţă de propria persoană, se vor face înlesniri în privinţa propriei îngrijiri a părului şi bărbii, iar bărbaţilor li se va permite (înlesni) rasul zilnic.

Îmbrăcămintea şi aşternutul

22.1 - Deţinuţii cărora nu le este permis să-şi poarte propriile haine vor fi dotaţi cu haine potrivite climatului şi care să le permită menţinerea unei bune

sănătăţi. Astfel de îmbrăcăminte nu trebuie să fie în nici un caz degradantă sau umilitoare.

22.2 - Toată îmbrăcămintea trebuie să fie curată şi menţinută într-o stare potrivită.

22.3 - Ori de câte ori deţinuţii obţin permisiunea să iasă din instituţie, li se va permite să-şi poarte propriile haine sau o îmbrăcăminte modestă.

23 - La primirea deţinuţilor într-o instituţie, se vor face aranjamentele necesare pentru asigurarea ca îmbrăcămintea personală să fie ţinută în bune condiţii şi aptă pentru a fi folosită.

24 - Fiecare deţinut va primi un pat şi un aşternut propriu, care va fi menţinut în ordine şi schimbat destul de des, astfel încât să-şi păstreze curăţenia.

Hrana

25.1 - În concordanţă vu normele date de autorităţile sanitare, administraţia va hrăni deţinuţii la orele normale cu mâncare potrivit preparată şi prezentată, care să satisfacă prin calitate şi cantitate normele dietetice şi igienice moderne şi care să ţină seama de vârstă, sănătate, natura muncii prestate şi, pe cât posibil, de cerinţele de ordin religios sau cultural.

25.2 - Băutul apei trebuie să fie la îndemâna oricărui deţinut, oricând.

Serviciile medicale

26.1 - La fiecare instituţie vor fi accesibile serviciile a cel puţin unui medic internist practician. Serviciile medicale vor fi organizate strâns legat de starea generală de sănătate a comunităţii sau naţiunii. Ele vor include serviciul psihiatric pentru diagnosticarea în cazurile ce impun tratamentul stărilor mentale anormale.

26.2 - Deţinuţii bolnavi sau care au nevoie de tratament special vor fi transferaţi la instituţii specializate sau spital civile. Acolo unde asistenţa medicală este posibiliă în cadrul instituţiei prin echipament, mobilier şi dotări farmaceutice necesare pentru îngrijirea medicală şi tratamentul deţinuţilor bolnavi, se va aduce şi personal specializat.

26.3 - Serviciile unui stomatolog vor fi înlesnite fiecărui deţinut.

27 - Deţinuţii nu vor fi supuşi nici unui experiment care poate provoca răni morale sau fizice.

28.1 - Se vor face toate demersurile pentru naşterea copiilor în afara instituţiei. Totuşi, dacă nu sunt condiţii posibile, va fi necesar ca în instituţiile penale să se amenajeze cele necesare îngrijirii pre şi post-natale a femeilor însărcinate. Dacă un copil se naşte în închisoare, acest lucru nu se va menţiona în certificatul de naştere.

28.2 - Atunci când minorilor le este permis să rămână în instituţie alături de mamele lor, trebuie făcută o aprovizionare specială pentru crearea unei creşe deservită de personal calificat unde copii vor fi plasaţi atunci când nu se află sub directa îngrijire a mamelor.

29 - Ofiţerul medic va vedea şi va examina fiecare deţinut cât de curând posibil după depunerea sa şi de fiecare dată când va fi necesar, acordând o atenţie deosebită depistării bolilor fizice şi mentale, luând toate măsurile necesare în vederea acordării tratamentului medical; va separa deţinuţii suspectaţi de boli contagioase sau infecţioase; va nota deficienţele fizice sau mentale care pot împiedica reintegrarea după liberare; va hotărî repartizarea fiecărui deţinut la muncă.

30.1 - Ofiţerul medical va îngriji atât sănătatea fizică, cât şi cea mentală a deţinuţilor şi va consulta, sub incidenţa condiţiilor dar şi cu frecvenţa impusă de normele medicale, toţi deţinuţii bolnavi, pe toţi cei care îşi declară vreo boală sau rană şi pe fiecare deţinut care solicită acest lucru.

30.2 - Ofiţerul medic va raporta directorului de câte ori consideră necesar faptul că sănătatea fizică sau mentală a unui deţinut nu a fost sau nu va fi profund afectată de continuarea deţinerii în închisoare sau de oricare alte condiţii generate de această situaţie.

31.1 - Ofiţerul medic sau o autoritate competentă va inspecta în mod regulat şi va sfătui directorului cu privire la:

a) cantitatea, calitatea, prepararea şi deservirea hranei şi apei;

b) igiena şi curăţenia închisorii şi a deţinuţilor;

c) condiţiile sanitare, căldura, lumina şi ventilaţia instituţiei;

d) compatibilitatea dintre gradul de curăţenie al deţinuţilor şi cel al aşternutului.

31.2 - Directorul va lua în considerare rapoartele şi sfatul ofiţerului medic bazate pe Regula 30 paragraful 2 şi pe Regula 31 paragraful 1 şi dacă este de acord cu recomandările făcute va lua măsurile necesare pentru atingerea scopului acestor recomandări; dacă aceste recomandări depăşesc competenţa directorului sau dacă directorul nu este de aceeaşi părere cu ele, el va înainta un raport personal şi va cere recomandarea unui ofiţer medic de specialitate, pentru clarificări.

32 - Serviciile medicale ale instituţiei vor căuta să depisteze şi vor trata orice boală fizică sau mentală sau defecte care ar putea obstrucţiona reintegrarea deţinutului după liberare. Orice serviciu medical, chirurgical şi psihiatric inclusiv cele disponibile în cadrul comunităţii vor fi asigurate deţinutului până la sfârşit.

Disciplina şi pedepsirea

33 - Disciplina şi ordinea vor fi menţinute în interesul securităţii, vieţii ordonate a comunităţii şi ţelului instituţiei.

34.1 - Nici un deţinut nu va fi folosit în serviciul instituţiei în nici un spaţiu disciplinar.

34.2 - Această regul nu va împiedica totuşi buna funcţionare a aranjamentelor în care activităţile sociale, educaţionale sau sportive şi responsabilităţile sunt realizate prin stricta supraveghere a deţinuţilor care sunt alcătuiţi în grupuri, în scopul participării lor la desfăşurarea acestor programe.

35 - Următoarele aspecte vor fi reglementate şi ele sunt dependete de lege sau de regulamentul unei autorităţi competente:

a) purtarea ce constituie o ofensă disciplinară;

b) tipul şi durata pedepsei care se impune;

c) autoritatea competentă să decidă astfel de pedepse;

d) accesul la procesul de recurs şi la autoritatea care-l hotărăşte.

36.1 - Nici un deţinut nu va fi pedepsit decât în concordanţă cu termenii unei astfel de legi sau regulament şi niciodată de două ori pentru acelaşi lucru.

36.2 - Rapoartele despre reaua purtare vor fi prezentate cu promptitudine către autoritatea competentă care va hotărî asupra lor fără nici o întârziere.

36.3 - Nici un deţinut nu va fi pedepsit dacă nu a fost formulată injuria sau vina ce i se aduce şi dacă nu i se asigură posibilitatea adecvată de a se apăra.

36.4 - Acolo unde este necesar şi util, deţinuţilor li se va permite să-şi realizeze apărarea cu ajutorul unui interpret.

37 - Pedepsle colective, pedeapsa corporală, pedepsirea prin izolare în celulă fără lumină şi toate pedepsele crude, inumane sau degradante se vor interzice cu desăvârşire a fi folosite drept pedepse pentru abateri disciplinare.

38.1 - Pedepsirea prin încarcerare disciplinară şi orice pedeapsă care ar putea avea un efect contrar asupra sănătăţii fizice mentale a deţinutului vor fi practicate doar atunci când medicul instituţiei, după examinare, certifică în scris că deţinutul este apt să le execute.

38.2 - În nici un caz o astfel de pedeapsă nu va fi contrară sau nu se va îndepărta de la prevederile stabilite în Regula 37.

38.3 - Medicul instituţiei va vizita zilnic deţinuţii aflaţi în executarea unor astfel de pedepse şi va sfătui directorul dacă este necesară terminarea sau întreruperea pedepsei pe motive de sănătate fizică sau mentală.

Căi de constrângere

39 - Folosirea lanţurilor şi a fiarelor este interzisă. Cătuşe, cămăşi de forţă şi alte obiecte de constrângere nu vor fi niciodată aplicate drept pedeapsă. Ele nu vor fi folosite decât în următoarele împrejurări:

a) dacă este necesar, ca o măsură de precauţie împotriva evadării în timpul unui transfer, fiind însă înlăturate atunci când deţinutul apare în faţa unei autorităţi judiciare sau administrative dacă autoritatea nu hotărăşte altfel:

b) pe motive medicale sub îndrumarea şi supravegherea medicului;

c) prin ordinul directorului, dacă toate celelalte metode de control eşuează, în scopul protejării unui deţinut de la încercări de automutilare, rănirea

celorlalţi sau pentru a preveni daune serioase aduse proprietăţii; în astfel de cazuri directorul va trebui să consulte de urgenţă medicul şi să raporteze imediat autorităţii administrative superioare.

40 - Termenii şi maniera de utilizare a căilor de constrângere autorizate în paragraful pecedent vor fi hotărâte prin lege sau prin regulament. Astfel de mijloace nu se vor aplica un timp mai îndelungat decât este absolut necesar.

Informarea deţinuţilor şi plângerile acestor

41.1- Fiecare deţinut va beneficia încă de la intrarea în instituţie de o informare scrisă cu privire la regulile care guvernează tratamentul deţinuţilor de fiecare categorie, cerinţele cu privire la asigurarea disciplinei în instituţie, metodele autorizate în dobândirea de informaţii, modul în care se întomesc plângerile şi toate cele care sunt necesar a fi cunoscute pentru a înţelege drepturile şi îndatoririle ce le revin pentru a se adapta la viaţa din interiorul instituţiei.

41.2 - Dacă un deţinut nu înţelege informarea scrisă primită, această informare se va face oral.

42.1 - Fiecare deţinut va avea zilnic ocazia de a cere sau de a se plânge directorului instituţiei sau ofiţerului autorizat să acţioneze înastfel de cazuri.

42.2 - Un deţinut trebuie să aibă ocazia să vorbească, să ceară sau să facă plângeri unui inspector de închisori sau oricărei alte autorităţi constituite legal, căreia îi este îngăduit să viziteze închisorile neînsoţit de directorul acesteia sau de alţi membri ai personalului de deservire. Totuşi, apeluri la deciziile formale pot fi restrânse la procedurile autorizate.

42.3 - Fiecărui deţinut i se va permite să facă cereri sau plângeri cu caracter confidenţial către administraţia centrală a închisorii, autoritatea judiciară sau alte autorităţi competente.

42.4 - Fiecare cerere sau plângere adresată care se referă la o autoritate a închisorii va fi rezolvată cu promptitudine şi un răspuns trebuie dat de urgenţă.

Contactul cu lumea exterioară

43.1 - Deţinuţilor li se va permite să comunice cu familiile lor legat de nevoile de tratament, securitate şi ordine, cu persoanele sau cu reprezentanţii unor organizaţii din afară şi să primească vizitele acestor persoane cât de des posibil.

43.2 - Se va încuraja contactul cu lumea exterioară, ca acesta să devină un sistem de legătură permanentă cu exteriorul în concordanţă cu obiectivele expuse în Partea a IV-a a acestui regulament.

44.1 - Deţinuţii care sunt de altă naţionalitate vor fi informaţi fără nici o întârziere de dreptul lor de a cere contactul şi înlesnirile necesare pentru a comunica neîntârziat cu reprezentantul diplomatic sau consular al statului căruia îi aparţin. Administraţia închisorii va coopera în întregime cu astfel de reprezentanţi

în interesul celor de altă naţionalitate din închisoare care pot avea necesităţi mai deosebite.

44.2 - Deţinuţii care aparţin unor state care nu au reprezentanţi diplomatici sau consulari acreditaţi în ţara respectivă, refugiaţii sau apatrizii vor beneficia de înlesniri similare pentru a comunica cu reprezentantul diplomatic al statului care răspunde de interesele lor sau cu autoritatea naţională sau internaţională a cărei sarcină este să deservească interesele acestor persoane.

45 - Deţinuţilor li se va permite să se informeze permanent prin citirea ziarelor, periodicelor sau a altor publicaţii, prin urmărirea emisiunilor de radio şi TV, prin lecturi sau prin alte asemenea mijloace după cum administraţia închisorii permite sau controlează. Aranjamente speciale se vor face pentru rezolvarea cazurilor de străini care ridică probleme lingvistice.

Asistenţa morală şi religioasă

46 - Atât cât este posibil, fiecărui deţinut i se va permite să-şi satisfacă nevoile impuse de religia sa, să-şi continue viaţa morală şi spirituală prin participarea la serviciile şi întâlnirile din instituţie şi prin permisiunea de a deţine orice cărţi necesare acestui lucru sau prin cărţi de literatură.

47.1 - Dacă instituţia deţine un număr suficient de deţinuţi de aceeaşi religie, un reprezentant calificat al acesteia va fi numit şi aprobat. Dacă numărul de deţinuţi justifică şi condiţiile o permit, aranjamentul va deveni permanent.

47.2 - Unui reprezentant calificat numit sau aprobat sub incidenţa paragrafului 1, i se va permite să ţină cu regularitate serviciile şi activităţile şi să facă vizite pastorale particulare deţinuţilor ce aparţin ritului său confesional la momentele adecvate.

47.3 - Accesul la un reprezentant calificat de orice religie nu va fi refuzat nici unui deţinut. Dacă un deţinut obiectează la astfel de vizite ale reprezentantului religios, deţinutului i se va permite să le refuze.

Păstrarea bunurilor deţinuţilor

48.1 - Toţi banii, toate valorile şi alte efecte ce aparţin deţinuţilor şi care în baza regulamentelor instituţiei nu se permite să fie păstrate asupra deţinuţilor, la intrarea în închisoare vor fi date în custodie. Un inventar al acestora va fi semnat de deţinut. Vor fi luate măsuri pentru a fi ţinute în bune condiţii. Dacă se consideră necesară distrugerea vreunui obiect, acesta va fi întâi înregistrat şi apoi deţinutul va fi informat despre măsura luată.

48.2 - La liberarea deţinutului, toate aceste obiecte, precum şi banii îi vor fi redaţi în măsura în care nu au fost permise eliberări de bani sau trimiteri autorizate de valori în afara instituţiie sau nu s-a considerat necesar din motive de igienă distrugerea vreunui obiect. Deţinutul va semna o chitanţă pentru obiectele şi banii returnaţi.

48.3- Atât cât este posibil, banii sau efectele primite de deţinuţi din afară vor avea acelaşi tratament, dacă nu este permisă folosirea în timpul detenţiei.

48.4 - Dacă vreun deţinut aduce orice fel de medicamente, medicul va hotărî ce folosire li se va da.

Înştiinţarea morţii, a bolii, a transferului etc.

49.1 - În cazul decesului sau al unei boli grave sau al unei răniri serioase a unui deţinut, precum şi a mutării într-o altă instituţie în vederea tratării unei boli mentale sau a unor anormalităţi, directorul va informa de îndată soţul (soţia) dacă deţinutul este căsătorit, sau ruda cea mai apropiată şi va informa în orice caz oricare altă persoană desemnată de către deţinut.

49.2 - Deţinutul va fi informat imediat despre decesul sau o boală gravă a vreunei rude. În astfel de cazuri şi ori de câte ori împrejurările o permit, deţinutului i se va permite să-şi viziteze ruda bolnavă sau să vadă persoana decedată, fie sub escortă sau fără.

49.3 - Toţi deţinuţii vor avea dreptul să-şi anunţe familia de îndată ce vor fi transferaţi la o altă închisoare.

Mutarea deţinuţilor

50.1 - Când deţinuţii sunt mutaţi la sau de la o instituţie, ei vor fi expuşi public cât mai puţin posibil şi vor fi luate măsuri de siguranţă adecvate pentru a asigura protejarea lor de insulte, curiozitate şi orice formă de publicitate.

50.2- Transportul deţinuţilor fără ventilaţia necesară sau lumină care ar putea să le provoace orice fel de rău sau degradare, este interzis.

50.3 - Transportul deţinuţilor va fi făcut pe cheltuiala administraţiei în concordanţă cu regulile autorizate, aşa cum se cuvine.

Partea a III-a

PERSONALUL

51 - Ţinând seama de importanţa fundamentală a personalului închisorii în realizarea unei conduceri adecvate a instituţiilor şi de scopul obiectivelor oranizatorice şi de tratament ale acestui personal, administraţiile de închisori vor acorda o mare atenţie îndeplinirii regulilor ce privesc personalul.

52 - Personalul închisorii va fi permanent încurajat prin pregătire, procedee consultative şi stiluri de conducere pozitive - care să-i inspire şi să-i încadreze în normele umane, să dea dovadă de o eficienţă ridicată, să-i facă să se achite de obligaţiile ce le revin în această manieră.

53 - Administraţia închisorii va considera ca o sarcină importantă informarea continuă a opiniei publice despre rolul sistemului penitenciar şi munca personalului, pentru a încuraja astfel înţelegerea de către public a importanţei contribuţiei lor la dezvoltarea societăţii.

54.1 - Administraţia penitenciarului va realiza o alegere atentă la recrutarea personalului şi va înlesni întâlnirile ulterioare ale întregului personal. Un accent special se va pune asupra integrităţii, umanităţii, capacităţii profesionale şi aptitudinilor personalului pentru acest gen de muncă.

54.2 - Personalul va fi numit permanent drept personal de deservire a penitenciarului, va avea statut de funcţionar public cu asigurarea menţinerii acestuia doar pe baza bunei conduite, a eficienţei, a unei bune sănătăţi fizice şi mentale şi cu un nivel adecvat de educaţie (pregătire).

Salariile vor fi de aşa natură încât să atrag şi să reţină bărbaţi şi femei potrivite acestui mod de lucru; beneficiile muncii şi condiţiile în care se desfăşoară munca vor fi cât mai favorabile asigurării unei bune desfăşurări a acestui gen de muncă.

54.3 - Ori de câte ori este necesar să se angajeze personal cu jumătate de normă, criteriile de selectare se vor aplica la fel ca şi pentru ceilalţi.

55.1 - La recrutare sau după o perioadă potrivită de experienţă practică, personalului i se va organiza un curs de pregătire în ceea ce priveşte îndatoririle generale sau speciale şi va fi supus la testări teoretice şi practice, excepţie facând acele cazuri care, prin pregătirea lor profesională, nu fac acest lucru necesar.

55.2 - Pe parcursul carierei, întregul personal îşi va menţine şi îşi va îmbunătăţi cunoştinţele şi capacitatea profesională prin cursurile de pregătire profesională organizate de către administraţie la intervale de timp potrivite.

55.3 - Se vor face toate aranjamentele necesare pentru lărgirea experienţei şi îmbunătăţirea pregătirii personalului.

55.4 - Pregătirea personalului va include instruirea în conformitate cu prevederile Regulilor Europene pentru Penitenciare şi cu cele ale Convenţiei Europene pentru Drepturile Omului.

56 - Toţi membrii personalului se vor purta permanent în aşa fel încât comportamentul lor să constituie întotdeauna un exemplu şi să impună respect.

57.1 - Pe cât posibil, personalul va cuprinde un număr suficient de specialişti cum ar fi psihiatri, psihologi, asistenţi sociali, profesori, instructori de educaţie fizică şi sport.

57.2 - Aceşti specialişti, precum şi personalul de alte specialităţi vor fi angajaţi normal, pe bază de angajament definitiv. Acest tip de angajament nu va exclude lucrătorii cu jumătate de normă sau voluntari când acest lucru este potrivit şi este în beneficiul creşterii nivelului sprijinului şi pregătirii proramului de tratament.

58.1 - Administraţia închisorilor va asigura ca fiecare închisoare să aibă permanent un director delegat şi alte oficialităţi autorizate.

58.2 - Directorul instituţiei va trebui să fie pregătit pentru postul pe care-l ocupă, dovedind că are caracterul, abilitatea administrativă şi pregătirea profesională în concordanţă cu munca ce o va presta şi că are experienţa necesară.

58.3 - Directorul va fi numit definitiv şi va trebui să dovedească accesibilitate la cerinţele impuse de administraţia penitenciarelor în ceea ce priveşte instrucţiunile de conducere.

58.4 - Când două sau mai multe instituţii se află sub conducerea unui singur director, fiecare din ele va fi vizitată la intervale de timp regulate. Un responsabil oficial va fi însărcinat cu fiecare dintre aceste instituţii.

59 - Administraţia va introduce forme de oranizare şi sisteme de conducere care să uşureze comunicarea dintre diferitele categorii de personal ale instituţiei, cu precădere în vederea asigurării cooperării între diferite servicii şi, în particular, pentru respectarea tratamentului şi a resocializării deţinuţilor.

60.1 - Directorul, delegatul şi majoritatea personalului instituţiei trebuie să fie capabil să vorbească limba celui mai mare număr de deţinuţi sau o limbă înţeleasă de cea mai mare parte dintre aceştia.

60.2 - Ori de câte ori este necesar şi util se vor folosi serviciile unui interpret.

61.1 - Aranjamentele vor fi astfel făcute încât să asigure în permanenţă prezenţa unui medic practician calificat şi aprobat, care să acorde fără nici o întârziere asistenţă în cazurile urgente.

61.2 - În instituţiile care nu sunt deservite de către unul sau mai mulţi medici permanent, temporar un medic sau un cadru medical autorizat aparţinând serviciilor medicale va deservi instituţia pentru a acorda asistenţă medicală necesară, în mod regulat.

62 - Numirea personalului în instituţii sau în locurile de detenţie a deţinuţilor de sex opus este încurajată.

63.1 - Personalul instituţiilor nu va face uz de forţă împotriva deţinuţilor decât în cazul autoapărării sau în cazurile de evadare sau de rezistenţă fizică activă sau pasivă la un ordin bazat pe lege sau regulament. Personalul care este nevoit să recurgă la forţă o va face strict limitat şi va raporta de îndată incidentul directorului instituţiei.

63.2 - Personalului i se va asigura o pregătire tehnică specială în vederea creării unui sistem de apărare contra deţinuţilor agresivi.

63.3 - Cu excepţia împrejurărilor speciale, îndeplinirea de către personal a sarcinilor care îl aduc în contact direct cu deţinuţii nu se va face purtând arme. Mai mult, personalul nu trebuie în nici o împrejurare să fie dotat cu arme, decât dacă este pe deplin pregătit să le folosească.

Partea a IV-a

OBIECTIVELE ŞI REGIMURILE DE TRATAMENT

64 - Prin lipsirea de libertate, încarcerarea este o pedeapsă ea însăşi. De aceea, condiţiile închisorii şi regimurile din penitenciare vor avea în vedere ca separaţiunea să se facă pentru menţinerea disciplinei fără însă să agraveze prin aceasta situaţia deţinuţilor.

65 - Trebuie făcut orice efort pentru a asigura ca regimul acestor instituţii să fie organizat şi condus astfel încât:

a) să asigure condiţii de viaţă compatibile cu demnitatea umană şi în conformitate cu normele comunităţii;

b) să minimalizeze efectele grele ale închisorii şi diferenţele dintre viaţa din închisoare şi viaţa în liberate, care duc la micşorarea respectului faţă de propria persoană şi a simţului responsabilităţii personale a deţinuţilor.

c) să susţină şi să întărească legăturile cu rudele şi comunitatea exterioară pentru a promova cele mai bune interese ale deţinuţilor şi ale familiilor lor;

d) să asigure posibilitatea ca deţinuţii să-şi dezvolte aptitudinile şi deprinderile care să le îmbunătăţească perspectivele unei reintegrări pline de succes după liberare.

66 - Se vor asigura toate resursele de remediere, educaţionale, morale, spirituale şi altele care sunt la îndemână şi care să fie folosite în concordanţă cu tratarea nevoilor prizonierilor, în mod individual. De aceea regimurile trebuie să conţină:

a) suportul spiritual, calea şi posibilităţile pentru o muncă importantă, vocaţia îndrumării şi pregătirii, instruirea, educaţia fizică, dezvoltarea deprinderilor sociale, sfătuirea, recreerea în grup sau individual;

b) aranjamente care să asigure ca toate aceste activităţi să fie organizate, atât cât este posibil, în vederea creşterii contractelor în cadrul comunităţii, astfel încât să sporească perspectivele reintegrării sociale după liberare;

c) procedee pentru stabilirea şi revizuirea tratamentului individual şi a programelor de pregătire pentru deţinuţi după consultări între personalul penitenciarului cu deţinuţii care vor fi implicaţi în acestea, atât cât este posibil;

d) sisteme de comunicaţie şi un stil de conducere care va încuraja relaţiile potrivite şi pozitive între personal şi deţinuţi, care să îmbogăţească perspectivele regimurilor efective, suportabile şi programele elaborate pe această temă.

67.1 - Din moment ce împlinirea acestor obiective cere individualizarea tratamentului şi, în acest scop, un sistem flexibil de atribuire, deţinuţii vor fi plasaţi în instituţii separate sau în unităţi unde fiecare parte poate primi tratamentul şi pregătirea necesară,

67.2 - Tipul, mărimea, organizarea şi capacitatea acestor instituţii sau unităţi vor fi determinate în mod esenţial de natura tratamentului ce se asigură.

67.3 - Este necesar să se asigure ca deţinuţii să respecte normele de siguranţă şi posibilitatea controlului, dar astfel de măsuri trebuie să fie compatibile cu asigurarea şi înţelegerea nevoilor speciale ale deţinuţilor. Trebuie făcut orice efort pentru a plasa deţinuţii în instituţii care sunt deschise contactelor sau beneficiază de posibilităţi ample pentru a înlesni contactele cu comunitatea din afară. În cazul altor naţionalităţi, legăturile deţinuţilor cu oamenii de aceeaşi naţionalitate trebuie să fie privite ca fiind importante.

68 - Cât de curând este posibil, după intrarea în penitenciar şi după studierea personalităţii fiecărui deţinut cu condamnare definitivă, va fi alcătuit un program de tratament adecvat cunoştinţelor obţinute despre nevoile individuale, capacităţile şi dispoziţiile deţinutului şi în vederea apropierii sale de rude.

69.1 - În cadrul regimurilor, deţinuţilor li se va crea posibilitatea de a participa la activităţile instituţiei în vederea dezvoltării simţului de responsabilitate, de încredere şi de a li se stimula interesul în participarea la propriul lor mod de tratare.

69.2 - Se vor face eforturi pentru dezvoltarea metodelor de încurajare a cooperării deţinuţilor şi a participării lor la acest tratament. În acest fel deţinuţii vor fi încurajaţi să-şi asume, în conformitate cu limitele specificate în Regula 34, responsabilităţi în anumite sectoare ale activităţii instituţiei.

70.1 - Pregătirea deţinuţilor în vederea liberării trebuie să înceapă de îndată ce este posibil după primirea într-o instituţie penală. De aceea tratamentul deţinuţilor trebuie să evidenţieze neexcluderea lor din cadrul comunităţii şi, de aceea, lucrători sociali trebuie să-şi ofere ajutorul pentru a asista personalul din instituţiile penitenciare în sarcina lor de reeducare socială a deţinuţilor, în menţinerea şi în îmbunătăţirea relaţiilor cu familiile lor, cu alte persoane şi cu agenţiile sociale. Trebuie luate măsuri pentru păstrarea drepturilor legate de interesele civile, dreptul securităţii sociale şi alte beneficii sociale ale deţinuţilor în conformitate cu legea şi sentinţa.

70.2 - Programele incluse în tratament trebuie să conţină asigurarea permisiunii de părăsire a închisorii, pentru fiecare deţinut, pe considerente medicale, educaţionale, ocupaţionale, familiale şi sociale.

70.3 - Străinii nu vor fi excluşi de la programele pentru asigurarea celor de mai sus pe considerentul naţionalităţii lor. Mai mult, orice efort trebuie să fie făcut pentru a le permite şi lor să participe la activităţile în comun, astfel încât să le atenueze sentimentul de izolare.

Munca

71.1 - Munca în închisoare trebuie privită ca un element pozitiv în tratamentul, pregătirea şi conducerea instituţională.

71.2 - Deţinuţilor cu condamnare definitivă poate să li se ceară să lucreze, în concordanţă cu starea lor fizică şi mentală determinată de consultul medical.

71.3 - Cantitatea de muncă de natură folositoare sau alte scopuri de realizare a activităţilor desfăşurate în instituţii vor fi aplicate pentru a menţine deţinuţii ocupaţi activ pe parcursul unei zile normale de lucru.

71.4 - Atât cât este posibil, munca prestată va fi astfel aleasă încât să menţină sau să crească capacitatea deţinutului de a-şi asigura o viaţă normală după liberare.

71.5 - Pregătirea în meserii utile va fi aplicată deţinuţilor apţi să profite de aceasta şi în special tinerilor deţinuţi.

71.6 - În cadrul limitelor compatibile cu selectarea adecvată, cu cerinţele administraţiei instituţionale şi cu disciplina curentă, deţinuţii vor fi lăsaţi să-şi aleagă tipul de muncă la care doresc să participe.

72.1 - Organizarea şi metodele muncii în instituţii vor cât mai asemănătoare cu cele existente în cadrul comunităţii, astfel încât să-i pregătească pe deţinuţi pentru condiţiile unei vieţi normale. De aceea, acestea trebuie să fie în strânsă legătură cu normele de muncă contemporane, cu tehnicile şi organizarea funcţionării în cadrul sistemelor moderne de conducere şi a proceselor de producţie.

72.2 - Scopul profitului financiar al industriilor ce se pot dezvolta în instituţii poate fi folosit în ridicarea standardelor şi în îmbunătăţirea calităţii şi a pregătirii; interesele deţinuţilor şi modul de tratare nu trebuie subordonate acestui scop.

73.1 - Munca deţinuţilor va fi asigurată de administraţia închisorii:

a) pe baza propriilor permise, ateliere şi ferme;

b) în cooperare cu întreprinzători particulari din interiorul sau din afara instituţiei, în care caz salariile normale şi întregi vor fi plătite de către persoanele cărora le este destinată munca, ţinând seama de aportul deţinuţilor.

74.1 - Protecţia şi precauţiile legate de sănătatea deţinuţilor vor fi aceleaşi cu cele aplicate muncitorilor din afară.

74.2 - Se vor lua măsuri pentru prevenirea accidentelor, inclusiv a bolilor profesionale în condiţii nu mai puţin favorabile stabilite prin lege muncitorilor obişnuiţi.

75.1 - Numărul orelor de muncă prestate zilnic şi săptămânal de către deţinuţi se vor fixa în concordanţă cu regulile locale sau cele stabilite prin statutul muncitorilor liberi.

75.2 - Deţinuţii vor avea cel puţin o zi de odihnă pe săptămână şi timp suficient pentru educaţie şi celelalte activităţi cerute care fac parte din tratarea şi pregătirea lor în vederea reintegrării sociale.

76.1 - Va exista un sistem de remunerare echitabil pentru munca deţinuţilor.

76.2 - În cadrul acestui sistem, deţinuţilor li se va permite să-şi cheltuiască cel puţin o parte din câştigurile lor pe articole de folosinţă proprie, să aloce o parte a câştigurilor familiilor lor sau pentru altè scopuri aprobate.

76.3 - Sistemul trebuie să asigure ca acea parte rămasă din câştig să fie pusă de o parte de către administraţie, astfel încât să constituie un fond de economii care să fie folosit de către deţinut la liberarea sa.

Educaţia

77 - Un program educaţional cuprinzător va fi alcătuit în fiecare instituţie pentru a furniza posibilităţi pentru ca toţi deţinuţii să-şi urmărească măcar câteva din necesităţile şi aspiraţiile lor individuale. Astfel de programe trebuie să posede propriile obiective de îmbunătăţire a prevederilor reintegrării sociale, morale şi atitudinale a deţinuţilor şi respectul de sine.

78 - Dacă un deţinut prestează o activitate educaţională, aceasta trebuie privită ca un regim de activitate care atrage acelaşi statut şi remuneraţie de bază ca munca numai dacă are loc în timpul orelor de lucru şi dacă este o parte a unui program autorizat de tratament individual.

79 - Administraţiile închisorilor trebuie să acorde o atenţie specială educării tinerilor deţinuţi, a celor de origine străină sau cu nevoi culturale sau etnice deosebite.

80 - Programe specifice de educare vor fi făcute pentru deţinuţii cu probleme speciale, cum ar fi analfabeţii sau cei aflaţi în imposibilitatea de a număra.

81 - Atât cât este posibil, educarea deţinuţilor:

a) va fi integrată în sistemul educaţional al ţării respective, astfel încât după liberare ei să-şi poată continua educaţia fără vreo dificultate;

b) va avea loc în afara insituţiilor educaţionale.

82 - Fiecare instituţie va avea o bibliotecă pentru uzul tuturor categoriilor de deţinuţi, adecvat alcătuită cu cărţi de recreere şi instruire, iar deţinuţii vor fi încurajaţi să frecventeze biblioteca. Acolo unde este posibil, biblioteca va fi organizată în cooperare cu serviciile de resort ale comunităţii.

Educaţia fizică, exerciţiul, sportul şi recreerea

83 - Regimurile penitenciare vor recunoaşte importanţa sănătăţii mintale şi fizice a deţinuţilor şi o vor menţine prin activităţi organizate în mod adecvat, care să asigure posibilităţi de recreere prin exerciţii şi prin asigurarea condiţiilor de recreere.

84 - Deşi un program de educaţie fizică organizat în mod adecvat va fi întocmit în cadrul şi cu repsectArea obiectivelor tratamentului şi regimului de pregătire, sportul şi celelalte activităţi recreative vor fi şi ele parte a regimului penitenciar. Pentru realizarea acestui lucru instituţiile vor fi dotate cu echipamentul şi instalaţiile necesare.

85 - Administraţiile penitenciare vor asigura participarea deţinuţilor la aceste programe, cu condiţia ca aceştia să prezinte o stare fizică adecvată.

Amenajările speciale se vor face sub directa îndrumare a medicului, în vederea recuprerării fizice prin terapie sau educaţie fizică pentru acei deţinuţi care au nevoie de aceasta.

86 - Oricărui deţinut care nu este implicat într-o muncă în afară sau într-o instituţie deschisă i se va permite, dacă condiţiile meteorologice o permit, cel puţin o oră de plimbare afară sau de exerciţiu în aer liber ori de câte ori este posibil.

Pregătirea dinaintea liberării

87 - Toţi deţinuţii vor beneficia de aranjamente menite să le asigure reintegrarea în societate, în familie şi muncă după liberarea lor. Procedee şi cursuri speciale vor fi planificate în acest scop.

88 - În cazul deţinuţilor cu pedepse lungi, se va face o etapizare a pregătirii în vederea asigurării reintegrării gradate în viaţa din cadrul societăţii.

Acest ţel poate fi realizat de un regim de pre-liberare organizat în aceeaşi instituţie sau în una potrivită sau prin liberarea condiţionată sub un fel de supraveghere combinată, cu aport social efectiv.

89.1 - Administraţiile penitenciare trebuie să conlucreze strâns cu serviciile sociale şi cu agenţiile care acordă asistenţă deţinuţilor liberaţi în vederea reintegrării lor în societate, mai ales în ceea ce priveşte viaţa de familie şi serviciu.

89.2 - Trebuie făcuţi paşi în asigurarea ca deţinuţii liberaţi să fie dotaţi cu documentele necesare şi acte de identitate şi să li se asigure găsirea unei locuinţe corespunzătoare şi a unui loc de muncă potrivit. Trebuie, de asemenea, să li se asigure mijloace de existenţă, îmbrăcăminte potrivită climei şi anotimpului şi condiţiile ncecesare să ajună la destinaţia lor.

89.3 - Reprezentanţilor agenţiilor sociale sau ai serviciilor sociale trebuie să li se permită accesul necesar în instituţie şi la deţinuţi, pentru a contribui deplin la pregătirea liberării şi la alcătuirea programului de ajutorare a deţinutului.

Partea a V-a

REGULI ADIACENTE PENTRU CATEGORII SPECIALE

90 - Administraţiile penitenciare se vor orienta după regulile stabilite cât mai aproape de sensul acestora, le vor aplica în practică în sprijinirea categoriilor speciale de deţinuţi la fel ca în cazul deţinuţilor obişnuiţi.

Deţinuţii nejudecaţi

91 - Fără prejudicierea regulilor legale pentru protecţia libertăţii individuale sau a procedurii care trebuie să fie respectată în cazul deţinuţilor nejudecaţi, acestor deţinuţi - care sunt presupuşi a fi nevinovaţi până la dovedirea în tribunal a

vinei - trebuie să li se respecte drepturile ce decurg din Regula 90 şi să fie trataţi fără restricţii în afara celor necesare pentru procedura penală şi siguranţa instituţiei.

92.1 - Deţinuţilor nejudecaţi li se va permite să-şi informeze familiile despre detenţie imediat şi li se vor acorda toate înlesnirile rezonabile în vederea comunicării cu familia, prietenii şi persoanele cu care au interesul să intre în contact.

92.2 - Li se va permite primirea de vizite în conformitate cu condiţiile umane, însă cu restricţii şi supraveghere dacă aceasta se impune în interesul justiţiei, al securităţii şi al bunei ordini din instituţie.

92.3 - Dacă un deţinut nejudecat nu doreşte să informeze nici una din persoanele enumerate mai sus, administraţia închisorii nu va lăsa astfel lucrurile şi din proprie iniţiativă o va face, mai ales dacă sunt motive justificate pentru a proceda aşa, cum ar fi de exemplu vârsta, starea mentală sau oricare altă incapacitate a deţinutului.

93 - Deţinuţilor nejudecaţi li se va înlesni alegerea unui reprezentant legal sau li se va permite apelarea la ajutorul legal liber (gratuit) a acestuia acolo unde acest gen de ajutor este admis şi li se permite să primească vizite de la avocat în vederea apărării şi a pregătirii procesului; să comunice avocatului date în susţinerea apărării şi înlesnirea primirii de la avocat a instrucţiunilor confidenţiale. La cerere, vor fi acordate toate înlesnirile necesare acestui scop. În particular, se va asigura asistenţa gratuită a unui interpret pentru toate contactele esenţiale cu administraţia şi pentru apărare. Întrevederile deţinuţilor cu avocaţii lor pot avea loc fără prezenţa unui poliţist sau a unui membru al personalului instituţiei, dar nu fără posibilitatea acestora de a susţine conversaţia şi de a auzi - fie direct, fie indirect. Repartizarea deţinuţilornejudecaţi se va face în conformitate cu prevederile din Regula 11 paragraful 3.

94 - Exceptând acele împrejurări ce fac nedorită separarea, deţinuţilor nejudecaţi li se va da ocazia de a sta în camere separate.

95.1 - Deţinuţilor nejudecaţi li se va acorda şansa de a-şi purta propria îmbrăcăminte dacă este curată şi potrivită.

95.2 - Deţinuţii care nu doresc să beneficieze de această ocazie vor primi haine adecvate.

95.3 - Dacă nu posedă îmbrăcăminte proprie adecvată, deţinuţilor nejudecaţi li se vor da haine civile, aflate în bună stare, în care să apară la tribunal sau la audierile autorizate.

96 - Deţinuţilor nejudecaţi li se va oferi ocazia de a lucra, ori de câte ori este posibil, dar nu li se va cere (impune) să muncească. Cei care aleg varianta de a munci vor fi plătiţi ca şi ceilalţi deţinuţi. Dacă pregătirea educaţională sau cea de meseriaş este deficitară, deţinuţii nejudecaţi vor fi încurajaţi să se prezinte la cursurile de pregătire organizate.

97 - Deţinuţilor nejudecaţi li se permite să-şi procure pe propria cheltuială sau pe cheltuiala unei terţe persoane cărţi, ziare, materiale scrise şi alte mijloace care îi pot preocupa şi care sunt compatibile cu interesele administraţiei judiciare, cu siguranţa şi ordinea stabilită în justiţie.

98 - Deţinuţilor nejudecaţi li se va crea ocazia de a primi vizite şi de a fi trataţi de doctorul sau dentistul personal dacă există motive serioase pentru astfel de cereri. Dacă cererea este respinsă, ea va fi însoţită de motivaţia refuzului. Costurile tratamentelor nu vor fi suportate de către administraţia penitenciară.

Deţinuţii civili

99 - În ţările în care legea permite închiderea pe baza hotărârii tribunalului fără vreun proces, persoanele închise nu vor constitui subiectul vreunei restricţii sau severităţii nejustificate mai mult decât este necesar pentru a se garanta siguranţa şi buna rânduială. Tratamentul lor nu va fi mai puţin favorabil decât cel acordat deţinuţilor nejudecaţi, dar sub rezerva că pot fi trimişi la muncă.

Deţinuţii bolnavi şi anormali mental

100.1 - Persoanele care se dovedesc a fi bolnave nu vor fi deţinute în penitenciare şi se vor face aranjamente necesare pentru trimiterea lor în stabilimente pentru boli mentale cât de curând posibil.

100.2 - Instituţiile specializate sau sectoarele aflate sub conducerea personalului medical vor fi amenajate pentru a permite observarea şi tratamentul deţinuţilor suferinzi, pentru a-i separa de cei bolnavi mental sau anormali.

100.3 - Serviciul medical sau psihiatric al instituţiilor penale asigură tratamentul psihiatric al deţinuţilor care au nevoie de un astfel de tratament.

100.4 - Se va acţiona, în colaborare cu cele mai apropiate servicii comunitare, în vederea asigurării a tot ce este necesar pentru continuarea tratamentului după liberare şi în vederea asigurării îngrijirii socio-psihiatrice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. De Ajuriaguerra J., *Manuel de psychiatrie de l'enfant,* Editeur Masson, Paris, 1974.
2. Allport W., *Structura şi dezvoltarea personalităţii,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981.
3. Bogdan T., *Psihologie judiciară,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1973
4. Bagdasar C., *Aspecte ale dezvoltării afectivităţii feminine,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975.
5. Balint M., *Le defaut fondamental,* Payot, Paris, 1971.
6. Balint M., *Les voies de la regression,* Payot, Paris, 1972.
7. Banciu D., *Control social şi sancţiuni sociale,* Editura Hyperion XXI, Bucureşti, 1992.
8. Banciu D., Rădulescu S. M., Voicu M., *Introducere în sociologia devianţei,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.
9. Banu I., *Istoriologia filozofiei,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993.
10. Berger G., *Omul modern şi educaţia sa,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1973.
11. Bergeret J., *La personalite normale et pathologique,* Dunod, Paris, 1974.
12. Berne E., *Transactional Analysis in Psichotheraphy,* Ballantine Books, New York, 1979.
13. Bettelhiem B., *Un lieu ou renaitre,* Edition Robert Lafont, Paris, 1975.
14. Bogdan T., Santea I., Cornianu R., *Comportamentul uman în procesul judiciar,* Editat de Ministerul de Interne, Bucureşti 1983.
15. Le Bon G., *Psihologia mulţimilor,* Editura Anima, Bucureşti, 1990.
16. Bricout J., *Les sociopathes. Essai de caracterisation de la personnalite sociopathique,* Editions A. Lacassagne, Lyon, 1990.

17. Cario R., Favard M., *La personalite criminelle,* Edition Eres, Toulouse, 1991.

18. Cathala H.-P., *Epoca dezinformării,* Editura Militară, Bucureşti, 1991.

19. Cătineanu T., *Elemente de etică,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

20. Chelcea S., *Experimentul în psihosociologie,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.

21. Chelcea S., *Lungul drum spre tine însuţi,* Editura Militară, Bucureşti, 1988.

22. Chelcea S., Chelcea A., *Din universul autocunoaşterii,* Editura Militară, Bucureşti, 1990.

23. Chertitie I., *Confesiunile unui gardian,* Editura Gutinul, Baia Mare, 1991.

24. Ciofu I., *Comportamentul simulat,* Editura Academiei, Bucureşti, 1974.

25. Dave R.H. (red.), *Fundamentele educaţiei permanente,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971.

26. Davitz J.R., Ball S., *Psihologia procesului educaţional,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

27. Delmas M. Marty, *Modeles et mouvements de politique criminelle,* Editura Economică, Paris, 1983.

28. Derevenco P., Anghel I., Baban A., *Stresul în sănătate şi boală,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.

29. Dewey J., *Trei scrisori despre educaţie,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977.

30. Dragomirescu V., *Psihologia comportamentului deviant,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

31. Dragomirescu V.T., *Determinism şi reactivitate umană,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1990.

32. Drăgan I., Radu N., *Comportamente culturale şi profesionale,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987.

33. Drăgan I., Petroman P., Mărgineantu D., *Educaţia noastră cea de toate zilele,* Editura Eurobit, Timişoara, 1992

34. Durkheim E., *Despre sinucidere,* Institutul European, Iaşi, 1993.

35. Einstein A., *Cum văd eu lumea,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

36. Enătescu V., *Dialogul medic-bolnav,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981.

37. Etzioni A., *Les organisations modernes,* Duculot, Belgique, 1971.

38. H. Ey, *Conştiinţa,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

39. Floru R., *Stresul psihic,* Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1974.

40. Foucault M., *Surveiller et punir,* Edition Galimard, Paris, 1975.

41. Fromm E., *Texte alese,* Colecţia „Idei contemporane" Editura Politică, Bucureşti, 1983.

42. Ganju T., *Lumea morală,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, vol. I, 1981, vol. II, 1984.

43. Geissler E., *Mijloace de educaţie,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977.

44. Gergen K.J., Gergen M.M., Jutras S., *Psychologie sociale,* Edition Etudes Vivantes, Paris, 1992.

45. Golu M., *Percepţie şi activitate,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971.

46. Golu M., *Principii de psihologie cibernetică,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975.

47. Golu M., *Dinamica personalităţii,* Editura Geneze, Bucureşti, 1993.

48. Golu P., *Psihologie socială,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1974.

49. Golu P., Orientări şi tendinţe în psihologia socială contemporană, Editura Politică, Bucureşti, 1988.

50. Golu P., *Fenomene şi procese psihosociale,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989.

51. Goma P., *Gherla,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990.

52. Gotraux M. (coord.), *Prisons, droit penal: le tournant?,* Edition I.E.S., Geneve, 1987.

53. Gozman V., Etkind A., *De la cultul puterii la puterea oamenilor. Psihologia conştiinţei politice,* Editura Anima, Bucureşti, 1990.

54. Grama D., *Preferinţa interpersonală,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974.

55. Grossman V., *Panta Rhei,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990.

56. Guenon R., *Criza lumii moderne,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1993.

57. Gusti D., *Opere,* vol. II (Etica), Editura Academiei, Bucureşti, 1969.

58. Hacker F., *Agression violence dans la monde moderne,* Calmann Levy, Paris, 1972.

59. D'Hainaut L., *Programe de învăţământ şi educaţie permanentă,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981.

60. Harry S. Dent, *Tăinuirea. Un Watergate în fiecare din noi,* Editura ALO!, Cluj Napoca, 1991.

61. Horney K., *L'auto - analyse,* Edition Gothier, Paris, 1966.

62. Ierunca V., *Fenomenul Piteşti,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990.

63. Ionescu G., *Introducere în psihologia medicală,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973.

64. Ionescu G., *Psihoterapie,* Editura Ştiinţifică Bucureşti, 1990.

65. Ivancu I.C., *Fiinţă şi valoare în gândirea filosofică a lui Louis Lavelle,* Editura Academiei, Bucureşti, 1979.

66. De Landsheere V., De Landsheere G., *Definirea obiectivelor educaţiei,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1979.

67. Lemert E.M., *Devianţă şi control social,* în „Modern sociology", edited by Peter Worsley, Penguin Books, New York, 1978.

68. Leonhard K., *Personalităţi accentuate în viaţă şi în literatură,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

69. Levi-Strauss C., *Antropologia structurală,* Editura Politică, Bucureşti, 1983.

70. Leyes J.-Ph., *Psychologie sociale,* Mardaga, Bruxelles, 1979.

71. Liiceanu G., *Tragicul,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1993.

72. Linton R., *Fundamentul cultural al personalităţii,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

73. Lopez E.M.Y, *Manuel de psychologie juridique,* P.U.F. Paris, 1959.

74. Lowe H., *Introducere în psihologia învăţării la adulţi,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

75. Malita M., Botkin J., Elmandjra M., *Orizontul fără limite al învăţării. Lichidarea decalajului uman,* Editura Politică, Bucureşti, 1981

76. Mamali C., *Inter-cunoaştere,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974.

77. Mamali C., *Bălanţă motivaţională şi coevoluţie,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.

78. Matei N.C., *Psihologia relaţiilor morale interpersonale,* Editura Scrisul românesc, Craiova, 1981.

79. Mărgineanu I., *Condiţia umană,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973.

80. Mărineanu N., *Amfiteatre în închisori,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991.

81. Merton R.K., *Anomia şi structura socială,* în „Modern Sociology" edited by Peter Worsley, Penguin Books, New York, 1978.

82. Milcu St. (red.), *Omul în lumea contemporană,* Editura Ştiinţifică Bucureşti, 1972.

83. Mircea C., *Inter-comunicare,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

84. Mitrofan N., *Aptitudinea pedagogică,* Editura Academiei, Bucureşti, 1988.

85. Moraru M., *Valoare şi etos,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

86. Moreau P.F., *Les suicides dans les prisons,* în „Psychologie", Paris, aprilie 1974.

87. Mucchielli R., *Metode active în pedagogia adulţilor,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1982.

88. Neculau A., *Liderii în dinamica grupurilor,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977.

89. Neculau A., *Grupul mediu şi mijloc de formare psihosocială,* în „Viitorul social", ianuarie-februarie, 1981.

90. Neculau A., *A trăi printre oameni,* Editura Junimea, Iaşi, 1989.

91. Neculau A. (red.), *Cultură şi personalitate,* Editura Militară, Bucureşti, 1991.

92. Nuttin J., *La structure de la personalite,* PUF, 1971.

93. Orwell G., *„1984",* Editura Univers, Bucureşti, 1991.

94. Pavelcu V., *Invitaţie la cunoaşterea de sine,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970.

95. Pavelcu V., *Un profil psihologic al feminităţii,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971.

96. Pavelcu V., *Cunoaşterea de sine şi cunoaşterea personalităţii,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1982.

97. Păunescu C., *Definiţia mintală şi organizarea personalităţii,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977.

98. Petrişor M., *Fortul 13. Convobiri din detenţie,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1991.

99. Pinatel J., *Le criminologie,* Les editions ouvriers, Paris, 1979.

100. Pleşu A., *Minima moralia,* Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1988

101. Quidu M., *Les suicide,* Les editions sociales francaises, Paris, 1970.

102. Rădulescu S.M., *Analiza etiologică a manifestărilor delincvente,* în „Viitorul social" martie-aprilie 1982.

103. Rădulescu S.M., *Anomie, devianţă şi patologie socială,* Editura Hyperion XX, Bucureşti, 1991.

104. Rădulescu S.M., Piticariu M., *Devianţa comportamentală şi boala psihică,* Editura Academiei, Bucureşti, 1989

105. Răşcanu R., *Psihologia comportamentului deviant,* Editura Universităţii Bucureşti, 1994.

106. Rogers C., *Le developpment de la personne,* Dunod, Paris, 1968.

107. Rudica T., *Eu şi celălalt. De la poziţia egocentrică la poziţia altruistă,* Editura Junimea, Iaşi, 1970.

108. Rudica T., *Niveluri ale conduitei umane,* Editura Junimea, Iaşi, 1984.

109. Rudica T., *Maturizarea personalităţii,* Editura Junimea, Iaşi, 1990.

110. Schmelck R., Picca G., *Penologie et droit penitenciaire,* Edition Clujas, Paris, 1967.

111. Selye H., *Înţelepciunea stresului,* Editura Coresi SRL, Bucureşti, 1991.

112. Sen A., *Educaţie şi terapie,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

113. Slama T. Cazacu, *Lecturi de psiholingvistică,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1980.

114. Stănoiu R., *Introducere în criminologie,* Editura Academiei, Bucureşti, 1989.

115. Steinhardt M., *Jurnalul fericirii,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991.

116. Stoetel J., Girard A., *Sondajele de opinie publică,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975.

117. Snyders G., *Încotro merg pedagogiile nondirective,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

118. Şchiopu U., Verza E., *Psihologia vârstelor,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981.

119. Thom F., *Limba de lemn,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

120. Tucicov A.-Bogdan, Psihologia socială în România, Editura Academiei, Bucureşti, 1980.

121. Ungureanu I., *Paradigme ale cunoaşterii societăţii,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990.

122. Vallauri I.L., *Modernite et criminogenese,* Libraire Philosophique, J. Vrin, Paris, 1989.

123. Vlădeanu V., Daniel C., *Psihomativă feminină,* Editura Medicală, Bucureşti, 1977.

124. Del Vecchio G., *Lecţii de filosofie juridică,* Editura Europa Nova, 1992.

125. Vlăduţ I., *Introducere în sociologia juridică,* Editura Ministerului de Interne, Bucureşti, 1994.

126. Vlăsceanu M., *Conştiinţă şi cauzalitate,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

127. Zamfirescu V.D., *Etică şi etologie,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.

128. Zamfirescu V.D., *Etică şi psihanaliză,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

129. Zamfir C., *Metoda normativă în psihologia organizării,* Editura Ştiinţifică Bucureşti, 1972.

130. Zamfir C., *Structurile gândirii sociologice,* Editura Politică, Bucureşti, 1987.

131. Zamfir E., *Cultura relaţiilor interpersonale,* Editura Politică, Bucureşti 1982.

132. Zlate M., Omul faţă în faţă cu lumea, Editura Albatros, Bucureşti, 1988.

133. * * * *La gestion des etablissements penitentiaires,* Comite Europeen pour les Problemes Criminels, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1983.

134. * * * *Les prisons dites „privees". Une solution a la crise penitentiaire?,* Presses Universitaire D'Aix-Marseille, Economia Paris, 1987.